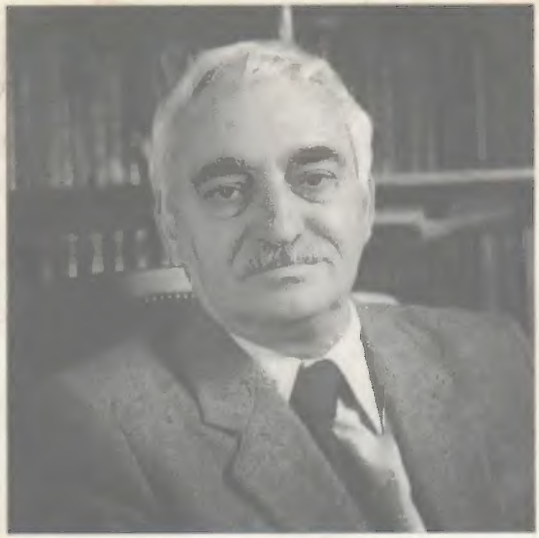

SÁNTA FERENC

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ

ISTEN A SZEKÉREN

1954 elején ismerkedett meg Szabó Pál egy pestlőrinci könyvtár olvasói között a huszonhat éves traktorgyári munkással. A csak ezrekben számolható író-olvasó ankétok sorában ez az egy nagyon sikeresnek bizonyult. A beszélgetés után Szabó Pál novellát kapott az ismeretlen fiatalembertől; a *Sokan voltunk* hamarosan megjelent az Irodalmi Újságban, nem sokkal később az Új Hang közölte a *Kicsi madár* című elbeszélést a fölfedező köszöntőjének kíséretében.

Sánta Ferenc megszólalásával új prózai nemzedék lépett az irodalomba.

Sánta az egyértelmű ítélkezés kiküzdését tekinti korunk egyik fő erkölcsi kérdésének. Legszívesebben egyetlen formulába zárná a világ lényegét és az emberre vonatkozó hasznos törvényeket. Erkölcsi forradalmárként hiszi is, hogy a lehetőségek erre adottak; prófétáló tanításának biztonságérzete is ebből a tudatból ered. A morális függetlenség eszméjét gondolatrendszerének középpontjába állítja, és abszolút normává emeli, ezen mérve minden társadalmi és emberi jelenséget…

Béládi Miklós

Santa Teresa

Sánta Ferenc
Isten a szekéren

Sánta Ferenc művei

Isten a szekéren

Magvető Kiadó, Budapest

Ötödik kiadás

© *Sánta Ferenc, 1970*

Egy nemzeti irodalom nagykorúságát a próza magasrendű művelése, minőségi és mennyiségi súlya jelzi. Nagyon fontos tudni ezt a magyar irodalom szeretőinek és művelőinek egyaránt. Ez a legjobb út, mely önismerethez egyfelől, s másképpen a világirodalomhoz vezet. Magam lehetőségem és tehetségem mértéke szerint e dologban igyekeztem szolgálni minden írásommal. S mert alázatot éreztem, sem könnyűséget, sem öncélú játékot soha magamnak meg nem engedtem. Miként ügyeltem arra is, hogy ne szaporítsak a kevésből *érdemtelen sokat, de a* sokból *szigorú keveset inkább.*

Sokan voltunk

Már harmadik hónapja éheztünk, s két hete csak egyszer ettünk egy nap. Anyám már marékkal mérte a puliszkát. Egy marék, két falás, másnapig semmi. Négyen gyerekek ágyban feküdtünk a nagy pokróc alatt. Ott melegedtünk, és láb alatt sem voltunk. Apám már nem járt napszámba, élet után. Eleget próbálta. Sok volt a szegény, kevés a gazda, neki nem jutott. Ült egész nap a kis vékán a kályha mellett. Nagyéha odajött hozzánk, és mesébe fogott. De amilyen hirtelen jött, olyan váratlanul abba is hagyta. Ilyenkor így szólt: „Majd holnap elmondom a többit." – Azzal ment vissza a maga gondolatához. Sohasem mondta végig. Nem is bántuk. Akkorákat hallgatott mesemondás közben, hogy jobb volt, ha megül a helyén.

Nagy dolog az éhség. Aki nem volt benne, el sem gondolhatja. Mikor megkaptuk a marék puliszkát, és behabzsoltuk úgy forrójában, ahogyan volt, ugrottunk le az ágyról, ölbe vettük a nagy lapító deszkát, amin anyám szétvagdosta a porciókat, és ki ujjal, ki bicská-

val, lekapartuk róla, amit találtunk, és ettünk. Pedig több volt közötte a szálka, mint az étel. Ilyen éhségben minden száj számít. Minél több van belőle, annál nagyobb a baj. Mi pedig voltunk elegen.

Egy este történt, hogy nagyapám, aki már túl volt a hetven éven vagy már a hetvenötön is, nem ette meg a maga adagját, hanem odahozta az ágyunkhoz. Nagy, ráncos kezével szétszórta közöttünk, s mi kaptunk rajta, mint a csirkék. El sem gondolhattuk, s így szóval sem mondtuk, hogy mi lelte, hogy eladja a magáét. Néztünk nagy csodálkozó szemekkel; és ettünk. Csak apám szólalt meg. Felnézett beesett, szürke szemével nagyapámra. Aztán elfordította magát a kemence tüze felé, és azt mondta: – Azt bizony jól teszi. – Én gondoltam is, hogy igen, mert ha kevés is volt, jólesett a váratlan falat, de egyebet nem. Nagyapám tovább kapargatta tenyeréről a puliszkamorzsát, és mintha csak magának mondaná, csendesen odaszólt.

– Gondolod, Ferkó?

– Én igen! – válaszolta apám.

Anyám leejtette a nagy mosdótálat, és arra ráfigyeltünk. Nézett megijedt arccal a beszélőkre, hol apámra, hol nagyapámra, mintha

maga nem is lett volna. Aztán találkozott apám szemével, és lassan elfordult, mint amikor nem asszonydologba üti a fejét. Nagyapám végigtörölte a kezét a nadrágján. Utána igazítani kezdte fejünk alatt a vánkost. De olyan gonddal és lassúsággal, mintha pesztra volna, vagy legalábbis asszony. A keze még a fejünk alatt volt, de már fordult, és indult apám felé. Mikor a kályhához ért, lehajolt, és elkezdte törni az ágat. Egyenként, szépen sorba rakosgatta őket, s hogy végzett vele, azt mondta apámnak.

– Jövőre próbáld meg a Kácsa András földjét negyedében. Másként úgysem adja. Jó föld a Fehér Martok, s addigra a Ferikét is használhatod.

Apám nem nézett rá, valamit vett a foga közé, és rágott.

– S amit a Tótos Jani mond, azt is gondold meg. Vigyétek a borvizet a városba. Három esztendő alatt lovatok lehet.

Apám csak hallgatott. Régi zsémbe ez már nagyapámnak. A borvíz meg a Fehér Martok. Máskor apám végig sem engedte mondani, de most hallgatta, és azt sem tudtuk, hogy hova legyünk a csodálkozástól. Nagyapám is gon-

dolhatta, hogy hiába beszél, mert felállt, s rátette a kezét apám vállára.

– Hát akkor, ne késlekedjünk, Ferkó, hallod-e, fiam?

Apám felállott, megrázta magát egy kicsit, s mintha anyámnak mondta volna, odanézett.

– Hát készüljön. A többit majd én elrendezem.

Akkor láttam, hogy anyám már ott áll az ajtóban, és sírt, mintha temetésen volna, és hogy apám felállott, nyúlt az akasztóra, adta a kabátját meg a kucsmát. De mintha adta volna, nem is. Olyan volt, mint mikor tudja, megverik, ha nem úgy tesz. Apám csak vállára vetette a kabátját, pedig nem volt szokása, és vissza sem nézett, úgy ment ki az ajtón.

Én már nagyobbacska voltam, és néztem, mi ez a nagy szótlanság. Addig néztem, míg nagyapámat nem éreztem magam mellett.

– Aztán... hallod-e! Azt a fészket, amit mutattam a Bálványos oldalában, leszeded-e te?

Nézett rám, s olyan volt, mintha sírna.

– S azt a parittyának való szép bodzaágat levágod-e te?

Néztem, és nem tudtam, hogy hova gondoljak.

– Aztán tavaszon azt a szép, erős rókát, amit megmutattam, kifüstölöd-e? Te, Ferike, te?

Néztem, és nem tudtam, könnyezik-e. Anyámra pillantottam, de nem találtam a szemét. Odafordultam nagyapámhoz.

– Magának mi baja van, nagyapó?

De nem nézett már rám. A furulyát fogta, amit a párnám alól húzott ki, és annak lyukacskáit tapogatta, simogatta, mintha nem is ő csinálta volna. Szájához is emelte, de alighogy belefújt, letette. Odament anyámhoz.

– Add azt a változót, te, Anna.

Eddig is furcsa volt minden, de most már nem tudtam sem apámat, sem anyámat, sem nagyapámat, hova tegyem. Mert anyám kinyitotta a nagyládát, és adta sorjában a tisztát. Gatyát, inget, harisnyát. S olyan szépen adta, nem mintha parancsolnák, hanem mint nekünk, gyerekeknek, ha templomba öltöztetett. Nagyapám felvette mind. Az arcát is megkente egy kicsinyke vízzel, és leült az asztalhoz. Olyan volt, mintha vendégségben volna. Nem nézett se le, se föl, csak ült ott magának, két kezét az ölébe engedte, szipákolt egyszer-kétszer, s csak olyankor mozdult, ha megtörölte az orrát a keze fejével. Még anyámra sem nézett, s még rám sem.

Anyám vizet tett fel a nagy fazékba, pedig már megvolt a puliszka, meg is ettük – s rakta alája a tüzet, hogy főjön. Csak azt, hogy minek, azt nem tudtam. Mert apám a szemét kiverte volna, ha csinál még a puliszkából. Így szokta mondani, ha anyám megsajnált minket, s lopva adni akart még.

Mikor apám megérkezett, még mindig azt csinálták, mind a ketten, anyám is meg nagyapám is. Az egyik vendégnek mutatta magát, a másik meg főzte neki a meleg vizet. Hogy apám nem jár egyenes úton, mindjárt láttam. Tyúk volt a hóna alatt, szép nagy kendermagos, a kezében pedig pálinka. Azt meg csak hitelbe kérhette, s nem tudom, ki lehetett az a bolond, aki adott neki. A tyúkot anyám kezébe adta, a pálinkát meg nagyapám elé. Levette kabátját, s úgy ült le az asztalhoz, mint aki éjszakától dolgozott. Pedig egész nap csak melegítette magát.

Amíg kész lett a tyúk, hallgattak. Apám a körmeit vagdosta a bicskával, nagyapám meg ivott.

Olyan szag áradt a fazék felől, hogy nyál gyűlt a szájam sarkára, bökdöstük egymást a pokróc alatt, igazítottuk a lábainkat, hogy legyen helye a lábasnak. Aztán nem kaptunk

egy falatot sem. Nagyapám ette meg egymaga, mind az utolsó szálig. Tekintett felénk, és egyszer adni akart. De apám úgy megfogta a kezét, mintha haragosa volna.

– Őköt csak hagyja, egye meg, mert ez mind a magáé.

Ha nem lett volna minden, amit csináltak, olyan bolond és értelmetlen, mint még soha, biztosan elsírtam volna magam. De a nagy meglepődöttségtől most még azt sem tudtam. Bámultam, hogy eszik nagyapám, hogy szaggatja ujjaival a húst, s csak akkor vettem le róla a szemem, mikor láttam, apám rám néz. Verés volt a szemében, nagy verés. A csöndességben, ami megülte a házat, csak nagyapám szuszogása és csámcsogása hallatszott. Mind megette, mind egy szálig.

Anyám az asztalt kezdte takarítani, s nagyapám meg sem várta, hogy végezzen vele, felállt, vette a lájbiját, kabátját, fejszéjét. Apám ott állt mögötte olyan megnyúlt arccal, mint a pap előtt áll az ember. Hirtelen mintha félne, hogy becsukják előtte, az ajtóhoz ment nagyapám. Kinyitotta, már félig kint is volt, amikor megcsendesedett és visszafordult. Olyan szégyenlősen, vagy mint ahogy a siratóban szokták, igazítani kezdte a bajuszát. Most már

mégiscsak úgy láttam, sír egy kicsit. Anyámra nézett, s onnan rám. Anyám hozzám jött. Felöltöztetett, apám hagyta, s ez sem volt még soha.

Kimentünk a setétbe. Csillagos, nagy éjszaka volt. Kegyetlenül hideg, mintha a levegő is megfagyott volna. Apám hajadonfővel állt, én a bátyám papucsában, és megfeledkeztem arról is, hogy fázzam. Néztem a nagy csuda dolgot, s valami sírás feszült a torkomban, mint amikor nagy baj van, a ház ég vagy megvernek. El nem vettem szemem a nagyapám alakjáról. Ott állt a tornác lépcsőjén. Egyik kezét a zsebében hagyta, a másikkal fogta erősen a fejszéjét úgy, mint amikor medvétől tart az ember. Éppen úgy. Éppen olyan is volt. Apám sem mozdult. Valahová elnézett, pedig nem sokat láthatott. Nagy soká nagyapám szólt bele a csöndbe.

– Holnap reggel gyertek ki, mert mindent otthagyok.

Apám csak a fejét mozdította az ég felé, mintha a csillagokat számolná. Nagyapám beakasztotta a fejszét a karjába, s elköszönt.

– Isten áldjon benneteket, fiam!

Apám megmozdult, lenézett a földre, és úgy mondta, mintha annak beszélne.

– Isten áldja.

S mikor nagyapám elindult, nagyon csendesen utánaszólt.

– Aztán vigyázzon magára.

Én csak néztem nagyapám után, ahogy ment át az úton a sikátor felé, és akartam kiáltani neki, hogy el sem köszönt, s Isten áldja. Már szaladni is akartam, mikor éppen megállt. Topogott egy kicsit, de mégiscsak megfordult. Alig lehetett hallani a hangját.

– A Ferikét... Hadd jöjjön sze... el velem egy kicsinykét!

Mintha akkor vett volna észre, úgy rám nézett apám kucsmától a nagycipőig.

– Eredj nagyapádhoz!

Ott állt egy helyben, s ahogy odaértem hozzá, megfogta a kezem. Úgy vitt, mint mikor málnázni mentünk, s útközben mondta a szép meséket, tanítgatott erre-arra, tojást szedni, mézt találni, bakszakállt s más füvet keresni. De most nem szólt. Nagy lassan lépegetett, meg-megszorította a kezemet, mint olyankor szokta, ha nagyot mondott a mesében. Én botladoztam mellette, mert őt néztem, és nem tudtam, hogy bolond-e, vagy ki bántotta, s akartam mondani, ne csinálja, mert nekem sírni kell mindjárt. A kerítésnél megállt. Le-

kuporodott hozzá. Nézegetett egy darabig, aztán megköpdösött háromszor egymás után keresztre, ahogyan az újszülöttet vagy a kicsi beteg gyereket szokták, hogy ne fogjon rajta soha semmi rossz. Meg is csókolt, amit soha nem tett, és csúnya rekedt hangon azt mondta.

– Menj be, s mondd meg anyádnak, ügyeljen rád, mert engem többet nem látsz!

Olyan gyorsan felállott, mintha szólították volna. Többet nem is nézett rám, s mire észbe kaptam, csak épp hogy láttam a nagy hóban, ami közben eleredt, hogy megy, és elvész a fák között, mert ott volt mindjárt az erdő.

Apám még ott állt, ahol hagytam. Ugyanúgy nézte az eget, és beküldött egyedül.

A kisebbek aludtak, anyám nem volt a szobában. Leültem a nagyapám helyére, és hogy bejött apám, megkérdeztem, mert tovább már nem tarthattam magamban – nagyapám mikor jön vissza?

– Ő akkor, amikor te nem kérdezed! – mondta, és nagyon mérges volt. Húzta a szemét, járkált fel s alá, mint láncolt medve a botos ember kezén. Megfogott ezt, azt, le is tette mindjárt, míg végül leült a vékára. Elkezdte nézni a tüzet. Mikor anyám behozta az ágat,

elkezdte rakni rá. Csak rakta, rakta. Akkora tűznek, hogy olyant még nem láttam a kemencében. A lángja kicsapdosott a fejin, az ajtaján is úgy fújta ki magát, mint az istennyila, úgy forogtak, pattogtak a szikrái, mint a pokol tüze. És ropogott, nyöszörgött az egész alkotmány. Ő meg ott ült, és rakta olyan félelmetes arccal, hogy gondoltam, pisszenni sem volna jó, mert biztosan agyonütne.

Valaki topogott az ajtóban, anyám kiment fogadni, és Csűrös Ignáccal jött vissza. Kelemen nagyapjával, az én nagyapám komájával.

– Jó estét!

– Adjon Isten – fogadta apám, de nem mozdult, csak a kályha ajtaját csukta be. Anyám széket törölt, s Ignác bá' botjára támaszkodva leült. Nem szólt hozzá senki, pedig láttam, erősen beszélni akar. Mozgolódott, köszörülte a torkát, pislogott kis öreg szemeivel, és hogy sokáig senki sem firtatta, megszólalt.

– Hát apád hol van?

Apám most nem nézett rá.

– Láthatja, hogy nincs bent.

Ignác bá' elővette a dohányát, de mintha elfelejtette volna, mit akar, nem gyújtott rá. Körülnézett. Ránk is, anyám arcára is, végül a kicsi székre, ahol meglátta nagyapám levetett

cihaját. Nyugtatta rajta egy darabig a szemét, elkezdte bocskorát piszkálni nagy, horgas botjával, s fel sem nézve megkérdezte.

– Aztán igaz-e, hogy elment?

Apám felkapta a fejét.

– Hová? – kérdezte, és nézett Ignác bá'-nak a szeme közé.

– Fel a Büdösbe – válaszolt az.

Akkorát lökött a szívem, mintha megütötték volna. Olyan száraz lett a torkom, mintha most hirtelen beléfúttak volna. Olyan forró lett a takaró, mintha tüzes vas volna.

Jaj, a Büdös. Aki csak belészippent, mind megfullad egy sorban. Onnan élő fia ki nem jön. Ha madár belerepül, ki nem száll, mert meghal. Nagyapám is meghal. Csak vigyázzon, baja ne essék, apám is mondta, mikor utánaszólt. Pedig nem jön vissza. Hát éppenséggel oda ment, és apám akarta, anyám is hagyta, hacsak nem ők küldték. Jaj, édes Istenem, nagyapám! S utána sem mennek, nem is akarnak, én sem tudok. Volt már egy hónapja, hogy más mesélte, és azt mondta, ez a rendje. Csak azt nem tudtam, hogy így csinálják, és így készítik. És éppen a nagyapámnak. Jaj, jó Istenem, merre tart már? Az Uzonkán biztosan túl van. Biztos a fenyőpadján is. Farkasos

vidék, baja ne essék, le ne üsse egy is közülük. Elöntött a sírás, csuda gyáva módon, de apám meg ne lássa, úgy vigyáztam.

Apám Ignác bácsit nézte.

– Maga azt honnan tudja?

– Áron mondta, a fiam. Beszélik, hogy kocsmában voltál pálinkáért. Tyúkot is láttak nálad.

– Az igaz – válaszolta apám, s már megint olyan volt, mint az előbb. Még a kályhaajtót is kinyitotta, hogy lássa a tüzet.

– Rég ment-e el?

Apám nem beszélt többet. Észre sem vette Csűrös Ignácot. Anyám szólt, de alig jött hang a torkára.

– Úgy fertályórája megvan.

Ignác bá' bólintott rá, felállt, és elindult. A kinyitott ajtónál visszafordult, mireánk nézett, és azt kérdezte anyámtól.

– Őköt megcsókolta-e?

– Egyet se – mondta anyám, s kötényével a szemét kezdte törölgetni.

Mikor anyám visszajött, leült, és elkezdett varrni. Apámnak újból erősen jött a baja, mert lángoltatta a tüzet jobban, mint előbb. Nem szólhattam, és nem is szóltam. Úgy aludtam el a nagy sírásban.

Reggel apám keltett fel. Olyan volt, mintha le sem feküdt volna.

– Készülj, mert megyünk az erdőre favágni.

Igaza volt, mert egy szem fa sem volt a háznál, mind elégette az éjjel. Délig fát vágtunk, az én eszemben nagyapám járt, az apámében nem tudom, mi, de egyszer sem ütött meg, pedig az ujjamba is belevágtam.

Mikor azt mondta, mehetünk, én nekifordultam az ösvénynek hazafelé. De visszaparancsolt: „Nem arra, te!" És nekivágtunk a köves partnak, fel a Büdös felé. Kiabált a szívem, mint a vészben meghúzott harang. Lépkedtem apám nyomában. Ő nem fogta a kezem, mint nagyapám szokta volt.

A barlang szájában megtaláltunk mindent. Szép sorjában rakva ing, gatya, kabát, a nagyapám holmija. Legfelül a kucsmája, lenyomtatva egy nagy kővel. A fejszéjét elvitte magával. Olyan kicsi, semmi volt az a rakás ruha, mintha nem is a nagyapámé volna. Mintha bele sem férne egy ember.

Apám lehajolt, és elkezdett sorba adogatni mindent a karomra. Mikor a kucsmát adta volna, valami kiesett belőle, kigurult messzire a hóba, s mi megnéztük: egyik combja volt a

tyúknak. Nem tudtam mozdulni érte. Apám vette fel. Méregette a kezében, s utána olyan gyöngéden, szelíden, mint valami kis madárfiókot, becsúsztatta a tarisznyámba. Közel lépett hozzám. Még sohasem tette, s most úgy a keze fejével végigsimította az arcomat.

– Majd otthon megeszed – szólt –, mert most fagyott.

Nem gondolt arra, s nem is mondta, hogy többen vagyunk otthon testvérek, mert tudta, én voltam nagyapám szíve kedvese.

Lejjebb, a barlang feneke felé még egy holmi feketéllett. Megismertem. A Csűrös Ignácé volt. Azért még nem jött senki, s talán ezután sem jön majd, mert még így is látszott, lyuk lyuk hátán, egy garast sem adna érte senki.

Kicsi madár

Anyám kicsi madárnak nevezett, mert szépen énekeltem. Az emberek megállítottak az utcán, s ha tehették, markomba nyomtak valamit: „Ne, itt egy picula, te, s énekelj." A boltos is, ha anyám hozzáküldött egy s más apróságért, ki-kitett a pultra két szem cukorkát: „Nem énekelsz-e? Mert ha igen, én ezt a szép cukorkát mind neked adom." De legjobban az öregek szerettek, s én is őket a leginkább, mert váltottuk a nótát, mintha együtt születtünk volna, s mikor elereszttettek, egyre mondogatták: „Áldott szép hangod van, s téged az Isten is jókedvében teremtett." Őriztem a juhokat, s ha békén voltak, hanyatt vetettem magam a szép havasi földön, s ami nótát tudtam, mind énekeltem egy sorban. Olyankor én is elhittem magamról, hogy kicsi madár vagyok, mert sem cukorért, sem piculáért, én igazában a magam gyönyörűségéért énekeltem.

Mikor az első nótáért kapott pénzt hazavittem, és odaadtam anyám kezébe, megcsókolt, és úgy örvendezett, mint egy gyermek. Mondtam neki, hogy énekeltem, azért adták,

de alig figyelt rám. Vette a kendőjét, nagy gyorsan magára terítette, s szaladt ki az ajtón, mintha kergetnék. Soha világéletemben jobban meg nem értettem, hogy milyen koldusok vagyunk. Mert anyám boltba ment, s nagy zacskó lisztet hozott.

Attól kezdve én úgy jártam az utcát, hogy hol ki lakik, s mikor ül ki a kapu elé. Nem pénzt akartam, hanem édesanyám örömét. Az pedig elszállt, mint a megdobált madár. Minél többször vittem a pénzt, annál messzebbre repült. Már a szemembe sem nézett anyám, s úgy vette el kezemből, mintha kölcsön lenne, s nem is én adnám, hanem valaki más, idegen.

Mikuláskor történt, hogy sok pénzt vittem haza, többet, mint más vasárnapot ötöt összevéve, s odatettem anyám elé az asztalra.

– Né, de sok pénz, édesanyám!

Éppen a tüzet gyújtotta, s az én szavamra felállt. Odajött az asztalhoz, de nem rám, hanem a pénzre nézett. Kezét a kötényébe törölgette, olyan szaporán pislogott, hogy gondoltam, mindjárt sírni kezd. Megszólalt, s alig ismertem a hangjára.

– Engem az Isten meg fog verni, édes fiam!

Nem értettem, miért mondja. Biztatni kezdtem, vegye el, szükség van rá, s még jó,

hogy olyan sok, máskor kevesebb is milyen jól fogott. Csak nézte a pénzt úgy, hogy megijedtem tőle. Olyan volt az arca, mint mikor az öcsém meghalt. Ha most valaki váratlan ránéz, biztos azt hinné, megint temet. Mert olyan volt, pontosan olyan. Úgy megszorult a szívem, hogy éreztem: vergődik és úgy dobog. Odakerültem hozzá, de közben mi utamban volt, szék s veder, az mind felborult. Odaértem, s befogott a karjaiba. Szorított magához, mintha vinni akarnának. Csókolgatott, ahol ért, aztán leereszkedett a székre. Odahúzott az ölébe, s mintha sohase akarná abbahagyni, úgy ismételgette, szinte jajgatott belé: „Az Isten meg fog verni, jaj, kicsi gyermekem, engem az Isten is megver." Fejemet betúrtam a köténye ráncaiba, folyt a könnyem, mint hirtelen áradt patak, szó a számon ki nem jött, pedig mondani akartam, amit nem értettem: „Az én lelkem nem nyughatik, s nagyon fáj, édesanyám." Mikor a testvéreim hazajöttek, mi még mindég úgy ültünk, s a vacsorámat nem tudom, ki ette meg, mert lefeküdtem anélkül. Nem kellett egy falat sem belőle.

Azután engem csak az öregek hallottak énekelni. Más idegen emberfia sohasem. De csak karácsonyig. Mert két héttel anyám két-

ségbeesése után Katicánk, az én kicsi húgom beteg lett. Pénz semmi a háznál, apám katona, s tudtuk, ha így maradunk, a kis leányka meghal. A doktornak pénz kell, az orvossághoz is, s ha nincs, az Isten se törődik a szegény emberrel. Korán megtanultam, hogy a baj egyedül sohasem jár. S most megtudhattam, hogy ez így igaz, mert anyám megszédült épp a beteg gyerek fejénél. A hasát kezdte fogni, tőlem vizet kért, én mindjárt tudtam, megint ver az Isten minket, anyám gyereket vár. Katica tüzelő forróságában is mind engem hívott. Kitágult szemeivel mindenütt engem követett. Az az egész gyermek csupán két nagy fekete szem volt. Úgy éreztem magam a házban, mintha minden fal rám akarna szakadni, hogy összenyomjon.

A harmadik betegséges napon épp vasárnap volt. Én a házból kimentem, s a korcsmáig meg sem álltam. Végigszaladtam az egész utcát. Csak az ajtó előtt csendesedtem meg. A lépcsőn úgy vittek fel a lábaim, mintha ólomból lennének, s nem bírnák magukat. Az ajtón úgy osontam be, mintha lopni járnék. A homlokom tüzelt, mintha én is betegágyban lennék, s ha bolondul is, de szentül éreztem, erős bizonyossággal, hogy olyan most az

én lelkem, mint anyám arca Mikulás estéjén. A sok kiabáló ember között hátrasurrantam a gazdák szobájába. Az ajtófélfánál nekivetettem a hátamat a falnak, s álltam, míg megszólítanak. Jaj, csak a Katica sírása menne ki az én fejemből, mert így énekelni én nem tudok! A sok embert is a hosszú asztalnál úgy láttam csak, mint zavaros álmot nyugtalan éjszakán. A szavukat is hallottam, mint mély sötét veremből a napon járók hangját. Réce Gáspár, a molnár vett észre először, a bábaasszony ura. Odahívott, s elkezdte csörgetni zsebében a sok pénzt. Megállított maga mellett, s megkérdezte.

– Hát bonbont akarsz-e?

Az én torkom rögtön megtelt sírással. Tudtam, nem nézhetek az arcába. S ha azt tehettem volna, amit a szívem diktál, megfogom a szép fehér ingét a mellén, s a szép piros arcába belekiáltom, hogy nekem a bonbon nem kell, de az én kicsi húgom odahaza meghal, s adjon pénzt orvosságra, marad neki elég úgyis! De csak azt mondtam, amit muszáj.

– Én igen, éppen azt akarnék, bonbont.

Az ujjait pityegtetni kezdte, s a szájával adta elém a nótát. Dúdolta, és nekifogtam én is:

Az én csizmám disznóbőr,
apám hozta Régenből...

Bekaptak a többiek is, de megfogták a hangjukat, hogy az enyém magasra szárnyalhasson. Az pedig repült, mert hajtottam. Úgy szállt ki belőlem, mintha ütnék s menekülne. Ami fájdalom az én lelkemben volt, azt mind a szárnyára tette. De nem bírhatta, mert vergődött s meg-megrebbent a nagy teher alatt.

Mikor új nótát akartak, aki kezdte, az odacsalt a feje intésével, s kezembe szorította a bonbonravalót. Ha óra lett volna a szobában, én mind azt ügyeltem volna. De nem volt, s a csupasz falra akasztottam a szemeimet. Kergettem füleimből Katica sírását, s összefogott öklömben a pénzt nyomorgattam, úgy számoltam. Nedves, csúszós volt mindenik darabja, mert a homlokomról, egész testemről s a tenyeremről is szakadt a veríték.

Későre járt már, amikor Kácsa András hívott magához, akitől apám őszön földet vett ki negyedébe. Csúnya, lapos homlokát az arcomhoz tolta, hegyes sárga fogai között elkezdte a maga nótáját, és én fújtam neki. Fújtam, hogy majd beleszakadt a tüdőm, mert nagyothallott, s csak úgy értette. Már a vége

felé tartottam, mikor az ajtó kivágódott. Odanéztem, s az ő fuvaros fiát, Imrét láttam. Belépett. Ami erő a testemben volt, az mind elhagyott. Ami hangom volt, az mind a torkomban rekedt. Ami vérem csak volt, az mind a fejembe szállott. Ez az ember az én nagyapámat kutyával kikergette a házából, s a lőcsöt az én sarkamra dobta, mert favágni voltunk náluk, s nagyapám egy marék aszalt szilvát a tornácról az én zsebembe belopott.

Nem láttam, csak hallottam, hogy hangosan köszönt, mert a fejemet félrefordítottam. Azt is csak éreztem, hogy a közelembe ül le, mert reccsent a pad, s a hideg, amit behozott, az arcomat megcsapta. Bukdácsolt a hangom, s reszketett, mint a haldokló madár. Úgy fejeztem be a nótát, hogy nem tudtam, kapok-e érte valamit. Nem tudom, milyen volt az arcom, de mikor Kácsa András rám nézett, szó nélkül a kezembe nyomta a pénzt, pedig a levegőbe szokta dobni, hogy ugorjak érte, s úgy kapjam el. Hogyan indultam az ajtó felé, nem tudom. De Kácsa Imre hangját most is hallom. „Állj meg te!" Botos Jani méhész elém tette a lábát, s én megálltam. Úgy néztem az ajtót, mint a mennyország kapuját. Ami könny a szemembe akart folyni, mind lenyel

tem. A karomat megfogta, s visszahúzott a padhoz. A vállamot szorította, de az apjához beszélt.

– Maga se tudja, mit csinál, csak szórja a pénzt, mert én ezért semmit nem adtam volna.

Két nagy ujjával az államat felütötte, megkérdezte.

– Talán ma nem ettél aszalt szilvát, s a torkod kiszáradt?

Nézem a két fekete csizmáját.

– De az apám pénzére ráduplázunk. Mégpedig azt, hogy...

Egyik kezét felemelte, a fejemen verni kezdte a taktust, úgy énekelte:

A citromnak zöld a bele...

Ami pénz a kezemben volt, a földre hullott. Mintha soha hang a torkomat el nem hagyta volna, úgy szakadt ki belőlem:

– Én nem.

Olyan csend lett, hogy a szívem dobbanását hallottam. Hallottam, mint üstöt, ha kongatnak, nem repedt-e? A szemem, úgy éreztem, kiesik a földre, mert becsukni nem tudtam, s felnézni Kácsa Imre szemébe nem mertem.

Csak azt láttam, hogy a csizmája megmozdul, és roppan a padló. Odaállt mellém. Csontos, nagy keze ott emelkedett az orrom előtt. Megfogta a hajamat, s arcomat beleemelte a két szeme tekintetébe. Olyan volt, mint mikor nagyapám kezét észrevette. A szája úgy húzódott a féloldalra, mintha mosolyogna. Talán azt is tette. Jaj, nagyapám, hová lettél? Az én kezemet nem fogod többé, s ez az ember a kutyáját reád hajtotta. Édes nagyapám. Jaj, drága nagyapó, az én szívem mindjárt meghasad! A testem emelkedett, s a vérem mozogni kezdett. Nagyapám keze ott volt a szemem előtt, s az aszalt szilvát nyújtotta felém: „Tedd el, s az úton megeszed." A lőcsöt a sarkamon éreztem, mintha e pillanatban vágták volna hozzám. A szívem majd kiugrott a számon. A két kezemet úgy éreztem, mint két nagy kapát, Kácsa András harisnyája ott táncolt a szemem előtt, a sujtása úgy csavarodott, mint az erdész korbácsa. Mintha nem is a harisnyán, de az én hátamon lenne. Én nem! S még most is tudom, mintha tegnap történt volna, a lámpa lángja megrebbent a dróton. Kiáltottam volna, míg lélegzetem tartja, ordítottam volna, míg szívem bírja, de Kácsa Imre keze az én torkomat megfogta. Nem kiabált, csak suttogta a szót.

– Énekelj, te!

A sárga ínyét láttam, úgy vonogatta a száját.

– Énekelj, a koldus istenit az anyádnak.

A fejem felemeltem. Én embernek az arcába azon az estén nem néztem. De Kácsa Imre arcára az egész pillantásomat rácsaptam. Úgy mondtam, mint valami nagy szózatot.

– Én nem!

Az első pofontól megtántorodtam, s a másodiktól a földre estem. A bocskorommal, ami pénz volt a földön, mind szerterúgtam, s mintha egész testemmel, egész életemmel nagy, erős hang lennék, úgy ordítottam fel a fényes csizmák felé.

– Én nem! Én nem!

Ha anyám nem lép be, megölnek. Csak később tudtam meg, hogy nagyobbik öcsém az ajtóban állt, s az én bajomra hazaszaladt hívni anyámat. A kendője lobogott, mikor beszaladt, s megfogta a Kácsa Imre kezét. Félig az én testemre borult, úgy védett.

– Te, te istentelen, az én fiamra emelsz kezet, te! – Felállított, s fejemet befogta a két tenyerébe. – Nem félsz az Istentől, te? Anyád a sírjában is megfordul. Üss engem te, üss...

Megfogott, s indult velem az ajtó felé. Már a küszöbön voltunk, az emberek nyitották ne-

künk az utat. Már az utcaajtót is meghasították, mikor Kácsa András a karunkat megfogta. Az enyémet is, anyámét is. Úgy állt előnkbe, mintha maga volna az Isten.

– Állj meg, Anna, s az eszed tedd a helyire!

Éppolyan volt, mint a fia, csak a kezét hagyta a harisnya zsebében. Így még rosszabb volt. Nem a torkomat, úgy éreztem, egyenesen a lelkemet fogja.

– Vagy énekel a fiad, vagy kitakarodtok az én földemről. Egyezség sok van, s ha akarom, tartom.

Félelmetes volt, ahogyan ott állt.

Még jó, hogy anyám itt van, s megszabadít. Ő mindent tud, mert nagy ember, s engem szeret. Szeret, talán magánál is jobban. Meghúztam a szoknyáját, induljunk. De nem mozdult. Felnéztem az arcára. Olyan volt, mintha tűzzel égetnék a testét. Csak a szeme nem rebbent. Nézett Kácsa András fekete arcába, de úgy, mintha túltekintene rajta, valami nagy fekete üresség be. A szíve ott vert az én fülem mellett. Álltak egymást sokáig, mintha sohasem lenne vége. Megmeredtek, mint két nagy kő, miből embert faragtak. Aztán, mintha a plafon rászakadt volna, mintha a csontot a testéből kiszakították volna, meg-

roskadt édesanyám. A teste súlyát ott éreztem a vállaimon. A fejét az arcomhoz hajtotta, s csendesen, hogy alig értettem, elkezdte suttogni.

– Énekelj, Ferike, énekelj!

Az egész világ megfordult velem. Odakaptam a ruhájához, s megmarkoltam két melle fölött. Úgy szólottam, mintha nyöszörögnék.

– Édesanyám... – Elkezdtem rázni a mellén a ruhát: téptem, mintha szakítani akarnám meztelenre. A torkom megnyílt, s ordítottam az arcába: – Édesanyám... édesanyám!

Két csukott szeméből folyni kezdett az anyám könnye. Fejemet odahúzta magához. Letérdelt, s kezeivel a hajamat kezdte simogatni.

– Énekelj, Ferikém, én kicsi madaram, énekelj...

Kifordított az emberek felé, s már majdnem kiabált ő is.

– Én édes kicsi madaram, énekelj! Énekelj, mert ezek nem emberek... lásd, én is hogy vagyok, s az Isten semmit sem ad. Énekelj, kicsi madaram, énekelj!

Eredt a szememből a könny. Éreztem, az én szép erőm messze száll. Úgy néztem anyámra,

mintha mindketten meghalnánk... ő a derekamat átfogta, s beszélt.

– Lásd, én is énekelek.

Nyitott szájába a könnye mind beleereszkedett, s kicsi, vékony hangon elkezdte a nótát. S én vele énekeltem:

A citromnak zöld a bele,
szeretőmnek János a neve.
Keserű a citrom magja,
édes a szeretőm csókja.

Nem tudom, hogy valaki is megértette-e, amit mi énekeltünk, pedig minden szavát kimondtam.

Valami megvillant a szemem előtt, Kácsa András pipára gyújtott. A karomat anyám kezéből kiszakítottam, s a fejemmel nekirohantam. De nem értem el hozzá. Egy csizmasarok az arcom elé ugrott, s én beleszaladtam. Odaestem Kácsa András fiának a lába elé, s amit utoljára éreztem, az piros vérem melege volt az arcomon.

Apám messze járt, s mi, gyerekek, egyedül maradtunk otthon édesanyámmal. A kisebbek töltötték az idejüket, ahogyan tudták, én nem mozdultam anyám oldala mellől. Magam sem tudtam, mért, mert soha nem mondott mesét, mint ahogyan nagyapám szokta volt, vagy az édesapám néha. Járt, tett-vett, s megtűrt maga mellett. Egy mozdulatot sem segítettem a keze alá. Amit végzett, az mind asszonymunka volt. Csak nézelődtem körülötte, s hajtottam a magam gondolatát. Ő meg végezte a dolgát, mint ahogyan örök életében láttam. Nagy néha megállott, s reá dőlt a tekenő szélére, vagy megtámaszkodott ott éppen, ahol állott. Aztán megszívta a mellét levegővel, és dolgozott tovább. Ha ebéd közeledett, vagy vacsora ideje volt, nem sok tartott vissza, hogy reá ne szóljak. Úgy pontosan, ahogy édesapámtól hallottam: Hol van a vacsora? S csak úgy gondolatban, a lelkem legmélyén tettem hozzá: Adja, édesanyám. Ha észrevette rajtam vagy az idő múlásán, akkor megtörölte a kezét a köténye szélébe, indult be a házba az

ételt készíteni. Én meg álltam, s néztem a világot, míg az asztalhoz nem hívott.

Október végén történt, hogy anyám behúzódott a szobába. Én mellette ültem, ő meg mosott. Aznap nem ettünk még egy árva falatot sem. Ami ennivalónk volt, azt eltette anyám vacsorára. Az én eszem nagyapámon járt, s ha egy pillanatra behunytam a szemem, hallottam a hangját. Olyan fájdalom költözött a szívembe, hogy alig tudtam elviselni. Anyám keze járt, csobbant a víz a tekenőbe. Annyira megszoktam a hangját, hogy arra figyeltem fel, nem hallom többé. Felnéztem anyámra. Azt hittem, megint a derekát húzza, vagy elfogja a köhögés mindjárt, és megtámaszkodik, de nem azt csinálta. Előredőlt a tekenőjére, keze csuklóig a szennyes vízben ázott. Olyan volt, mintha megpihenne. De az arcától s a szeme pillantásától megdobbant a szívem. Nem tudtam, hogy az Isten játszik-e velem, vagy rosszul látok, de olyan volt az arca abban a szempillantásban, mint a kislányunké, akit eltemettünk, s nem látjuk többé ebben az életben. Úgy néztem anyámat, mintha csodát látnék. A szeme elmerült az ablak világába, s az ajka megnyílt, mintha mosolyogna. A kendője félrecsúszott, és a haja kihullott a

homloka közepére. Érte nyúlt, hogy megigazgassa, a ahogy mozdult, éppen olyan volt, mint egy kicsi gyermek. Nem tudtam levenni róla a szemem. Olyan szép volt, amilyennek még sohasem láttam. A hangjára is alig ismertem rá, mert reám szólt.

– Ferike...

Nem fordult felém, még a szeme sem rebbent. Nézett messzire az ablakon keresztül, mert velünk szemben se ház, se kerítés nem állta az utat, és el lehetett látni a hegyek tetejéig. A nagy csodálkozástól, ami reám szállott, alig tudtam beszélni. Tán meg sem hallotta anyám a hangomat.

– Tessék, édesanyám.

Mintha elfelejtette volna, hogy szólított az előbb, csak nézett messzire. Ajkára kicsi, gyönge mosoly költözött. Aztán megrebbent a hangja, s elkezdett énekelni. Szavak nélkül dúdolt valami dalt, amit soha nem hallottam. S lassan, mintha a nóta ütemét követné, felém fordult. A kezét elfelejtette megtörölni. S ahogy felemelte a melle magasságáig, csöpögni kezdett a csuklójáról a víz. Az arca csak mosolygott egyre, de a sok csepegő víztől mégis olyan volt, mintha a könnyeit hullatná. Amikor végzett a nótával, úgy maradt még mindig

a szoba közepén, egy álló helyében. Szemét rám akasztotta, s ahogy féloldalra hajtotta a fejét, olyan volt pontosan, mintha a maga szava után most messziről hallgatná a dallamokat. Nem tudtam, mit akar, mert éppen úgy csinált, mint akit csendesen szólítanak, de nem tudja, hogy honnan. Körülnézett a szobában, aztán megállt a tekintete a kályhatűznél. Szája szögletéből elindult a mosoly, szétterült az arcán, s olyan hangon, mintha aprócska harang muzsikálna benne, elkezdte mondani.

– Aztán ahány szép tündér volt, mind félrehúzódott, de minden lépésük, mintha táncolnának, az éppen olyan volt. Tán a földet sem érte a lábuk...

Kezét lesimította a szoknyája oldalára, s mintha virágok között járna, visszalépegetett a teknő oldaláig.

A nagy értelmetlenségtől egy szó nem jött a torkomra. Pedig kavargott bennem a sok gondolat, és nem tudtam, féljek-e, vagy mi szállt a szívemre, mert olyan hangosan vert, hogy hallottam a hangját. Mintha anyám lába mozdítana engem is, felálltam. Anyám pedig, mintha örök életében azt tette volna, s épp itt a tekenője mellett, elkezdett táncolni. Keze

lebbent, úszott a levegőben, a lába tipegett, s toppant, hogyha fordult. De egy árva hang nélkül. Csak a lélegzését hallottam, s hogy felzihál a melle. Egy apró zajocskát sem ütött a lába. Azt hittem, mégis csoda történt, mert minden ránc eltűnt az arcáról. Csak a mosolygás ült rajta, és pirosba öltözött a megmozdult vértől. A szekrényig érhetett, amikor megállt. Rám tekintett ismét. A pillantása úgy ragyogott, mint a csillagok fénye. De mégsem olyan volt. Inkább mint a parázs, hogy szinte égette az arcom. Soha nem láttam ilyennek. Más azt hihette volna, hogy bolonddal van dolga, s elszaladt volna a szemei elől.

– S akkor belépett a királykisasszony, azoknak a tündéreknek a királykisasszonya. Olyan szép volt, olyan szép, hogy szakadt meg tőle az embernek a szíve. Nem is tud soha élő ember olyan szép lenni... És a sok kisasszony között, aki mind őt nézte, s a sok ember között, aki mind csak őt nézte, elkezdett táncolni...

Kezét széttárta, mintha szárnya volna, s elkezdett forogni anyám. Meg-megsuhant a szoknyája, de nem tudott együtt mozdulni anyám testével, mert nehéz volt a sok rálocscsant víztől. De anyám csak forgott. Arca égett, mint a piros mezei virág. Dereka meg-

meghajlott néha, ujjait széttárta, mintha végig akarná simítani a földet. Aztán forgott tovább, s az arcát magasra emelte, mintha fellegeket nézne, vagy odatartaná egy percre a napnak, s énekelt közben. A sok lélegzete között alig jött a hangja, minduntalan elakadt, újra kezdte mindig. Végre megállott a kályha előtt. Kezét rászorította a mellére. Olyan szaporán emelkedett a válla, mintha le akarna szakadni a testéről. Odamentem hozzá. Mintha álmomban járnék, nem tudom, hogy vitt a lábam, s a szemeimet nem tudtam levenni anyámról.

– Édesanyám, mit csinál...

Azt hittem, kiáltani fogok, de elrekedt a hangom. Már mozdulni is akartam, hogy megfogjam a karját, amikor rátette a kezét a fejemre. Olyan hangon, mintha templomban volnánk, s éppen egymás mellett, vagy mint a nagyapám mondta a meséket, megszólalt. Megint nem tudtam, hogy hozzám beszél-e vagy másnak, mert elnézett a fejem fölött. Olyan messzire, mintha bútor s fal semmi nem volna körülötte. Olyan volt, mint amikor magas hegy tetejéről néz körül az ember, s látja maga körül az egész világot.

– Aztán a muzsika is megszólalt, mindenik

másfajta. S a hangjuk, kicsi fiam, ahány, annyiféle. Az egyik éppúgy tudott szólni, mint amikor a kicsi gyermek sír. De nem is olyan volt... Hanem csak az ember érezte úgy. A másik meg épp mintha kacagna, de még inkább, mint aki úgy egy kicsit mosolyog, s mégis sírna közben.

Az egyik ujját felemelte anyám, s ajka közül kiszállott a hangja. Búgott, mint a galamb, vagy akár a furulya. S amikor elhallgatott, figyelt utána anyám, mintha a visszhangját várná. Aztán simogatni kezdte a fejemet, és beszélt tovább, mintha egyedül volna.

– Épp olyan volt, mint hogyha az egész világ körös-körül mind leszakadna, s csak azok a szép tündérek meg a sok muzsika volna, s olyan nagy csoda, mintha maga lenne velük az ember az egész világon... pedig annyian voltak ott, hogy számolni sem lehetett volna... Mintha a sok tündér és a muzsika emelgetné az embert, hogy szinte elrepül. S csak táncolt a sok szem előtt a királylány, a tündérkisasszony...

S táncba fogott anyám. Mintha nem is volna a bakancs a lábán, teste súlya mind elveszett volna, a szobában pedig nagy rétnyi hely volna, forgott maga körül, a lábát emelte,

egy-egy pillanatra lehunyta a szemét. Én jártam körülötte, egyre szólítottam, hogy hagyja már abba, ne csinálja tovább. Térültem s fordultam szekrény és a kályha között, hogy meg ne üsse magát. Azt hittem, elhagyja az esze, nem tudja, mit csinál, hiszen felnőtt ember, s ha apám meglátná, istenem, mi lenne. Ha valaki jönne, semmi le nem mosná többet mirólunk, hogy bolond az anyám, hogy megrontották. Mert a mosást abbahagyja, emelgeti a lábát, s végigtopogja öregasszony létére a szobát, mintha bálban volna. Csak forgott, olyan sebesen, mintha ki akarna szakadni a világból. Elöntött a sírás. Összefutott a szemem előtt minden, akár az egész világ egy nagy erős könny volna. Ház, teknő, anyám alakja, mind összemosódott. Csak egyre hajtogattam: Anyám, édesanyám.

Csak a nagy csendességre tértem eszemhez. Anyám az ajtó fájának támaszkodott, mint akit elhagyott minden ereje. Fejét előreejtette. Nézte az ablak mögött táruló világot. Az ajkai remegtek, mintha sírás feszülne benne. Olyan is volt anyám. Válla meggörnyedt, kezét a szívére szorította, magasan, hogy ujjai egészen a torkáig értek, s felgyűrték ezer apró ráncba az

ingét. Olyan lassan, mint aki most ébred, körülnézett a szobában. Nyugtatta a szemét a széken, aztán vetett egy pillantást az ágyra, a kályhára, s végül rajtam állapodott meg. Végignézett tetőtől talpig. Aztán ott maradt a szeme a szoba földjén. A bakancsa nyoma feltúrta az egész szobát, mintha nagy, erős kézzel végigvertek volna rajta. Ahogy odapillantottam, láttam, hogy minden nyomocskában víz gyűlt. Úgy szállta meg minden lábanyomát a teknőből kilocsolt víz, mint a harmat. Hol mélyre taposott, ott megcsillant, mint a tükör. Nem tudtam mozdulni. Mintha mázsás súlyt raktak volna rám, csak álltam, hogy szinte belesüppedtem a földbe. Anyám elindult felém. Amíg lépett, csendesen megigazította magán a szoknyáját s a lecsúszott kendőjét. Amikor hozzám ért, megfogta az állam.

– No, te... Ferike.

Ahogy lassan emelte a fejem, láttam, hogy a szabad kezével gyűrögeti a szoknyája oldalát. Szorítgatja az ujjaival s ismét elengedi, mint egy kicsi gyermek, akire rászóltak vagy szégyenben érték. Belenéztem az arcába. Homlokán s a két halántékán gyöngyözött a verejték. Ahogy odahullott a kendője alól a haja,

rátapadt, s úgy húzódott a bőrén, mintha egy-egy ránca lenne. A sok fekete mellett egy-egy őszült ránca. Könnyes volt a szeme, s olyan fájdalom feküdt az arcára, mintha megkínozták volna.

– No te, kicsi fiam... hallod-e.

Nem válaszoltam, ő meg felsóhajtott. Levette rólam a kezét, megbontotta a kendőjét, megcsapta a levegőben, s visszaigazította újra a fejére. Engem félretolt, s visszament a teknője mellé. Alig nyúlt a vízhez, a kályhához lépett, s a nagy fazékból megöntötte forró vízzel a ruhákat. Nem nézett rám többet. Kötényét begyűrögette a derekához, s ráhajolt a mosatlan ruhára. Csak álltam, s nem tudtam szabadulni a nagy forróságtól, ami egész testemet égette. Elindultam ki az udvarra. Közben mind azt hittem, hogy visszaszólít anyám. De csak a mosását hallottam. Ahogy becsuktam az ajtót, még visszanéztem rá. Egy pillanatra megállott, nézett maga elé, s kavargatta kezével a vizet. Aztán markába fogta a ruhát, s elkezdte dörzsölni szaporán, ahogy szokta, hogy soha még egy folt sem maradt rajta.

Kimentem a tornácra, s ledőltem a nagyapám helyére. Mióta elment, én aludtam a he-

lyén. Néztem az eget, s tán reggelig sem mozdultam volna, ha meg nem jönnek a testvéreim, s meg nem hallom édesanyám hangját, hogy kikiált utánunk, hogy menjünk vacsorázni.

Téli virágzás

Hatodik napja szüntelen esett a hó. Hullt, kavargott, mintha el akarná temetni a világot. Vihart hozott magával, fáradhatatlan, kegyetlen vihart. Tán ég s föld minden szele e vidékre gyűlt. Ami utat reggel tapostak, estére nem lelték már az emberek. Ki csak tehette, házában maradt, s az ajtókat méter magasan temette a hó. Gubbasztottak a házak, mint megnőtt sírhantok egy óriási temetőben. Mintha megfagyott volna, olyan volt a falu, s mintha jéggé dermedt volna körös-körül a világ. Fehérbe öltözött óriásként meredtek a hegyek. Ha alábbhagyott a hóesés, s látszottak csúcsaik, azt hihette bárki, ráüt oldalukra, és megcsendülnek, mint az üveg. Megfagyott minden itt e tájon, s úgy tetszett, nem lesz múlása sohasem e télnek, nem lesz itt erre soha olvadás.

Kiléptem az ajtón. Arcomba vágott a hó, s egy pillanatra visszatántorodtam a házunk falához. Magam sem hittem bent, hogy ekkora s így tombol a vihar. Szemem azonnal megtelt könnyel, s mögötte összefutott a világ. Boto-

mat beszorítottam a hónom alá, kezemet zsebembe süllyesztettem, és elindultam. Nekifeszültem a szélnek, úgy haladtam. Az időnként megfordította a járását, s a hátamba csapott, hogy szinte orra buktam. Egy lélek sem járt. Bármerre néztem, csak a hó kavargott. Kinek volt ereje hozzá, reggel indult fáért a szegények közül. Csak én vártam, hogy engedjen az idő. De hiába. Annak volt igaza, ki kora nappal indult. Míg tapodtam a havat, hogy a hideget felejtsem, gondolatba fogtam. De furcsa a világ, erre kaptam rögtön, hóba, télbe, fagyba, hidegbe kell járni, hogy meleget hozzak. Otthon egy pohár víz elolthatja lángját, itt meg csikorgó hidegben, méteres hó alatt aluszik a tűz.

Nem haragudtam apámra. Miért is tettem volna? Dolgos ember volt, megszokta a munkát, ha beteg nem volna, maga menne fáért, nem hajtana engem. S hogy mérgesen szólt rám, mit vessek szemére? Láttam reggel óta, s már tegnap is tudtam, annyi fánk van éppen, mi ma délig elég. Igaza volt apámnak, hogy reám kiáltott. Lám, anyám is tudta, s mégis engem védett. Hányfelé kell, hogy ossza az én anyám a szívét! Ha otthon maradunk, semmi tüzünk nem lesz, úgy fekszünk majd le hideg

szobában, s ő fázik legjobban, mert miránk rakja minden ruháját. S mikor elindultam, mégis tartott volna, féltett a vihartól, s a hidegtől óvott. Hogy megütötte apám a szemével. Énmiattam tette. A pír elöntötte az arcomat, szégyen fogott el, és érthetetlen, keserű fájdalom. Egyszerre sajnáltam anyámat, apámat és magamat is hozzá. De legjobban mégis az édesapámat. Sosem bántott volna, s mióta beteg lett, hányszor megütött már. Alighogy felkeltem, ripakodik reám. Nem állhattam estig egy percig sem előtte. Ha más munka nem volt, cipőt javíttatott. Maga mellé parancsolt az ágya széléhez, cérnát siríttetett, ölteni tanított. Sorba vétette mindenki cipőjét, és bevarratta vélem a legkisebb lyukat is. Úgy nézett rám ilyenkor, mintha legelőször látna. Arcomba mélyesztette egészen a szemét, hosszan vizsgálgatott. A láz kiverte sokszor, s minél jobban izzadt, mind többet parancsolt. Zárat javíttatott, a kályhát pucoltatta, az ágyat szétszedette, s hol engedtek a szegek, megkalapáltatta. Sorba a munkákat, mit ő végzett eddig, egytől egyig mind reám parancsolta. Szüksége sem volt legtöbbnek, mégis készíttette. Nézte, hogy csinálom, a kezem járását, s nem hagyott pihenni. Ha nem csináltam

kedvvel, és valamit vétettem, rögvest reám csapott, s szidott, mint a bokrot. Minél többször ütött, én mindjobban sajnáltam. Magam sem tudom, miért, nem a haragom gyűlt, csak sajnáltam egyre.

Az országúton jártam, s befordultam arra, hol az ösvényt sejtettem. Egy csonka bokrocska vigyázott az útra, s arról tudtam, mikor s merre kell letérnem. Irtásba vágtam, és térdemig ért az érintetlen, szűz hó. Sercegett, ahogy belehasítottam s törtettem előre. Ahány éjszaka, annyiszor fagyott meg, aztán ráhullt ismét az új nappal hava. Közel jártam már az erdőhöz, s felemeltem a karom a szemem elébe, hogy körülnézhessek. Új irányt kerestem, és nekivágtam a legmeredekebb oldalnak. Legnehezebb oda feljutni, és arra számítottam, hogy nem járt még ott senki. Én ha fáért voltam, mindig csatát vívtam. Földön nem kereshettem, mert ellepte a hó, s a fákról verdestem le az ágakat. Ami korhadt volt, egyből lehullott, és két ütésre a többi is törött, mert olyan fagyott volt, hogy menten elrepedt. Tudtam, minden baj a rosszaság miatt van a széles világon. Anyámtól pedig megtanultam azt is, hogy minden baj nem kezdődik mással, csak a szegénységgel. S én az erdőt, a

végtelen nagy erdőt úgy néztem s tartottam, mint a szegénységet. Megannyi nagy fája megannyi fájdalom, minden egyes ága egy-egy jaj s sóhajtás. Ha valamiért szerettem az erdőre járni, ez az egy volt csupán. Mert magam hatalmas vitéznek képzeltem, a botomat kardnak, sapkámat sisaknak, aranyos süvegnek, a ruhámat pedig csillogó páncélnak, milyet nem látott még a világ, amit semmi át nem üthet, s engem sérthetetlenné tesz. S csapkodtam az ágakat. Forgattam kezemben a botot, és ütöttem, ütöttem, hullt a lábam elé a sok ág, amelyik soká tartotta magát, arra, hogy lábam elé esett, reá tapostam. Nesze, szegénység, pusztulj, nyomorúság! Többet vertem mindig, mint amennyit hazavittem, és szentül hittem, mire öcséim megnőnek s mind az apró gyerekek, én elpusztítom az utolsó szálig, utolsó ágig az erdőt.

Elértem az első fákat már. Keveset pihentem, aztan lecsavartam magamról a kötelet, botomat marokra fogtam, s nekifogtam az ág irtásának. Fától fáig tapostam az utat. Körbekerültem, hogy ne kelljen messziről csomózni az ágat. Megvillant néha előttem apám s anyám arca. Az öcséimet úgy láttam, mintha odahaza volnék, vagy ők jöttek volna éppen

ide mellém. Összehajolnak a kályha melegében, s a lángok fénye játszik az arcukon. Lobbanás s gyors piros árnyék kergetődznek rajtuk. Anyám közelebb ül, s a lábát egy kicsi székre rakja, ő már nem az arcát, a lábát melegíti. A szobában szétlengedez a meleg, megérinti apám ágyát is, s kihúzza kezét a takaró alól. Én ilyenkor mindig örvendeztem volna. De apám, anyám s a többi gyermek arca nem engedett. Kevés volt a tűz, csak testüket érte. Anyám arcáról s apám szeméről semmi nem oldódott. Akár van tűz, akár nincs, egyforma az arcuk, merev a vonásuk, s nem gyullad szemükben semmi az örömből. Hát akkor mért kell fa, mért hajtanak érte? Apám arca úgy nézett rám most is, mint egész nap tette, s hosszú hetek óta, mióta otthon van, s reggeltől reggelig az ágyat nyomja. Mintha a hangja elérhetne idáig, s otthon épp azt tenné, hallottam, hogy káromkodik megint valamiért. S néz körül mindenkire, még a falakra is, és olyan a tekintete, mintha azzal is verne. De azért csak léptem, és vertem az ágat. Megint harcban voltam, ütöttem s tapodtam, mi nehezen hullott. Utamból eltértem már. Egészen bent jártam az erdőben, s tán sohse hagytam volna abba, de hirtelen megszólalt a téglagyár kürtje, s arra föleszméltem.

Szürküllött már a nappal, közelgett az este. Amit levagdostam, mind összehordtam, s a jó erős kötéllel áthurkoltam szépen. Fagyott volt a szála, ami erőm még volt, mind karomba küldtem, hogy bírjak a kötéssel. Aztán hátamra vettem a fát. Szinte kétrét jártam, úgy nyomott a súlya. Kerültem a fákat, nehogy megakadjak, s visszarántson egy is. Ráálltam az útra, mit jövet tapostam, s sarkamra léptem, hogy bírjam a lejtőt. Fejem meghajlott, s az ágakra tapadt hó a nyakamba rázódott. Elolvadt a testem melegétől, és végigcsordult a hátamon, éreztem, egész a derekamig ereszkedik alá. Megint csak hazagondoltam, s nagyon gyáva módon ismét elfogott, egész szívemet betöltötte a keserűség. Né, mennyi fát viszek, hány tűzre való lesz, ha megolvad a lerben, mennyi lángja leszen, s meleget mégsem ád! Csak a testünk izzad fel, csak az melegszik, de apám szeméből, édesanyám arcáról a dermesző hideg le nem fagyhat tőle. S az én lelkem is fázik ennyi hideg láttán. Tél elmúlhat, vihar csitulhat, mert természet rendje, hogy mindenre más jön, de van-e tavasza, csak egyszer is lesz-e az embereknek, apám s anyám szívének.

Az utolsó fák között jártam, mikor hirtelen,

mintha mellbe vágtak volna, úgy torpantam. Valami elsuhant előttem, az arcom hosszában éppen, valami lebegő feketeség, s besuppant a hóba, pont a lábam előtt. Ha még egyet lépek, rátapostam volna, de megállított az ijedség, nem engedett menni. Egy percig csak álltam, nem bírtam mozdulni. Nem féltem én soha élőtől, sem holttól, volt is bajom érte éppen elég mindig, s ez az ijedség is inkább csak azért volt, mert nagyon elmélyedtem a gondolatomban, s váratlanul ért ez a hirtelen zuhanás. Ahogy felocsúdtam, nyúltam is le mindjárt. Betúrtam kezemet csuklóig a hóba, s amikor kihúztam, akkor láttam, hogy madár volt a kezemben, apróra húzódott, megdermedt madár. Úgy feküdt a tenyeremben mozdulatlanul, tehetetlen némaságban, hogy szívem megsajdult láttán. Az én eszemben szárnyalni kezdett a gondolat, szívem minden sajdulása, gondolata érette. Lehet, hogy éppen hallottam énekét, s nemrégen röpdösött még, s nyáron tojást költött. Most itt fekszik halva, meglőtte a vihar, megölte az erdő. Az erdő ölte meg, a rengeteg erdő.

Úgy támadt világra az én mesevilágom, mit ágat verve szőttem, mintha nem létezne rajta kívül élet. A szegénység fái közt ez a kicsi lélek

hordozott röptében, ágról ágra szállva valami aprócska, enyhítő örömet. Egyedüli szépség annyi csúfság között, s megölte az erdő, nem engedte élni. Úgy hittem és vallottam én abban a percben, hogy az erdő tudta, nincs nékem más társam, hogy rombolom a fákat, s velem nem bírhatott, bosszút állott rajta. Lezárta szemeit, szárnyát megbénította, hogy ne hallassa hangját, ne énekelhessen. A háborúmat láttam, s tenyeremben fekve, gyilkos jelképpen, veszendő csatámat. Úgy nyilallt szívembe, mint éles, hegyes kés, a kegyetlen fájdalom s kínlódó akarat. Nem szabad pusztuljon, életre kell hívni, vért kell adni néki, s ajkára éneket! Győzni kell az erdőn, újra, újra győzni. Halálból életet, némaságból hangot, mozdulatlan testből csapkodó szárnyakat, azt kell teremteni! Terhemet ledobtam, s a hóba térdepeltem. Két tenyerem közé fogtam a mozdulatlan testet, számhoz emeltem, majd nyelvemre tettem, s leheltem reá bensőm forróságát. Ujjaimmal feltúrtam tollait, s kerestem a mellét, kutattam a szívét, csak egy hangját halljam, csak egy rezzenését. Hisz még élnie kell, csak most hullott elém. Még csak megdermedt, egy szikrája az életnek ott kell pislákolni a csontjai alatt. S egyszerre mintha

minden erőm repülne benne, úgy csattant a hangom. Vihart túlkiáltott, amikor felszállott. Ujjaim alatt megrebbent a madár, s nem is a kezemmel, testemben éreztem, megdobbant a szíve. Él! Él! erdő, él! Hallod-e, nagy erdő, megmozdult a szíve! Az arcomhoz vontam, csőrét számba vettem, s fújtam a meleget az apró fejecskére. Odaadtam volna minden vérem néki, csak hogy rebbenjen még, verjen fel a szíve.

Nem mertem letenni kezem melegéből. Nem mertem betenni a ruháim alá, nehogy összenyomjam. A szemem nem tudtam levenni róla, mintha nézésemen múlna életehalála. Topogtam egy helyben, nem tudtam, mit tegyek, néztem lábamnál a ledobott kötés fát. Ha vállamra veszem, mi lesz a madárral? Ha haza nem viszem, mi lesz a meleggel? Láttam apám ágyát s a szemét, hogy rám néz, meg fog verni, biztos, ha fát nem viszek haza. Anyám s testvéreim dideregni fognak. A kihűlt kályhába hogyan rakunk tüzet? Én édes istenem, madárkám, éledj fel! Éledj fel, s repülj fel, tartsál ki a télben! Lásd, apám csak megver, tűz kell odahaza, tűz kell a szobába. Hisz dél óta vágom, verdesem az ágat. Haza kell cipelnem, tüzet kell majd raknom. Mint-

ha a szavamra adott volna választ, megrebbent újból a kicsike teste. Mintha szél ingatná, úgy hajlott a fejem, a fára néztem egyszer, aztán a madárra. S mintha menekülnék, nekiszaladtam az előbb csinált útnak. Porzott lábam alatt a hó, s tarajzott, ahogyan gázoltam benne. Öklömet a szívemhez szorítottam, s ha estem, testemre borultam, csak a kezemet védtem.

Mikor beléptem a szobába, már lezuhant hátam mögött az este, s elvakított egy percre a lámpa világa. A szemem is könnyes volt, megcsípte a hideg, alig tudtam látni. Hátam nekivetettem a csukott ajtónak, s úgy rázott a szapora lihegés, hogy a vállaim szakadnak, azt gondoltam. Lassan tisztult a szemem világa, s láttam, mindenki reám néz. Nem tudtam szólani, szorítottam mellemhez az öklöm s benne a madárkát. Anyám kiejtette kezéből a varrást, felállt, s az asztal szélébe kapaszkodott. Úgy nézett rám, mintha ismeretlen ember tévedt volna elé. A hangjával is alig bírt, csak hullott belőle.

– Édes istenem, mi történt...?

Odalépett hozzám, megfogta a vállam, s megrázta a testem.

– Mi van veled, te, hát beszélj már...

Kinyújtottam két kezem eléje, tenyerem szétnyitottam, s odatartottam az arca elé. Alig bírtam kimondani a szót.

– Madár...

S mintha annak szavával beszélnék tovább, úgy mondtam még egyszer, s belenéztem édesanyám szemébe.

– Madár, édesanyám, megdermedt madár... Az erdőn találtam... melegbe kell tenni...

Csak nézett rám, mintha nem ismerne. Járatta a szemét arcomról a kezemre, kezemről az arcomra. Megmozdult az ajka, nem talált szavakat. S mikor megszólalt, csak ismételte, mint én mondtam előbb.

– Madár?

A hangjától tért újra magához. A kendőjéhez nyúlt, és felsimította a homlokából. Megint reám nézett, aztán lassan elfordította rólam a szemét. A kályhára tekintett, annak nyitott ajtajára, ahova berakta már a forgácsot. A fazékra, aztán, mi fölötte állott odakészítve a levesfőzéshez, aztán a kisebbekre, kik már ágyban voltak. Végül vissza reám, mintha megütöttem volna. Két karját leengedte az oldala mellé, mintha e perc alatt még jobban elfáradott volna, szó nélkül megfordult, és elindult vissza a varrása mellé. Úgy ment, úgy lé-

pett, mintha nem bírná a teste. Egy hangot nem hallottam, s mégis úgy éreztem, úgy láttam anyámat, mintha egész teste csupa hanggá válna. Úgy láttam, olyan volt, mint egy megtört sóhajtás. Apámra néztem. Eddig nem mertem felnézni az ágyra, de anyám szótlansága felemelte a fejem. A könyökére támaszkodott apám, s pillantásomat úgy befogta a maga tekintetébe, hogy mozdulni sem tudtam. Éppúgy, mint amikor készített valamit s méregette, jó-e, készen van-e véle, hagy-e rajta hibát, s kezéből ahogy van, leteheti-e már, olyan volt a szeme. Nem tudtam elbírni, hogy hagyja már abba, kiáltson vagy üssön, megtörtem a csendet.

– Leteszem... s indulok vissza a fáért.

Indultam is, hogy ágyunkhoz vigyem, s a párnámba rejtsem. De megállított apám. Magához parancsolt. Míg lépdeltem felé, egyre imádkoztam: Én édes Istenem, csak őt ki ne dobja, el ne vegye tőlem, nehogy elpusztítsa! Odaálltam elé. Amikor megszólalt apám, nem hittem a fülemnek, mert a hangja is, mint a szeme máma, az is megváltozott. Úgy beszélt, mint emberekkel szokott, felnőtt emberekkel.

– Mutasd a madarat!

Eléje tartottam. Nézte egy darabig, aztán rám pillantott.

– Ismered?

– Ismerem.

A kezébe vette. Felnyitotta a csőrét, s ahogy én is tettem, a szívét kereste. Hogy megérintette, s érezte a verését, mintha nem is volna eltörve a lába, olyan gyorsan mozdult. Feltolta magát egész az ágy támlájáig, s úgy szólt reám ismét.

– Gyorsan! Gyújtsd meg a forgácsot.

Dobálta egyik tenyeréből a másikba. Húzta a szárnyait, hogy mozduljon a vére, én meg a kályhához guggoltam, s a csöpp kis forgácsot lángra lobbantottam. Tudtam, nem sokáig ég majd, s csak arra lesz elég, hogy a madarat fölötte párszor meglóbáljam, s a szárnyai alá meleget küldhessek. De több láng nem is kellett.

A testvéreim apám szavára megindultak, s mind ott álltak már az ágya körül. Máskor közel se engedte, most meg felültette őket mind a pokrócára. S hogy a lángok fölül újra visszavittem, mintha éneket mondanának, úgy becézgették s babusgatták az éledő madárkát. Éledj fel, madárka! Repülj már, kis jószág! Jó helyen vagy, ne félj! Anyám is megmozdult. Először csak az ágy lábához állott, s nézte apámat. Az pedig egyre dörzsölgette, egyre lehel-

gette a kicsi madárkát. S amikor a szárnyait felcsapta, és verdesni kezdett, odalépett anyám. Rátette kezét az apám vállára, s csendesen reá szólt.

– Add ide, hadd lássam...

Leült apám mellé, s én mögéje álltam. Néztem egy keveset, aztán a kezembe adta.

– Nesze, dobd fel, szálljon!

Repdesett felettünk, kereste az útját. Aztán helyre talált. A bölcsőre repült, s épp az én kicsi testvérem lába mellé szállott. Mintha a fészkére jutott volna vissza, nem mozdult el onnan, tollászkodni kezdett. Mi pedig mindnyájan az apám ágyán voltunk, s néztük a bölcsőt. Apám átfogta a vállamat, a másik karjával pedig megölelte az édesanyámat, apró gyermek voltam, hogy utoljára tette. Észre sem vette, hogy kitakargatta magát, s megfázhat a karja. Az öcséim pedig feltérdeltek az ágy támlájára, nézték a megújuló életet, a berzenkedő kis madárkát, s hogy egyik rákezdett, a másik is átvette. Énekelni kezdtek.

Ó, friss madár, örülhetsz,
mert szárnyad van, s repülhetsz,
ahol tetszik, megállhatsz,
társadhoz mehetsz...

S hogy újrakezdték, apám is belekapott a dalba, mintha szárnyain tartaná a többi vékony hangot, úgy énekelte. Anyám meg csendesen, mert szép hangja nem volt, s rekedt volt a téltől, csak úgy dallam nélkül mondta a szavakat. Azt se mindegyiket, egy-egyet csupán a sorok végéről.

Mécsek

Bátyámmal gyertyát árultunk a temető előtt. Halottak napja volt. Férfiak, asszonyok, itt-ott egy-egy gyermek, igyekeztek a sírok közé, s mi árultuk közöttük a gyertyát. Ma sem értem, hogyan kerültünk ebbe az üzletelésbe. Biztos az ördög csinálta. Mert ezen az estén nem nyughatott, míg meg nem kísértett bennünket. Azóta tudom, hogy csak egyszer kell rácsapni, többet nem tolakszik.

Szép őszi délután volt. A levegőben játszadoztak a késői illatok, mintha a napsugarakkal kergetőznének. Aranyba, pirosba, ezer gazdag színbe borult a világ, mintha utoljára, szép búcsúzásképpen minden pompáját még egyszer mutogatná: el ne feledjetek, ugye, szép vagyok. Nem is tudtunk ellenállni ennek az ezerhangú hívásnak, s elcsavarogtuk bátyámmal az egész délutánt. Már nyitogatták szemüket a csillagok, amikor hazafelé tértünk. Ekkor szegődött mellénk az ördög, mert amit sose tettünk, elkanyarodtunk a nagytemető felé. Nem haza vitt ez az út, mégis arra mentünk. Bátyámból beszélt, mert ő szólott reám.

– Menjünk a temetőbe!

– Miért?

– Hogy lássuk – válaszolta.

Mindig ellenkeztem, s most mégis azonnal reá bólintottam.

– Lássuk.

Egy kicsi kő került a lábunk elé, s azt rugdostuk magunk előtt, míg csak meg nem sűrűsödött körülöttünk az utca. Amikor felnéztünk, akkor láttuk, hogy a temető előtt vagyunk már, s ember ember hátán ki-be jár a temető kapuján, mintha az egész város ide gyülekezett volna. Nem értettem a nagy sokaságot, s rápillantottam bátyámra.

– Ezekbe mi ütött?

A kövön nyugtatta a talpát, ő is szemlélődött, láttam, gondolkozik, szemét összehúzza, s minden embert megnéz. Hogy megint kérdeztem, odasétált hozzám. Már útközben gombolgatni kezdte a kicsi kabátját, s a sapkáját is megigazította, a haját is szépen rendbe szedte, úgy szólott pontosan, mintha templomba tévedtünk volna hirtelen.

– Tudod, mi van ma?

– Igen, ha megmondod.

Még csendesebbre lapította a hangját, hogy csak suttogott, s úgy nézett rám, mintha apám lenne.

– Halottak napja. Ma azt ünneplik az egész világon, s most mindenki arra emlékezik, aki rokona s ismerőse meghalt. Ezért a ruhádat szedd rendbe, s menjünk innen gyorsan.

Tudtam én, mi a halottak napja, s azt is megértettem mindjárt, hogy igaza van bátyámnak, meg kell igazítani a ruhát, ha halottakról van szó. Jártunkban úgy néztünk minden emberre, mint akit nagyon sajnálni kell, erős szánalommal. S most, hogy emlékezem erre, az is eszembe jut, ahogy nőttem, úgy butultam, és soha olyan bölcs, mint gyermekkoromban voltam, többé nem leszek.

Már majdnem kiértünk a nagy sokaságból, és a lépéseinket is meggyorsítottuk, amikor valami megzörrent a lábam alatt. Lenéztem, s valami kis csomagocskát láttam, elhasznált zacskót, valami hasonlót. Ahogyan tenni kell, lehajoltam érte, s a kezembe kaptam. Rögtön megéreztem, hogy nem lehet üres. Gyertya volt benne, szép fehér templomi gyertya. Már éppen mondani akartam, hogy na, anyánk megörvend, hogyha hazavisszük, amikor valaki megállott előttünk, s rögtön meg is szólalt. Fekete kabátos, kis, sovány termetű öregaszszony volt, s én azt hittem azonnal, hogy ő vesztette el, s a gyertyát kéri vissza. De nem azt akarta.

– Csak ez az egy gyertyátok van, gyerekek?

Bátyám rám nézett, én vissza őrá, s hogy nem akart szólani, hát én válaszoltam, s gondoltam, legjobb lesz, ha igazat mondok.

– Ez az egy.

Valamit hümmögött, a táskájában kezdett kotorászni, hallottam, pénzt csörget, s már nyújtotta is felém, a másik kezével pedig kivette markomból a gyertyát.

– Hát akkor jó lesz ez az egy is – mondta, s mire feleszméltünk, ő már meg is fordult, s eltűnt előlünk. Bátyám engem nézett, és beszélni akart, de már nem juthattunk szóhoz, mert körülöttünk egy csomó ember állott, s mindenki gyertyát kért. Én ocsúdtam előbb, és szépen elmondtam, hogy ne kérjenek, nincs több, közben a pénz égette a kezemet, mert attól féltem, visszajön az ember, aki elvesztette az eladott gyertyánkat. Néztem, merre menjek, s már indulni is akartam, amikor a bátyám sebesen megszólalt.

– Ha annyira kell a gyertya, tessék ideadni a pénzt, mert én mindjárt hozok, s hogy semmi baj ne legyen, addig itt marad az öcsém.

Azt hittem, megbolondult. Ha az ember visszajön, engem egyedül talál. S ha olyan jó szíve van bátyámnak, hogy másnak boltba

szalad, ne tegye ilyenkor, már estébe hajlik erősen az idő, s én miatta otthon nem akarok verést. Akkor még nem tudtam, hogy az ördög küldi. Ránézni sem tudtam, mert elszaladt nyomban, s én ott maradtam egyedül sok ember között.

Azok pedig kérdezgetni kezdtek, egyre faggattak, hogy mennyit adtunk már el, s mennyi pénzt kerestünk, még meg is dicsértek, hogy ügyes gyermek vagyok, s amikor elmondtam, hogy mennyi sok baj van egy ilyen üzlettel, s mit hogyan vesződtünk, míg megteremtettük, meg is cirógattak, s egy kövér, hajlott ember még rám is bólintott, hogy ügyes ember leszek, s még majd sokra viszem ebben az életben. Amikor a bátyám visszajött, s a gyertyát osztogatni kezdte, melléje sirültem, s felnéztem az emberek arcába. Legelőször is a kövér dicsérőmre, s úgy mondtam, mintha egész életemben azt tanultam volna.

– Ezeknek a díja fél árával több lesz, mert külön szállítottuk.

Bátyám megmozdult, s én gyorsan a sarkára tapostam. Ezt láttak-e vagy sem, én bizony nem tudom, de ahány ember volt, mind kacagni kezdett, s megadták az árát úgy, ahogy kértem. Csak az, akitől legelőször vártam, épp

csak az nem adott. Mert az öreg, kövér ember, jövendőm jóslója, gyorsan sarkon fordult, s otthagyott bennünket. Csak éppen a szégyen ennyi ember előtt, az tartotta bennem, amit mondani akartam utána, hogy nem panaszkodhatik, mert ahogy látom, sokra viszi ő is.

Mikor elfogyott a gyertyánk, s az emberek elmentek, mi szépen félreálltunk a járda szélére. Láttam a bátyámon, hogy nyitja a száját, s gyorsan elejébe vágtam.

– Na, nekünk is kár volt éppen erre jönni!

Rám nézett, s torkán akadt a szó, kimondani is alig tudta.

– Kár? Miért volt kár?

Szépen megfogtam a karját, s átvezettem a túlsó oldalra, merre ő szaladt az előbb.

– Mert mi máma este már nem megyünk haza, és éjjel jól elvernek otthon.

Csak nézett rám, s láttam, nem ért engem.

– Elment az eszed? Talán korcsmába megyünk?

– Oda nem. De máma üzletelni fogunk.

Szépen elmentünk a fűszeres üzletébe, hol bátyám volt előbb, s ami pénzünk volt, az egészért mind gyertyát vásároltunk. Aztán térültünk, fordultunk, hol én mentem, hol a bátyám, mert egyikünk mindig a temetőnél ma-

radt, az üzletet folytatni. Az emberek pedig egyre-másra jöttek, mind vásárolták a gyertyát, s amikor az üzletben elfogyott az utolsó szál is, akkor mécsest hoztunk, s azt is éppúgy vették. Megvette mindenki, még tolakodtak is, ki kapjon előre, mert az egész utcában s még a környéken is csak mi voltunk árusok. Akik délután jöttek, rendes kereskedők, mind hazamentek már.

Álltam, s míg jártak az emberek, csörgettem zsebemben a sok pénzt. Ki nem vettem volna tőlük a kezemet a világ kincséért sem. Mintha a tenyerem óriási marokká nőtt volna, úgy éreztem. Egyre nőtt a vállamból a karom, akkorára, hogy elhittem volna, ha valaki mondja, akár a világot is mind befoghatom. Magamat is úgy találtam, hogy felnőttem egész a házak ereszéig. S az embereket, akik elmentek előttem, olyan aprónak, semminek, kicsikének láttam, hogy úgy hittem, őket is markomba vehetném, csak akarnom kéne. Bátyám tenyerét is egyre ürítgettem. Ahogyan meglátam, hogy két-három mécseskét eladott, már léptem oda hozzá, szedtem a pénzét, s csorgattam a többihez, be az én zsebembe. Mind azt vigyáztam, hány mécses van nála, s csak akkor adtam újat, ha minden pénzt leszámolt. Az

embereknek pedig csak a kezét láttam, s hogy jöttek, a lábukat. Más nem volt belőlük az én számomra semmi, csak két lábuk, ami hozzám hozta őket, s ujjaik, amivel kifizették, ami járt.

Nyolc órakor történt, már régen árultunk, éppen harangoztak, amikor a sok vásárlótól egy kicsit arrább megállott egy ember, egy alacsony katona. Mind csak engem nézett, kerülgetett folyton, s akárhogy figyeltem, nem tudtam, mit akar. Rég elfelejtettem az első gyertyaszálat, nem féltem attól, hogy még érte jönnek. Mikor egy keveset engedett a tömeg, s az emberek egy percre ritkultak előlem, odalépett hozzám. Azt hittem, mégiscsak vásárolni akar, mert a gyertyát nézte, s már kérdezni akartam, mennyit s milyet akar, mikor reám köszönt.

– Jó estét – mondotta.

Nekem már nem tetszett. Ma este nekem itt még senki sem köszönt, s nem köszöntem én sem, akár öregasszony volt is, ki hozzám jött. Rám nézett a katona, s a szemét mostan is látom, s ha száz évig élnék, akkor sem felejtem. Tüzet kéne rakni, s a lelkem kiégetni utolsó rostjáig, legkisebb ágáig, hogy feledni tudjam. A hangját is mintha ma hallanám.

– Hogy adja a gyertyát?

Megmondtam az árát. Benyúlt a zsebébe, pénzt vett ki belőle. A tenyerébe néztem. Azonnal láttam, még fele pénze sincs a gyertyám árához. Éppen annyi volt csak, pontosan csak annyi, mibe nekem került, ahogyan én vettem. Nem szólottam semmit, vártam, hogy elmenjen. De nem mozdult. Megtörölte az orrát a tenyerével, s újból reám nézett.

– Nekem csak ennyi pénzem van. Adja ide olcsóbban, azt az egyet...

Gyorsan elnéztem a bátyám irányába, s úgy mondtam, hogy értsen belőle, csak hiába beszél.

– Azt én nem tehetem. Megmondtam az árát.

Topogott előttem, s meg lehetett hűlve, mert szívta az orrát. Vártam, hogy elmenjen, mert a sokaság újra gyűlt, s láttam, hogy egypáran már felém tartanak. Még mindig egy helyben állt, s hogy mással törődjek, s ő is vegye észre, bátyámhoz szólottam.

– Hozzad már a pénzt, te!

Mikor mellém lépett, és pénzt, mécset cseréltünk, ismét megszólalt a katona. Most láttam, hogy valóban beteg, mert fáradt volt a hangja, s forró, mintha lázas lenne.

– Maguk együtt vannak?

Bátyám válaszolt rá.

– Mi együtt.

– Nézzék... én nem idevalósi vagyok, csak idehoztak a katonaságra. De egy halottam van itt, s meglátogatnám, adjanak egy gyertyát annyi pénzért, amim itt van az összesbe.

Féltem bátyámtól, s én akartam szólni, de válaszolt már, s éppen úgy, ahogyan én mondtam az előbb.

– Mindennek ára van, s olcsóbban nem adhatunk...

Most már azt hittem, hogy valóban elmegy, mert csendesen fordult, de alig lépett el, mégis csak visszatért. Nyitott tenyerében, a sok ránca között meglapult a pénze, s megvillant egy-egy darabja, ahogy a villanyfény ráesett. Olyan csendesen szólt most is, mint az előbb.

– Maguk nem székelyek?

Ránéztünk mindketten, s együtt válaszoltunk, pedig megfogadtam, hogy többet rá nem szólok.

– De, mi azok vagyunk.

Még közelebb lépett, s megcsendült a hangja, mintha betegsége szállana belőle.

– Hát akkor adják ide azt a kisebbik gyertyácskát, s itt van a pénz, fogják...

Már hozzám ért a legújabb vásárló, s én ah-

hoz fordultam. A katonának pedig csak vállról szóltam vissza.

– Mondtam, hogy ára van, s magának nincs pénze.

A friss pénzt vettem már a markomba, mikor hallottam, elindul s még köszön.

– Na, jójszakát akkor...

De én már a tenyeremben éltem. Kezem zsebre dugtam, s az ujjaim között szép sorjában válogattam a pénzt. Mikor úgy gondoltam, hogy sorra vettem már mindenik darabját, akkor az egészet egy csomóba szedtem, s leszórtam a zsebem fenekére, hogy csengjen, s hallhassam a hangját.

Utolsó gyertyánkat talán épp az utolsó ember vette meg, s a kiürült utcában mi is megindultunk végre hazafelé. Bátyám lépett elöl eddig még mindenkor, de most engem engedett, hogy előbbre menjek. Kezem zsebre vágtam, s lépdeltem, mintha az utca is mind az enyém lenne. Nem szóltam bátyámhoz, hagytam, jöjjön hátul, s mikor megállított, épp hogy odafordultam hozzá. Villanyfánál álltunk, s ő gyorsan alákerült. Úgy mondta, mintha felnőttel beszélne.

– Számold meg, mennyi van.

Több volt, mint amennyit magam is gon-

doltam. Apám egy nap alatt alig keres többet. Bátyámnak adtam, hogy számolja meg újból, s odatartottam elé a kezemet, hogy beleolvassa. Számolta egyenkint, s közben pislogatott egyre-egyre reám. Én néztem a tenyerem, s hallgattam, hogy csendül, hogy csörög rá a pénz. S ahogy a lámpa fénye reánk hullott, a tenyeremet is megvilágította, s hirtelen akár megijesztettek volna, vagy váratlan, nehéz álomból költenének, a szívem verni kezdett. Mintha tenyeremhez ragasztották volna, nem tudtam elvenni róla a szememet. Mintha távolról hallanám csak, úgy jutott a fülembe, mert szívem dobogása minden mást elnyomott, hogy bátyám megszólal, s felsóhajt egy nagyot.

– Na, akkor várhatunk!

Magam sem tudom, hogy feleltem neki, csak a szájam mozgott, az kérdezett tőle.

– Mire te?

– A jövő novemberre, mert újból csak akkor lesz. Többször nem csinálják.

Már nem figyeltem rá. Mintha a szememmel játékot űznének, s kegyetlen nagy csoda szállott volna reám, az én tenyerem helyén a katonáét láttam. Még a ráncai is ott húzódtak rendbe, akár az ő élete lenne odaírva. A hangját is hallottam, hogy adjam a gyertyát, fele

pénze van csak, s nem idevalósi. Mozdulni akartam, s lábam nem engedett. Mintha a katona betegsége szállott volna reám, a homlokom megizzadt, s csak úgy tudtam indulni, hogy szaladni kezdtem. Bátyám megragadott, s arcomba kiáltott.

– Megbolondultál?

Úgy mentem mellette, mint aki nehéz útról tér haza. Egész testemben végtelen fáradtság kínozott, mintha hegyet-völgyet éjjeli időben magam jártam volna. Ő pedig beszélt. Be nem állt a szája. Hogy mit veszünk, s hogyan, mit adunk anyámnak, mennyi marad nekünk. Számítgatott, úgy, mint aki az egész világot megvásárolhatná. Én pedig már az édesanyám arcával küszködtem. Hogy megemlítette bátyám, ideszökött elém, s nem tudtam magamtól elkergetni az arcát. Mind csak engem nézett, s a szeme olyan volt, épp pontosan olyan, mint a katonáé. Akár egytestvérnek születtek volna. A lábam elakadozott, mintha erős kötéllel a temető kapujához fűzték volna testem, s nem engedne tovább, visszarántana. Erős kínlódásban a bátyámra néztem, s akkor vettem észre, hogy már ő is hallgat. Előbbre lépkedett, s nem törődött velem. Ment, mint aki egyedül lenne, nem is volnék mellette, s mi-

kor a házunkhoz értünk, a kapunál megállott, nem nyúlt a kilincs után, s nem mozdultam én sem. Visszanézett az utca elejére, s kerülte a szemem, amikor megszólalt.

– Vajon merre járhat?

Tudtam, kire érti, mégis megkérdeztem.

– A katonát mondod?

Nem válaszolt, csak a lábával kezdte piszkálni a földet, s csak akkor emelte fel a fejét, amikor újra hozzászóltam.

– Velem jössz-e?

Már mozdult is, amikor kérdezte.

– Hová?

Én már indultam. Úgy szólottam vissza.

– Dolgunk van – mondottam.

Olyan gyorsan mentünk, mintha hajtanának. Mintha a lábam elöl járna, s minduntalan hamar utol kéne érni. Bátyám is úgy volt, mert odaszólt egyszer.

– Gyere, fussunk, hallod!

A temetőig egyfolytában szaladtunk. Én idéztem, hogy jöjjön a katona arca, s mintha nem is hívnám, olyan gyorsan pattant, s ott járt mind előttem.

Nem találtunk már senkit a temető előtt. Nem néztünk egymásra, csak álltunk az utca közepén.

– Gyertyát kell keríteni.

– Azt!

Bátyám fellépett a járdára, s a falnak támaszkodott. Úgy állt ott, mintha hátán tartaná a házat. Egészen meggörnyedt, egész kicsike lett. Nem tudom, mért, nem mertem pont melléje állni. Odamentem én is, de arrább támaszkodtam. Éppen azon a helyen állottunk meg, ahol eddig a gyertyákat árultuk. Mintha máshol nem is volna helyünk, a széles nagy utcában. Késő volt már. Nem tudom, meddig állhattunk ott. Csak arra riadtunk fel, hogy hirtelen lépéseket hallottunk. Alacsony emberke közeledett felénk. Öreg volt, vállát lehajtotta, s úgy járt tipegve, szaporán, mint egy gyermek. Elénk ért, én rápillantottam, s mintha meglöktek volna, úgy ugrottam hozzá. Megtorpant nyomban, két kezét feltartotta, s most már tisztán láttam kezében a gyertyát, azt a fajtát éppen, amit mi is árultunk. Nem is köszöntem, csak mondottam egyből.

– Tessék eladni nekünk azt a gyertyát.

Sok időbe telt, amíg lecsillapult, s mikor megtudta, hogy csakugyan semmi mást, csak a gyertyát akarjuk, elszállt a haragja is. Úgy nézett ránk, mint aki bolondokat lát.

– Nem lehet, gyerekek, nekem is csak ez az egy darab van, nincs több.

– Adja dupla áron, szívesen fizetjük, csak tessék ideadni.

Nem akarta. S mikor semmi remény nem volt, tízszeres áron sem, benyúltam zsebembe, s arca elé tartottam az én sok pénzemet.

– Tessék ezért adni...

S bátyám is beleszólt.

– Ha nem többet, a felét, ezért a sok pénzért.

Ideadta végül. Kivettem a bicskámat a nadrágom zsebéből, s elvágta a gyertyát. Nem engedte, hogy én osszam ketté, s úgy vágta, hogy kicsi és nagyobb lett belőle. A kisebbiket nyomta a kezembe, s olyan gyorsan elment, mintha félne tőlünk. Minduntalan a kezébe nézett, hova a pénzt raktam.

Nem tudtuk, melyik lehet a mi katonánk sírja. A temető közepén a kereszthez mentünk, s oda raktuk szépen. Bátyám tartotta, én meg meggyújtottam. Elnéztem volna hajnalig a lángját, olyan szépen égett. A hideget sem éreztem, pedig már megindult a szél, s a hó is hullani kezdett. Nem tudtam magamban tartani a hangom, s szép csendesen bátyámhoz hajoltam.

– Imádkozni kéne, s vedd le a kalapod.

Ő nem tudom, mit csinált, de én nem imádkoztam. Mintha az egész világ tréfát járna bennem, s lobogtatná kedvét, ének gyűlt a számra. S nem templomos ének, hanem mindenféle táncos, egyébfajta. Egy szó imádság nem tudott bennem helyet kapni tőlük. Alig vártam, hogy befejezze magáét a bátyám, s mikor kiértünk a néptelen utcákra, kicsordult a hangom. Azt hittem, bolondnak néz bátyám, de alig kezdtem el, ő is belékapott, s átkaroltuk egymást. Amíg hazaértünk, az egész út hosszán mindegyet daloltunk.

Emberavatás

Sohasem volt gyönyörűbb az ég, kedvesebb a nap, szebbek a házak, s az emberek is mintha csupa szerető jóságból állnának – úgy láttam a világot. Legszívesebben szaladtam volna. Ha valaki szembejött velem, s minduntalan jöttek, lehajtottam a fejem, ki ne kacagjon senki, mert nevetés nyújtózkodott a számon. Attól féltem, bolondnak néznek. Pedig nem voltam az, csak végtelenül boldog. Olyan nagy, tele érzéssel, hogy belebizsergett a hátam. Nem is mentem, úgy lépkedtem, mintha táncba járnék.

Mikor az utcánk elejére értem, lecsendesítettem a járásomat. Minden mosolygásom visszaparancsoltam a lelkem közepébe, s olyan komolyan, lassan, mint ki mindennapos dolgát teszi, befordultam a sarki hentes ajtaján. Egy asszony állt csak a pultnál. Szépen megvártam, hogy mondja, mit akar, aztán a helyébe léptem, s feltekintettem a hentes arcára. Úgy mondtam, mintha az egész boltját meg akarnám venni.

– Kérek egy fél kiló tepertyűt, egy kiló kenyeret s egy csomag vajat is hozzá!

– Vajat? – kérdezte a segéd.

– Vajat – mondtam, s úgy néztem a szemébe, hogy jöjjön verekedni, ha nem hiszi, s nem ad. Már a tepertyűt szórta a zacskóba, s a mérleg nyelvét nézte, nehogy elhibázza. Közben szólott csak reám.

– Kit ütöttetek le, te?

Máskor biztos haragudtam volna az ilyen szólásért. Nem egyébért, csak mert úgy illik ilyenkor, s nem is nagyon, hogy azért kapjunk hitelt máskor is, ha kérünk. De most ő volt az első ember, akinek kimondhattam. Megint kergettem az arcom örömét, a hangom megerősítettem, el is nyújtottam egy kevéssé, hogy öregebbnek szóljon.

– Tudja, ma fizetés volt, s viszek haza valamit a családnak.

Valaki kacagni kezdett a hátam mögött, gyöngyöző, kedves nevetéssel. A főnök felesége a pénztárban ült, s amikor megfordultam a hangjára, épp a papírpénzét rakosgatta össze, azokról nézett rám. Szép, kerek arca volt, dúsan omló hullámos haja, s erős, telt melle, amit mindig megnéztem, s most a vérem a fejembe szállt, hogy éppen rajtam kacag.

– Engem tetszik nevetni? – kérdeztem. De már meg is bántam, hogy ilyen gyorsan szóltam. Arra gondoltam, mit mondhatnék, ha azt válaszolná: igen, éppen engem.

– Hány éves vagy? – kérdezte, s a nevetés mintha mind odagyűlt volna, ragyogott a két szemében.

Gyorsan rápillantottam két kerekedő mellére, s mire kimondtam, már meg is toldottam az esztendőim számát.

– Én tizenhat – s úgy néztem rá, mint előbb a segédre, aki nem akarta elhinni, hogy vajat is tudok venni, ha éppen kedvem szottyan rá. Észrevehette az első pillantásomat, mert összébb vonta magán a köpenyét, de a mosolygása nem szűnt.

– Na, vedd el a csomagodat – mondta.

A segéd már nyújtotta, s én kivettem a kezéből sorra a kenyeret, tepertyűt s a vajat. Odamentem a kasszához fizetni. Már tegnap bugyellárist varrattam magamnak, s most, hogy elosztottam minden csomagomat a hónom alatt, elővettem szépen. Lett volna apróm is épp annyi, hogy fussa fizetésre, de a tízpengősömet vettem elő. Letettem a márványlapocskára, s elsimítottam a tenyerem-

mel. Nem néztem fel közben, féltem, hogy megint rosszfelé talál tévedni a szemem.

– Tessék visszaadni...

Vártam, vegye el, s már szidtam is magamat, hogy jobb lett volna csak az aprót adni, s hazavinni a nagy pénzt. Elég lett volna itt csak megmutatni. De most már vigye gyorsan – gondoltam. De nem vette el. Rátette az ujjait, s nyugtatta rajta, épp az enyém mellett. Addig, míg felemeltem a fejem, s az arcába néztem.

Ahány hajam szála volt, mind megborzongott. Egy szempillantás alatt kalapálni kezdett a szívem, a homlokom meghűvösödött, s akkorát nyeltem, hogy hallani lehetett. Az asszony épp, egyenesen a szemembe nézett. Szempilláit kicsit összevonta, s ajka körül, az egész arcán kicsi, aprócska mosoly bújócskázott. S amikor lassan elhúzta a pénzt, s kezébe vette, akkor is mind csak engem nézett. S még akkor is, egy árva szó nélkül, mikor elém tette a visszajáró pengősöket. Nem számoltam egyet sem, ahogy volt, úgy sepertem bele a bukszámba. Egyet kint hagytam a nagy sietségben, s ő utánanyúlt. Ki akartam venni a kezéből, de az ujjait befészkelte a markomba, s úgy nyomta a tenyerem közepébe.

– Tessék – mondta, s nézett a szemembe,

hogy alig tudtam az ajtót megtalálni, mikor elindultam.

Mintha perzselő nagy tűzből jöttem volna hűvös levegőre, úgy éreztem magam. Mentem hazafelé, s míg a fejem szédült, mintha megforgattam volna, arra gondoltam, hogy: lám, tényleg ilyen a világ, s az asszony is éppolyan, nem akartam hinni, de csakugyan úgy van. Mindjárt megbolondul, ha az embernél pénzt lát. S hogy belekaptam ebbe a témába, hagytam, berzenkedjen s szálljon gondolatom. Le-lecsuktam a két szempillámat, s hagytam, lássanak a szemeim. A hentesné nézését, szép virágfehér nyakát s tovább, amit éppenséggel akar. Egészen addig, míg sok dolgon keresztül az én édesanyámhoz nem tévedt az eszem, s akkor hirtelen egész belevörösödtem. Visszahoztam az eszem a valóságos világba, s a lépésemet is megszaporáztam. S hogy még közelebb jussak a világhoz, a csomagjaimat sorra orrom elé vettem, s szagolgattam őket. Jó erős tepertyű, sápadt, gyönge vaj, friss meleg kenyér. A nyálam összefutott, s megmozdult a nyelvem, mintha máris ennék. S egyik örömből a másikhoz csapongtam mindjárt. Vittem haza én már máskor is anyámnak, de sohasem ennyit s még egyszer se fizetést.

Mikor munka végeztével a nevem kiáltották, s a fizetőasztalhoz léptem, még nem vettem észre, de hogy visszatértem a pénzzel a kezemben, s ujjam számhoz vittem, hogy megmelegítsem a pénzolvasáshoz – mintha tükör előtt állnék, úgy villant eszembe, pontosan úgy mozgom, mint az édesapám. Még a járásom is, ahogy előléptem, akárcsak az övé. Az ujjaimat is egymáshoz morzsoltam, s vittem a számhoz, hogy megnedvesítsem, ahogyan ő szokta. Pedig a kezemben kevés aprón kívül egy árva tízes volt csak. Akkor is elszégyelltem magam, mint anyám előtt nemrég. Mert én apám nyomába soha még közel sem léphetek.

Már látszott a házunk kerítése, s én gondolatban hol anyám kezét láttam, ahogy a pénzt lassan beleszámolgattam: a tepertyű ennyi, vaj, kenyér meg annyi, és a többi itt van, hol meg a kenyeret megkenve jó vastagon vajjal. Leginkább mégiscsak ezt láttam, s emlékeztem, hogy ha nem szakítom le, csak úgy megfogom a számmal a karéjt, akkor a fogaim helye mind meglátszik a vaj tetején, akár meg is számolhatom. Hogy mért pont ez jutott eszembe, nem tudom, de folyton mind azt láttam. Mintha nem is nappal, de éjszaka lenne, s

nem az utcán járnék, hanem az ágyban aludnék. Gyorsan betaszítottam a kaput, s beléptem az udvarra. Az egyik első lakó, mi az udvar mélyén laktunk, kint ült az ajtójuk előtt, s meg sem várta, hogy reá köszönjek, rám tekintett, két kezét a térdein nyugtatta, s hunyorgott a napsütésben, ahogyan nézett.

– Na, letelt? – kérdezte.

Én szerettem volna az orra elé rázni a pénzemet is, de nem tehettem. Tudtam már a rendjét, hogy milyen szóra mi jön, s szép lassan, meg sem állva, visszaszóltam hozzá, és egy aprócskát, csak úgy a szavak közé hintve, sóhajtottam is.

– Le... aztán holnap újra kezdjük.

Ő csak rábólintott.

– Így van ez... – mondta.

Nem is olyan régen, pár napja alig van még, dohányért szalasztott. Most meg visszaszólok.

– Majd csak lesz valahogy...

– Lesz – mondta, s többet nem nézett rám. Én pedig a diófa alatt, ami az udvarunk közepén állott, hátrakanyarodtam a mi szobánk felé. Tenyeremmel lesimítottam a hajamat, s beléptem az ajtón.

– Megjöttél, fiam? – kérdezte anyám, amikor a csomagjaimat leraktam az asztal sarkára.

– Meg. Volt kenyerünk itthon?

Kezét a kötényébe törölgette, s előrejött az asztalhoz. Én vizet töltöttem magamnak. Lehúztam az ingem, s mosakodni kezdtem. Gyorsan befejeztem, s anyám nyújtotta felém a törölközőkendőt. Közben zsörtölődött. Nem haragudtam rá, apámmal is így tett mindig, ha nélküle vásárolt.

– Nem kellett volna ennyi minden, fiam. Még vajat is, ki látott még ilyet...

Magamra húztam az ingem, s fésülködés közben válaszoltam.

– Hagyja, édesanyám, nem kerül az rossz helyre. Most már ne sajnálja...

Tudtam, hogy a pénzt várja anyám, s legszívesebben máris adtam volna, és még szívesebben mindjárt, ahogy az ajtón beléptem. De nem siethettem, és tudtam, ő sem kéri, hanem megvárja, míg magam adom oda. Sokszor elgondoltam én már ezt a pillanatot. Magamat, anyámat, a pénzes bukszámat s a vajas kenyeret is hozzá. Visszaakasztottam a kendőt a szegre, ingem ujját is felhajtottam, s csak azután álltam édesanyám elé. Mikor látta, hogy a zsebembe nyúlok, megigazította a kendőjét a fején, s mintha gyors dolga lenne, fordulni akart a kályha tüze mellé. Csak a szavamra állott meg.

– Várjon, édesanyám. Itt a fizetésem...

Megállt, visszalépett, aztán két kezét a hasán összefogta, s hogy borítani kezdtem bukszám az asztalra, odalépett ő is. Kezét kinyújtotta, s én beleszámoltam a pénzt utolsó fillérig.

– A többiért ezt a kicsi apróságot vettem...

Nézte a pénzt, s az ujjaival mindjárt megérintette egy s másik darabját. Egyiket erre, másikat arra, osztogatni kezdte. Feltaszított párat az ujja tövéig, másokat hátra a kéz párnája felé, s egyet-kettőt egész a tenyere szélére. Elmerült magában, mintha ott sem volnék. Fejét egy kevéskét válla felé hajtotta, s ahogy a homlokára néztem, nem tudtam hirtelen, nem a tenyerébe látok-e, mert ráncba szaladt az is. Ha elgondolom, az egész életünket tartotta a tenyerébe. Azt szortírozta, egyik napját erre, másik napját arra, míg ki nem töltötte mind a hét napunkat. Halál és születés, reggeli, vacsora, az egész életünk a tenyerébe feküdt. Csoda, hogy nem szakadt le a karja.

Egy pengőt kivett a többi közül, s az asztalra tette.

– Tedd el, fiam – mondta –, s vigyázz, ne költsd el egyszerre.

Épp hogy megköszöntem szépen, már nyí-

lott az ajtó, s ahány testvérem volt, mind beszaladt rajta. Megmondhatta valaki nekik, hogy már megérkeztem, s a csomagot keresték, s hogy mit hoztam bennük. Alig tudott rendet teremteni édesanyám közöttük. Széket kerítettek, az asztalhoz másztak. Csak akkor nyugodtak, mikor édesanyám kiöntötte az én mosdóvizemet, újat töltött helyette, és rájuk parancsolt.

– Gyerünk, egy-kettő, kezet mosni, mindenki!

Én már a kályha mellett ültem, s úgy tettem, mintha az újságot olvasnám. De nem járt ott az eszem. Friss volt a tepertyű, hozzám szállt a szaga. A vajat is már kibontotta anyám, szép sárgán virított, s jó meleg ízét a nyelvemen éreztem. De régen készültem már erre a napra. Nekem vaj, tepertyű s a boldogság – egy volt. Előző napon bementem a henteshez, és biztosan megtudtam, hogy lesz-e máma tepertyűjük? Mert első fizetésemből úgy teszek ünnepet, hogy megveszem a boldogságot, a tepertyűt s a vajat. A testvéreim már az asztalnál ültek, s készülődtem én is. Vártam, szóljon anyám, s hívjon az asztalhoz. De hiába lestem, nem szólt rám egy szót sem. Minden gyereknek kenyeret szelt szépen, jól megkente vajjal,

és kicsi halmocskában a tepertyűt is elosztotta rendben. Ami pedig megmaradt, azt összecsomagolta, s az ablakba rakta. Melléje tette a maradék vajat is. S mint aki elvégezte dolgát, körüljárta szemével az asztalt, s a legkisebbekhez odaszólt kedvesen.

– Egyél, kicsi lelkem, ugye, milyen finom, harapjad, kis szívem... Jó finom tepertyű, ízes kis vajacska – állt és nézte őket, mintha a világon semmi más nem lenne, s nem tudna egyébről.

Nem hittem a szememnek. Nem tudtam, mit csinál, azt hittem, csak játszik. De étel dolgában nem szokta, s nem is szabad tennie. Tán megfeledkezett? Hisz az nem történhet. Hiszen legelőször nekem osztott mindig. A szívem feldobbant, s minden szép nyugalmam egy perc alatt elszállott. Néztem anyámat. Épp a kályhához jött. Amikor mellé ért, odafordultam hozzá. De mintha tartanák, alig jött a hangom.

– Én is éhes vagyok, édesanyám...

Rám se nézett. A fedőt szedte le a nagy lábasról, és közben válaszolt.

– Eszünk mi is, fiam, eszünk mi is mindjárt...

S már merítette is két cseréptányérba a for-

ró bablevest, mit épp akkor húzott le a tűzről. Az egyikbe nekem szedett, a másikba magának. Kenyeret nyújtott, s a tányéromba kanalat tett. Aztán leült a kicsi székére, ölébe vette a maga tányérját, s fújni kezdte a párolgó levesét. Még meg sem kóstolta, amikor reám nézett.

– Hagymát vágjak hozzá, fiam?

Apámnak szokott mindig hagymát adni, ha bablevest ettünk. Most engem kínált meg. Lenéztem rá, s láttam, a szívem beledobban, úgy is néz reám, ahogyan édesapámra szokott. Úgy is várja éppen, hogy mit válaszolok. S épp a lábamnál ül, ahogy apám mellett. Ahogy felemelte a fejét, épp a kezemig ért. S mintha most látnám először, hosszú évek után, most vettem észre, milyen ősz a haja. Én édes Istenem, mint a fehér hó! Milyen öreg már az én édesanyám. Rászóltam csendesen, mintha megcsókolnám.

– Vágjon, édesanyám. Vágjon hagymát hozzá.

S amíg vágta s készítgette nekem, szépen hátradőltem az ajtó sarkának. Odatekintettem az asztalhoz, hol öcséim ettek. Néztem a tepertyűt, a sok vajas kenyeret, s megértettem végre, hogy abból nekem nem jár. Apámnak

se jutott sohase belőle. Ő is így szokta, félreült ilyenkor, s édesanyám is csak melléje kuporodott. Sose jutott volna az eszembe, hogy ők nem kóstolják. Gyerekeké volt az, nem a felnőtteké. Alig vettem észre, hogy sóhaj szalad ki a számon. Sokszor próbáltam tréfából csinálni, de soha nem sikerült, s most nem is akarattal, éppen úgy sóhajtottam, mint az édesapám. S egy perc alatt ettől mindent felejtettem. Tudok már úgy sóhajtani, mint az édesapám. Erősebb öröm költözött belém, mint amilyen a fizetés perce volt. Hogy bizonyos legyek, még egyszer felsóhajtottam. Éppolyan volt, mint az előbb. Ha valaki nem lát, összetéveszthetett volna az édesapámmal. Épp akkor jött vissza anyám, s mikor leült a helyére, csendesen a karjához értem, s odaintettem fejemmel a gyerekek felé.

– Ugye, hogy jól tettem. Nézze csak, hogy esznek...

Letette a kanalát, s az asztalhoz nézett. Rajtuk felejtette a szemeit, s gyönge, kedves mosoly sétált az arcára, s ahogy ment, elsöpörte egy pillanatra a ráncait.

– Kicsi lelkecskéim!

A tányérom fölé hajoltam, s kanalazni kezdtem újból a levest, s a bicskám hegyével

hagymát szedtem hozzá. Jó vereshagyma volt, s olyan szép karikákra vágva, ahogy édesanyámon kívül senki más nem vágja.

Amikor a délutáni álmomból felébredtem, odaszóltam édesanyámnak, hogy elmegyek sétálni, s ne várjanak haza, majd csak vacsorára. Mikor kiértem a kapun, zsebre tettem két kezemet, s elkezdtem fütyörészni. Lassan sétálgattam végig az utcákon. Mikor a hentes felé közeledtem, megfésültem a hajam, s a kabátomat is megigazítottam. Az ajtó előtt meghúztam a derekamat, s beléptem az üzletbe. Sokan voltak bent, nem figyelt senki rám. Egyenesen a pénztárhoz tartottam. Már messziről két szemembe fogtam a hentesné arcát. Úgy néztem pontosan, mint ő engem délben. Kacaghatott volna most már, biztos meglett volna a válaszom rögtön. Hiszen délben is tudtam volna én beszélni, de akkor még nem lehetett. Most már igen. Ki tagadhatná, hogy nem vagyok már gyerek. Odaértem hozzá, s mielőtt egy szót is beszélhetett volna, kivettem zsebemből az anyám egypengősét, amit elkölteni adott. S ahogy megszólaltam, hagytam, hogy arcomra kiüljön a mosoly, éppolyan, mint az övé volt, amikor folyton engem nézett.

– Ezzel az egy pengővel többet tetszett visszaadni az előbb, ha emlékszik még rám...

S mielőtt mozdulhatott volna, a kezébe nyomtam, pont a tenyerébe, mint ő tette volt velem. Eddig rám nézett, s most gyorsan elkapta a szemét. De én nem engedtem, addig tartottam a szememmel, míg feltekintett rám. Aztán körülnézett, és amikor látta, hogy senki sem néz minket, mosolyogni kezdett. Az arcomba nézett, szempilláit kicsit összevonta, s úgy mosolygott reám. Olyan szépen, hogy az én szívem feldobogott tőle.

Szalma-boldogság

Senki nem tud úgy repülni a boldogság szárnyán, mint az én feleségem. Ha szálltában betévedt hozzánk az aranymadárka, az ő lelke is legkisebb hívásra meglebbent és suhant.

Úgy csapongott olyankor, hogy a szívem beléfájdult. Egyszer hosszú és nehéz idő után eljött hozzánk a boldogság. Képet változtatott megint. Úgy jött, hogy ne ismerjünk rá, csak az utolsó pillanatban. Szárnya suhintásáról sejtettük csupán, hogy közeledik immár.

Hetek óta kerülte szemünket az álom. Nem tudtunk aludni, jóformán egész éjszaka. Hiába szállt pillánkra lefekvéskor, pár óra múlva messze menekült. Nem volt nyugalma a mi ágyunkban. Olyan lapos volt a szalmazsákunk, hogy valósággal a deszkákon feküdtünk már. Az ágyat én készítettem öt-hat esztendővel ezelőtt, s a keresztdeszkái, amelyek annak idején szépek, szélesek s amennyire tellett tőlük, rugalmasak is voltak, elfogytak már rég. Hosszú, hideg telek idején a tűzre vándoroltak. Karóval, hasított deszkaszállal pótoltam a helyüket. Ki tudja, hányszor, mert egyedül

nekik adatott meg a boldogság, hogy változhassanak. Viruló akácból nyesett karó, abból ágyalj, végül forgács és láng lett belőlük is. Nekünk csak az arcunk sápadt, s a hajunk változott. Belopakodott idő előtt egy-egy ősz szálacska, bújva s szégyenkezve, mint a korai dér. Első időben, ha megébredtünk éjjel, egymásra kacagtunk. Leginkább én lebbentettem szét hangomat a sötétben.

– Ébren vagy?

Már kacagott. Felült az ágyon, két kezét a térdére kulcsolta, úgy kacagott. Amikor felgyújtottam a villanyt, úgy nézett rám, mintha bújócskában egymásra találtunk volna.

– Jó reggelt – szokta mondani, s nevetett a szemembe. Én elnéztem a szoba sarkai felé, s bólogattam. Addig bólogattam, míg én is elkacagtam magam.

Végig sorra gondoltuk, hogy mivel tömhetnénk meg a szalmazsákunkat. Egyszer fűnél maradtunk, máskor szakadt ruhánál, mindenféle rongynál. Szalmáról nem beszéltünk. Egyszer akartunk venni, de egynapi keresetem kérték cserébe, s nem vitt rá a lelkünk, hogy ennyi pénzt kiadjunk, mert annak a pénznek a helyét semmivel sem tudtam pótolni, a gyerek szájából nem lehet elvenni egy

falatot sem. Hordtam már kukoricaháncsot, szereztem, ahol tudtam, téptem erős levelű füvet, nyalábjával hordtam két hatalmas zsákkal a hátamon haza. De nem volt semmi haszna. Nagyon későn szedtem, törött a levele, szétporzott a szára. Megint csak a deszkákon feküdtünk. Ahogy telt az idő, úgy múlott a mi éjszakai nevetésünk is. Megrontotta egész napunkat a tömetlen szalmazsák. Ki hitte volna, hogy ilyen apróságon mennyi minden múlik, s hogy az élet mennyi változatban követeli a jogait. Nem tudtuk betömni a száját, s nap mint nap éreztük, hogy bosszút áll érte. Feltörődött testtel, fáradtan ébredtünk, s szemeink alá sötét karikát vont az álmatlan éjszaka.

December közepe táján járt az idő, amikor beállítottam egy maszek terménykereskedőhöz. Szalmát, szénát s egyéb hasonlókat árult. Csúnya, hajlott hátú, alacsony emberke volt. Ritka rút ember, csupa görbeség mindenik darabja. Mindene hajlott volt, akárcsak a háta. Hamar megegyeztünk. Két hosszú délután dolgozom majd nála, s annak fejében megkapom a három kötés szalmát.

Sokat dolgoztam már mindenféle munkát, de ilyen derűsen még egy napom sem telt. Kocsikat raktam, udvart takarítottam, hó még

nem esett, hát csak sepergettem. Délután, amikor kicsi nyugodtság volt, s nem látta senki, megállottam a legnagyobb szalmakazal előtt. Úgy tornyosodott fölöttem, hogy ha egész mellé léptem, úgy tetszett, hogy a felhőket súrolja. A következő percben befészkeltem magam a kazal oldalába. Szelíden suppant alattam, s olyan jó helyet engedett magába, hogy időbe került, míg talpra tudtam állni. Szép lassan körüljártam, s jó mérlegelés után kiválasztottam a három legszebb bálát. Nem szégyelltem, hogy épp úgy viselkedem, akárcsak egy gyerek.

Beszélgetni kezdtem az én három csomómmal. Sorra odamentem hozzájuk. Elmeséltem rendbe, hol s milyen sors vár rájuk. Azt is elmondtam, hogy legyenek büszkék, s becsüljék magukat, mert akkorára nőtt a tisztességük, hogy emberpár álma fogant testté bennük. Olyan álom, ami az esti csillagokról csordul a szemünkre, s hajnalhasadásra illan. Az aranymadaracska, ki feleségem lelkét olyan könnyűszerrel kapta fel magára, ott suhantotta szárnyait fejem fölött a hűvös levegőben. Aranyport szórhatott a szárnyáról, mert ahogy néztem, ragyogott minden körülöttem. Engem is meghintett bizonyára, mert aki csak

az udvarra bejött, mind csak nekem köszönt. Így aztán ismeretségre is bőven tehettem szert. Első s utolsó alkalommal történt, egyszer életemben, hogy szándékolt akarattal hasznot is merítettem az ilyesmiből. Mert az utolsó napomra az egyik kocsis ember megígérte, hogy eljön, s hazaviszi a szalmát.

Ahogy az utcámba értünk, előreszaladtam, és kitártam a kaput. Az udvarra dobáltuk a szalmát. Mintha ünnepelni akarna a világ, csendes kis pelyhekben elkezdett havazni. Elbúcsúztam a szekeres embertől, s bementem a szobába. Nem szóltam egy szót sem a feleségemnek, még csak nem is köszöntem. Az egyik székhez léptem, s a karjára akasztottam a kabátomat. Éppen varrt valamit, s az én szótlan jöttömre ölébe engedte a ruhát és a tűjét. Nézett egy darabig, aztán rám köszöntött.

– Jó estét kívánok, ha nem haragszik érte.

Rá sem néztem. Odamentem a bevetett ágyunkhoz, s elkezdtem kitakarni. Még mindég nem szólottam. Hánytam a párnákat, egyiket a székre, másikat az asztal tetejére. Alig tért magához a nagy ámuldozásból. Odafordult a legkisebb fiához, s rányitotta a szemét.

– Hát ezzel az emberrel mi történt?

Aztán odalépett hozzám. Hátratette a két kezét, s nézte, hogy dolgozom. Amikor a csupasz szalmazsákot a vállamra vettem, csak akkor kiáltott fel. Úgy röppent a hangja, mintha galamb szállna.

– Szalma! – kiáltotta, s összecsapta a két tenyerét. Annyi idő se telt, míg egyet pillantottam, már az ajtónál volt. A gyermek a nyomába szaladt, s hallottam, hogy meg sem állnak az udvar közepéig, ahova a szalmát borítottam. Amikor kimentem, már oldotta az egyikről a kötést. Nem hagyta, hogy egyedül tömjem meg a zsákot. Beszaladt, felvette a kabátját, s odatérdelt mellém. Csóvázta a szalmát, adta a kezembe, s mikor megmondtam, hogy az ára is rendezve van már, akkor még jobban megáradt, mint a tavaszi csermely. Intett, hogy a sarkaira vigyázzak, üres ne maradjon véletlenül egy sem, fektessem a szalmát hosszában szálára, a két szélét pedig egyenes csóvákkal igazítsam feszesre, tartósra. Aztán felkapta a fiát, s ráült egymás után a két bontatlan kötegre. Ringatódzott rajta, aztán térdére állította a gyermeket, s énekbe csordult. Valami aprócska gyermekdalocskára énekelte végig, hogy szalmát hoztunk haza, s most a zsákot tömjük, majd bevisszük a szobába, s hogy-

ha bevetettük, úgy fogunk aludni rajta, hogy megirigyelnek érte az angyalok.

Fekvés idejére rendben volt az ágyunk. Amíg a vacsorát ettük, az aranymadárka ott hordozta egyre feleségem kedvét két ragyogó szárnyán. S amikor lefeküdtünk, utánunk lebegett. Ott hintáztatta magát a fejünk felett. Úgy lebegtette magát, hogy aki látni tudta, elhitte azt is, hogy fent kereng a magasságos égben. Feleségem pedig éppolyannak látta. S lassan én is elkezdtem repülni. Végignyújtózkodtam a puha, erős ágyon. Éreztem, hogy melegít, nem fázik a hátam.

Késő este volt már, amikor eloltottam a villanyt. Feleségem fejét a vállamra vontam. Ő pedig odasimította a homlokát az arcomhoz. Egy-egy kis kacagás kibuggyant a száján. Aztán szép csendesen az utolsó is elhalt. A kályhában még izzott valami parázs. Néha fel is lobbant, s gyönge, kedves hangon duruzsolt is hozzá, mintha erős tűz lenne. Örült a játéknak, s a sok kis nevetését felküldte a falra. A mennyezeten táncolt, ott töltötte a kedvét. Egyedül voltam már, és hagytam, szólaljon, keljen a gondolatom. Alattam megzizzent a szalma a mozdulatomra. Nem akartam hallani a hangját, s hogy űzzem a fülemből, előhívo-

gattam a feleségem kacagását. Hogy jártam én is a hajlott emberke udvarán. Mintha az egész világot hoznám haza onnan. Hej, aranymadárka, de furcsa jószág vagy! Egy röpke pillanatra még vélem is megláttattad magad. Mintha tényleg suhannál. De furcsa jószág vagy! Mindenüvé így szállsz?

Hogyha újra eljössz, lebegtesd magadat, s én is hozzád szállok. Berzenkedj, s azt fogom mondani, ó, de messze szárnyalsz.

A feleségem kacagni kezdett. Azt hittem, már alszik, de kacagott, úgy kacagott, hogy megrebbent mellettem a válla. Csendesen reá szóltam.

– Sok lesz a boldogság, hagyjál holnapra is.

De akkor éreztem, hogy arcomon, a homloka alatt forróság fut végig, s kicsi erecskékben a nyakamra szalad. S amikor az ujjaim elől eldugta az arcát, már biztosan tudtam, hogy sír. Alig tudtam mozdulni először. Aztán mintha parázzsal érintenének, úgy fordultam, s meggyújtottam a villanyt. Megfogtam a vállát.

– Miért sírsz?

Fejét befúrta a két párna közé, és nem válaszolt. Csak zokogása szakadt fel a hangomra. Nem szóltam többet, amikor intett a karjával, felnyúltam a falhoz, eloltottam a meggyújtott

világot. Két karom elnyújtottam magam mellett, s feküdtem csendesen. Zokogott, olyan fájdalmasan, ahogy már régen nem hallottam. Az árnyékokat néztem, hogy halnak, születnek, és kergetik egymást fent a vakolaton. Miért sírsz? Minek kérdeztem? Lám, ő sem válaszolt. Hát mondja el szavakkal? Üljön föl, beszéljen? Rátettem kezemet az arcára, forró volt, mintha égne.

– Ne sírj! Hagyd el... ne sírj!

Mintha bocsánatot kérne, úgy válaszolt vissza.

– Nem sírok már...

Megcsuklott a hangja. Aztán karját a mellemre fektette, s lassan megcsendesült. Csak a lélegzésén hallottam, hogy nem szállt el belőle, csak megbújt a sírása. Csendesen szólalt meg, szinte csak suttogta.

– Nézd meg a kicsiket, hátha kitakaróztak...

Felkeltem, s a kályha homályánál sorra néztem őket. Hogy nőnek! A legnagyobbik lába már kibúvik a takarója alól.

Szegény lány, szegény legény

Volt egyszer egy lány meg egy legény. Szépek voltak, fiatalok, de szegények, mint a templom egere, úgy, ahogy az a cselédekhez illik. A legény rosszfajta ember volt, ivott, verekedett, lopott, ahol csak érte, nem szerette senki. A leány meg éppen másképp, dolgos, jóravaló. Hogy s mint szerette meg ezt a legényt, nem értette senki. De szerette, azt csinált vele a legény, amit akart, annyira szerette. Ahogy mondani szokták: elvette az eszét.

Volt annak az uraságnak, ahol ez a leány meg a legény szolgált, egy semmilyen, anyámasszony katonája, élhetetlen fia. Nem lehetett azt semmire sem használni, féltette is az anyja meg az apja, mint a pásztor a kicsi bárányt. De akármilyen volt is, mégis mindig a leányok után járkált. Kapáláskor, aratáskor, kertben, mezőben, mindig ott volt körülöttük. Azok csak kacagták, megcsúfolták, nem is törődtek vele.

Leginkább e szép leány után járt volna, aki ezé a mihaszna legényé volt.

Mondták a többiek a legénynek.

– Nézz csak arra, te! Nézd csak, hogyan kerülgeti! – s intettek arrafelé a fejükkel, amerre a leány hajladozott, mellette meg hol jobbra, hol balra lépdelt az úrfi.

– Az ő dolga, hadd csinálja! – mondta a legény, s még csak arra sem nézett.

Később aztán már a lány mondta neki.

– Egy perc nyugtom sincs tőle, egyetlenem... – mondta, s igaza is volt – akármerre járjak, mindig a nyomomban van!

A legénynek a szájában egy szénaszál volt, csak himbálta a fogai között.

– Nagyon odavan... Szentigaz!

Nem is szólt többet.

Aratáskor jöttek hazafelé, kasza s korsó náluk, azt mondja a leánynak, de eltelt már akkor elég jócskán az idő.

– A derekadat megfogta-e már?

– Ó, Szűz Máriám!

S csak később mondta tovább.

– Hát mit gondolnál te énrólam... – s piros lett az arca. Szép is lett tőle, akár a pipacs.

– Attól nem dől össze a világ! – mondta a legény. Csak mentek hazafelé, s mert a legény nem szólt, hallgatott a leány is. De igen szomorú volt.

Egy idő múlva, egy hét ha telhetett, odament a legény a lányhoz.

– Ezt a virágot tűzzed szépen a hajadba... – a tarlón keresztülment a leányhoz, és nyújtotta neki a virágot.

– Nekem hoztad volna?...

– Neked!

– Ó, te bolond te... – mondta a leány, s kacagni kezdett, tűzte a virágot a hajába.

– Aztán... – mondta a legény – ha az a nyomorúság idejöne, add oda neki!

– Miféle nyomorúság?

– Az úrfi... jön az majd, s akkor add oda neki!

A leány csak nézte a legényt. Nem is értette. Aztán kivette a hajából a virágot, de a szeme lassan könnyes lett, s úgy, azzal a mozdulattal, ahogy vette volt a hajából, elengedte a kezéből a virágszálat. Le is esett a földre.

A legény nézte.

– Na, hajolj... s vedd csak föl szépen!

De a leány egyik kezével megfogta a másikat, s úgy tartva éppen a melle alatt, csak elindult, azt sem nézte, hová lép, csak ment el a legénytől. De nem is látott valójában semmit, annyira meglepte a szemét a könny.

Öt napig a legény feléje sem ment. Rá sem nézett. Még vasárnap sem, egész nap.

Estére aztán odament hozzá a leány. Oda, ahogy szokta.

– Amit én a számon kimondok, az úgy legyen, mindig!

A lány csak tépte a kendőjét.

– Megértetted?

Csak hajtotta le a fejét.

– A kutyaistenit!

Nyúlt a dohányáért, s húzta erősen a szemét. Hallgattak. De aztán, hogy félig elszívta a cigarettáját, ránézett a lányra, s azt mondta, de másképp, csendesebben, s nézte a lányt.

– No, jer ide...

S megölelte.

Másnap aztán a lány odaadta a virágot az úrfinak.

– Menjen, ne bolondozzék – mondta, és odadobta a virágot. De nem akkor vette el a hajától, mert ez már másik virág volt, maga szedte, s ott hordta a derekánál, és onnan dobta oda az úrfinak. Az meg azt sem tudta, hová legyen az örömtől, szinte olyan piros lett, mint a leány volt, amikor a magáét fogadta a legénytől. Nem volt rossz ember ez a szerencsétlen, csak hát hajtotta a vére, s nem tudta,

mit hogyan kell, mert fiatal volt még, s mindenképpen ügyefogyott.

Elment, s anélkül hogy most kezdett volna beszélni, otthagyta a leányt, ment végig ő is a tarlón, mint a legény, amikor hozta volt egyszer a lánynak a virágot, ment, s tartotta a kezében, de mind sebesebben haladt, a végén már szaladt éppenséggel, s hogy beért a fák alá, ott aztán maga elé emelte, s elkezdte nézni, mintha most látná először a virágot. Pedig annyit láthatott, amennyit akart, de ez volt az első virág, amit rádobott leány. Nem is annak örvendezett, hogy ettől a leánytól kapta, hanem, hogy lány adta, s neki adták.

Úgy is ment hazafelé – nagy, szép kastélyuk volt –, mint aki a fél világot megkapta.

A lány éppen abban az időben, de hajszálra éppen akkor, hogy ez az úrfi a fák közé lépett, nem hamarabb, mert figyelte szegény, hogy mikor nem látja többé, éppen akkor felemelte a karját, és végigtörölt vele a homlokán. A szemét összehúzta, lassan el is tűnt belőle a nap, elzárták a pillái tükrét, s behunyta egészen, és összeszorította kegyetlenül, hogy a két szép hajlása egészen meggyűrődött, s olyan csúnya lett, mint egy vénasszonyé, a kezét meg, a másikat, vitte a derekához, és rászorította a gyomrára.

Az arca fehér lett, mint a tej, sápadt, míg valóban fehér lett egészen. Kínlódott volna is, de úgy vigyázott, meg ne lássák – mert volt arrább több leány is –, csak fogta a gyomrát, mert áldott volt már akkor, nem annyira, hogy látszódjon, csak éppen hogy tudták már ők ketten a legénnyel.

– A szegény ember dolgába még maga az Isten se szóljon bele, ha nem adott, szerezzen az ember, az ő dolgát végzi, hát egy szava se legyen... – mondta a legény a lánynak, amikor az nap mint nap csak sírt. S hogy beszélt neki a legény, mindig hozzá búját a leány, odaadta a llát, a derekát, a legény karjaiba, s odahajtotta a fejét a mellére végül, mert tudta, hogy már csak ez a legény van neki az egész világon, s másra nem számíthat.

A legény meg ha találkozott az úrfival, köszönt neki, ahogyan illik, levette a kalapját, s tette vissza a fejére, s mondta, ahogy szokták.

– Jó reggelt, nagyságos úrfi, igen korán felkelt. – Vagy mondta: – Hát ki tetszett jönni ide, hozzánk – akkor mondta, ha a munkában kereste meg őket –, ej, nem az úrfinak való ez, még akár nézni is...

Vagy ha úton s máshol szembe kerültek.

– Adj isten, nagyságos úrfi, hát hová, merre ebben a szép időben?

Vagy ha puska volt a vállán.

– Hát esett-e már valami, úrfi? Csak tudja az úrfi, hogy mikor kell, éppen most igen járnak – s emelte a kalapját.

Az úrfi meg – jó lélek volt az különben is, nem volt annak soha egy goromba szava sem, úgy beszélt az emberrel, tisztességesen mindig –, az meg azt sem tudta, hová legyen, mert tudta, hogy ezé a legényé az a leány, hogy ez járna utána, hát csak mondta szegény, hogy hát igen, s így s úgy, aztán megkínálta cigarettával a legényt, s még tartotta neki a tüzet is. Ahogy aztán elköszönt, a legény nézett utána, fújta a füstöt, s kalapját feltolta a homlokából, s szólt magának:

– Adjad csak, adjad! Adjad csak...

Akkor már kapott volt a leány egy kendőt is ettől az úrfitól, szép kis kendőcske volt, a legény őrizte, mert látni sem akarta a leány, s elfogadni is csak soká fogadta, amikor mondta a legénynek, s az reá parancsolt.

– Adjad csak, adjad! Adjad csak... – s nézett utána, a kalapja meg a feje búbján, s fújta a füstöt.

A leány meg egyik este, de már éjszakába

hajlott az idő, s az ég tele volt csillaggal, ragyogott, mintha parázzsal szórták volna tele, s könnyű, meleg levegő volt, de azért friss is, mert néhány szellő azért járkált, s töltötte a kedvét, hozta s vitte a sok jó illatot, azt mondta a legénynek: egészen föléje emelte az arcát, a karját áttette a legényen a másik oldalára, úgy hajolt föléje, hogy ott volt egymással szemben az arcuk, úgy mondta.

– Szeretel te engem?

A csillagos eget nézte a legény; a vállához fordult a feje, úgy nézte.

– A papnak is csak a szája jár az Istennel, de a szegénynek még az sincs, még az se törődik vele...

A lány megfogta az arcát, s úgy fordította maga elé.

Mind a két tenyerével tartotta, s a dereka ott nyugodott a legény oldalán.

– Szeretel te engem?... Mondjad már! – nézte a legény arcát meg a szemeit. – Szeretel te engem?

– Akár baromnak is születhetett volna valamennyi... akár baromnak is, úgy sem roszszabb – mondta a legény –, de hát az meg ordíthat, ha hiánya van valamiben, s az ajtót kitöri, meg rámegy a vetésre, kukoricára, répá-

ra, amit talál, azt szerzi meg magának, ha nem látják el, de a szegény ember mit csinálhat?...

Pedig nem is a szegénység volt a gondja annak a legénynek, hiába mondta, mert amije volt, soha nem maradt meg a kezében, elitta volna az Isten pénzét is, ha neki adják. Azt szeretett: inni meg hanyatt feküdni, s fújni a füstöt.

Nem is válaszolt a lánynak, csak később, hogy megnyugodott valamelyest a háborgása, megölelte.

De hogy az úrfival később is találkozott, így beszélt hozzá: tudta, hogy mit mond, mert előre elgondolta minden szavát.

Fogadta a cigarettát, eleresztette a füstöt, s úgy mondta.

– Telik az idő, nagyságos úrfi, aztán még a magamfajta tanulatlan ember is elgondolkodik, hogy minek is tölti a napjait árván... – a két ujja hegyével fogta a cigarettáját úgy, hogy a parazsa a markában legyen, a tenyere alatt, s fel-felemelte, hogy lefújja róla a hamut, s ilyenkor egészen kicsiny pillantást rávetett az úrfi arcára, hogy lássa, hogyan hallgatja. – Az az ember sorsa, ha szegény, ha gazdag, hogy társat vesz magának. A magamfajta cselédember egy nyomorúságból kettőt csinál, s azt

gondolja, majd csak megsegít az Isten, s lesz valahogyan...

Az úrfi hallgatta. Pedig elment volna legszívesebben a legénytől, de nem volt bátorsága hozzá, mert szégyellte magát.

– Az a fontos a férfiembernek, hogy dolgos, tisztességes lányt vegyen, ügyes legyen, viselje a szegénységet, s aztán meg ne mutogathasson rá a falu az emberre, hogy lám, ennek is hol volt az esze, kit vett el, Samut meg falut... így mondják, ha baj van a menyecskével...

S mondta tovább. S fújta a füstöt. Az úrfi meg nem nézett a mezőbe, s hogy elment, amennyi cigarettája volt nála, azt mind odaadta a legénynek. Mert aznap estére már várta a leányt, megbeszélték, hogy találkoznak, s azért szégyellte annyira magát a legény előtt. Pedig tudta az már. Hisz maga küldte a leányt, az meg sírt előtte, de olyan keservesen, hogy ha más hallja, megszakad a szíve. De a legény csak fogta a két vállát: – Aztán énnélkülem mi lesz belőled, ha én is otthagylak? He? Aki egygyel, az többel is! Beszélhetnél! Én is mondhatnám, amit akarok éppenséggel, s te csak beszélhetnél!... Te az én utamba ne állj, azt már mondottam, azt csináld, amit én mondot-

tam, de énnekem a nyomorúságból, meg a hej ide, hej oda világból elég volt...

S káromkodott, szidta az Istent meg az egész világot.

Amikor az úrfi elment, elkezdte nézni a legény a markában a sok cigarettát, s aztán egyenként szépen berakta a dóznijába, egyiket a másik után, szépen egymásra rakta, eligazította őket, s becsettintette a doboz fedelét.

– Lám – nézett az úrfi után –, mind ideadtad!

Ennek a legénynek a faluja nem volt messzire, s aznap este, hogy a leányt útnak engedte, maga ténferegni kezdett az istállók körül, aztán kiment az útra, s meg sem állt hazáig.

– Édesanyám! – verte az ajtót. – Lelkem édesanyám!

S hogy bement, megölelte.

– Hagyja csak, ne gyújtson világot...

Megfogta a vállát az anyjának, s vitte az ágyhoz.

– Feküdjék csak, édesanyám, kis időre jöttem, feküdjék csak...

Maga leült az ágy lábához, a hátát nekivetette, s rágyújtott a cigarettákból. De alig szívott egyet, már fel is állt, ment az anyjához, s odaült hozzá, az ágy szélére.

– Hogy vannak, édesanyám?

Az meg, ahogy a szegény asszonyok szokták, sorolta a gondját, nem volt egy szem jó sem abban, amit mondott. Csak mondta a nyomorúságát, mondta egyre. Arrább még két gyermek feküdt, hogy azokkal mi lesz, s mondta az egész nyomorúságos életét. Mert az volt, szegények voltak ezek, mint a templom egere, s még annál is szegényebbek egy kicsivel.

A legény meg eligazította az anyján a takarót.

– Édesanyám! Lelkem édesanyám – mondta, s olyan szép, csendes volt a hangja, mintha megcserélték volna. – Ne búsuljon, hallja! Vége lesz már a maga nyomorúságának... mondtam én magának mindig, addig a maga fia nem nyugszik, míg magának ebben az életben jó dolga nem lesz...

Úgy s addig beszélt, míg az anyja kacagni nem kezdett.

– Ó, te bolond én fiam, te... – s kacagott, ahogy ilyenkor szoktak a szegény asszonyok.

Ott maradt a legény egész derengésig.

A lány meg feküdt a helyén, nyitva volt a szeme, a két karját elfektette maga mellett, úgy feküdt egész éjszaka, s amikor a legény

jött hazafelé az úton, a derengésben, akkor is még úgy feküdt, nézte a sötétet, feküdt csak úgy elnyújtva maga mellett a karját.

Amikor délben odament hozzá a legény, dolgoztak még, harangozás előtt volt valamivel, kukoricát tört a leány, meg sem állt a keze, törte tovább a csöveket, s lépegetett arrább. Sütött a nap, zörgött a tábla mindenfelé, a nagy kék égben csak a nap volt, se felhő, s madár is csak alig. Ott állt a lány mellett a legény, ingben, kalap a fején. Aztán ahogy lépett a lány, lépett ő is.

– Harangoznak már! – mondta, pedig még nem húzták, csak várni lehetett minden percben.

Hallgatott a leány.

– A magunkét szívesebben törnéd! – mondta a legény.

Léptek tovább. Aztán a legény eléje állt, hogy nem mehetett tovább. Elmaradtak a sorból, a többi mind arrább, s énekelt.

– Mindened meglesz! – mondta a legény.

A leány ránézett, aztán elfordította a fejét a többiek felé. Fehér ing volt rajta, s kicsiny kendő a fején.

– Nagyon szép vagy! – mondta a legény. Igazat mondott. Nem is tudta levenni a sze-

mét a leányról, olyan szép volt, mint még soha. S hogy mondta neki a legény, mosolyogni kezdett.

– Nem kell neki majd a gyerek, attól ne félj, hallod? – mondta. – Megfizet az, csak baj ne legyék!

Törni kezdett ő is.

– A magunk ura leszünk. Te! Többet neked még az Isten sem parancsol! Mégy, s végzed a magad dolgát! A gyerek meg azt sem tudja, mi a nyomorúság, hacsak a másét nem nézi, nem lesz más kutyája, annak senki nem fog parancsolni, arra senki nem nyitja majd a száját...

Ahogy mondta, úgy mosolygott egyre a leány. Törte a kukoricát, rakta őket, s az arcáról nem szűnt a mosolygás. Mint aki úgy énekelget magában, s le is hunyja a szemét, s a szájára mosolygás támad közben, úgy mosolygott ez a lány is. Nem szólt egy szót sem, járt ügyesen a keze, s mosolygott.

– A magad konyháján eszel, s veszel magadnak kendőt, szoknyát, amit csak éppen megkívánsz, s amit látsz, minden a magadé... Jut majd aztán az anyádnak is, az is megdolgozta már a magáét, sohase volt egy jó napja, akár az enyémnek, azoknak is jut majd...

Mosolygott a leány. Meg-megállt, s karjával

elsimította a haját, s hogy egy kicsit összehúzta a szemeit, nézett végig a kukoricán meg az égen.

Olyan szép volt, hogy a legény megfogta a karját, s nem telt be nézésével.

– Senkinek szebb felesége nem lesz! – s hajolt oda, hogy megcsókolja.

Bolond volt ez a legény, nagyon bolond!

A lány ránézett, s ahogy hajolt hozzá a legény, nézett annak a szemébe, s mosolygott egyre. Amikor az arcát megcsókolta a legény, akkor is nézett messzire az égbe.

– Jössz estére? – kérdezte a legény.

Aztán, hogy a lány nem szólt.

– Szólalj már, no!

– Vár az úrfi! – mondta a leány.

Törték tovább a kukoricát, de alig egyetkettőt, mert jött már keresztül a mezőn a harangszó.

– Többet tenéked nyomorúság nem lesz! – mondta a legény.

A lány mosolygott, s azt mondta.

– Nem lesz...

A legény megfogta a derekát, úgy szembe, mintha táncba mennének.

– Szeretel-e?

Nézték egymást sokáig. Pont a legény sze-

mébe nézett a lány, s szállta, járta a mosolygás az arcát, finoman, gyöngén, s odaült az ajkaira, mintha sohasem akarna elmenni onnan. Nézte a legényt, de apránként ment végig rajta a tekintete. A homlokára először, aztán a két arcára, a szájára is rászállt, aztán megint megérintette a homlokát, s végig az egész arcát, s amikor a szeménél megállapodott, lassan megbiccent a feje a leánynak, lassan mint a virág, ha szellő éri, s úgy mondta.

– Igen...

S elindult ki a kukoricák közül, vitte a derekán a zsákot, a legény ment utána.

Hogy kiürítették a többi mellé a zsákot, azt mondta a legény.

– Lássalak még az éjjel!... – nem így szokta mondani, s most a hangja is más volt, mert nem tudta levenni a szemét a lányról, olyan szép volt. Máskor parancsolta vagy mondta – úgy, ahogy gondolta, de most, amit soha nem tett, éppenséggel kérte, legalábbis olyan volt a hangja.

– No, hadd lássalak még... – s nem tudta másképp mondani, annyira nézte a leányt.

Az meg ahogy engedte a zsákot, s ahogy dobta a többi mellé, s azután ahogy a kendőjét lebbentette: mosolygott, s a szemeit lehunyta,

úgy bólintott. Ahogy a lányok szoktak, ha nem akarják kimondani, amit várnának tőlük. De azért úgy csinálnak, hogy tudhassák: igent mondtak.

El is váltak azzal!

Amíg a legény ment a maga társaihoz, keresztül a tarlón, egyre a lány járt az eszében, s amire sohase gondolt, azt most megtudhatta. Ment, lépegetett, s úgy érezte, hogy nagyon szereti ő ezt a leányt, annyira, hogy talán nem is tud nélküle élni.

Hajnalra aztán elkezdtek kiáltozni kint az udvarban.

– Hé, emberek, hé te, hé, legények, no!

Ugrott, aki meghallotta. Ez a legény meg elsőnek, mert egész éjszaka nem hunyta le a szemét, járkált ki-be a vackáról, mert várta a leányt.

Most aztán hozták is.

A kompos meg egy gazda emelték éppen le a szekérről.

– Fogjátok csak, hé! Ide tihozzátok való a szerencsétlen.

Megölte magát ez a leány, s a víz odasodorta a komphoz, ott szedték ki, de akkor már nem volt benne lélek. Felrakták a szekérre, s mert megismerték, hozták a cselédekhez. Feküdt a

szekérben, a két karja a mellén, de az egyik lecsúszott egész a hasára, ott feküdtek a hasán az ujjai.

Megjött. Úgy, ahogy ígérte a legénynek. Megjött, hogy szerethesse, s szerezzen véle boldogságot magának a legény úgy, ahogy szerezhet magának a szegény ember, ha már nem bírja a nyomorúságot, s az Isten se segít már rajta.

Bíró Juli

Élt egyszer a faluban egy nagyon szép leány. Igen-igen szép volt, annyira, hogy rámondhatták nyugodtan, akár a mesében, hogy a napra lehetett nézni, de az ő arcára nem. Amilyen szép volt, annyira kevély is, büszke annyira, hogy párját alig lehetett találni. A szépségére kevélykedett, s ahány legény forgolódott körülötte, azzal mind csak játszott, s végül megszomorította a szívüket, egyiknek a másik után.

– Jössz-e hozzám, Júlia – kérdezte a legény (mert így hívták a leányt).

– Majd megyek, ha akarok – válaszolta, s kacagott, megfordult maga körül, úgy játszott.

A táncban meg mondták neki:

– Meghalok én érted, hallod-e...?

Ő meg csak kacagott:

– Sokan vagytok, jut is, marad is – s lobogtatta a kendőjét, hogy mindenki csak nézte.

Ennek a leánynak az apja bíró volt, nagy udvart tartott, volt sok cselédje meg szolgálója is, s közöttük egy világcsúfja, púpos, félsánta

legény, olyan csúnya, hogy még véletlenül sem vetette rá senki a szemét, nehogy álmot lásson tőle.

De hogy a dolgok szép rendben menjenek, hát voltam én abban a faluban, ennek a szép leánynak a falujában, elég régen, de akkor már ez a leány nem volt ott, az apja is meghalt már, de az anyját azt még láttam, s beszéltem is vele.

Úgy volt, hogy éppen vásár volt, s a sátorosok között megláttam egy igen szép gyermeklegényt. De hogy milyen kiállású legényke volt, azt én el sem tudom mondani. A haja, mint a holló, a szeme, akár a csillag, az orra meg a szája büszke, akár a királyfiúé. Szép, domború melle, erős, teli válla s feszes lábai, mint a szarvasnak, de még a szemei... talán nem is mint a csillag, olyan szemei a tündéreknek, ha voltak, s a nézése olyan, hogy megtelt az ember szíve örömmel, s kedvvel, ha reá nézett. Az a sátoros meg valami bolondságot csinál, dől mindenki a kacagástól, én meg nézek a legénykére, hát csak tátogatja a száját, meg felemeli a kezeit, ökölbe szorítja a markát, s úgy ütögeti egymáshoz a melle előtt.

Hát, ez a szép gyermek-legény néma volt meg süket, mint a föld. Ő volt annak a leány-

nak meg a világcsúfja púpos szolgának, amelyik az apjánál szolgált, a magzatja.

Hogy ott folytassam, ahol annyiba hagytam, ez a leány már elmúlt húszesztendős is, amikor még egyre játszadozott a legényekkel, s hiába kérték, hiába vitték volna, s hiába mentek bicskára meg derékra érette hét falu hosszában, nem ment, hanem csak űzte magát, kellette, kacagott meg táncolt.

– Nagyon csinálod, lányom – mondta neki az apja, aki igen szerette, mert más fia nem volt –, sok lesz már belőle...

– Sohse sok a sokból, édesapám – felelte a leány, s megbontva a haját, a tükör elé perdült.

Másszor meg, hogy telt egyre az idő, azt mondta az apja.

– Én már azt gondolom, hogy tán szíved sincs, te leány – s nézte, hogyan hajladozik, s készítgeti magát.

Az meg így szólt.

– Majd eljön annak az ideje, édesapám – s hogy az arcát nézegette, még azt is mondta.

– Nincs nálam szebb leány...

Aztán már igen szomorú lett, s azt mondta az apja.

– Meglásd, rossz vége lesz...

– Nálam szebb lány nincsen – mondta a le-

ány, s aztán ahogy szokta, perdült, fordult ismét, s énekelni kezdett.

Az a púpos szolga meg ilyenkor eltátotta a száját, hogy lecsöppent belőle a nyála, a fejét behúzta a melléhez, majdnem a hóna alá, mert egy rendes tagja nem volt, s minden másképp mozgott rajta, mint a rendes embernek, s elkezdte mozgatni a derekát meg a vállait, hogy csak úgy hullámzott bele a nagy púpja.

– A nyavalya essék beléd, eredj innen, te pokolbéli! – mondta ilyenkor a bíró, s ha a keze ügyébe esett valami, még hozzá is vágta, annyira nem állhatta, mert mindig a leányt nézte, s úgy forgolódott, hogy láthassa.

Egy télen aztán, de akkor már sok legény megszúrta egymást e miatt a leány miatt, s volt, aki apját-anyját odahagyta, s világnak ment bánatában, meg szolgálni a városba, hogy békét keritsen magának, nagy tánc volt, farsangi tánc, s a hetedik faluból is mind eljöttek a java legények, hogy láthassák, s fordulhassanak Júliával, s valóban azért, hogy szerencsét próbáljanak nála, s maguknak megnyerhessék: jöttek s reménykedtek, mert fiatalok voltak s nagyon szerettek.

Azon a télen meg igen nagy hideg volt, hidegebbre nem is nagyon emlékeztek, csak az

öregek, s közülük is csak a vénebbek, akkora hideg, hogy a farkasok nagy éhségükben leereszkedtek az utakra, s éjszakánként még a falvakba is. Ebbe a leánynak a falujába meg leginkább, mert egészen az erdők szegében volt, s fele ház hegyre is épült benne. Olyan istentelenek voltak, hogy megtámadták az embert az úton, s a barmot meg a lovat az istállóban. Ezért aztán, hogy őrizzék a falut, tüzet kell rakni a nagyobb udvarokban meg a szegeken, hogy elriasszák őket. Éhesek voltak azok is, s ott kerestek, ahol találtak, nem jókedvükből tették, de veszedelmesek voltak, s az emberek nem is nagyon mozdultak ki a házak közül, s ha dolguk volt másfele, hát későbbre hagyták. De jöttek a legények azért! Hajtotta őket a vérük meg a nagy szeretetük, amit ez a lány ültetett a szívükbe! Szekérrel jöttek, s innen is, onnan is, megvárták egymást a kereszteknél, lámpással meg nagy durrogtatással jöttek, két-három szekér egymás után. S még így is, azok a nekikeseredett jószágok ott surrantak meg ügettek a szekerek körül, s horkantak a lovak, hogy ember volt, aki megtartotta őket. Csak a tüzeknél maradoztak el, s sompolyogtak vissza az éjszakába.

Aztán a bálban, ott meg olyan meleg volt,

hogy facsaró víz volt mindenki. Nagy banda volt, s húzták, ahogy csak tellett tőlük.

Ahány legény, az mind Júliát kapkodta. Csősznek s öregnek mind ott kellett járni, hogy egymás kezéből ne kapdossák, s egyet legalább mind fordulhassanak.

– A farkasok a keréknél táncoltak, s lássad, mégis jöttem – mondta az egyik legény, s már vitték is tőle.

– A havason voltam, s déltől folyvást jöttem, hogy láthassalak téged – mondta a másik, s már el is vették tőle.

– Ha engem szeretnél, úgy vigyáznék rád, mint Máriára – mondta megint más, s már vitték.

A lány csak táncolt, majd kicsattant az arca a pirosságtól, a szemei ragyogtak, valóban éppen úgy, mint a csillagok, a derekát hajlította kényesen, s csak mondogatta a legényeknek.

– Vigyáznak rám sokan így is, nézd csak, hogy mennyien... – Vagy azt mondta.

– Jönnének messzebbről is, ha csak egyet szólok...

A másiknak meg így szólt.

– Lám, abból a sok farkasból nekem egyet sem hoztál... – Aztán táncolt tovább.

A többi leányra meg rá se nézett.

A púpos meg, mert be sem engedték a bálozók közé, az meg kint volt a kert felől az udvaron, s az ablakon keresztül nézett be egyre, és szaladgált egyik ablaktól a másikig, hogy a nagy forgásban láthassa a leányt. Topogott, és billent egyik lábáról a másikra, s ugrált is, a kezeit meg összeütögette a nagy hidegtől, de azért el nem mozdult volna a helyéről, csak szaladt egyre, egyik ablaktól a másikig, nézett befelé, s vigyázott, hogy meg ne lássák, de ha tehette, akkor még az arcát is odanyomta az üveghez úgy, ahogyan a legcsúnyább lesz az ember – pedig hát elég csúnya volt így is a szerencsétlen. De hát úgy jobban láthatta a leányt.

Ha a zenészek abbahagyták a táncot, s az emberek elállták az ablakokat, hogy semmit sem láthatott, akkor hátrament a csűrhöz, s két karját ellógatta maga mellett, és járkált fel s alá, miközben lógatta a nagy fejét, mint a barom.

Az éjfél alig múlt, párválasz lett, s éppen a leányokra esett a sor. Ahány legény, az mind úgy állt, hogy a szemeik ott csüngtek a Júlia arcán, álltak egymás mellett, mint a fák az erdőben, s vártak.

Amikor azután a klánétos megfújta a jelet, s

mindjárt utána csend lett, a nagy hallgatásban a leány felállt, s beindult a középre. Amióta csak lány lett, senki hamarabb fel nem állt, vagy meg nem indult, mert azt ő tehette mindig egyedül, s utána csak a többi. Szépek voltak a legények, de szépek! Mint a fiatal fák, sudár s erős mindenik, a szemük, mint az éjszaka, ha ragyog benne a csillag, a homlokukon, mint a harmat a tánc gyöngye, a lábuk feszes, hogy szinte pattan, a mellük jár s emelkedik, a nyakuk, mint a csikóé, barna és fényes, az arcuk meg, mint a rózsa, az ingük, mint a fehér madár, s a csizmáik, mint a holló.

S ha valaki hallhatta volna, a szívük dobbant.

– Jaj, csak reám nézne...
– Ide, hozzám gyere...
– A dereka, mint a virág...
– A melle, mint a galamb...
– Az arca fényes nap...
– Megölsz engem, te leány...
– Reám nézzél, szívem...

Nézte őket a leány, s lassan lépett, a kendője az egyik kezében, a járása kényes, s ment feléjük, mint a nap. A szemeiben meg, ahogy végignézett rajtuk, tűz gyulladt, nem olyan, mint eddig, de nagyobb s hatalmasabb. A szí-

ve is megmozdult, s forróság szállt a mellébe, a vére megindult, s mint a muzsika, dobolt s hullámzott minden porcikáját megjárva, a karjai szinte nyíltak, s az ajkai is, mint a szirmok vagy a bimbó, ha hasad, a szemei jártak végig a csizmák során, aztán fel, a legények szemébe, s hogy odaért eléjük, magasra emelte derekát, a szemeit kicsit összehúzta, s megérintette őket tekintetével, s hogy végigjárta őket, középre perdült, s kacagni kezdett, de csak egy pillanatra, mert megállt, s a kendőjét lebbentve, fejét felemelte, s így szólt.

– Én ma azé leszek, aki szeret engem. Nem fogja elválasztani tőlem se tűz, se víz ebben az egész életben...

Ahány legény volt, az mind megmozdult.

– Mert ma párt választok, s meglátja a világ, hogy ki szeret igazán...

A sok legény mind egymásra nézett, s a fejüket emelték, akár a szarvasok.

A leány meg közelebb lépett, s meghajolva csak épp egy kicsinykét, a kendőjét végiglebbentette előttük, s úgy mondta, de csendesen, nem úgy, mint eddig, csak épp, hogy hallhatták.

– Mert aki most mindjárt elmegy, a faluból

is kimegy, és leüt egy farkast, s azt nekem idehozza, annak én párja leszek a halála napjáig...

Csend lett, a legények melle járt, mint a fújtató, s szinte egyszerre.

– Bolond vagy te, Juli – mondta aztán egy öreg, mert a nagy csendességben minden szavát meg lehetett hallani a leánynak, ahogy beszélt. Nem az apja szólt, mert az nem volt benn, hanem az ivóban az asztalnál.

A lányok közül is megszólalt valaki. Azok csak álltak eddig vagy ültek, szinte egy csomóban, mert Júlia mind elhomályosította őket.

– Ne szállj messze, Juli – mondta.

S az anyja is megszólalt.

– Válassz párat, Juli, annak van most az ideje...

A leány meg így szólt.

– Annak én a párja leszek – mondta, s hogy meghajolt egy kicsinykét, a kendőjét megcsapva, végiglebbentette a másik tenyerén, amelyik üres volt, s a legényeket mind sorba nézte. Az egyik közülük megmozdult, s ahogy ellépett a többitől, odaállt Júlia elé:

– Megölsz engem, Juli... – mondta, aztán elindult, egyenesen neki az ajtónak, de az arca, mint a hold, olyan volt. Még az ajtóba sem ért,

a fele úton járhatott, amikor megfordult, s azt mondta:

– Nálamnál jobban téged senki nem szeretett – de a hangja nehéz volt, s panaszos, mint a sírás, de azért hangosan mondta, hallotta is mindenki.

De akkor már az ajtóban ott álltak a csőszök meg az öregek, s azon kimenni senkit nem engedtek.

A legények közül egy megint kilépett, barna volt, mint a föld, a haja fényes, a szeme meg, mint a parázs.

– Ne verjen meg téged az Isten, Juli... – mondta, s gyorsan, hogy senki elébe ne állhasson, az ablakhoz fordult. De csősz s öreg már azt is elállta.

– Nyughass... az istenedet! – mondták.

A legények közül meg, akik sorban álltak, megszólalt az egyik.

– Nem kell neked farkas, Juli, mert ott van az tenálad, a te szívedben...

– Farkas maga a te szíved – mondta egy másik.

– Én meg azé leszek... holta napjáig – mondta a leány.

Az emberek meg a legények csak álltak, s a klánétosok meg a zenészek is mind ölükbe en-

gedték a szerszámaikat, s csak néztek. Júlia meg megindult, s lassan, mint a csillag jár az égen, elment a legények előtt. A kendőjét himbálta a kezében, kényesen s puhán rakta a lábait, mint az őz, a szoknyája billent a derekán, de a szeme, mint a nagy tűz, csak lobogott egyre, s mind csak magasabban.

– Engem az elvehet, apámtól megkérhet, s én életem végéig annak leszek a társa...

A legények arca, az egyiknek olyan volt, mint a pipacs, a másiknak meg, akár a borús ég, s a szemük majd megpattant. De csak álltak, mintha mindenik egyedül lenne.

– Annak a szobámat ünnepre készítem, és rozmaringos vízzel szagosítom...

A legényeknek a lélegzése olyan volt, hogy más nem is hallatszott.

– Ennek a bolondságnak most már vége legyen – mondta az öreg csősz, s odakiáltott mindjárt a muzsikusoknak: – Fújjátok, hallod-e, mert azt parancsolom, aki anyátok van! – De azok csak álltak.

– Annak ágyat vetek, a feje alá szép habos párnát teszek, a két kezemmel... – mondta a leány, s járkált előttük egyre.

– Elég lesz, te leány – mondta az öreg csősz, s oda is ment hozzá, és megfogta a vállát, de a

leány csak kifordult belőle, s mintha az az öregember ott sem lenne, még csak rá sem nézett, hanem a szemét ott tartotta a legényeken, s mondta tovább, de a hangja most már olyan volt, hogy hallani is alig lehetett, a fejét is meghajtotta, de nem mint az öregek szokták, hanem mint a rontók, ha valakit megvernek, s a szemei is már valóságos tűzzel sütöttek, s az arca sem volt már piros, hanem mint a legényé, aki először mozdult meg, pontosan olyan neki is, mint a hold, és csak sápadt egyre.

– Azt karommal altatom... s azt én megcsókolom! – Ahány ember s öreg, az mind az ajtóknál állt, meg az ablaknál.

– Verjen meg az Isten – mondta az egyik legény, s ahogy a többit szétlökte, emberen s mindenen keresztül, csak szaladt az ajtóhoz.

– Ott maradsz, ahol vagy! – kiáltották neki az öregek, de nem lehetett bírni vele.

– Aki elém áll, az meghal!

– Csókkal altatom el, s úgy ébresztem fel, hogy megcsókolom – mondta tovább a leány, s az arca csak sápadt.

– Eresszen, akinek kedves az élete!

A bicskát ki kellett csavarni a kezéből, úgy lehetett megfogni, s még akkor is hányta-ve-

tette magát, s amikor már egészen kézben volt, akkor így kiáltott:

– Az Isten, verjen meg! – s mert erősen fogták, s a nagy erőlködéstől elakadt a hangja, csak suttogta. – Verjen meg az Isten, Juli...!

S megszólalt a csomóból egy másik is.

– Az ördög lánya vagy, nem emberé...

A másiknak meg remegett a szája széle, mint a levél, ha szél veri.

– Nincs teelőtted becsülete a legénynek...

S mondta még egy, de a szeme, mint az éjszaka, s ahogy megszólalt, a két kezével felnyúlt, és széthasította mellén az inget.

– A halál küldött téged, verjen meg az Isten – s olyan volt a szava ennek is, mint a sírás.

A púpos ekkor meg már kint járt az úton, kívül a falun, s az első farkas szemét már megpillantotta: világított arrább, mint két kicsi lámpa, ha egymás mellé rakják. Billegett az út közepén, s ingatta a fejét, és fújtatott, mint a bivaly, s mert az egyik válla lentebb állott, a fejszét valósággal húzta maga után a fagyott havon. A fejét megszegte, s ment az árnyéka után, mert a hold a háta mögött sütött. Ahogy fújtatott, csepegett a nyála, s fagyott is rá azonnal az állára, de azzal nem törődött, csak ment.

– Lelkem, leányom – ment hozzá az anyja ahhoz a leányhoz, a Júliához. – Hallgass reám, lelkem, ne űzz csúfot ezekből a legényekből, mert azt nem szabad se neked, se másnak, gyere, s menjünk haza, lelkem – s tördelte a kezét, meg forgolódott ott, a lánya körül.

Annak az arca már olyan volt, mint a hó, a szájából is elszállt a pirosság, nem is sétált már, hanem állt egy helyben, a lábait összetéve, a talpát egymás mellé, a karjait meg hátratéve a kendővel együtt, a fejét ismét magasra emelte, magasra, hogy szinte nőni látszott, csak a szemei mozdultak, de nem is mozdultak, hanem valósággal csapkodtak, mint a láng, s mint a finom paripa, úgy rezgett az egész testében, remegett valósággal. S mondta.

– Annak a magzatját én befogadom, megtartom magamban, s annak én fiút szülök mához esztendőre...

Így beszélt ez a leány, s amikor a legények csak álltak, s senki nem mozdult többet, akkor igen megharagudott.

– Hát nincs köztetek legény! – kiáltotta. – Hát hallja meg mindenki! – s odafordult az egész sokasághoz, s a szemei csak úgy szikráztak: – Menjetek! Menjetek, s mondjátok meg mindenkinek, ahol csak legény van, hogy Jú-

lia párt keres magának, s aki farkast hoz neki, s a lába elé teszi, azt választja...

Az emberek hallgattak, s nem szólt senki egy árva szót sem, csak az anyja, az lépett ismét melléje, s az apja, aki akkorra már bejött az asztaltól. Megfogták, s vitték is mindjárt keresztül az embereken, mert az apja ennek a leánynak olyan volt, hogy akármennyire is szerette a lányát, a tisztességre még inkább vigyázott, s abból nem engedett. De ahogy kiparancsolta, s mentek, mind a hárman, a lány még odakiáltott a legényeknek.

– Menne tihozzátok a sátoros cigány, annak kellenétek, nem Júliának! – de akkorra már a könnye kicsordult. – Ütésre hányt kecskék, fogatlan farkasok, azok vagytok.

Úgy kellett hazavinni az apjának meg az anyjának.

Akkor a lányok, először az egyik, aztán még egy utána s végül sorban a többi, felállottak, a kendőjüket a kezükbe vették, megigazították a szoknyát a derekukon, s a legényekre néztek. Egynek a lába is topogni kezdett, s utána még másnak, s egynek-kettőnek a csípeje is ringatózni kezdett. S egyik a másik után, lassan mind előbbre léptek. Az öreg csősz meg, aki vigyázott a bálra, s aki igen sok táncot látott

már, a tenyerét megcsapta, s utána mindjárt a combjait is.

– Muzsikát! – kiáltotta, s már ütötte is a csizmája sarkát, s szép magas hangon, ahogy ilyenkor szoktak, bele is rikkantott a muzsikába.

A leányok erre aztán még inkább megmozdultak, s igen, egy-két legény is, kiváltképp akinek volt már párja. De a többi még ott állt a helyén. A leányok már egészen eléjük sétáltak, s a szemükkel meg a derekukkal egyre hívták őket, de nemigen mozdultak, a fejüket megszegték ők is, s nem néztek egymásra, s még a lányokra sem, s fekete volt az arcuk, mint a szén. A lányok meg csak kerülgették őket, s lassan megsápadtak. Csak nem mehettek most már szégyenszemre vissza a helyükre. De amikor éppen ott tartottak a nagy szégyenben, kint lárma támadt, megdobbantak a lábak, s utóbb megnyílt az ajtó is, de nem rendesen, hanem kivágódott, mintha a szél csapta volna meg, s mert a zenészek ültek éppen szembe vele, s ők láttak oda elsőnek, el is hallgattak azonnal.

Mert a púpos, amely ennek a leánynak az apjánál szolgált, az akkor érkezett meg.

De nem is úgy nézett ki, mint az emberfia.

A nagy csúnyaságára most tele volt vérrel, a ruhája lógott rajta, a fél arca merő vér, s tán hús sem volt rajta, s ahogy előrehajolt, mert a hátán farkast hozott, csak cseppent a szájából a vér. Hörgött igen erősen, fütyült a melle, s jött egyenesen előre a terem közepére, az emberek meg mentek előle, hogy teljesen egyedül maradt. A lányok közül egy-kettő fel is sikoltott a nagy csúnyaságtól, a többi meg ment a falak mellé. A púpos meg, ez a csúnya ember, csak ment egyenesen a középre, de majd hogy négykézláb járt a gyengeségtől meg a nagy tehertől. Igen szép, fényes szőrű féreg volt a farkas, de horpadt a hasa, hogy a bordái mind látszottak, mert igen erős tél volt akkor, s éheztek azok is, a nyomorultak. A szolgának a szeme csak járt körbe, s tudta mindenki, hogy a lányt keresi, a gazdájának a leányát, Júliát. A farkast levette a hátáról, csak úgy suppant, s ott is maradt fölötte egy darabig, még a kezeit is a földre támasztotta, valósággal úgy hagyta ott magát, mint a kutya, s csak sípolt egyre azzal a csúnya mellével.

Szólni meg nem szólt senki, mert nem tudták, mit mondjanak.

Az meg felemelkedett a helyéről, s kétrét hajolva, a púpja csak úgy döccent a hátán, el-

kezdett körbenézni. A sok vértől nem is lehetett látni az arcát, csak a szeme csillogott, de az is akár egy farkasnak, mintha nem is emberé lenne. De nem tarthatta magát, mert alig állt fel, már ereszkedett is a térdére, s a két kezét megtámasztotta a farkas oldalán, s úgy járatta a fejét körbe, mindenfelé.

– Juli – mondta – Juli... – s csak nézett mindenfelé.

– Juli – mondta megint, de inkább csak gondolta az ember, hogy mit beszél, mert csak vartyogott a nagy zihálástól.

– Juli – mondta ismét, de akkor már kiáltotta, s sebesen elkezdett csúszkálni a térdén, körbe a farkasnak, hogy mindenfelé láthasson. S csak mondta annak a leánynak a nevét, de nem láthatta sehol, mert hát elment az már, hogy a legényekkel azt a csúfságot megcsinálta. Láthatta, hogy nincs ott, mert lassan a fejét megengedte, abbahagyta a csúszkálást is, s úgy maradt egyik percről a másikra, rálógatva a nyakát a farkasra, s nem szólt. Csak a púpja járt a hátán, nem is lehetett mást látni belőle, mert a fejét egészen eldugta, be a válla alá, a farkas szőréhez.

Nem tudták még az öregek sem, hogy mit csináljanak, pedig az lett volna, amit ők mon-

danak, mert nekik senki ellent nem mondhatott.

S ahogy ült a csendesség, az egyik lány, aki eddig csak ott volt a többi között, de azok között, akik akkor sem álltak elő, amikor Júlia már elment, egy olyan barna, fekete szemű leány, jó formájú, az előállt, s kijött egészen középre, s hogy megcsapta a szemeivel a legényeket, sorba, egytől egyig, odafordult a lányokhoz, s azt mondta, de a nagy csendességben minden szavát lehetett hallani, ahogy szólalt.

– Mi most elmegyünk, s elhozzuk a Julit... mert a farkas itt van! Amelyiket ő akart...

A leányok meg egyik a másik után, csak úgy szállingózva, de aztán úgy, hogy egy sem maradt, az mind odaállt mellé. Úgy álltak, hogy egyik oldalon a legények, a másikon meg a lányok. S az a kicsi barna megindult, s vele a többi is, s ahogy mentek az ajtóhoz, az öregek mind ott álltak olyan sorban, akár a fiatalság az előbb, egy csomóban. Egyik a másik mögött, hogy az ajtót látni sem lehetett. A lányok azért csak mentek feléjük, s mikor odaérkeztek, megállottak, mert tovább nem lehetett menni. De vissza nem fordultak. Az öregek meg csak álltak. S akkor az egyik leány,

nem az, amelyik először indult, hanem egy másik, de az is olyan barna s kedves arcú, előbbre lépett, s az egyik ember előtt megállt.

– Eresszen utunkra, Farkas bátyám – mert hogy ezt az öreget is úgy hívták, hogy Farkas, ez volt a keresztneve. Így mondta neki ez a leány, s csak állt előtte ott, ahová lépett. Az az ember meg topogott egy keveset, s ahogy tudott, nézett jobbra is meg balra, a többit hogy lássa, s mert azok egy szót nem szóltak, s a szemét sem fogadták, lassan arrább lépett. A leányok meg álltak tovább. Az öreg csősz meg így szólt egy kis idő után, s ahogy ellépett az ajtótól, ránézett a többi emberre.

– Ennek már így kell lenni! – mondta, s lassan elmozdult a többi is a helyéről. Előbb egyik, aztán más, s végül csak az ajtó maradt. Akkor aztán a lányok szép sorban kimentek rajta, s úgy sorban, ahogy voltak, ki az udvarra, onnan az utcára, s mentek azon is végig, egészen a bíró házáig. Csendben s szó nélkül mentek, s nem néztek egymásra, de mentek, s egy percre sem állottak meg.

Sok aztán már nem is volt hátra, mert ott álltak az ajtó előtt, a grádics lábánál, míg a bíró ki nem lépett, s addig, amíg a lányát maga előtt nem hozta, s oldalt a lány anyja, jajgatva egyre.

– Júliám, én szép leányom, egyetlen magzatom...! – Annak a vállán meg fekete kendő volt, és a fejét is az takarta, mert úgy tette magára.

Elöl az apja ment aztán, de mikor már kiértek az útra, csak akkor, azután a leány meg az anyja, s mögöttük a nagy sor, olyan szó nélkül, ahogyan jöttek.

– Jó estét! – mondta a bíró, amikor beléptek.

– Neked is, Márton – mondták az emberek, mert ezt meg úgy hívták, hogy Márton. Bíró Márton, mert a neve is az volt. Bíró.

– Jó estét nektek is – mondta a legényeknek is, de azok nem szóltak egy szót sem.

Akkor odatekintett a szolgálójára, aki ott volt a farkassal, de már állt mellette, s lógatta a karját, de meg volt már mosdva is.

– Neked is jó estét!

Az se szólt egy szót sem.

Igen erős ember volt ez a bíró, de mostan a szeme megrebbent, s úgy tekintett végig az embereken, kivált az öregjén. Nézte őket, egyiket a másik után, s igen nehéz hangon így szólt.

– Itt volnánk, halljátok – mondta, s nézte őket egyre. Azok meg úgy, ahogy voltak sorjá-

ban, mind elkerülték a tekintetét. Végül a legényekre nézett. Azoknak a szeme mind a földön volt. Akkor aztán megint az emberekre fordította a tekintetét, s látta, hogy azoknak is mind egymás után a földre hull a szemük. Akkor aztán ő sem tehetett mást, mert ebben benne volt az egész falunak az ítélete, s hiába volt bíró, nem tehetett semmit.

Sírni kezdett ez az ember. Egy hang nem jött ki a száján, csak a szeméből pergett, mint az ereszről a csepp, a könnye. S mert igen becsületes ember volt, odalépett a púposhoz, aki az ő szolgája volt eddig, s azt mondta neki.

– Mást akarsz-e tőlem? – Nézték egymást. – Amit mondasz, én azzal megváltom tetőled... – de alig jött a hangja, s akárhogyan is szorította a száját, csak pergett a könnye.

A púpos megrázta a fejét: így adta tudtára, hogy nem kell neki semmi egyéb, csak az a leány.

Az emberek meg mind hallgattak. A muzsikusok meg, először a klánétás, mind felálltak, s a falak mellett lépdelve meg kerülgetve az embereket, sorjában kimentek az ajtón.

Így szólt az öregember.
– Az én édesapám, Isten nyugosztalja, szerzett magának két hold földecskét... Itt arrább, Lugason. Dohányt tettem volt most bele, meg egy kis tököt, az van most benne. Dolgozott szegény annyit, hogy azt ma már nem is tudhatják, hogy mennyit, csak az öregebbje, az a megmondhatója. Engem is, szegény, tízesztendős ha voltam, befogott, de még azt is, hogy meg kellett köszönni, hogy adták azt a pár fillért nekem is. Választott bárányfalkát adtak, azt őriztem – aztán abból is már a második napon majd hogy kiestem. Tarlón tartottam a falkát éppen, s a Kende-major felől jön egy hintó, elöl a kocsis, hátul két úr. A számtartót azt megismertem, de a másikat azt nem, megállnak a lovak, szállanak lefelé, én meg rá a pulira, kapattam összébb a nyájat, mert szét voltak eléggé, de már ott is voltak, valami sárgásfajta kabát volt azon, amèket nem ismertem, meg fekete kalap, odaérnek, én meg köszöntem, de ki a jó fene az a másik, nem tudtam én azt. „Dicsértessék a Jézus" – mondom.

– „Mindörökké" – mondják. A sárgakabátos, az nyújtja felém a kezét. No még! Én meg – gyerek voltam, mondom, tízesztendős, még annyi sem – át a botot a másik kezembe, s odaadtam a kezemet. Olyan jólesett az nékem, hogy csak nyújtja a kezét, hogy ilyen nagy úr, ki tudja, ki lehet, s nyújtja. De a számtartó az meg néz rám kegyetlenül. – „Ki az apád?" – mondja. Akkor én már tudtam, hogy ebből baj lesz, mondtam az édesapám nevét, az meg csak néz rám kegyetlenül. El is mentek onnan mindjárt. De aztán estére az én édesapám, szegény, az úgy megvert engem, hogy éppen ösz-sze nem tört. „Az anyád istenit, hát nem tudsz tisztességet, még a földből sem nőtt ki, már bajt hoz a fejemre, hát kinek adtál te parolát, te?" – s szidott kegyetlenül. De hát akkor én már tudtam, hogy rosszul csináltam, tudtam már, hogy elmentek mindjárt, hogy nem parolára nyújtotta az nekem, hanem hogy megcsókoljam a kezét, mert tudja, káptalani birtok volt ez, a papoké, csak hát megtévedtem, vagy az Isten tudja, hogy történt, hogy odaadtam a kezem – szóval betyár világ volt az! Mire édesapám a két kis holdacskát megszerezte, akkorra már kilencen voltunk rája. Aztán kettő elhalt, úgy is maradtunk heten – lássad, világ!

Ott volt édesapám két hold földdel, hét gyerekkel, abból is négy leány. Ott kezdhettük, ahol édesapám abbahagyta – a nyomorúsággal!

Jó augusztusi idő volt, erős nappal s valami kis szellővel, de azért nem nagyon mozdult a levegő. A szellő is a gyümölcsös felől jött, s mert megereszkedett éppen a présháznál a föld, elment a fejünk felett, s csak arrább simult ismét alacsonyabbra, a szőlők sűrűjébe.

– Szóval... azzal telik a parasztember élete, hogy összekuporgassa azt a kis földecskét, hogy aztán azon nyomorogjon tovább, annyival más az csak éppen, hogy elmondhatja, hogy földje van, de akinek annyi van, hogy a lábát éppen megvetheti rajta – nagyobb cseléd az a cselédnél, mert annak a kis földecskének a cselédje, s jobban hajtja az bárkinél. Mi is... ott voltunk az apám földjével, s nem volt semmink! Annak gyűjtötte – a nyomorúságnak, akármennyit dolgozott is, odahagyta a hét gyerekét a nyomorúságos szegénységnek...

Beleintett a levegőbe.

– Eh! Mocsok élet volt az!

Jártatta a szemét a fákon.

– De hát... anélkül meg! Föld nélkül! Föld nélkül!

Nagyon gyorsan, egyik pillanatról a másikra felállt, s hogy megdobta a vállán a kabátot, keresztülment a homokon, be a fák közé, s ment végig közöttük hátra, s sűrűje felé. Elment, egyik percről a másikra, rám sem nézett, úgy ment oda, a fák közé.

*

Még reggel, úgy kilenc óra felé érkezett, éppen kacsoltam, s ő is úgy jött, hogy az ösvényről bevágott egyenesen a sorok közé. Nem vártam, mert egyszer ha jött egy héten, inkább a lányát meg az unokáját küldte, s különben is volt már a héten, de most jött, a kezében semmi, csak a kabát a vállán. Együtt mentünk ki a sűrűből, egy lapátot felszedett a földről mentében, s odatámasztotta a ház falához.

– Arra, Újlak felé erős eső volt, mondják... de magam is láttam, hogy nagy eső lehetett, mondom: megnézem már, ide érkezett-e belőle valami, mert mitőlünk úgy látszott, csak átjön erre is valami belőle...

– Éppen hogy szemezett – mondtam –, azt is a szél hordta inkább, de nem volt itt semmi baj...

– Nem, hála istennek, láttam már, ahogy jöttem, hogy nemigen ért el idáig...

Kihozta magának a széket.

– Ezektől nem volt kint senki máma? – intett a szomszéd felé.

– Én még nem láttam senkit!

– Már nem is igen jönnek akkor... Maga hogy van?

– Köszönöm, én megvagyok. Kacsolgatok éppen... Más nemigen van... Telik az idő!

– Az igaz – mondta –, nagyon telik... – S hogy hallgatott egy darabig.

– Elszalad!

– El!

Elővette a pipáját.

– Ez is itt... már tizenöt esztendeje az enyém! – intett a szőlő felé. – Akkor kaptam volt, negyvenötben...

– Nagy idő! – mondtam.

– A másik oldalon szerettem volna, mert közelebb került volna, de aztán itt adták. Ez sem rossz, még gyümölcsöse is van, mert annak, amelyiket említettem, nincs egy fája sem jóformán, de hogy közelebb esett, azt szerettem volna...

Egészen a körméig égett a gyufa, ahogyan forgatta a pipája fölött, úgy dobta el magától.

– Már elég régen gondolkodtam rajta, hogy

telepítek ide saszlát, odalent a kút felé elbírna még vagy hat sort, a mák helyébe, mondom, kimenne az onnan, s a helyét telepíteném, több haszna lenne, s hadd legyék végig, még a szemnek is jobb, ha ránéz...

– Igyekezni kell vele, s meglesz...

– Tán még a szüretjét is megérném... – nézett rám.

– Nem sok idő az...

– Mikor én ezt kaptam volt... meg a többit, szántót s telket negyvenötben, tudja, mindent... akkor én igen rossz bőrben voltam. Csak mondták: e már nem éri meg a tavaszt, s úgy is volt, éreztem én azt... De hogy a karót leszúrtam, ahogy ide, erre a darabra kijöttem aztán, akkor csak mondtam magamnak: te már csak itt maradsz még, hallod, nem mégy még a többi után, s így is volt, nem volt énnékem aztán kutyabajom, az orvos csak nézett, meg a többi is, hogy elment az én betegségem! Emiatt volt az, tudja, mintha kicseréltek volna, hiszen láthatja is... Ez éltetett engem! Hogy hát akkor mennék el, amikor föld került a talpam alá s szőlő, nem megyek én már, mondtam... ha eddig nem mentem, most már úgysem... Így volt!

Elnézegetett szerteszét, s kezdte mondani.

– Az én édesapám, Isten nyugosztalja, szerzett magának két hold földecskét...

*

Most meg jön vissza a fák közül, szedeget útközben gallyat s almát a földről, egy-egy fa alatt megáll, és nézi, s aztán lép tovább a másikhoz, úgy jön visszafelé.

– A múltkor mondta maga a halált, hogy az milyen volna, s el nem kerülheti senki! Látja, énhozzám már el sem kellene jöjjön, mert az nékem már itt volna, mert úgy vagyok én abban a nagy családban a feleségemmel együtt, mint két egyedüli ember, mintha gyereket sem szültünk volna magunknak... Annyira más az ő gondolatjuk, minden dologban... mintha nem is az én házamban nevelkedtek volna. Már az én kezemből mind kiszaladtak...

Visszaült a helyére. Hordozta a szemét a szőlőn, aztán jobbra a fákon. Valósággal úgy festett, mint aki egyedül van, illetve nincs más számára, csak a szőlő meg a fák. Ahogyan lassan mozdította a fejét, mely barna volt, mint a fák kérge, és rovátkált, barázdált hasonlóképpen, s amelyet ezüstbe vesző bajusz súlyosbított, ahogy hordozta a tekintetét, az mély fi-

gyelést példázott, végtelen nehéz komolyság ült benne.

– Hiszen, jól van, no... – szólalt meg – csak, tudja... Hogy az én családom mióta él ezen a földön, azt csak a jó Isten tudja! Mert a szegény ember, azt nem tartják számon az iskolás könyvek... De hogy máshol nem élhetett, csak itt, ezen a földön az egész történelmek idején, a sem lehetséges másképp. Az meg ezer esztendő! Sem több, sem kevesebb! Ezt még az Isten sem mondhatja, hogy nem így volna!... De azt sem, hogy nekem ebben az egész ezer esztendőben csak tizenöt esztendeig volt földem, ami tisztességgel az enyém volt, az is igazság! Tizenöt esztendeig... amíg egy pulya megnő – az ezer esztendőből... s nyolc hold!

Már az előbb meghajolt, úgy ültében, s felmarkolva, míg beszélt, csorgatta a markából a homokot. Aztán végigtörölte a kezét nadrágján.

– Elmegyek én már... hatvanon túl az embernek nem sok van hátra, de... ha én addig evvel a földdel együtt maradhattam volna! Most aztán... úgyahogyan beálltam a világba!

Csend lett.

– No! – mondta, s ahogy felállt, rám villantotta a szemét, s meg is csillant rajtam a tekin-

tete. – Látja, csak a saját bajával törődik az ember! Csak a maga kívánságát nézné, s mással nem törődik! Csak hallgatnak, s azt hiszik, bolond az ember!

Ellépett a présházhoz, s a küszöbön kiverte a pipáját.

– Nyugdíjas paraszt...! – támaszkodott felállva az ajtófélfához. – A betyár Istenit!... Hmm...! Mondom az asszonynak: nyugdíjat kapsz már te is, hallod? Mint az öreg tanító vagy a tiszteletes úr! No, hallod-e, egyetlen szépséges kincsem, hogy a nyavalya essék a világba! – A meg csak elkezd sírni, mert az is sajnálja a földet, csak sír, mint egy gyermek, folyvást! – Ne búsulj – mondom –, több földed lész, mint volt, miljomos lész, mint ahogyan az újság írja! – Erre aztán mind kiszaladt szegényből, ami benne volt, de cefetül kiszaladt, s sírt, de úgy, hogy abbahagyta a dolgat is, a tüzet rakta éppen estére, még azt is abbahagyta, úgy sírt! Megesett a szívem rajta!

Felvette a kabátját, úgy búját bele, szélesre tárva a karjait, eltette a pipáját, s zsebre rakta a kezeit.

– Másképpen gondolkodnak ezek már... Bolond az én apám, mondják... A szívük, a már meg sem szólal! Csak mennek az eszük után...

Mert most már van hová menjenek, s azt már nem látnák be, akármennyire kitaníttatta az állam őket, hogy az én életemnek a nagyobbik felében: vagy föld – vagy cselédsor! Amit ezek nem érthetnek, azt úgysem értik meg. Itt már énnékem kell meghajtanom a fejemet – csak akkor, tudja, olyan módon kell megszorítsa az ember a szívét, hogy az majd belehasad... hogy már így mondjam magának!

*

Rendkívüli élességgel, szinte csodálatos elevenséggel emlékezem azokra a napokra, amikor megültük a törvényt – és nagyon jól emléksem a paasztra, akit tizenhétszer vertek meg a csendőrök, és többek között láttam a magam szemével a hóna alját, ahol is teljesen vad és nyers volt a piros hús, olyan piros, mint amilyenné a tűz fölött forgatott vad hús válik, mert sült krumplit, egészen forró sült krumplit szorítottak a hóna aljába, akkor, amikor már belefáradtak a verésbe, és amikor már nem volt képük a talpát ütni, mert kékség volt az egész, s püffedt, mint a vízbefulladtak lágyabb részei, s akit tavasszal, nyáron, ősszel és télen menetrendszerűen felzörgettek éjszakai csendjéből, hogy elvigyék megverni, hogy

ekképpen példázzák mindenkinek, hogy a szegény ember kötelessége a robot mellett a halálos hallgatás, és ne merje kinyitni a száját, és ne merje kimondani a száján azt a szót, hogy igazság, mert akkor forró krumplit szorítanak a hóna vékony bőrére, és kiverik gumibottal vagy pisztolyaggyal a fogat a szájából, és ezen túlmenően megfigyelik minden lépését, és a halálba kergetik a gyermekeit is, mert nem engedik, hogy kaszát vagy kapát vegyen az apjuk a kezébe, és dolgozni mehessen, mert ha szegődni akart, akkor ajtót mutattak neki, vagy azt mondták, hogy felforgatókat nem etetnek – nagyon jól emlékszem arra a parasztra, aki akármennyit temetett is, mégis csak felnevelt két gyermeket, csak kettőt, mert négyet a földnek adott az a paraszt, akinek a nyers és fellángolt hóna alá tejet és zsírt öntözött a felesége, miközben végigjajgatta a szobát, hogy „Jaj, édes istenem, jaj, Szűz Máriám, mi lesz velünk, mit csináltak ezzel az emberrel, édes Jézusom, hát mikor irgalmazol már minékünk!" – Emlékezem, mikor ez a parasztember, ez a föld nélküli földmíves lehajolt, és négykézlábra ereszkedett, és úgy nézett ki, mint a kutya, amikor vizet iszik a patakból, mert a lábát és kezét letette a földre, de

akkor már a kalapját előbb levetette a fejéről, és azt is a földre ejtette, csak úgy leejtette oldalt, maga elé, s aztán úgy, négykézlábra ereszkedve födetlen fővel megcsókolta a szemerkélő esőben a földet, és a könnye összefolyt, összekeveredett az ég vizével meg a föld sarával, és úgy csókolta a földet, hogy nem szégyellte a könnyeit, pedig erős ember volt és szemérmes, de akkor odahajolt a föld fölé, és amikor felemelkedett, akkor az arca tele volt sárral, és lógott a sár és a cseppek a bajuszáról is – és ott volt a cövek a lába előtt, hevenyészve beleütve a földbe, és akkor elvette a gyermeke kezéből a fejszét, és eldobva ismét a kalapját, de most már azt sem nézve, hogy hová esik, magasra emelte a szerszámot, és ütötte, verte beljebb, mintha át akarná szakítani a föld túlsó oldalára, s aztán a gyalult, sima deszkát, amelyen kocsikenőccsel festve ott állt a neve, ez a föld az övé, és nem úri birtok többé, feltűzte, mint a hajnal a napot az égre, feltűzte a tábla szélébe, és a talpaival, melyek nyomorgatottjai voltak a botnak és a hatalomnak, végigléptetett a földjén, és ahogyan mifelénk mondják, nem tudta a száját összecsukni örömében, s mint a szivárvány mögül, még ereszkedett egy-egy könny a szeméből, és

egyébként is olyan volt a szeme, mint egy gyermeké, amikor nehéz és hosszú sírás után áttündököl felette a kacagás.

*

Még áll egy darabig a félfának támaszkodva, aztán, hogy eltörölte a kalapja szélét a kabátujjával, feltette a fejére.

– Nem fordul már énutánam az idő, elmegy, mintha a szél fújná... – és ellépett a küszöbről.

Magam is felálltam. Eleget volt kint, nincs itt már egyéb dolga, hazamegy lassan.

Léptem is már feléje, amikor a fák között feltetszett a csősz alakja, s már ki is szaladt a kutyája a lábaink elé.

– Elmenj már, te! – szólt rá az öreg.

Már köszönt is a csősz.

– Adjon isten!

Ahogy szokott: a hátán keresztbe vetve a botja, leszorítja a két könyökével, a kabátja megbomolva, a kalap a feje búbján. Csak megállt arrább, a fák alatt.

– Nem takarodsz, te! – szólt onnan, messzebbről a kutyájára.

Az öreg lassan odafordult, és el is lépett egy keveset hátrafelé.

– Adjon isten...

S hogy nem szólt senki, később még azt mondta.

– Hát te is előkerültél, hallod?

Az csak hallgatott, valami fűszál volt a szájában, azt lóbálta.

Később meg azt mondta az öreg.

– Mondok, kijövök már, megnézem eső után...

Az csak hallgatott. Elfelejtettem a köszönést, s most rászóltam.

– Jó napot!

Megemelte a kezét – előrehúzva a bottól –, és megérintette a kalapját.

A kutya kergette a farkát, aztán lefeküdt a homokba, forgatta benne magát, vakkantgatott.

– Hallom... – mondta a csősz – beléptél?

Nézte az öreget.

Az öreg elfordította a fejét a szőlő felé.

– Én ezeket a gyermekeket kiküldöm holnap, kacsolni kéne már erősen...

– Hallom, hogy beléptél – mondta ismét a csősz.

– Sokat hallasz!

– Mán csak úgy hallogat az ember!

– A mán igaz.

– Mondják... beléptél!

– Jól mondják!

– Hogy elnök akarnál lenni! Mán, hogy annak nem kell dolgozni... csak járkálhat, mint az ispán, s mégis a legtöbbet kapja...

– A lehet...

– Hát...! Nem is kell ott igazában senkinek dolgozni. Találkoznak az úton a tanító úrral, a mén az iskola felé, e meg a mezőre, a többi... Szép urason, früstök után!

– Az is lehet...

– Hát... Ha meg jobban mén, akkor ki is adják ott a munkát... Megparancsolják, ki mint, s ki merre, úgy, ahogy a birtokon szokták volt, ahogy az Odelszkáli idején volt... Hiszen: voltál te annál, tudod, hogy mondom...

– Az úgy volt...

A csősz közelebb jött, és amikor odaért a présházhoz, leszúrta a botját a lába közé, és ráereszkedett. A kalapja a feje búbján, különben borostás, alvatlan, mint legtöbbször. Nyúlt a dohányáért.

– No... hát arra mondom, hogy tudod te azt, eleget próbáltad, s arra mondom, hogy nem lesz nehéz tenéked beleszokni megint... Csak mondják majd, te erre, te meg arra, s aztán mégy...

– S ahhoz tenéked mi közöd van? – nézett fel az öreg, de pontosan rá, a másik arcára.

– Énnékem?... Semmi! Nincsen énnékem ahhoz semmitlen semmi közöm... Énfelőlem azt csinálhatja mindenki, amit éppenséggel akar! Ahogyan ő akarja... Nem szólhatok én ahhoz egy szót sem! Nem is törődök én vele, mert énnekem ahhoz semmi közöm sincsen, még akkor sem, ha az ingét is odaadja, s úgy veszi magára, hogy kikéri a listáról, hogy felvehesse! Mert az is az ő dolga, nem az enyém, mi közöm nékem ahhoz...

– Nahát!

– Nem mondhatom én még azt sem neki, hogy no... hát csak nem megy muzsika nélkül, hogy húzzák a füledbe, hej, most oda, mert hát enélkül mit is tehetnél, nem haragszom én, megszoktad te már azt az életedben, nincsen másképpen: abban nőttél fel már pulya korodban, aztán nem tudsz te szabadulni attól, csak oda húz vissza a szíved, mert hát jobb tenéked, ha parancsolnak!

A feje meghajtva, igazította a papirosban a dohányt, csavarta a cigarettát. Fel sem nézett, ahogyan beszélt, úgy vette elő a gyújtóját is.

– De hát igazad is van – nyálazta végig a papírt –, mi gondod van akkor, ha más mondja

meg, hogy mi dolgod van? Semmi!... Mégy, s teszed, amit mondanak neked... Nem tetszett a magad urának lenni, majd megmondják este, merre menjél reggel...

– Jó lenne, ha kiküldené a gyerekeket – mondtam az öregnek –, már holnap jöhetnének, aztán délre már küldöm is őket, hadd menjenek!

– Igen sokat tudsz beszélni – mondta az öreg a csősznek. Arra is fordult már egészen, s hogy a kalapja elég mélyen ült a fején, a karimája alól nézett.

– Minél korábban küldi, annál jobb lesz...

– Nagyon sokat tudsz! – mondta a csősznek.

– Mán csak tud az ember valamit! – válaszolta amaz.

– A szájadat járatni!

– Azt is! De az nincsen megfizetve... Az én szájam! Nekem azért nem fizetnek!

– Fizettek tenéked eleget, másért!

– Hogy énnékem?

– Tenéked!

Megnézte a cigarettáját, s mielőtt válaszolt volna, kiköpött a földre.

– Az is meglehet!

– Na, látod... Hát ha most nem fizetnek, hallgass!

– Hallgatok én... Beszél tenéked a titkár eleget úgyis!

– Aki tenéked ezt a csőszséget megcsinálta, mert annak köszönheted te, nem minékünk, tudod te azt jól, hogy néki köszönheted!

– A nyavalya ment őhozzá...

– A mán igaz!

– Hát!

Aztán azt mondta a csősz.

– Ami igaz, az igaz... Szépen tartottad te ezt a szőlőt... Amíg a tied volt! Nem sajnáltad tőle a fáradságot, megadtad neki, ami kell... amíg a tied volt! Nem tagadhatja senki... Nem sok ideig volt a te neveden, de addig ott volt a szíved rajta, no... ezt meg kell adni! De hát... majd csak lesz valahogyan ezután is, igaz-e? Éhen csak nem vesz az ember manapság, ha van neki földje, ha nincs, úgy mondják. Aztán meg mégiscsak kevesebb az ember gondja, ha nincs semmi a neve után... se adó, se biztosítás, nincs neki semmije, nincs neki semmire se gondja! Mert csak sok gondod volt vele... amíg a tied volt, no! Ezután már csak könnyebb lesz nélküle, nincs föld, nincs gond...

Az öregember hozzám lépett, és a vállamra tette a kezét.

– No, Isten megáldja...

Ott ment el a keze a szemem előtt, nehéz, amikor a vállamra ér, valósággal remegett.

– Isten áldja – mondtam én is.

Ment, fordult az ösvény felé, a másikra rá sem nézve. Már az ösvényre tette a lábát, s már takarta is az alakját némiképp a legszélső tőke meg lent az oroszlánszáj bokrai, amikor utánaszólt a csősz.

– Aztán... ha hajnalon kongatnak, ugorj, hallod! Tudod te már, hogyan szoktad a birtokon, kongatnak s ugrasz!...

Beleütközött a tőkébe, s mert megakadt benne a lába, azon taposott keresztül, s jött visszafelé az öreg. A két karja szétvetve az oldala mellett, jött sebesen keresztül a homokon, szürke haja, mert oldalra volt szoktatva, ráfolyt a homlokára. Az arca vörös, de egészen az, mint a betegeknek.

A csősz felállt.

– No, te, hé, te... – s szemei mint a kosé, akkorára nőttek. – Megállj te, Mihály!

De ekkorra már odaért az öreg, s amikor a csősz emelte volna a botját, akkor lecsapott rá a tenyerével.

– Te, urak kutyája, te!... Hát mi dolgod néked avval a földdel? Mi közöd tenéked ehhez a

földhöz? Az én sorsomon járatnád a nyelved? Hát mit értesz te ahhoz?

Messzire hajította a botot a másik kezéből. Úgy akaszkodtak össze puszta tenyérrel.

– Hát mit csinálnál te az én helyemben? Még a gyermek sem maradt meg melletted, de az enyéim itt vannak! Négyen – a nyolc holdamra! Mit hagyhatnék rájuk, azt mondanád meg! Ahová elkaparják magukat, ha megdöglenek?...

Sípolt a tüdeje, mint a furulya.

– S ha el is mennének? Mi van még énnékem hátra? Hogy a karomat emelni tudjam? Te kivennéd felébe tőlem, s adnál nekem, hogy egy falatom is legyen? Kinek kell az már? Hogy süllyesztette volna el az Isten, amikor megteremtette...

Öregek voltak mind a ketten. A másik az arcát fogta lent a földön, ez meg, aki hozzám jött, csak mondta egyre, mint a gyermek.

– Ki adna énnékem pénzt kenyérre, sóra... Mit csinálnék én vénségemre... Azok elmennek, el mán, az enyéim is. Azok már nem akarnak beledögleni ebbe a földbe... A keserves jó Istenit az egész világnak, hogy nem dögleszt meg már engem az Isten!

Felállt. Szédült és tántorgott egészen a ház faláig. Úgy támaszkodott hozzá, előrenyújtva a két tenyerét, mint amikor hányik az ember.

– Hogy nem dögleszt meg engem már az Isten... – Alig lehetett hallani a hangját a zihálástól. Aztán megfordult, s hogy látta: a másik ott fekszik még, s éppen hogy mozdul, rám nézett, s így szólt:

– Hozzék vizet neki! – s fújt, zihált, mintha kiszakadna a tüdeje.

– Te a tisztességes ember dolgába ne mártsd a nyelved! – mondta még egyre. – Mert énnékem más út nincsen, ezt az egyet adta már csak az Isten...

Ott voltam már a vederrel, s hogy kilépve elhaladtam mellette, elvette a kezemből.

– Csak loccsantsa rá... – mondta, de maga ment, s löttyentette végig a csősz arcát.

Aztán odahozta vissza a falhoz a vedret, s hogy letette, maga meg ráereszkedett a székre.

Maga alá húzta a lábát, s ráhelyezve a karját, a könyökét a térdére támasztva, beletette a tenyerébe az arcát.

A házigazda így szólt.

– Igyon, s egyébbel ne törődjék, mert tudja, ez csak megmarad az embernek haláláig, s ha jól használja, akkor ez soha nem hagyja el magát a barátságból, jut is, marad is, na, igyék csak, s mással ne legyen gondja...

Már ivott is, de a szeme már rosszul állt. Könnyű, nyírott haja volt, s ellógott egészen a homlokáig, be a barázdák közé. Ha így ivott, sohase lett jó dolog belőle, így, hogy a székét elfordítja az asztaltól, a két térde széjjel, egyiken a tenyere, másik karja az asztal lapján, vagy éppen a könyöke éri csak az asztal szélét. A pohárhoz nem nyúl, csak ha éppen iszik, s akkor is röviden, mint a pálinkát máskor egy hajtásra, de se borra, se pohárra nem néz. Inkább maga elé a földre, ha meg feltekint, úgy néz oldalról az emberre, a szeme sarkából, de azért leginkább a földet nézi.

Megtöltötte ismét a poharakat.

– Ennek a Gáspárnak a házánál meg együtt lakott a fia meg a veje, egy fedél alatt voltak. A veje csendőr volt annak idején, aztán idejött

a felesége házához, az öreg Gáspárhoz. A fiú az meg kommunista, már az első időtől, úgyhogy oda-odahúzott hozzánk, s hagytuk. Amikor meg a földre került volna a szó, akkor beszéltek két oldalról az öregnek. Ez csak mondta, ez a fia, a Gazsi, mert így hívjuk, mondta: „Csak befelé, édesapám, befelé, úgy lesz a jobb..." A másik meg, a csendőr, az meg éppen az ellenkezőjéről, hogy: „Az ingét nem adná be, meg az unokáját csajkakosztra." Így volt az akkor, tudja, mondta mindenki a magáét, csak győzze hallgatni az ember. A fiú, a meg másként, majd ölre mentek! Ez a Gáspár meg, ez az öreg, e meg szétcsapott közöttük, ott voltam magam is. A széket kirúgja maga alól, majd szét nem verte, s azt mondja, de jól figyelje, hogy mit mondott. Azt mondja: „De az anyátok jó Istenit, hát elég lesz-e már? Hát mi dolgotok nektek, hogy én mit csináljak, he?" – És kiabált kegyetlenül: „Mi dolgotok, he? Te hová mentél vón, ha én nem őrzöm ezt a kicsi földet? Hová mentél vón, mikor letőtt az uraságod?" A vejének mondta, a csendőrnek, a meg csak állt ott. „És te meg hová mennél majd, ha a tied is letelik, a te uraságod, he?" De ezt már a kicsi Gazsinak mondta, a kommunistának: „Letőtők ti mind, mind letőtők, s

akkor hová mentek? Erre a kicsi földre vissza, amit én tartok a kezemben, nem az atyaúristen." – Így volt! Így mondta...

Másnap aztán mondom néki a községházán. Jött volna befelé, mondom neki: „Mondanék én valamit, Gáspár bátyám, nem sokat, de azt hallgassa meg. Azt kérdeném én magától, hogy azt mondja meg nekem: azok a csendőrök adtak-e földet magának, s ha adtak, akkor mennyit?" – Tudta mindjárt, hogy mire mondom, hogy az Istenbe ne tudta volna. – „Ezt mondja csak meg énnékem, s akkor már nem is kérdezek semmit."

Csak fogta a pipáját. Én meg hagytam, hadd forgassa. Aztán csak elkezdte: „Válaszolok én tenéked szívesen, Imre – azt mondja. De a szeme, tudja, azért csak megrebbent. – Azt válaszolom én tenéked, Laci Imre, hogy azok bizony nem adtak énnékem semennyi földet. Most meg, hallod, annyival lett több földem nékem, hogy te is eljöhetel énhozzám, ha neked is menned kell, s nem fogsz éhen halni, mert tenéked is letelik egykoron, Imre, le bizony. De akkor eljöhetel énhozzám megint!" Kacagott mindenki. Mert megálltak ott mellettük, hogy hallottak minket, s kacagtak, mert tudja, jártam én ehhez napszámra, hogy

a kommencióból kiestem, nem volt sok földje, úgyhogy még adtunk is néki, ahogy hallhatta, de jól bánt véle, igen jól gazdálkodott, kertészkedett, jól forgatta, s kellett oda az ember mindig, s neki meg egy szem lány s a fia volt csak. Hát erre mondta ő, hogy elmehetek én majd őhozzá. Kacagott mindenki, s ettől aztán ő még jobban. Hogy hadd hallják csak, hogyan beszél ő vélem. Lemutatott a csizmájára, megforgatta a sarkát, s azt mondta – olyan se jó, se rossz csizma volt a lábán, mert épp csak átszaladt valamiért –, azt mondja: „Mert ide figyelj, te Laci Imre, látod-e ezt a csizmát az én lábamon? Nincs ez valami jó állapotban, de tovább lesz ez az én lábamon, mint hogy te még mindig elnök lennél. Megnézted jól? Na csak nézd meg jól, mert még látni fogod."

Az én kezem meg a zsebemben volt, ez a kicsi bekecs volt rajtam, amelyik ott lóg az ajtón, benne volt a két kezem, s csak az az egy gondolatom volt, hogy az indulat el ne ragadjon. Hogy csak az el ne ragadjon, arra vigyáztam. Megtanulta azt az ember!...

Ott marad a szeme a földön, aztán egy pillanatra ránéz, s nyúl a poharáért.

– No, igyunk – mondja. – Lefelé csak, hadd foggyon!

– Isten éltesse! – s emeltem én is a poharat. – Hát aztán?

A két tenyere a térdén, aztán felnyúl, és elsimítja a bajuszát, s végigsimít a feje búbján is.

– ...Most aztán mondja nekem tegnap reggel, indultunk volna kifelé, azt mondja, hogy ne menjek én ki a brigádommal, hanem maradjak a pajtában a dohányosokkal. „Itt maradsz – azt mondja –, a többiek hadd menjenek, s folytassák, de te eridjél a pajtába." És áll az ajtóban a pipájával. Csak megnézem: Miért hagynám én abba a magam dolgát, ott vannak az asszonyok, ott az öregek is, küldje azokat. „Azok már ott vannak – mondja –, de te meg ne vitatkozzál énvelem, hanem tedd, amit mondtam, én tudom, hogy mi hogy jó!" És ment is, fordult be az irodába. De még azt mondja: „Nem tetszik, Imre? Szóljál, ha nem tetszik, Imre! Szóljál, ha nem tetszik, édes fiam!" Így mondta ez nekem, tudja, akkor is, amikor napszámra voltam nála: „Nem tetszik? Teszünk róla, édes fiam." A szavajárása volt, s így mondta most is, s ment be az irodába. Mentem én is, és tettem, ahogy mondta! – De tudja, ahogy a pajtába belépek, csak néznek rám. Tudtam én, hogy így leszen! Hát csak mondtam ott a magamét, tréfálkoztam velük,

s úgy csináltam, hogy minden jól menjen, mert én úgy határoztam, hogy olyan maradok én, olyan ezután is, mint amikor elnök voltam, mint amilyen tíz esztendeig voltam elnöknek. Nincs az én vállamon az egész gondja, de ahová tesznek, ott én semmit sem változok, abban a kicsiben éppúgy megkövetelek mindent emberséggel. Csak hallgatnak! Mert mondom, másodnapja volt, hogy én is kijöttem a sorba, de aztán a Kovács Biri néne az megszólal egyszer, tudtam én, hogy nem állják meg szó nélkül, azt mondja nekem: „Hát te? Ide osztott az elnök?" Csak néz mindenik, hogy mit mondok: „Hát! – mondok. – Szép asszonyok közé, hadd fiatalodjak." Hallgattak. De aztán megszólal a másik, a Birinek a lánya éppen, a Zsófi, azt mondja: „Osztán megnézte-e jól az elnököt, Imre bátyám?" Így! Tudtam én, hogy mire kérdi! „Meg én, lányom, ott álltunk mi egymás előtt, már miért ne néztem volna?"

„Csak úgy kérdezem" – azt mondja, s hogy rám pillant, hát kapja is el a szemét mindjárt a lelkem! Mert ezek, tudja, ott a dohánynál, mind régiek voltak, egy új, ha akadt közöttük, mert az új tagoknak a családja még nem nagyon mozdult, hát a régiek voltak. „Aztán ide

figyelj csak, te Imre – a Farkas Dani mondta, ott volt az elsők között, negyvenkilencben, öreg ember. – Ide figyelj csak – azt mondja –, aztán hogyan volt öltözve ez a Gáspár? Hallod-e?" Járt a kezük, kötözött tovább mindenik, járt az enyém is. „Hát ugyan – mondtam –, azt énnékem miért kellett volna megnéznem, volt, mint a többi, se pucéran, se szoknyában, volt azon minden." Azt mondja erre a Nagy Ilona: „Mán csak azért kérdezzük, hallod, hogy tudjuk, ha éppen megnézted volna, hogy tudjuk mi is." Így kérdezte, s emelte is mindjárt rám a szemét: „Hogyha megnézted volna, hogy milyen csizma volt a lábán, hogy azt megnézted-e?"

Namármost azt mondom én magának... Tudtam én azt az első perctől, hogy ezt nekem meg kell majd hallanom, s azt is, hogy nem egyszer s nem is kétszer, de hogy sokszor kell azt nékem még meghallgatnom, hogy mondanám meg: milyen csizma van az új elnöknek a lábán...? S amikor először megkérdezték éntőlem, akkor én tudtam is rá válaszolni mindjárt. Egy közébük való kérdezte, egy új tag, éppen ennek az új elnöknek, a Gáspárnak az öccse, az kérdezte először tőlem, hogy: „Hát te miért jársz bakancsban, hallod? Jobb a csizma,

te! Az én bátyámnak, a Gáspárnak is milyen régen megvan már az egyik, s nem megy le a lábáról, pedig jószerivel mindig rajta van, s milyen rég mán…" Mentünk volt be a járáshoz, s akkor mondta, a vonatnál. De – én azoknak tudtam mit mondani, tudtam mindjárt, mert – hogy úgy mondjam magának – tiszta sor az! Ők úgy mondják, én meg felelek! De amikor ezek ott a pajtában, amikor ezek kérdezték, akkor megmondom én magának őszintén, az én szavam elakadt, s még azt is megmondom, bizony megtelt a torkom. Megtelt a torkom, s nem akart szó jönni rá, mert ezeknek a szíve éppen azt érezte, amit az enyém is, hiába nem mutattam.

Az öreg Dani, az vélem osztotta a földet, még az első sorban volt mindig. A többi is: a Biri néne, Nagy Ilona, Marja Feri! Ott voltak azok mindvégig mindenben, az első sorban. Amikor az iskolába beiratkoztunk, hogy az általánosat elvégezzük, mert mondták a járásnál, akkor ez a Marja Feri ült elsőnek vélem a padba, s csak hallgatta, ha mondták néki: „No már – hát szopni nem kezdel-e? A végén azt is el kellene kezdenetek, hallod-e…" S csak mondták neki, hogy ment a könyveivel meg az irkájával. Ez is csak néz rám ott a pajtában,

benne volt ebben a pajtában az ő verítéke is, jött az egyik munkából, s állt hozzá a pajtához, még az éjszakában is, hogy legyék a dohánynak, jó tágasan. Még ötvenben valamikor. Csak néz rám ez is. Csak néznek, hogy mondanám meg: milyen s melyik csizma van ennek a Gáspárnak a lábán – hogy megnéztem-e én azt, amikor az kiadta nekem a munkát az irodánál? Nem tudtam én akkor egykönnyen szóhoz jutni, ott előttük nem jött a szó az én szájamra...

Rám csillan a szeme, s nyúl a pohárért.

– Igyunk... – de csak tartja a kezében, s ott marad a szeme az ablak világában.

– Isten éltesse – mondom, s kihajtom fenékig, jófajta homoki volt, piros, mint a rubin, fogós kissé, de jó.

– Nem tudtam én akkor, hogy mit mondjak önekiek...

A csősz, az meg így beszélt nekem erről az emberről.

– Ez az Imre meg, a Laci Imre, aki elnök volt mostanáig a tsz-ben, az volt csak igazán egy kacifántos ember közöttünk. Örökösörökké törte valamiben a fejit, s mindig azt akarta, hogy önélküle semmi ne történjék, mert azt akarta, hogy ő mindent jobban tud-

jon, tán még az uraságnál is. Nem nézte az az embernek az akaratát soha, csak amit ő mond, meg amit ő akarna, hát az legyen mindig, így gondolkozott ez, tudja, csak amit ő mond, hogy az legyék mindig, s menjen csak mindenki az ő szava után, azt akarta volna. Ez a Csűrös Béni meg, ez tisztességes ember volt világéletében, ez, amelyik a múlt héten itt volt magánál a gyerekeivel. Ezzel is mit csinált. Cseléd volt ez a Béni is világéletében, koldus, aztán mégsem állt be ezek közi a többi közé, akik járatják a szájukat, pedig akarták volna, hívták negyvenötben is, ahogy a front elment. Nekiestek ezek akkor itt a földnek, mint a kutya a koncnak, azt a cigányvásárt ha látta volna, de épp mint a cigányok: nekem az nem kell, énnekem meg azt adjátok, e mért kapott jobbat, a mért kapott annyit, a meg mér azt, nekem meg az kell... Mint a purdék, ha almát szór közéjük az ember, az ennek a rokona, azért kapott többet, azért kapott innen, a meg a szeretője volt. Mert sok ember volt még oda, s az asszonyok iratkoztak... Ha a cigányokat mind idehozták volna, akkor se ment volna különbül! Én meg mondtam ennek az embernek, Béninek: „Hát te, Béni – mondom –, nem mégy el a vásárba? – Csak hallgat! Olyan kevés

beszédű ember, tudja, láthatta rajta. – Ingyen osztogatnak, te – mondom neki –, még lemaradsz!" – „Nem az enyém – azt mondja –, nem dolgoztam meg én azért, fizetni meg nem tudom, emígy meg nem kell!"

Nem is fogadott el egy láncnyit sem, hiába kínálták, mert akartak adni neki, de el sem ment, amikor hívták. Pedig a Laci Imre hívatta, az volt akkor itt a vezetője mindennek, s együtt volt cseléd evvel a Bénivel, egy helyen voltak, az is hiába hívatta. „Nem az enyém az" – mondta, s nem ment. E meg kiment hozzá, a Laci Imre. De azt aztán látni kellett volna. Azt a két embert, cseléd volt mind a kettő, egy vályúból valók, aztán, hogy egymásnak estek! Úgy kiabált vele a Laci, mint a pulyával: „A szentségit a cseléd, szolga Istenednek, hát szolga vagy-e még? Hóttodig az maradnál? Hát kié lenne ez a föld, ha nem a tiéd? Hát kinek a verítéke hullott abba, tán az uraságé? Hát mit kaptál te azért, hogy az életed beleöltéd? Hát kié, ha nem a tiéd?..." S szidta kegyetlenül! Cselédnek meg szolgának, mintha nem is az lett volna mind a kettő, koldus! Az meg csak hallgatta, mert tudja, úgy tud az hallgatni, úgy, hogy még a szeme se rebben, csak néz és hallgat. „Szólalj már, mert itt hasít-

lak ketté! Hát mitől félnél már? Hát kié volna az a föld?" – Csak ordítja neki, e meg hallgat. Csak nézik, hogy e tényleg mindjárt megteszi s széthasítja, mert nem is volt tán eszénél, csak duvadt a szeme, s az arca piros, hogy mindjárt megüti a guta. A meg csak hallgat. Az volt a nagy vásár! Megfogta, tudja, az ingét a Béninek, s hasadt is az mindjárt a keze alatt: „Jössz vélem most mindjárt, a sunyító cseléd krisztusodat." De a másik: „A nékem nem kell, azért én meg nem fizettem." Majd megbolondult ott véle a Laci! Mert olyan ember volt az, tudja, akinél senkinek az akaratja nem számított, csak őutána menjen mindenki, a cselédség, még tán az egész falu, gazdástul, mindenestül. Majd megbolondult ott az udvarba!

Megcsinálta ez azt is, hogy nem engedte őrletni a tanyasiakat, mert van itt nekünk a Tisza felé egy tanya a Laposon, úgy is hívják a tanyát is. A kis méltóságosé volt, már hogy azé lett, amikor a birtokot megosztották harmincban, akkor az is neki jutott, az úrfinak. Ezek meg, a Laci Imréék, amikor a földet szétosztották a front után, hagytak ott nekik, a tanyasiaknak, mind cseléd volt az is, odahagytak nekik egy traktort, kéményes Hoffert, ekével, mindennel. Azok meg ott hagyták a magtár-

ban, lent az istállóban, a sarokba húzatták, s csak zsírozták, s nem nyúltak hozzá. Nem volt azoknak igájuk, de csak zsírozták, s nem nyúltak hozzá. Féltek, hogy visszajön a méltóságos, ha másképpen fordul, akkor baj lesz belőle, ha hozzányúltak. Se jószág, se szerszámuk, semmijük nem volt, de csak őrizték. A Laci Imre, ez meg, amikor megtudta, kiment oda hozzájuk, s parancsolta volna, hogy vigyék ki a traktort. De nem mozdult egy sem utána, mert mind ott voltak, ahogy összehívatta őket. Beszélt nekik. Szónokolt, aztán tudja, olyan a falusi nép, hogy mindjárt összeszalad, ha hall valamit, mint a csirkék, hát még a tanyasi. Csak mondja nekik, csak nem akaródzik. Elkezd kiabálni, szidja őket, de cefetül... Mert tudja, az volt neki a szavajárása, hogy országosan kell dolgozni, a franc tudja, hol tanulta. Országosan, mondta mindig, hogy kellene a gabona meg a többi! Szidja, ordít! Azok csak nem mozdulnak. Majd megveszett a Laci. Olyan mérges volt ott is, mint a Béni udvarában. Szidta a cseléd-szolga nem tudom, mijüket... Pedig hát a vót maga is meg az apja is meg mindenkije neki is, az volt maga is, sose lett belőle ember, a volt mindig. Hogy a bicskájával hasítja ki őket, ha nem mozdulnak. De

aztán azok is megszólaltak: „Hát te, mi voltál te? – mondták neki, a Dávid Péter mondta, e volt a legöregebb cseléd, ez mondta. – Te mi voltál, te? Igen magasra mész, aztán csak vigyázz, nagyot ne esél!" Majd ökölre mentek!

Hát hallja, nem sírni kezdett ez a Laci Imre... Ne mozduljak a helyemből, ha nem így volt. Csak nézi őket, s kezd folyni a könnye! Mint egy pulyának. Az Istenit! Még ilyet! Kérdezze csak, így volt az!... Nem mozdulnak... Erre csak ugrik egyet, s szaladt a magtárba, s neki a traktornak, de közben be nem állt a szája, vonított, mint a kutya, s neki a traktornak, kezdte tolni, mozdítani ott, egyedül, hogy azt hitték, mindjárt megszakad, a szeme dülledt, fújt a melle, az arcán meg folyt a könnye, valósággal, mint a pulyának, ha verik. Csak nézték, nem mozdult egy sem... De az a traktor meg be volt állva erősen a helyébe, meg se mozdult. E meg csak nyomja... Aztán otthagyta ezeket, csak nézték, hogy szalad ki a tanyából. Azok meg maradtak, ahogyan voltak.

– De aztán hallja, amikor jöttek vón őrletni, akkor a malomban nem fogadták el őket, üttetni akartak, azt sem engedték. Nem engedte a Laci Imre. Mert a malom az urasági volt, s a

szövetkezeté lett a front után, a Hangyáé. De akkor már ott is ezek voltak az urak, a Laciék, mert a gazdákat meg a papot kitették a vezetőségből egy este, gyűlésen, mind az egészet, akár akarta a nép, akár nem, s ők parancsoltak ott is. Azok hozták az őrletnivalót, a laposiak, ott meg mondták nekik: „Hun a traktor?" Mert így parancsolta a Laci Imre! Mentek volna azok másfelé, de Újhely harminc kilométer, a másik malom meg ott van. Elmentek oda is. De az is a szövetkezeté volt, s a Laci Imre keze elért már oda is. „Hun a traktor?" – mondták ott is. Azoknak meg se lisztjük, se olajuk: „Hun a traktor?" – mondta, amikor jöttek hozzá, a Laci Imre. Csak mondták neki, nem törődött vélek. „Amíg ki nem hozzátok, s nem dolgoztok véle, addig ide hiába jöttök!" Mit tehettek volna: kenyér semmi, olaj semmi, így hozták ki aztán végül, s csak akkor kezdtek dolgozni véle... E meg kiment, s mondta nékik: „Megtapodtam néktek, most már jösztök utánam... Jösztök bizony..."

S így mondta tovább a csősz, s szidta kegyetlenül.

*

Végül megemeli a poharát, s hogy kiissza, azt mondja.

– Amikor a megyéhez behívtak, akkor én már tudtam, hogy az én elnökségemnek vége van... Tudtam, mert amikor minden kötél szakadt, akkor csak egyhez kötötték magukat, hogy ne én lennék az elnök, hanem közülök valaki, s akkor aláírnák! S azt mondom én erre magának, nem énrám haragudtak azok, nem azért mondták, nem a harag volt azokban, hanem – hogyan is mondjam én azt magának... Én tíz esztendeje folyvást mondtam nekik, hogy be kell jönni, be kell lépni, mert másképp boldogulás ebben a mai világban nincs, tudja ezt már az egész világ mindenfelé, folyton-folyvást én mondtam, hogy ide kell állniok, ha boldogulni akarnak. Most meg nem akartak a kezem alá jönni, valahogy így van ez! Meg aztán nem vennék sehogyan sem jószívvel, hogy ők a gazdák, s cseléd dirigálna nekik, mert ezek ettől még nem szabadultak. Mit csináljak vélek? Meg aztán gondoltak ők egyébre is: nem engedi el ezt a párt – gondolták –, s akkor még mindig köthetik magukat valamiben. Szolgálta ez őket tizenöt esztendeig, mindig az ő emberük volt. Csak nem teszik ki az elnökségből a mi szavunkra – így gondolták. Tu-

dom én azt, hogy így gondolták – mert tudja, én sem gondoltam másként! Nem is szóltam én ott bent semmit. A megyénél. Legyék! – mondtam, s mást nemigen! Meglett! Ezek meg a Gáspárt akarták elnöknek, hogy ő legyék! Ő lett...

Feláll, s elmegy a kályhához. Meg-megbillent a lábán, ahogy lépett. Aztán lekuporodott a kályhához, s ahogy megtörte a gallyat, nyitotta az ajtót, s rakta rá a tűzre, megcsapta mindjárt a láng fényessége az arcát. Úgy maradt, guggolva.

– Elmúlt e már... Így van s nem másképp! Én – azoknak ott a pajtában nemigen tudtam szólni semmit. Elütöttem tréfával... s vigyáztam, hogy mindenik megdolgozza a magáét becsületesen. – De ahogy jöttem hazafelé, csak válaszolni kellett, mert magamnak is csak úgy kívántam. Mert csizma volt annak a Gáspárnak a lábán, s ahogy én az öreget ismerem, azt vette fel az, ami akkor a lábán volt, azt bizony... Ismerem én az öreget...

Megfordult kissé, de csak a derekával, hogy rám nézzen. Megcsillant a szeme.

– De tudja, nem így gondolta ő azt, amikor mondta volt nekem, hogy meddig lesz az őrajta! Nem így gondolta ő, hogy miért nem le-

szek én elnök. Másképpen gondolta ő azt!... Ez az igazság! Nem így, hogy ő lép az én helyembe – elnöknek!

S hogy felállt s odajött, megemelte a poharát.

– Szóval magamnak is válaszolnom kellett. És azt mondtam akkor, egyedül akartam, s úgy is jöttem hazafelé, azt mondtam: az én akkori csizmám nincs meg, nincs meg bizony a már tenéked, Imre, vén szürke – ahogy a feleségem mondja. Nincs meg bizony, igen sokat tapodtál te azzal, sok utat megtapodtál te már véle, hamarabb kopott az a te lábadról, semhogy meglenne még!...

S ittunk megint, ő csak úgy egy öntésre, mint a pálinkát, én meg lassan, csak igen lassan, hogy semmi íze rejtve ne maradjon.

– Úgy ád az Isten – megtanulhattam vón –, hogy a másik kezével el is vesz mindjárt valamit! Legalábbis a szegény ember életében mindenkoron így volt, s ekképpen az én életemben sem máshogyan. Adott – s megvette aztán az árát, nem késlekedett vele. Ha meg késlekedett, mert úgy is történt nemegyszer, akkor az mit sem változtatott semmin, nem számít őelőtte az idő! Olyan őneki egy ember élete, akár a pillantás, tán még annyi idő sem. Nemigen siet, mert rövid az ő számára bármilyen idő! Örökké van – hogyan érthetné meg azt, aki a halál felé mén? Ha meg úgy van, hogy mi nem érhetjük fel ésszel az ő cselekedetét, akkor legyék úgy, s viseljük, ne kutassuk mit s miért cselekszik... Tán tudja is, mi hogy van rendjén. Meglehet!

Felvette az üveget, és megtöltötte a poharakat. Aztán megfogta a poharát. De nem ivott, csak megforgatta maga előtt, és nézte a bort. Úgy mondta, hogy fel sem emelte a szemét.

– Az is meglehet! Meg – mint minden az ember életében! Ahogyan mentem most ki a

Róka-dűlőbe, a lovat már kifogtam, s vettem le a szekérről az ekét, jön arra egy olyan legényke, nem ismertem – vagy megnőtt már, s nem tudtam, ki fia lehet –, jön kerékpárral, s ahogyan elkarikázik, ránéz az ekére, azt mondja: – Virágot ültet, bátyám? – s néz rám meg vissza az ekére, s mosolyog, mint a gyerekekre szokás. Nem szóltam semmit. Húzattam be az ekét az én tagomhoz... Pedig – tán mondhattam volna néki: virágot, lelkem, ekével szántok virágnak alá, s ló húzza, látod, de micsoda virágnak, lelkem! Nem is szégyenlem, amikor az első darab föld kifordult, akkor megtelt a szemem könnyel, öreg embernél könnyen jön már az ilyesmi...

Elhallgatott, aztán felemelte a tekintetét.

– Isten éltesse! – mondtam, és kiittuk a poharainkat.

Úgy hetven felé járhatott az öreg. Erős volt, inas, az elpusztíthatatlan fajtából való, barna és barázdált, olyan valamiképpen, mint a szíj. A homloka magasán fehér a bőre, szinte mint a hó, a kalap helye, oda nem ér sohasem a nap. A keze csontos, eres és barna, mint a föld.

– Amikor ezt a földet megkaptam volt, akkor is mondottam magamnak: ebből aztán ugyan, uramisten, mi lesz rossz? Hogyan s

miképpen veszed meg az árát? Mindjárt-e, vagy várni hagysz rá, hogy annál keserűbb legyen? De hát: mikor válaszol az Isten az embernek? Az intézőt, tudja, kitettük a kiskastélyból, s vele az öreg méltóságost is, odapakoltuk őket a cselédházba, az innenső sarkába, a Szabó Antiék vackába, ott volt mindenük az eresz alatt, ők meg hol kiálltak az ajtóba, hol meg behúzódtak a házba, de az öreg méltóságos az ott állt a küszöbön, aztán meg karszéket hozatott magának, s ott ült, úgy nézett minket. Ott voltunk a kiskastélynak a tornácán, ott volt kint az asztal, ott iratkoztak az emberek, meg ott húztuk a sorját, hogy ki hol s honnan kapja a földjét... Nagy idő volt! Olyan idő volt, hogy ha gondolok reá, hát nap s éjszaka az mind egybeszalad, s egybe a napok is, meg hét rá a hétre, mintha az egész egy hosszú nap lett volna, reggeltől estig, amikor aztán elnyugszik minden a dolga végeztével, olyan idő volt!

Elnéz a konyhaajtó felé, és ott marad a szeme. Úgy is ült szemben az ajtóval, kint a kutya a küszöb előtt, s arrább a napfényben tyúkok s egy-két galamb körülöttük.

– A gyerekek mit mondanak?

Úgy marad továbbra is a szeme.

– Semmit! Szét vannak azok már a világban, egyik itt, a másik ott, nem törődnek véle. „Cuha föld? – mondják. – Hun él maga, édesapám? Talán még venne is hozzá egy darabot?" S kacagnak. Nem csúfságból! Nem értik már, nem értenek már semmit... Ez a katonatiszt, amikor jön az anyját látni, azt mondja: tömörülni kellene maguknak, idesapám, valami szervezetet kék maguknak csinálni, s elölről kezdeni a történelmet, az lenne az igazi – s kacag. Mit csináljak véle?

Legyint, aztán visszafordul az asztalhoz, megtölti újra a poharakat.

– Néz a méltóságos onnan az ajtóból, s nem menne be az istennek sem. Tudta az, hogy mit csinál! Amiótától csak emlékezni lehet, itt minden az övék volt, apjáé, nagyapjáé, meg így sorjában, ki tudja, mettől kezdve... Tán még az égre is úgy nézett az ember, hogy az is az övék, s nemigen csodálkoztam vón azon sem, ha a templomban rá gondolnak, ha imádkozik a sok nép, hogy ő adjék, ami kell, övé volt itt minden! Ül ott kint, a sok nép pedig ahogyan jön, hát ránéz, s látja, hogy nézi őket! Mondom: tudta, mit csinál, s minek marad ott kint, hogy a jó Istenbe ne tudta volna! Kivált az asszony, ha ott állt az ura mellett, az

fordult mind egyre-egyre feléje, s csak pislogott a sok szerencsétlenje, azt sem tudta, hová nézzen, a földosztó bizottságra vagy hátra, a méltóságosra? Milyen az ember, milyen a szegény ember, akit idők emlékezetétől vert a sors, vert a baj, vert a nyomorúság, vert az egész élet megszületésétől mind a haláláig? Annyi bajt látott, hogy a jót is csak úgy fogadta, hogy nemigen hiszi el, hogy része lehessen benne, mint a nyúl, úgy ugrik minden neszre, s otthagy mindent, csak hogy a bőrét mentse, s baja ne legyék! Ha jó falatja van, azt is úgy eszi, mintha vétkezne véle, s tán legszívesebben a szemét kapkodná, hogy ki látja meg, s ki veszi el a szájától, s ha megette, akkor reá mondja, reá bizony már gyermekkorában: ezt már nem veszik el tőlem! Sok idő s milyen idő kellett, hogy ezt a mondást megtanuljuk?! Szóval áll ott a nép, s nemigen akar mozdulni a java, csak pislog a méltóságosra, kiváltképpen az asszonynépség, de azért haladt a dolog ott sorjában, ahogyan kell, jöttek, s húzta kifelé mindenki a maga céduláját, hogy merre jutott, s merre került a földje, de mikor a Kocsis Bénire került a sor, hát annak a felesége, az elkezdte rángatni az urát, hogy ne menjék az asztalhoz, nem fogadja el a földet, mert baj lesz be-

lőle, elmúlik ez az új világ, visszajön az uraság, s akkor baj lesz... Nem sorolom tovább, elmondták már magának, hogyan volt, csak sír ott az asszony, s nem engedi erőnek erejével az urát. Az meg olyan tutymuty ember volt világéletében, pislog az is a méltóságos felé, s nem mozdul, pedig szerette volna az is a földet, hogy a fenébe ne szerette volna. Beszél ott neki mindenki, de az Istennek sem. Az meg ült ott, a méltóságos, hallgatott az minden szót, látta, hogy mi van, s csak néz! Énreám akkor még nem került a sorja, csak álltunk az asszonnyal, s néztük, hogy s mint megyen minden... Azt mondja nekem a feleségem: – Gyere, s menjünk haza, s ha mind elfogadta, akkor mink is eljövünk. Az is így beszélt, a szerencsétlen, s látom, pislog a méltóságos felé.

Megcsillan a szeme, és elmosolyogja magát. Szembenéz velem.

– Tudja, a szegénység meg a nyomorúság az tán az embernél is jobban sújtja az asszonyt, annak aztán nincsenek menedéke semmi. Mert ha baj adódik az emberrel, bizony ő marad a világban egyedül, s ott a gyerek körülötte, s támasza semmi. Itt ez a szomszédom, Kerekes Lajos, az egyszer, még úgy a harmincas években, amikor a nagy kutat fúrták volt, ab-

ban az esztendőben kezet emelt az ispánra, igaza volt, meggyűlt benne a keserűség, elöntötte a vér a fejét. Elvitték, s becsukták a börtönbe, ott ült vagy két esztendőt – nyomorékká lett az ispán –, aztán kijött. Ott bent megkapta a kosztját, ruháját, tán itthon sem volt jobb dolga, ha kevés is, de megvolt az ennivalója, de az asszony az itt maradt az öt gyerekével! Az hogyan élt? Annak milyen lett a sorsa, egyedül a sok gyerekkel, miből tartsa, miből etesse, miből ruházza? Szóval: megértem én az asszonyt! Mondja nekem is a feleségem, hogy menjünk el, s majd ha mindenki fogadja a maga földjét, akkor jöjjünk mi is! A méltóságos, az meg néz ott az ajtóban... A Béni felesége sír, a Béni meg topog ott, a sok nép meg pislongat a földre, s kerüli egyik a másiknak a szemét. Nomármost: én akkor szépen kiálltam a sorból, és odamentem az asztalhoz a bizottság elé. Amikor odaérkeztem, akkor megfordultam, és jó hangosan, hogy mindenki hallja, azt mondtam, hogy: csend legyék, emberek – mert súgtak, búgtak, itt-ott –, s figyeljék mindenki reám, s ne szóljon most már egy szót sem! Csak néztek rám, mert tudták, nem szeretek én beszélni, csak akkor, ha mondok is valamit véle. Úgy vagyok én most is a beszéd-

del – de most már talán még annál is jobban! Azt mondom a Béninek: no, figyelj csak rám, te szerencsétlen! Azzal odafordultam az öreg tanítóhoz, ő végezte ott a bizottságban az írásos munkát, ott volt most is az asztalnál. Mondom néki: van-e tiszta papirosa, tanító úr? – Van! – azt mondja. – Na, akkor vegye elő, s arra kérem, hogy írja, amit én most mondok magának, de úgy írja, hogy azt majd alá is írhassam a tulajdon kezemmel, haggyon neki majd helyet a papiroson. Csak néz a sok nép, hogy mit akarok. – Megvan, Sándor! – mondja a tanító. – Akkor tessék írni! – mondom neki, s elkezdtem diktálni jó hangosan, hogy mindenki hallhassa. A tanító meg – meghalt szegény, Isten nyugosztalja –, az meg írta: „Én, Csókos Cuha András, a méltóságos uraság szegődtetett cselédje, semmitlen semmivel, csak a maga nyomorúságával meg a hat gyerekével rendelkező nincstelen földönfutó, föld nélküli földmíves, az uraság földjéből magamnak s mind gyerekeim részére örök időkre, a magamnak ember és Isten előtt járó földet, azaz nyolc kataszteri holdat kiszakítottam. Tettem ezt a magam és szegénységem okából, s én ezt a földet senkinek vissza nem adom, s ami hitvány életem van, csak annak az

árán veheti azt el éntőlem bárki is, akár legyék az maga az Isten!" – Írta a tanító úr szépen, s ahogyan mondtam, még meg is ismételte utánam minden szavamat, ahogyan mondtam neki, éppen úgy! Én meg odaszóltam ennek a Béninek: – Hallod-e, te ütődött, isten borja? S hogy a tanító letette a tollat, azt mondtam neki: na, tanító úr, most aztán adja ide, hogy aláírhassam a nevemet. Ha egyebet nem nagyon, de a nevemet azt le tudtam írni becsületesen... Menjen el egyszer a tanító úr feleségéhez, él még, s nézze meg nála a falon az írást, mert ott van az. Az öreg tanító úr bekeretezte, s kitette a szobájában a falra. Bosszantottak véle sokat itt a faluban – hogy falon van az írásom, mint a kalendárium –, de csak azt mondtam rá mindig: rendjén van, hadd legyék, ha oda tette, az igazság van benne írva!

Felvettem a poharamat.

– Az a földje van most is?

– Az! Elég messze esik, nem is a legjavából kaptam, útban sincs, hát meghagyták, nem tagosították...

Lassan, előbb megforgatva, akár az előbb, felemeli ő is a poharát.

– Két szem fa van rajta, vigyázok azokra is! Egészségére!

Ittunk.

– Két szem fa. Sehol a közelbe, csak ez a kettő, ki tudja, honnan hullottak... Amíg én vagyok: tovább nem lesznek ők sem! A szekérről már látom őket eléggé messziről, s nézem, s fájni kezd a szívem... Mi a nyavalyáért? Nem tudnak azok semmiről!

Elhallgat egy pillanatra, és meghajtja egy kissé a fejét. Elindul a keze az asztalon, és végigsimít a deszkán.

– Tudja: olyan ember voltam én világéletemben, hogy körülem a szó soha el nem fogyott. Ha a falun végigmentem, hát sok időbe telt az, mert aki csak meglátott, vagy jött szembe vélem, az mind megállott. Este nem telt, hogy valaki át ne jöjjön, itt ült az fertályt énnálam, itt bent-e, vagy itt, ahol ez a kis pad van az ajtó előtt. Nemigen szóltam én, csak ha mondtam is valamit... Tán éppen azért! Énmellőlem az ember soha el nem fogyott. Jó volt! Igen, igen, jó volt... Szerettek! Ott voltam a közepében mindennek, ha jött az este, már készítettem a székeket, a kisszéket, hadd jöjjenek már... Sokfajta az ember, de a többi nélkül élni nemigen lehet, s nem tud egyik sem... Mit ér anélkül? Akkor tudja meg, ha másképpen van, akkor tudja meg igazából...

Megereszkedik az arca. A szemöldöke résre húzódik, a szája összezárul, egymásra feszül az ajka. Kissé megbillen a felsőteste – sokat ivott már –, s nyúl újra az üveg után. Felemeli a földről a demizsont, és megtölti az üveget. Aztán lekoppan az üveg az asztalra. Felemeli újra, és visszarakja lassan, ahogyan illik. Elsimítja a tenyerével az arcát.

– Amikor az agitátorok először jöttek volt... még negyvenkilencben, akkor azt mondtam nékik – végighallgattam őket szó nélkül, s még akkor is vártam, amikor elhallgattak, hogy mondanak-e még valamit –, aztán így szóltam: én most nem mondok maguknak semmit, hanem álljanak fel most innen szépen, s menjenek el az iskolához, ott lakik az öreg tanító, aki most nyugdíjban van. Menjenek el hozzá, s kérjék meg, hogy engesse be magukat a szobájába. Van ott a falon egy írás, azt mutassa meg maguknak, s azt maguk olvassák el. Az én szavam az. Ott van alatta a nevem. Azt olvassák el, s ha akarják, utána vissza is jöhetnek – ha jönnek utána –, hogy elolvasták először! Mert abban az írásban benne van az én válaszom maguknak! Ezt mondtam én negyvenkilencben, ezt mondtam aztán később is, ötvenben s az ötvenes esztendőkben, s ezt mondtam hat-

vanban is! Jöttek, s nem fogytak el, jöttek egyre s újra, s én mondtam nékik: menjenek, s olvassák el, milyen írás alatt áll ott az én nevem! S hogy nem fogytak, azt mondtam nékik: mondok én maguknak valamit: amikor én gyermek voltam, ha valamelyikünk adott a másiknak valamit, s aztán ment hozzá, hogy visszakérje tőle, akkor mi azt mondottuk: „Cigány adta, visszakéri, másvilágon ég a lelke!" Afféle gyermekmondóka volt, s így mondottuk mindig. Az ilyen gyerek aztán elszégyellte magát, s elment úgy, hogy nem is láttuk aznap! Elbújt a szégyenével! Ez az én földem meg, amit kaptam, az a nyolc hold, sem több, sem kevesebb, hanem nyolc hold, amin éppen megveti a lábát az ember, az az én jussom, amit a többi előttem való Csókos Cuha testált rám a mindenkor való kétkezi robotjával és nyomorúságával. Azért viseltek botot, vesszőt s minden keservet, ami csak adódhat a földi életben, hogy az egykoron az enyém lehessen, ha már éppenséggel az én időmben telt be az idő s a törvény, ami az igazságot szolgálja. S azt én nem adom! Cuha-föld lett – s az is marad! Legalábbis, amíg én a szemeimet lehunyom, s elmegyek ebből a keserves világból a többi után. Elmentek! Jöttek s elmentek, megint

jöttek, és elmentek megint... S aztán már nem jött senki...

Már emeli újra a poharat.

– Isten éltesse!

– Egészségére!

– Én mindig kimondtam mindent, amit gondoltam. Kimondtam a magam számára is – pedig annál kevés van nehezebb dolog! S ha olyant kell mondjon az ember, ami keserves, akkor nincs is keservesebb annál. Ember szó nélkül nincs, az meg csak akkor születik, ha egy dolgon jár az embernek a gondolatja... Amikor kívül maradtam, én egyedül és senki más a faluban, akkor még jöttek a többiek, hogyne jöttek volna! A Cuhát látni, aki kívül maradt! Mit mond, s hogyan mondja? Nem szóltam semmit! Lássa a magáét mindenki... Aztán még esztendőre rá is, még jöttek, mit adott a búzám, mennyit a kukoricám, nekem adott-e többet, vagy őnekik? Hogy hogyan is lehetett volna, ha ők is kívül maradnak. Mit mondhattam nékik? Egyszer többet adott a kukorica, s kevesebbet a gabona, aztán többet a gabona, s kevesebbet a kukorica... Hát akkor mi legyék? Elmaradtak! Egy nap az egyik, aztán a másik, s aztán megint egy, s aztán nem jött már senki...

Rám néz, és megcsillan a szeme:

– Az ember keresztüllép az időn, s akkor már arra van gondja – ha keresztüllépett egyszer rajta –, ami utána következik. A holnappal járatja az eszét az emberiség, s a tegnappal nemigen törődik. Az az ő törvénye! Mit tegyek véle? Az Isten tudja, jóra-e, rosszra-e, mit tudhatom? De mentek, s maradni, egyedül maradtam... Elmentem én egyszer, tudja, egy lagziba, rokon volt, ültünk ott együtt, a fiatalja meg a nagyszobában táncol, mulatja magát, s beszélgetünk, erről-arról, katonáékról, volt időről, ahogyan az lenni szokott. S aztán csak kilyukadtunk oda, ahová mindig elér az ember, földhöz, időhöz, esőhöz... Ültem, s hallgattam: lesz-e elég gép, mennyit kér a gépállomás, ad-e elég vegyszert a járás, időben érkezik-e? Aztán, hogy ki lesz a brigádvezető, aztán valami egyébről, gyümölcsöst ültetnek most, éppen nem messze tőlem, a Róka-dűlőben, s hogy törpe gyümölcsös legyen-e, vagy nem, be tudják-e keríteni rendesen, hogy a nyúl ne bánthassa, vagy nem tudják tisztességesen bekeríteni, mivel kerítsék be, s mennyibe kerül. Ülök, s hallgatom őket. Folyik a szó, s egyszer azt mondja valaki: nohát, Sándor, szép a búzád, láttam! Rám néznek, s látom,

hogy a szeme a többieken van. Azok meg elhallgatnak egy pillanatra, s aztán kezdenek sorjában szépen beszélni, hogy szép a búzám, s jól indul a kukoricám is... Mondják egy darabig, mondogatják, és végül is elfogy a szavuk, elhallgatnak. Néznek egymásra a szemük sarkából, hogy folytassa valaki, de nem megy. Nem lehet sokáig parancsolni a szónak, még akkor sem, ha jó szándék vezérel. Mert jó szándékból kezdtek el beszélni ilyesmiről, az én kedvemért, hogy nekem segítsenek, hogy én is szólhassak valamit! De hát: azt, ami úgy van, ahogyan van, azt nem lehet letagadni, annyi csak annak az ilyen segítő beszéd, mint a percnyi eső, az is ritka cseppel... Ültem közöttük, s nem tudtam, mint csináljak. Mit mondhattam volna: „Haggyátok csak, ne fáradjatok itt énmiattam...!" – Tán ezt mondhattam volna. Csak ültem magamnak! Egyszer, tudja, még gyermekkoromban együtt voltunk bandában mindannyian, aztán arról volt szó, hogy mit csináljunk, hova menjünk? Ez is mondott valamit, az is, aztán úgy lett, hogy a patakra mentünk rákászni, én meg nem akartam, valami mást mondottam, és kötöttem magam hozzá, hogy csak az legyék, amit én egyedül mondok. Elindultak a patakhoz, s én

azt mondtam, hogy maradok, nem megyek, nem én, az Istennek sem vélük! El is mentek! Én meg leszegtem a fejem, és ott maradtam egyedül. Még ma is érzem: elveszett a hangjuk, ahogyan távolodtak, s olyan csend lett, hogy sírni kezdtem! Nem azonnal, mert még leültem a fűre, aztán hanyatt vetettem magam, s ahogyan néztem az eget, és semmi hang körülöttem, csak a nagy csend, akkor kezdtem sírni, mire észrevettem, már folyt a könnyem! Aki gyerek volt, mind ismeri ezt az érzést... Hát olyan volt ott az asztalnál, annyira olyan, hogy ez is eszembe jutott, ez a gyerekkori dolog, pedig soha rá nem gondoltam azóta. Mit csináljak? Indult már újra a szó, nem állták meg, igazuk is volt: hogy s mint az elnök? Mennyibe kerül az új silózó? Mi legyen a kertészettel, nem kellene-e fogadni valahonnan egy szakembert... és így tovább! Felálltam, mintha csak kis időre távoznék, úgy... és hazamentem!

Meghajtja a fejét. Csontos a válla, mélyen szántanak, mint a barázda a földben, a ráncok a homlokán, s ahogyan hajlik, látni lehet, hogy árkok árkok után vannak a nyakán is, a tarkója felé. Úgy, lehajtott fejjel, hallgat. Aztán lassan a pohara után nyúl. Nem iszik, csak

megfogja, s lassan elfordítja a helyéből. Halkan mondja, s utána még mélyebbre ereszti a fejét.

– Cuha-föld! Cuha-föld...?

Felemeli a kezét – súlyos, tele bütyökkel, barna és száraz, és tele már az is: ránc ránc után – és végigsimít a koponyáján.

– Mert... tudja, akkor én felálltam... fel! Ott az ég alatt, a nagy csendességben, fel a fűről, s először lassan, csak egészen lassan, mint nógatva megy az ember, elindultam, de aztán egyre gyorsabban és sebesebben, egyre futva, már a végén mintha hajtanának, úgy futva és meg sem állva mentem a többi után, s amikor megláttam őket... ott voltak mind a patakon... ott mind... Bene Józsi, Kis Pali...

Gyorsan, úgy szóközben elhallgat, és összeszorítja a száját, csak szorítja egyre, egyre erősebben és erősebben, s már nem látok aztán semmit az arcából, olyan mélyre engedi a fejét.

– Cuha-föld! Hm? El kék menni már... El! Messzire menni... nagyon messzire...

Felemeli a poharát.

– No... Isten éltesse!

– Egészségére!

Nem iszik. A szájához emeli a poharat, és

megáll a keze. Rám néz. Visszaengedi a poharat az asztalra. A válla megereszkedik, hajlik a háta, meggyűrődik az arca, összefutnak a barázdák, és hajlik előre az egész ember az asztalhoz, a két keze meg az ölébe, és csak hajlik előre, mintha kisebb lenne, úgy hajlik előre egyre, már ott van az asztal fölött a feje. Most parancsol, most uralkodik el a bor, de tisztán és értelmesen mondja, olyan tisztán, mintha írást diktálna... csak a válla hajlik egyre.

– Cuha-föld? Meddig? Nem sokáig... Ki lehet várni az időt, mint a kutya a csontot...

Nagy lesz a csend. Szorul, feszül a válla, látom, ahogyan feszül a feje a melléhez, és lassan megérinti már a homloka a deszkát, olyan mélyre hajtotta már. És lassan, mint olyankor szokta az ember, ha nem bírja már a fájdalmat, ingatni kezdi a fejét, ott az asztalon – és azt mondja, lehullik belőle a szó, súlyosan, keservesen.

– Futni kék... Teremtő Isten...

Sok úr, egy paraszt

Valamikor bíróság elé állítottak egy parasztot. Volt bűne, nem volt – majd meglátjuk. A törvény mindenesetre odaállította maga elé, és el is ítélte. De hát – törvény!?

A tárgyalást egy öreg járásbíró vezette, fáradt volt, vadászatból jött, unta az egész históriát.

– Na... olvassa csak, jegyző úr, mi a kára a vendéglősnek?

Feláll a jegyző.

– Harminchat sörösüveg, ebből tizenhét nagy, a többi kicsi, tizennyolc szódásüveg, ebből hat nagy, a többi kicsi, tizenegy söröspohár, ebből kilenc nagy, a többi kicsi...

– A többi kicsi... – mondta a bíró.

– Kicsi... szolgálatjára – mondta a jegyző –, három demizson, ebből egy nagy, a többi kicsi, két hamutálca üvegből és köpőcsésze pléhből és végül egy finom kivitelezésű díszhordócska, kétliteres, fából...

– Így van? – kérdezte a bíró.

– Így, kérném tisztelettel! – mondta a vendéglős. A hosszú, sovány fajtából volt, nem a kicsi kövérből.

– S ezt mind maga törte össze? – nézett a bíró a parasztra. – Álljon csak fel!

– Úgy mondják, instálom!

– Úgy mondják, nem úgy mondják...! Maga törte össze őket, vagy nem?

– Mán azt, hogy eltörtek-e, vagy nem, azt én nem tudom, nagyságos bíró úr...

– Dobálta őket, vagy nem dobálta?

– Hát, dobni dobtam... aztán, hogy mind közte volt-e, amit a tekintetes jegyző úr elolvasott, azt én nem tudhatom.

– Dobta őket?!

– Amit dobtam, azt bizony dobtam, de nem többet...

Olyan negyvenesztendős lehetett a paraszt, illetve cseléd volt az uradalomban, nem volt egy szem földje sem, csak kilenc gyermeke, mint a mesében. Csontos, inas, de nagyon sovány ember volt, kis bajusszal.

– Kire dobta azokat a hordókat meg üvegeket?

– Én azt nem tudhatom, nagyságos úr!

– Ez kedves magától – mondta a bíró, aztán rákiáltott. – Ne meséljen összevissza! Azt mondja meg, kire dobta azokat az üvegeket?

– Nem dobtam én azt senkire, nagyságos bíró úr... csak úgy a hátam mögé, azért nem

tudom én azt sem, törtek-e, vagy nem törtek, meg hogy kit ütöttem volna meg vélek, mert én azt nem láttam, hogyan is láttam volna, mikor csak úgy a hátamon keresztül hajítottam őket...

– Csak úgy a hátán keresztül?

– Csak úgy...

– Meg sem nézte, kire esnek?

– Nézte a nyavalya... mán bocsásson meg, bíró úr, nem ilyen parasztosan akartam én mondani, csak, hogy hát nem néztem én azt, akarom mondani, merthogy, amint mondtam, nem láttam én azt...

– Na! Jöjjön csak ide! – mondta a bíró a vendéglősnek. – Mondja csak el szépen, hogy s mint volt ez a dolog?!

– Kérem tisztelettel! – mondta a vendéglős, de annak is az egyik szeme szépen be volt kötözve. – Kérem tisztelettel... ez a kriminális eset, miként a tekintetes jegyző úr méltóztatott előadni, ez év február havának tizedik napján, a délelőtti órákban, pontosabban tizenegy és fél tizenkettő órák között esett meg...

– Esett meg... – mondta a bíró. – Na, jó!

– Úgy, kérem szépen... akkor esett meg ez a botrányosnak nyugodtan nevezhető cselek-

mény... Mégpedig a következőképpen: felkereste vendéglőmet, fogyasztás céljából, az itt, a jegyző úr által megnevezni méltóztatott négy kereskedő, kik kivétel nélkül sertés, illetve mindenfajta termény felvásárlásával foglalkoznak, vagyis, mint szavaimból kiderül, tisztes kereskedők, akik hosszabb évek óta, mondhatnám: egészen a messze nyúló múlt óta szedik össze községünk és a környező községek határainak termelvényeit és sertéseit is azonképpen. Az említett személyek némi falatoznivalót és bort kértek, s miközben azt fogyasztván újabb üveg borokat kértek, nyílt az ajtó, és csatlakozni méltóztatott a tisztesen iddogáló eme társasághoz a méltóságos báró úr intézője, miként itt megemlítést nyert a tisztelt neve, aminek közlésétől én ily módon elállhatok. Később – mindössze néhány perc telhetett – csatlakozott az ajtón keresztül belépve e társasághoz a kasznár úr és a községünk jegyzője is, községünk tiszteletben álló és megnevezett nagygazdájával...

Amikor a vendéglős idáig érkezett előadásában, akkor a bíró álmos fejét a könyökére támasztotta, és megkérdezte tőle.

– Az micsoda ott, a maga szemén...?

– A kötést méltóztatik érteni...

– Dehogy a kötést... azt, ami ott, a másik szemén van!

– Elnézést... Bizonyára erre méltóztatott gondolni...

– Az, az... – mondta a bíró.

– A monoklimra, nemdebár... Ez monokli, kérném! Igen tisztelt jóakaróm, a méltóságos báró úr volt oly jó nekem ajándékozni egy felejthetetlen alkalommal...

– Na, folytassa!

– Így aztán nyolcan méltóztattak tovább fogyasztani a felszervírozott bormennyiséget, amikor... elnézést a kifejezésért, még ma is csak teljes megdöbbenéssel tudom konstatálni a történteket – amikor az általam említett urak, akiket először a jegyző úr méltóztatott megnevezni, összevesztek...

– Összevesztek – mondta a bíró.

– Összevesztek – mondta a vendéglős –, még az emlékezés is a megdöbbenés kétes érzését borítja rám efölött való ténykedésemben...

– Csak úgy, egy-kettő, összevesztek?

– Itt talán méltóztassék a jegyző úr idézett írásából az aposztrofált részt a megfelelő tényleírások céljából elolvastatni...

– „Némi pénz és termény fölötti vitatkozá-

suk később veszekedéssé fajult…" – olvasta a jegyző.

– Na… Menjünk csak tovább – mondta a bíró. – Aztán verekedni kezdtek… Így volt?

– Ahogy mondani méltóztatik…

– Ütötték egymást…

– Mint a jegyző úr kegyeskedett elolvasni…

– S ez az ember, itt, mit csinált? Hogyan került maga oda, abba a vendéglőbe? – fordult a paraszthoz.

– Az úgy volt, tetszik tudni, hogy terményt vittem volt éppen az állomásra, amit ez a kereskedő vett volt meg…

– És bement a vendéglőbe…

– Nem mentem én, kérem… mert a még a hajnalon volt. Hanem hogy megfordultam a szekérrel, szólnak, hogy kell ember disznót hajtani, azt is az állomásra, épp hogy fordultam vón… Mondom: a már nem az én dolgom! De csak mondják, hogy kevés az ember, így aztán kocsis, nem kocsis, menni kell, akinek mondják, így aztán én is kifogtam a lovakat, s mentem a disznókkal… olyan jó zsíros fajta volt mind, jófajta jószág volt mind, megadja az később a három bödönjét is mindenik, olyan fajták voltak…

– Az mindegy, hogy milyenek voltak a disznók!

– Csak mondom, mert zsíros fajták voltak... Mind olyan volt! Tele zsírral! Aztán adott nekem a kereskedő, az egyik, ötven fillért, hogy innám meg az egészségére, s hogy jöttem hazafelé, hát gondoltam, úgy is lesz a mán, csak bemegyek, s megiszom, ahogyan mondta...

– S akkor ment be a vendéglőbe!

– Pontosan, nagyságos bíró úr, mert az ott van az állomástól, a mienktől nem messze...

– Na, menjünk tovább!

Odaintette a csapost, idősebb, kopasz embert, sima tarkóval.

– Na, mondja csak, attól kezdve, hogy verekedni kezdtek a vendégek! Ez az ember mit csinált?

– Kérem, bíró úr... Mi az ilyen egyszerű embereket nem szoktuk kiszolgálni! De ez nagyon tisztességesen és szépen jött be. Bort, kért, és ha emlékezésem nem csal, nagyfröccsöt. Adtam, fizetett előre – a pultpénzt én kezelem –, én kérem, kimentem valamiért, ez pedig leült! Akkor láttam, kérném, amikor visszatértem. A pult sarkánál ült, a szállításra váró üvegek között, illetve azok mellett, az asztal sarkánál...

– Ivott?

– Hogyne, kérem, már ivott... Éppen szól-

tam volna rá – tetszik tudni, a tulajdonos, amint itt is látni tetszett, nagyon rendtartó és pedáns ember, ezért is tart engem magánál, mert mindenkor a pontos és ildomos kiszolgálásra fekteti a súlyt –, éppen szóltam volna, hogy igya meg gyorsan a borát, és távozzon, amikor, kérem... hát szóval, kérném alázattal: az urak, hogy úgy mondjam, verekedni kezdeni méltóztattak, hogy ezt a szót használjam... Én, kérném, akkor, bár mulasztás volt, nem törődhettem többet ezzel az egyszerű emberrel... De később, kérem, láttam, hogy mit cselekszik...

– Na, azt hadd halljuk!

– Talán én, bíró úr – mondta a vendéglős –, kérem tisztelettel, én mindent láttam, mert kétségkívül a tálalóablaknál tartottam magam pozícióban a testi épségem megőrzése, valamint ruhám állapota védelme céljából... Az urak... verekednek kérem, mint azt a jegyző úr kegyeskedett e szóval megemlíteni ama papírjáról, s akkor kérném, ez az ember... hátratekintett...

– No, figyeljen csak jól! Hátratekintett?

– Meg kell jegyeznem, hogy mindössze egyszer, kérem... amikor természetszerűleg a szemeivel konstatálhatta a verekedés tevőle-

gességét eme két párt között, amit az urak alkotni méltóztattak ama zajongásukban... és akkor visszafordult!

– És mikor dobálta az üvegeket meg mindent, amit itt elsoroltak?

– Akkor, kérném! Úgy, háttal! És kérem tisztelettel, közben ivott egy-egy kortyot a poharából... ezt kétség nélkül állíthatom, mert a helyszínen tapasztaltam. Még megemlíteném, hogy a legnagyobb kényelmességgel, hogy úgy mondjam, helyezkedett el az asztalnál, felkönyökölt, kérem, már természetesen az egyik könyökére, és a másik karjával dobálta az üvegeket és egyéb veszélyes tárgyakat a háta mögé... de kérném tisztelettel, pont az urak közé...

– Meg sem fordult?

– Egyáltalán! Kérném tisztelettel... A legátgondoltabb elmebeli képességgel állíthatom, miszerint nem is nézte meg, hogy kit ér mindez a sok testi épségre ártalmas tárgy, amit dob, de ez kérem egyáltalán nem látszott érdekelni őt, azok kérném, két részre oszlottak, verekedtek egymással – amint az megjegyzendő lett –, ő meg, kérném, dobálta oda, hozzájuk, az üvegeket, és közben, amint állíta-

ni volt alkalmamban, kortyolgatta az italát időnként, és hátra sem nézett...

A bíró kezébe vette a ceruzáját.

– Na, jöjjön csak ide! – szólt rá a parasztra.

– Parancsára, nagyságos bíró úr...

– Mit röhög itt, a bíróság előtt?

– Mán ne tessék ilyet mondani, nagyságos úr, nem kacagok én, csak köhögtem vón, azt nem hagytam... rossz az én tüdőm, tetszik tudni, nem ér az mán egy krajcárt sem, megette mán azt az én életem!

Pedig valóban kacagott. Ahogy a vendéglős mondta, hogyan s mint történt, hogy kortyolt közben, meg a nagy kényelem... De a tüdeje, az tényleg egy krajcárt sem ért már!

– Hát így volt?

– Így! – mondta. – Így mondják!

– Ne arról beszéljen, hogy így mondják, hanem hogy így volt-e, a kutyafáját magának...!

– Ők látták, nagyságos bíró úr! De hát... csak így volt az, mért hazudnának?

– Meg sem fordult, csak úgy szedte az üvegeket?

– Ott volt az mind, énelőttem... minek fordultam volna...

– Meg sem nézte, kire esik?

– Hátradobtam én azt, nagyságos bíró úr!

– S azzal nem törődött, hogy kit ér, kinek ütheti szét a fejét? Ül, dobja, majd ér, akit ér közülük?

Most mégis kacagni kezdett. De ahogy kacagott, lassan köhögni kezdett, de azért most már csak kacagott.

– A mán énnekem mindegy volt...! Mindegy volt az énnékem, a teremtő istenit... akár az egyikét, akár a másikát, mind jó helyre... hullott az... ment ott minden, ami a kezem ügyében volt...

Alig tudott beszélni, annyira kacagott az istenadta.

A csősznek a lánya, olyan tizenegy-tizenkét esztendős kisgyermek, minden reggel valamivel hét óra után feljött hozzám a szőlőbe, és letette a présház asztalára a tejet. Mázas kancsóban hozta, és szép vigyázva lépett vele, hogy meg nem löttyenjen.

A negyedik napon azt mondja nekem.

– Igaz, hogy maga pesti ember?

Nekitámaszkodott a présház oldalának, az egyik térdét magasabbra húzta, talpát a falnak vetette, a keze a háta mögött.

– Igaz! De azért megférünk mi egymással, ne veszekedjünk...

A nap friss volt, a víz a vederben hűvös és kemény, a törülköző a vállamon.

– Nem azért mondtam!

– Nagyszerű... Annyira nagyszerű, hogy ha nincs kifogásod ellene, akkor magamra veszem az ingemet...

Kedvesen megvonta a vállát.

– Felőlem felveheti!

Kiloccsantottam a vizet a homokra.

Az asztalon a kancsó mellett szalonna, kenyér, paradicsom és a késem.

– Gyere, egyél szalonnát!

– Maga igazi pesti?

– Nem eszel szalonnát?

– Maga nemcsak úgy odament, aztán már azt mondja, hogy pesti?

– Á... – mondta. – Én annyira pesti vagyok, hogy jobb nem is beszélni róla. Kapsz paradicsomot is.

– Mondja... látott ott hajót?

– Milyen hajót?

– Amék a vízen megy, rendes hajót?

– Ó, olyat? Én ne láttam volna? A fő hajóskapitány pontosan a mi házunkban lakik a szuterénben, mindennap együtt hajózunk a munkába!

A szalonna hasadt a késem alatt, akár a vaj, megnyílt a paradicsom is, és a szikkadt, illatos kenyérből levágtam egy karéjjal.

– Nem hiszed?

A kislány hallgatott. Állt a falnál, a feje kissé oldalt biccent, a szemei rajtam, az arca végtelenül komoly.

– Én igaziból akarok beszélni magával!

Állta a tekintetemet. Kék szeme volt, a haja, mint a mesékben, szőke vagy valóban olyan,

mint a kalász, fehér ing, alatta piros, foltozott szoknya, a talpa meztelen.

– Bocsánatot kérek – álltam fel a helyemről –, becsületszavamra láttam hajót, még akkor is... ha a kapitány nem lakik nálunk!

Egy pillanatra a földre ejtette a tekintetét.

– És... egészen nagy hajókat is látott?

– Láttam! Formásak, és többnyire nagyon kedves nevük van, és két kéményük...

– De azt a hidak alatt behajlítják!

– Nem értem...

– Amikor a hidak alatt mennek, akkor behajlítják a kéményeket, mert másképpen nem férnek el...

– Ó! Te be akarsz csapni engem, barátom...

– Olyat látott, amelyik a víz alatt megy?

– Nem. Pedig már gyermekkoromban olyasmit szerettem volna kormányozni... De hát, ilyen az élet, ne is beszéljünk róla!

Elvette a talpát a faltól, egymás mellé helyezte a lábait, s míg sajátos mozdulattal elsimította magán a szoknyát, az ajka köré finom mosolygás gyűlt.

– Akkor olyat sem látott, amék magától megy!

– Hát... – mondtam. – Mármint amelyik mit csinál?

– Magától megy!

– Ja, olyat!?

– Olyat – mondta.

Egy kenyér, egy szalonna, egy paradicsom – huszár!

– Olyat nem láttam!

– Pedig van olyan!

– Mármint hajó, amelyik magától megy?

– Magától! Nem kell hozzá semmi, ami hajtsa, megy, csak úgy, magától!

Átvetettem a lábam a lócán, a kés a kezemben, kenyér, szalonna a másikban.

– Igazat mondasz?

Magasabbra emelte a fejét.

– Én igaziból beszélek magával.

Komoly, szigorú volt a hangja. Aztán kis idő múlva megint apró mosolygás lebbent az arcára, s éppen csak rám pillantva, úgy kérdezte a homokon tartva a szemét.

– Azt sem tudja, hogy ha magától megy, akkor miért tud menni?

– Nem tudom...

– Mert az egy nagy találmány!

Felemelt fejjel, hangosan mondta. De a tekintetében apró kis ijedség bujkált, dacos és kedves, egészen apró kis ijedség.

– Nagy találmány! – mondta még egyszer, de már szigorúan és határozottan.

– Így már más – mondtam. – Tökéletesen más az egész! Tudod: nincsenek is hajós barátaim! De azért ne haragudj rám!

Ugyanúgy vonta meg a vállát, mint az előbb.

– Maga ezt nem tudta?

– Hát...

– Olyan nagy városban lakik, és mégsem tudja?

A tej még őrizte a szűz meleget, a szám és a kancsó között vékony erecskékben szaladt a nyakamra. A kancsó koppant az asztalon.

– Hogy is mondjam...

– Tudta vagy nem tudta?

– Hát, őszintén szólva, úgy némiképp...

– Az mit jelent, hogy némiképp?

A szeme nagyra nyitva az arcomon, s a homlokán ott a kis vonás a két szemöldöke között.

– Azt jelenti, hogy félig-meddig tudtam...

– Az a némiképp?

– Az!

Csak a pillái alól nézett rám.

– Igaziból beszél?

– Igaziból!

Lassan a tőkékre fordította a fejét, aztán még egyre összevonva a szemét, rám rebbent a pillantása, s azt mondta:

– Én is tudtam! Szokom is mondani mindig... Csak – rebbent a tekintete. – Csak akartam tudni, hogy maga tudja-e?

Az arca piros volt, mint a pipacs vagy a rózsák. Hátrahajlította a fejét a falhoz, mint az előbb tette.

– Hát tudta némiképp?

– Nem hiszed? Hiszen igaziból beszélgetünk.

– Akkor mondja meg, hogy mitől megy magától?

– Hát!... Az úgy magától megy, mert nem hajtja semmi, mert ha hajtaná valami...

– Olaj vagy szén! – mondta, és megbiccent a feje, mint a virágok a szellőben.

– Persze, persze...! Ha azok hajtanák, akkor nem menne magától, és akkor... akkor nem volna nagy találmány!

Miközben beszéltem, elmozdult a faltól, és ment az ösvény felé kissé oldalt hajlított fejjel, rám figyelve. A nap lent, a szőlő aljából már a fák fölé emelkedett, és gazdagon locsolta a földet.

– Nézze meg, amit mutatok! – áll meg előt-

tem, az asztal túlsó oldalán. – Igaziból nézze, úgy, ahogy én mutatom...

A kancsót arrább tettem, köréje a kenyér, szalonna, paradicsom. Felkönyököltem.

– Koncentrálni fogok!

Rám nézett.

– Most azt figyelje... amit én mutatok!

Feltérdelt a lócára, ott, a másik oldalon, és apró kavicsokból kis kört rakott ki az asztal lapjára, s a kör közepére odahelyezett egy nagyobbat.

– Azt mondja meg, hogy ez mi! – lépett le a lócáról, és a háta mögé rakta a kezét.

– Hogy ez mi?

– Ez! Attól mén a hajó magától.

– Ez itt egy kör kavicsból kirakva, közöttük egy nagyobb kavics!

– Na... Azt ott, azt a nagyobbat középen, hogyan nevezik?

Az arcán figyelem, szigorúság és kedves nagyképűség.

– Nem tudom, mire gondolsz...

– Arra, amitől a hajó magától megy...

– Aha... Akkor az ott: mag!

– Nemcsak úgy mondják – rázta meg a fejét –, hosszabb annak a neve!

– Akkor atommag!

– Most találta ki, vagy tudta?

– Tudtam...

Felpillantott az arcomba.

– De amit most kérdeznék, azt nem tudná megmondani?

– Megpróbáljuk – mondtam, és néztem én is a kavicsokat.

– Mert annak a neve már nehezebb... Olyan, hogy az ember akár el is felejtheti!

– Hát, halljuk csak...

– Nem olyan könnyű azt mindig észbe tartani...

– Nocsak...

– S ha egyszer az ember elfelejti, akkor várhatja, míg eszébe jut...

– Hadd halljuk!

– Én tudom – mondta. – Nem hiszi?

Piros volt megint az arca, mint a pipacs.

– Dehogynem... Most meg azt akarod tudni, hogy én tudom-e!

– Aha! – mondta, és beharapta kissé az ajkát.

– Na, mondjad!

– Hát, azokat – és rámutatott a sok kis kavicsra az egyetlen nagyobb körül –, azokat meg tudná-e mondani, hogy nevezik?

Átkönyököltem a másik karomra.

– Nehéz dolog!

Megszeppent.
– Nem tudja?
– Hát... Hogy is mondjam csak?
– Magának azt tudni kell, ha pesti!
– Persze, persze...
– Van olyan újság, amiben az benne van...
– Mi van benne?...
– Annak a sok kicsinek a neve... az újságban!
– Na, várjál csak!
Ráncba húztam a homlokomat.
– No!... Gondolkodjon csak... – mondta, és szemben velem, csakúgy, mint én, beletette az arcát a tenyerébe. – Csak gondolkodjék...
A homlokán neki is apró ráncok.
– Gondolkodjék csak!...
– Megvan!
– No!! – s előrehajolt, a szemei, mint a csillag, felragyogtak.
– Elektron! – mondtam.
Lassan visszahajolt a helyére. A szája körül mosolygás támadt, s míg bújócskázott az arcán, ránézett az asztalra, a kis kő elektronokra.
– Én is tudtam! – s elkezdte sepergetni az összegyűlt morzsát az asztalról. – Én is tudtam! Tudtam a másikat is... Minden ilyenből

van, s ha ezeket megpiszkálják, hogy másképpen álljanak össze, akkor attól mén a hajó is!

– Még jó, hogy eszembe jutott...

– Mert elfelejtette! – mondta. – Mert nem tudta megtartani a fejében... Pedig mekkora nagy feje van!

Kacagni kezdett.

– Na, isten áldja... Holnap hozom megint a tejet.

Nyújtózkodtam.

– Áldjon meg téged is, szép húgom, az isten...

A kancsó már a kezében volt, töltötte át a lábasomba. Megállt a keze.

– Én azt csak úgy köszönésből mondtam!

– Micsodát?

– Az istent! Hogy isten áldja...

– Elhiszem...

– De maga komolyan gondolta, azért mondta olyan hosszan...

– Nem értem...

– Mert azt csak úgy szokás mondani... mert az nincs!

– Micsoda nincs?

– Isten – mondta. – Ilyenekből van minden! Ezekből a kicsikből meg a nagyból, amék középen volt!

– Komolyan mondod?
– Hát!
Odaléptem hozzá.
– Nem tréfálsz?
– Maga nem tudta?
Elvettem a kezéből a kancsót, és lassan áttöltöttem a tejet a lábosba.
– Nagyon különös gyermek vagy...
– Lány vagyok én, nem gyermek... – mondta –, mert ezt így mondják minálunk a falusiak, tudja... – tette hozzá.
– Különös gyermek vagy!
– No, isten áldja! – köszönt, s paskolva a talpával a homokot, lement az ösvény felé, s lóbálta a kancsót a kezében. – Holnap később jövök, mert viszek sót a marháknak, ha elmenne, hagyja kint a lábosát!
Eltakarta a tőkék zöldje. Én meg felvettem a kavicsokat a földről. Forgattam a tenyeremben. Aztán kiraktam őket az asztalra a tej meg a kenyér mellé, úgy, ahogyan ő rakta volt, szép karikára. Felkönyököltem, néztem őket, mintha soha nem láttam volna.

Isten a szekéren

Amikor a paraszt majdnem a dombocska tetejére érkezett a szekerével, akkor hátrapillantva, egy öregembert vett észre a szekér derekában. Egyedül tartott hazafelé, útközben senkit nem vett fel, az öregember mégis ott ült a szekéren, a háta a szekéroldalnak vetve, a lábai elnyújtva, az ölében tarisznya.

– Nocsak! – mondta a paraszt, és rátenyerelve az ülésre, egészen hátrafordult. – Hogy kerül maga az én szekeremre?

Az öregember – lábán ormótlan bakancs, a fején simléderes sapka, amilyent a munkások viselnek leginkább, fehér ing, a nyakán kétgombolós, mint a falusiaknak, a vállára vetve a szürke, viseltes kabát – felemelte a tekintetét, zavartalanul nézte végig a parasztot kalapjától a cipőjéig, aztán szó nélkül elfordult tőle, és egykedvűen szemlélte tovább az út szélén futó bokrokat és mögöttük a zöld kukoricatáblát.

A paraszt felemelte a hangját.

– Magához szólok, öregapám!

Abban a pillanatban a lovak áthaladtak a

domb tetején, és a lejtőre érkezve megszaladtak a szekérrel. A paraszt a gyeplőhöz kapott, két kézzel húzta be a hasához, aztán oldalt hajolva – csitítva a lovakat közben – rácsavarta a féket a kerékre. A lovak megcsendesedtek, a szekér csikorogva, nyöszörögve követte őket. A paraszt megfordult – de a szekér üres volt, az öregember eltűnt róla, mintha ott sem lett volna.

– Nocsak! – nézett körül a paraszt.

Csend volt mindenfelé, az égben madarak, a bokrok fölött pillangók, nagy nyugalomban az egész táj, de embernek sehol nyoma, ameddig a szem ellát. A paraszt megnézte az üresen maradt szekeret, a szemöldöke felszaladt a homlokába, aztán kiköpött az útra, és visszafordult a lovaihoz.

– No! – mondta. – Csak csendesen...

A lovak leereszkedtek a dombról, végigügettek a laposon, aztán poroszkálva érkeztek, a paraszt koppanást hallott a háta mögött, aztán megreccsent a szekéroldal is. Megfordult, és ott látta maga előtt az öregembert, amint tarisznyáját az ölébe rakva, felemelt karral nyújtózkodik, és behunyt szemekkel mélyet, hatalmasat ásít.

– Hé! – kiáltott az öregemberre.

Odakapott ostorához, átvette a gyeplőt a másik kezébe, ismét rátenyerelt az ülésre, és megfordult egészen.

– Mit bolondozik maga itt velem?

Abban a pillanatban – minden pontosan úgy, mint az előbb is – a lovak áthaladva a tetőn, lejtőre jutottak, és megszaladtak a szekérrel, zörgött, döccent lefelé a szekér. A parasztnak alig volt ideje, hogy visszaforduljon, megmarkolja a gyeplőt, becsavarja a féket.

– Hó, te hó!

Mire visszafordult, az öregember eltűnt a szekérről, sehol egy lélek a közelben, bokor nem rezzen, kukorica nem zörren, eltűnt az öreg, mintha ott sem lett volna.

– A nyavalya, aki megeszi!... – nézett körül a paraszt.

Szaporán pislogott, a kalapot feltolta a homlokából, és felemelkedve az ülésről, mindkét kezével rátenyerelt, úgy pislogott körül a vidéken.

– Megbolondultam... – mondta, és nézte az üres szekeret.

Amikor áthaladva a laposon, újra dombhoz érkeztek, akkor leugrott a szekérről, a gyeplőt a karjára akasztotta, kezébe vette az ostort, és a kalapot behúzta a homlokába. A kerék mellett

lépdelt, nem fordult hátra, de a szeme szaporán járt körül a vidéken, és keményen markolta az ostort.

A lovak kaptatni kezdtek, és alig haladtak valamennyit fel a domboldalon, amikor a szekér derekából mocorgás hallatszott, és gyönge, fáradt sóhajtás, mint amikor letelepedve, helyére talált valaki.

A parasztnak megnyíltak a szemei, aztán lehunyta őket.

– Megbolondultam! Bizony isten, megbolondultam... – mondta és megállt. Megrándult karján a gyeplő, a lovak tettek még pár lépést, aztán megálltak. Megcsusszant a szekér, megfeszült a szerszám a lovakon.

– Megbolondultam... – mondta ismét a paraszt, aztán lassan, egészen lassan megfordult, s amikor szembe került a szekérrel, akkor ugyanolyan lassan felnyitotta a szemét.

Az öregember ott ült a helyén, ölében a tarisznya, rajta a kenyér, a kezében is egy kis darab, falatozott, és nagy nyugalommal nézett vissza a parasztra. Lábai kikandikáltak a szekérből, a bakancs fölött fehér kapcájának a csíkja, fölötte szürke, rojtosodott nadrág.

– A betyár szentségit... – mondta a paraszt, egészen száraz, elrekedő hangon.

Az öregember megtörte a kenyeret, és új falatot vett a szájába. Rápislogott a parasztra, aztán elfordult tőle, és nyugodtan nézett maga elé, az öreg emberek zavartalan, elmerülő tekintetével.

Telt, finom arca volt, de barna, mint a napon járóké. Csontjai erősek és kemények, simára feszítették a bőrt, mely a szemek sarkában apró ráncokba gazdagodott. A szája szelíd volt, mint a gyermeké, de két oldalról, mintha belevéstek volna, két mély, igen mély és erős vonás. A homloka magas és barázdált. Az öklei nagyok és átfonva az erek húrjaival, mint a parasztoké.

Felpillantott.

– Nem mehetnénk tovább?

A paraszt beakasztotta a gyeplőt a helyére.

– Azt kérdeztem, hogy kicsoda maga?

Az öregember sóhajtott, és maradék kenyerét visszatette a tarisznyájába.

– Rosszul emlékszik, mert nem kérdezte!

– Most kérdezem, hogy kicsoda maga?

Az öregember elkötötte a tarisznyáját, elhelyezte maga mellé a deszkára, aztán ránézett a parasztra, és azt mondta.

– Én vagyok az Isten!

Ott hagyta a tekintetét egy kis ideig a pa-

raszt arcán, aztán elfordította az arcát a nap felé, és lehunyta a szemét.

– Mennyünk tovább!

A parasztnak tátva maradt a szája. Nézte az öregembert. Aztán feltolta a kalapot a homlokából, eltörölte a bajuszát, és összefogva az ostort, odalépett a szekér oldalához. Rátámaszkodott a szekérre. Egyik szemét behunyta, és csendesen így szólt.

– Ha nem sértem meg vele – nem mondaná meg még egyszer, hogy kicsoda maga?

Belógatta az ostort a szekérbe az öregember mellé.

– Szívesen – mondta az öregember, továbbra is hunyt szemekkel fordulva a napba. – Én vagyok az Isten!

– Aha...! – mondta a paraszt.

– Így van! – mondta az öregember.

– Mármint... az Isten.

– Az...

– Az Úristen...!

– Így is mondják! – mondta az öregember.

A paraszt rátette az állát a karjára – ott nyugodott a karja a szekéroldalon –, és megcsillant a szeme. Megtelt lassan derűvel az arca, és csendesen mondta, hangsúlyozva minden szót.

– Ez is valami! De... ha maga az Isten, akkor mit gondol, hogy én ki vagyok?

Az öregember felnyitotta a szemeit. Oldalt fordította kicsit a fejét, és rápillantott a paraszt arcára. Aztán visszafordult, és lehunyta újból a szemét.

– Maga... – mondta – Sánta Ferenc!

– No! – emelte fel gyorsan az állát a paraszt.

– Nem így van? – kérdezte az öreg.

A paraszt megsápadt.

– Maga azt honnan tudja?

– Mondtam: én vagyok az Isten!

– Az Isten?...

– Az Isten!

A paraszt behajolt a szekérbe, a fejét odatolta egészen az öregember arcához, aztán visszahúzta, és úgy nézte az öreget.

– Maga nem idevalósi! – mondta, és nézte egyre nagyobbra táguló szemekkel az öregembert. – Nem mehetnénk? – kérdezte az öregember.

A paraszt hátralépett, behunyta egy pillanatra a szemét, aztán ránézett az öregre.

– Hát... felőlem mehetünk éppenséggel!

Megvonta a vállát, és bizonytalanul visszavisszapillantva előrement, kézbe vette a gyeplőt, és egyre odapillantva az öregemberre, fel-

ült a szekérre. Megcsapta a lovakat, és a szekér elindult.

„Kettőnk közül valaki hazudik – gondolta –, vagy én, vagy ő, de valaki megbolondult máma kettőnk közül. Honnan tudta a nevemet, ha soha nem láttam, olyan bizonyos, hogy nem láttam soha, és hogy nem erre a vidékre való, mint amennyire bizonyos, hogy itt ülök ezen a szekéren!"

– Nem ülne előre? – fordult hátra. – Tudja, ha megered a szekér itt a lejtőn, akkor igen erősen ráz, és nem hiszem, hogy jót tenne magának!

Az öreg nem nézett fel.

– Igaza van! De én inkább előremegyek a domb aljába, és ott várom, amíg leereszkednek...

„Így tűnt el az előbb is! – gondolta a paraszt. – S ha most előreengedem, akkor soha nem tudom meg, hogy kifajta szerzet, mert megteheti, hogy nem jön vissza..."

– Üljön csak előre! Megtartom a lovakat, és olyan szépen ereszkedünk majd, mintha vízen járnánk... Na, jöjjön csak!

Fel is állt, és húzta is már a pokrócot maga mellé, odaengedve a javát az öregnek.

– Na, jöjjön szépen...

Az öreg csendes szusszanással felemelkedett, kezébe vette a tarisznyáját, és átlépve az ülésen, letelepedett a paraszt mellé.

– Nagyon szeretem a tavaszt! – mondta.

– Hát... – nézett rá oldalról a paraszt – szép is az, bár mindig ilyen idő lenne...

– Nem lehet! – mondta az öregember.

– Nem?

– Nem!

A paraszt ránézett: úgy mondja, mintha csakugyan rajta múlna, hogy lehet-e vagy sem! Egyébként igen nagy nézése van! Akkora, hogy ilyent még nem is láttam! A szava is komoly, és olyan a hangja, mint a nagyharang, megtelik vele az ember. Még meglehet, hogy valóban ő az Isten!

Megcsapta a lovakat.

– Mondja... igazat beszél maga?

– Hogy érti?

– Hát... hogy maga az Isten!

Az öregember ránézett. A szeme tiszta volt, és szomorú.

– Én vagyok!

Elnézett aztán a lovak fölött, és csak nézett előre, mintha egyedül lenne, és se paraszt, se szekér, se világ körülötte.

„Nagyon szomorú! – gondolta a paraszt. –

Annyira szomorú volt a nézése, amikor a szemembe pillantott, hogy nem illik hozzá hazugság. Én viszont eszemnél vagyok, nem bolondultam meg, így hát mégiscsak ő az, aki hazudik!"

Elővette a dózniját, és cigarettát sodort magának. Rágyújtott, elfújta az első füstöt, közben oda-odapislogott az öregemberre. Aztán beakasztotta a gyeplőt a kerékvillába, és átvetve a lábát az ülésen, szembe fordult az öreggel.

– Figyeljen rám! – mondta.

– Igen!

– Látja itt előttünk az utat?

– Látom! – mondta az öregember.

– Hát ha látja, akkor jól figyeljen rám és arra, amit mondok! Csináljon itt nekem egy szakadékot, itt előttünk az úton, aztán simítsa is vissza olyannak, amilyen volt, hogy továbbmehessünk rajta! Érti, amit mondok?

Az öregember feljebb emelte a fejét.

– Szakadékot?

– Igen!...

– Nagyon akarja?

– Én igen – de maga, mit szól hozzá?

Az öregember a parasztra fordította a szemét. Barna tekintete volt, és mély, mint az erdők. Nyugodt, fáradt tekintettel nézett a szemébe.

– Én? Semmit... Legyen, ha akarja!

Megemelve a lovak fölött, az útra vetette a tekintetét.

– Így gondolta?

A lovak előtt húsz-huszonöt méterre hatalmas reccsenéssel megszakadt a föld. A partok távolodtak egymástól, szakadtak egymástól a rögök, az útszéli fák és bokrok egymás után tűntek el a szakadó mélyben, egy nagyobbfajta tölgy pillanatnyi időre hanyatt dőlt, aztán roppanó ágakkal, megborzolt fejjel, gyökereit magasba emelve bukott alá. A domboldal, mely magasra emelte arrább az utat, nyöszörögve, jajgatva roppant darabjaira, és végül egyetlen suvadással tűnt alá, nem hagyva maga után, csak a semmit.

– Így gondolta? – kérdezte ismét az öregember. – Csukja össze gyorsan! – kiáltotta a paraszt. Két kézzel kapaszkodott a szekér oldalába, a füleit betöltötte a föld és a levegő szüntelen nagy dörgése és morajlása. – Gyorsan! Csukja össze gyorsan!

– Így gondolta?

– Így! De csukja már!...

– Legyen! – mondta az öregember, s mire a paraszt az ijedten hőkölő, ágaskodó lovakat kézbe fogta, már ott zöldült minden újra a

maga helyén, a nap megszórta fényével a fehér utat, és zöldellt arrább a domb is nagy békességben.

– Indulhatunk? – kérdezte az öregember.

A paraszt leugrott a szekérről, előreszaladt a lovakhoz, csitította, simogatta őket. Közben ráemelte a tekintetét az öregemberre. Eltörölte a homlokát a karjával, megigazította a szerszámot az állatokon, végül visszatért a szekérhez. Nézte az öregembert, és miközben gyönge, meg-megrebbenő mosolygás indult az ajkáról, és terült végig lassan az egész ábrázatán, leemelte a kalapját. Elsimította a tenyerével a haját, és így szólt;

– Ne haragudjon! Nem akartam megbántani...

– Nem történt semmi... – mondta az öregember. – Üljön vissza a helyére, és menjünk tovább!

A paraszt járatta egyre a tekintetét az öregemberen, aztán visszatette a fejére a kalapját, és míg kézbe vette a gyeplőt, azt mondta.

– Nem ilyennek gondoltam! Olyan, akár az öregemberek minálunk... Szakasztott úgy néz ki!

– Menjünk! – mondta az öreg.

A paraszt fellépett a szekérre, valamivel tá-

volabb húzódott az ülésen, és rászólt a lovakra.

– No, te Lámpás, Bogár...

Oldalról ránézett az öregre. Ott ült mellette, a feje megereszkedve, és a szemei lecsukódtak. A kabátja – régi, kopott jószág – meglebbent a vállán, a tarisznya az ölében, nagy barna, eres kezei ott nyugodtak rajta.

– Nagyapámat ismeri? – kérdezte a paraszt.

– Hogy?

– Azt kérdeztem, hogy nagyapámat ismeri-e? Régen meghalt már, gyermekkoromban...

– Ismerem... Szerettem is nagyon!

– Szerette? Hát... nem nagyon vettük észre!

– Mindegy!

– Micsoda mindegy?

– Minden! Minden mindegy!

– Úgy gondolja?

– Úgy!

A térdére könyökölve – az álla a tenyerében – nézett maga elé, a szekér alá szaladó földre. A tenyere nyomán felgyűrődött az arca, két szeme egészen megszűkült a feltolakvó bőrtől. A két válla magasra és előrebillent, a nyaka barna, mélyen barázdált, őszbe vesző haja meggyűrődik, megborzolódik a kabát gallérján.

„Igen szomorú – gondolta a paraszt –, de nem olyan öreg, mint gondolta volna az ember. Ilyen kiállással a mieink még megfogják a kapát, a többsége még a kaszát is…"

Az öreg megszűkült szemekkel nézett előre, el a lovak fölött. Tenyerét elvette az arcáról, feje az állán támaszkodott a mellére, két kezét összefonta a tarisznyán. Előregörbült a válla, valósággal kisebb lett az egész alak, mint annak előtte volt. A paraszt meglebbentette az ostort, és amikor ügetésbe fogtak a lovak, akkor szétnézett a napfényben fürdő világban. Apró szellő járt, fecskék cikáztak, veréb rebbent az út porából, és csend szerteszét, mindenfelé.

– Ferenc! – hallotta maga mellett.

– Itt vagyok!

Az öreg nem mozdította a fejét, ugyanúgy nézett maga elé meghajtott, megereszkedett arccal.

– Ferenc!

– Igen!

– Ugye… magának két szobája van?

– Annyi…

– Azt szeretném, ha az egyikben megaludhatnék reggelig… Reggel aztán mennék tovább…

Ránézett a parasztra. A szemei megrebbentek, előbb a szemébe nézett a parasztnak, aztán lehullott a tekintete az arcára, onnan pedig a paraszt szürke ingére. Felnyúlt a kezével, és a maga fehér ingén meggombolta a gallér két gombját.

– Csak reggelig! Aztán mennék is már tovább. Csak erre az egy éjszakára!

A paraszt lassan visszafogta a lovakat, egészen vissza, míg lassú, egészen lassú lépésben mentek már. Akkor beakasztotta a gyeplőt, elővette a dózniját, felnyitotta, papírt szedett, és megszórta dohánnyal. Mikor bekattintotta a doboz fedelét, és kihúzva a derekát, visszatette a nadrágja zsebébe, akkor azt mondta.

– Maga... addig marad énnálam, ameddig akar!

Aztán gyufát vett elő, rágyújtott, és eldobva a gyufát, rászólt a lovakra.

– Na, szedd a lábad!...

Felzörgött a szekér, és nyomában gyönge kis felhőcskében magasra lebbent a por. Csendesen odafordult az öreghez.

– Régen jött el?

– Nem! Nem olyan régen...

– Látja... nem vettem észre, hogy eljött!

– Mindegy! Nemcsak maga... más sem vette észre!

– Így van!

Az öreg legyintett, aztán lehunyta a szemeit. Fejét kissé féloldalra hajlította, rá majdnem a vállára. A tarisznyát erősen megmarkolta, átkulcsolva az ujjaival. A paraszt ránézett, közelebb ült, mintegy megtámasztotta az öregnek a vállát. Aztán így szólt.

– Figyeljen rám! Most már végig egyenesen megyünk egészen hazáig, nem ráz majd a szekér. Hátrateszem a pokrócot, maga pedig feküdjön rá szépen...

– Gondolja?

– Csinálja csak úgy, ahogyan én mondom magának! Úgy fogja majd érezni magát, mintha hintóban lenne...

Az öreg felemelkedett, ölébe szorította a tarisznyáját. A paraszt megállította a lovakat, hátralépett, és eligazította a pokrócot a deszkákon.

– Feküdjön csak szépen...

Leugrott a szekérről, és a lécek között átnyúlva még egyszer eligazította a pokrócot. Az öreg átlépett az ülésen, és megkapaszkodva egészen hátrament a szekér végébe, aztán lassan végigfeküdt a pokrócon. A paraszt a feje alá tette a tarisznyáját.

– Várjon még... – mondta.

Levette a kabátját, és összehajtogatva azt is a tarisznyára helyezte az öreg feje alá.

– Úgy! Így már egészen jó lesz!...

Gondosan eligazította az öreg feje alatt a kabátot. Aztán szó nélkül állt a szekér mellett, és nézte az öreget. Annak lecsukódtak a szemei. A nap meghintette a barna, barázdált arcot. Az ajkai körül mély árnyékot vont a két barázda. Ahol a kemény csontok magasra feszítették a bőrt, ott megcsillant a napfény lágy, puha fénnyel. A szempillák – a keményre, egészen keményre fogott és összerándult szemöldök fölött – könnyű árnyékot vetettek az arcra.

– Feküdjön nyugodtan! – mondta a paraszt, és a kabátnak a szárnyát, mely lehullott a nyugvó testről, gyönge és óvatos mozdulattal ráhajtotta az öreg mellére.

– Olyan ágyat vetünk majd magának, hogy a fészek sem különb!

Fellépett a bakra, és szorosan fogva a gyeplőt, amilyen lassan csak lehet, elindította a lovakat. Úgy, állva tartotta meg őket, és csak akkor ült le a helyére, amikor látta már, hogy nyugodtan és egészen lassan lépegenek.

Amikor hazaérkezett és a megnyitott kapun befordulva, a ház elé állva, leugrott a sze-

kérről, az asszony már ott állt az ajtóban, és jött kifelé, az udvarba.

– Készíts vacsorát, és vess ágyat a szobában! – mondta a paraszt.

Az asszony állt, és nézte a szekéren az öregembert.

– Hát ez meg kicsoda, te? – kérdezte.

A paraszt az asszonyra nézett, aztán a szekérre... Jobbra lépett tétován, aztán balra. Aztán előretolva a kalapját, levette a fejéről, egy darabig megint erre-arra nézelődött, és azt mondta végül.

– Ez... maga az Atyaisten!

Az asszony kacagni kezdett.

– Ó, te... bolond, te!

S mert az öregember fent a szekéren már felállt, és készült lelépni az udvar porába, odafordult hozzá, és azt mondta az asszony.

– Tessék csak, kerüljön beljebb mihozzánk!

Sárga virág, kék virág

Senki az égvilágon nem látta, hogy a kislány elindult az országúton, s nem látta senki azt sem, hogy a csavargó már ott ült ennek az útnak a szélén, az árokparton.

Éppen akkor kezdett magához térni a föld, az erdőkben meg a mezőkben már kidugdosták a fejüket a virágok, és pattanásban voltak a rügyek mindenfelé. Nagyon szép, pompázatos tavasz volt.

Amikor a kislány odaérkezett a csavargó elé, megállt, aztán odament egészen az árok széléhez, és így szólt.

– Ha eső lesz, akkor ez az árok megtelik majd vízzel, s akkor aztán nem tudsz itt ülni!

A csavargó éppen evett, csíkos, szürke tarisznya volt nála, elterítve a földön, rajta kenyér, azt eszegette. Evett tovább, oda sem fordította a fejét.

A kislány leguggolt, a szoknyáját szépen lehúzta a térdére, szép, kedves mozdulattal, ahogyan az ilyen kislányok szokták, aztán átkulcsolta a térdét.

– Keresztül tudod ugrani ezt az árkot? – kérdezte.

– Hordd el magad! – mondta a csavargó.

– Neked olyan nagy lábad van...! Biztosan keresztülugrod, ha akarod!

A csavargó rápillantott. Éppen csak egy rövid pillantást vetett rá, aztán hátratámaszkodott a könyökére, és meglódította a fejét.

– Szedd a lábad, és menj a dolgodra innen...

A gyermek szeme megnyílt, nagyra és tündöklőre, mint az ilyen csöpp jószágoknak szokott megnyílni a szeme, akár az ég.

– Dolgomra?

A térdére ereszkedett, és széttárta a karjait.

– Énnékem nincsen dolgom, semmi dolgon nincsen az égvilágon! Én még olyan kicsi vagyok, hogy semmit nem tudok dolgozni, még a hajamat sem tudom magamnak megfésülni... De te meg sem nézted, hogy milyen szép hajam van?

A csavargó köpködte a szájából a morzsát, feje hátraesett a tarkójára, s nézte az eget. Nagy, erős felhők vonultak odafönt, dúsak, mint a hab, s a nap aranyra festette az oldalukat.

– Nézd meg, milyen szép hajam van! – mondta a gyermek. – Senkinek nincs olyan szép haja, mint nekem, nem olyan kócos, fekete, mint a tied!

S ahogy a gyerekek szokták.

– Tessék megnézni a hajamat!

– Menj innen, amíg jó dolgod van! – mondta a csavargó. Felült és rákiáltott: – Szedd a lábad, ha mondom...

De a pillantása ott maradt a gyereken.

Ott állt derékig bomló hajjal, a vállára folytak a fürtjei, körbefogták az arcát, megültek finoman a vállán, olyan volt, mint a tündérek a mesében, a szeme kék, az arca piros, mint a rózsák, s tiszta selyem a vállán.

– Szép? – kérdezte.

A csavargó csak nézte a gyereket.

– Ugye, milyen szép?

Csak nézte a gyereket, meg sem rebbent rajta a tekintete.

– Olyan, mint a selyem! – mondta a gyermek.

A csavargó visszaereszkedett a könyökére, a lábát is átnyújtotta az árok fölött, akár az előbb.

– Mondjad, hogy szép! – mondta a gyermek.

– Szép! – mondta.

A kislány kacagni kezdett. Kacagott, s közben meg széttárta a karját, s lassan megfordult maga körül.

– Senkinek nincs ilyen haja! – mondta, és fordult újra maga körül. A fejét egyenesen tartotta, meg sem moccant, mint valami kis szobor, az ajkait összezárta, összeérintette őket könnyen és finoman, a szemeit meg lehunyta. A karjai úsztak a levegőben, az ujjai meglebbentek, mint a könnyű virágok a szélben.

Úgy is fordult meg.

– Szép volt?

– Szép!

– Nagyon szép?

– Az!

– Akkor mondjad úgy, hogy: nagyon szép!

A csavargó lenézett a földre, és azt mondta.

– Nagyon szép!

A kislány kacagni kezdett.

– Na, látod...

S kacagott. De közben a tekintete ráesett a csavargó lábára, az arca komoly lett, szinte ünnepélyes, s olyan lett a hangja is, mint a komoly, okos felnőtteké.

– Ha eső lesz, akkor ez az árok megtelik vízzel, és te nem tudsz majd itt ülni! Esik majd a sok csúnya eső, folyni fog mindenfelé, és tele lesz vízzel az árok, csúnya, mocskos vízzel, és egészen a tetejéig fog érni, meg a fű is vizes

lesz egészen, meg sáros a földtől, akkor aztán ott is éppen olyan lesz, mint az országúton, sáros, vizes, s te ott sem tudsz majd ülni, mert mindenütt víz meg sár lesz, mocskos, hideg sár...

A csavargó lenézett a lábaira. Ott nyugodtak az árok felett, áthúztak felette, és megültek a bakancsok a túlsó parton, fű s virágok között.

– Olyanok a lábaid, mint a hidak! – mondta a gyermek.

Valóban, mint két átdobott fa feküdtek a partok között.

– Mint a hidak? – kérdezte a csavargó.

– Mint két nagy híd!

– Akkor lépj rá, és gyere át hozzám!

A gyermek felemelte a fejét.

– A lábaidon?

– Azokon! Olyanok azok, mint a hidak, te mondtad! Rálépsz, s jössz rajtuk, mint a hidakon...

A gyermek összevonta a szemöldökét, meggyűrődtek a kis ívek a kék szemek fölött. s a homlokán két apró ránc támadt, az is pont középen, a szemek között.

Lassan végignézte a csavargó lábait, aztán felemelte a tekintetét a férfi arcára.

– Mondd, hogy nagyon szép volt a hajam...
– Nagyon szép volt a hajad!
– Olyan, mint a selyem...
– Olyan, mint a selyem!

Felnézett a napra, aztán összehunyorította a szemeit, és elindult a csavargó felé.

Előbb az egyik, aztán a másik lábát tette fel a férfi lábaira, majd széttárt karokkal felegyenesedett, és óvatosan rakva arrább a talpait, megindult, ment a térdek felé.

– De... most is szép a hajam!?
– Nagyon szép... olyan, akár a selyem!

Továbblépett. De csak egyet-kettőt, aztán megállt, és így szólt.

– Nem hallgattad meg, hogy tudok énekelni! Senki olyan szépen nem tud énekelni, mint ahogyan én énekelek...

A kezét a csavargó térdére támasztva, leereszkedett az árok közepére, alig voltak a vállai valamivel magasabban a férfi térdeinél.

– Senki olyan szépen nem énekel, mint ahogyan én énekelek... Nem hiszed?
– De... Elhiszem!

Ránézett, kutató, makacs tekintettel a férfi arcára.

– Még nem is hallottad... Akkor honnan tudod?

– Biztos te énekelsz a legszebben!
– Olyan... mintha kis harangok szólnának...
– Egész biztosan olyan!
– Még annál is szebb!
– Biztos szebb!
– Nem hazudsz?
– Nem!

Félrefordított fejjel nézte a csavargó arcát. Majdnem a válláig hajlította a fejét, és a szemeit megint összevonta.

– Most majd meglátod! – mondta.

Hátralépett, kezét összefonta a háta mögött. Énekelni kezdett.

Az én hajam szép,
aranyos kis hajam szép,
nincsen senkinek olyan.
Jaj, de szép a hajam!
Nincsen senkinek olyan...

Közben a karját felemelte, fejét hátrahajtotta, két tenyerével felfogta a haját, és magasra lebbentette, aztán meg hagyta, hogy visszahulljon, és csak emelte, lebbentette meg hullatta vissza a vállaira. Aztán felszállott a hangja, mint a madár, és elveszett szépen és csendesen, éppen mint a madár is a levegőben.

– Szép volt?

A csavargó elnézett az erdők felé. Lombosodó, friss erdők szegélyezték arrább a messzeséget, felnőttek az ég kupolájába, szép keretbe vonta őket a kékség. Aztán levette róluk a szemét, és azt mondta a kislánynak.

– Most fordulj meg, és menjél haza szépen...

Elhúzta a lábát az árok fölül, és ölébe vette a tarisznyáját. Kopott, zsíros jószág volt, tele csíkkal, folttal, s madzaggal volt összehúzva.

– Menjél haza szépen...

– Szép volt?

A csavargó hallgatott.

– Szép volt?

– Szép!

– Akkor menj, és hozzál virágot nekem! – mondta a kislány. – Menjél, és hozzál virágot. A hátad mögött a mező tele van mindenféle virággal, onnan hozzál nekem!

Közelebb lépett.

– Nagyon szép volt?

– Nagyon szép.

Egészen közel lépett, és megfogta a csavargó kezét. Ott állt egészen előtte.

– Akkor most énekelj te is...

Pontosan egymás szemébe néztek.

– Menj haza...

– Akkor most énekelj te is... és azután majd hozhatsz virágot nekem!

– Hozok virágot!

– Nem! Énekelj!

A férfi kacagni kezdett, arca finom lett, a homloka megsimult.

– Nem tudok... Senki nem tud olyan szépen énekelni, mint ahogyan te énekeltél... „Az én hajam szép, senkinek... nincs olyan szép..." Látod: nem tudok énekelni...

A gyermek csak állt ott előtte. Szó nélkül, komolyan nézte egy darabig, aztán lassan visszalépett az árok mélyére, és azt mondta.

– Menj, és hozzál virágot!

Nézte, hogyan áll fel a férfi, mint emeli maga alá a lábait, nagy, ormótlan bakancsok voltak a lábán, hogy támaszkodik a tenyerére, s hogyan indul be a mezőbe, ellógatva maga mellett a karjait, lépve egyre messzebb a virágok közé.

Hajladozott, lépett erre, arra, s szedte a virágokat. Gyönge szálak voltak, éppen hogy odatartották arcukat a napnak és a szellőnek. Nem is tudtak arról, hogy csodássá varázsolják a földet: beteljesítették a természet parancsát, lettek, hogy aztán elenyésszenek, de addig megszépítsék a mindenséget.

– Tessék... – mondta, amikor telt marokkal odanyújtotta a virágot.

Ott állt az árok mélyén a kislány, körülötte zöldült a föld, az utat megszórta a napfény, mögötte barnában és zölddel, szürkével elvegyülve az erdők, fent kék ég szinte fehér felhőkkel.

– Amiért szépen énekeltél!

A gyermek nem nyúlt a virág után, csak állt ott, mint valami virág maga is. Nézte a csavargót, és hallgatott. Az meg leült, s elkezdte szórni a virágot a gyerekre. Aztán a könyökére ereszkedve hátradőlt, s el is ereszkedett egészen a hátára, lehunyta a nap elől a szemeit, s lassan, nehezen, mint a régi dudákból a hangok, énekelni kezdett. De összevissza, akár a kislány.

– De kék az ég, hogy szállnak a felhők, szállnak a felhők, nincs már csak egy, a virág sárga meg kék... sárga a virág meg kék...

Mint a régi dudákból, úgy jött a hangja.

A kislány odament, és leguggolt melléje, elsimította a szoknyáját a térdén, mint előbb, amikor először állt meg a csavargó előtt.

– Még...

Az meg énekelt tovább. Hogy zöld az erdő, megy a szél, a mező tarka, s csak mondta egyre, énekelte.

– Még azt sem láttad... hogyan tudok táncolni – mondta a gyermek. – Senki nem tud olyan szépen táncolni, mint én... Nem hiszed?

A csavargó felnyitotta a szemeit. Az ég fényében tiszták voltak, mint a kút mélyén az érintetlen víz.

– Nem hiszed? – kérdezte a kislány.

Csak hallgatott.

A gyermek megbontotta a kötényét, s hogy levette magáról, odatette a csavargó tenyerébe.

– Ezt neked adom! – mondta.

Aztán leült a földre, megbontotta a szandálját is, s azt is odatette a csavargó tenyerébe.

– Ezt is neked adom!

A férfi felült. Nézte a kötényt meg a kis cipőt, aztán megfogta őket, s rátette a tarisznyájára. Aztán megfogta a gyermeket, és odaállította maga elé, ott nyugodott a két tenyere a gyermek vállán. Az meg mosolygott, s ahogy a homlokát ráhajtotta a férfi karjára, így szólt. De akkor már felemelte ismét a fejét.

– Szedjél virágot nekem!

A csavargó felállt. A kötényt és a szandált a kislány kezébe adta, megfordultak, és beindultak a mezőbe, mentek a füvek és a virágok között, s végül kicsik lettek, mint a pillangók.

Kicsik és nagyok

Ketten játszottak az udvarban, egészen hátul, a kert első fái között. Egy kislány és egy kisfiú, egyik sem volt idősebb nyolcesztendősnél.

A fiú egy fadarabbal négyszöget rajzolt az agyontaposott földre, három, négy méter lehetett minden oldala. A kislány figyelmesen nézte a fadarab útját. A karjában kis játék baba lapult. – Azt szeretném, ha először az ágyat rajzolnád meg, rettenetesen álmos a kicsi, alig tudja nyitva tartani a szemét.

A fiú felegyenesedett, összehúzott szemekkel vizsgálta a vonalakat, aztán belépett a négyszög közepébe.

– Csak beszélsz összevissza!...

Az egyik vonal mellé három vonallal berajzolta az ágyat.

– Most az asztalt... – mondta a kislány.

– Azért is a kályhát rajzolom be először, a legközelebb a bútorokat, és csak azután a falakat...

Továbblépett, és egymás után rajzolta a köröket, kockákat – szekrényt, kályhát és a többi bútorokat. Aztán eldobta a fadarabot.

– Menj, és kösd meg a kutyát!

A kis kuvasz körülöttük lebzselt. Amikor a kislány közelebb lépett hozzá, félrefordított fejjel tekintett fel.

– Gyere, Bodri... most mást játszunk, addig te szép nyugodtan itt maradsz. – Az egyik fához vezette, és gyors ujjakkal hozzákötötte.

– Jaj, istenem, milyen késő este van már, és az én emberem még mindig nincs idehaza, a kicsit sem fektettem még le, istenem, de szerencsétlen vagyok!...

– Kész? – kérdezte a fiú.

– Megyek már, megyek...

A babáját ringatva a melléhez szorította, és belépett a szobába. Egy pillanatra megállt, és visszanézett a másik gyerekre. Az zsebre dugott kezekkel nézte.

– Gyerünk, gyerünk, gyerünk...

Az ágyhoz lépett, és óvatosan lefektette a babát.

Melléje térdelt, falevelekkel betakargatta, aztán nagyot sóhajtva melléje dőlt.

– Jaj, a derekam, sohasem lesz vége ennek. Aludj, csillagom, én is alszom azonnal, apuka is hazajön mindjárt, és hoz valamit az ő csillagának...

Cirógatta a gyermek arcát, aztán a haját.

A baba szemei kékek voltak, után bámultak az égre. A szájáról lekopott a festék, csak itt-ott ült egy piros foltocska. A fiú megfordult, és úgy, ahogy volt, zsebre dugott kezekkel, a kerítéshez ment. Hátát nekivetette a deszkának. A kutya magasra vetette a farkát, fejét egészen oldalt fordította, és a fiút nézte.

– Öreg Bodri – szólt rá a gyerek. – Mindjárt elengedünk, de te elcsavarogsz, ha nem veled játszunk... Rántsd meg a kötelet!

A kutya felcsaholt, és jobbra-balra ugrálva rángatni kezdte a kötelet.

– Én édes Istenem! Istenem, mikor szabadítasz már meg... – hallatszott a kislány motyogása a játék szobából. A fiú odatekintett. Kezét kivette a zsebéből, és kiegyenesedett. Kigombolta végig az ingét, két tenyerével beletúrt a hajába, fejét hátravetette, és szemét az égnek emelve felkiáltott.

– Huuu... keserves Isten... – és tántorgó lábakkal, erre-arra dülöngélve megindult a szoba felé. Belekezdett valami énekbe, aztán abbahagyta, felordított.

– A keserves világ... fuj, betyár Krisztus!...

– Édes istenem, Szűz Máriám... – mondogatta a kislány, és összetette a tenyerét, mintha imádkozna. Aztán felemelkedett, és a baba fölé hajolt.

– Aludj, egyetlenem... nincs semmi baj!

– Hejjj... – Kint a fiú kiköpött a földre. Bizonytalan, részeg mozdulattal beletörölt az arcába, mintha szét akarná morzsolni az orrát.

– Nyisd ki!... – kiáltotta a szoba felé.

A kislány felemelkedett, arcát a kezébe temette, vállai rázkódtak, úgy tett, mintha sírna. Tétován, ijedten lépett erre-arra, mint aki nem tudja, mit tegyen. Közben szétnyitott ujjai közül figyelte a fiút.

– Nyisd ki!... Bezárta, a jó istenit... Nyisd ki az ajtót, te!...

A lányka a négyszög oldalához szaladt, és a lábával eltörölte egy darabon a felrajzolt vonalat.

– Jaj, dehogy zártam... Dehogy zártam...!

– Ott dögölj meg, ahol vagy... – tántorogva közeledett a nyíláshoz, de mielőtt belépett volna, megingott, és ott haladt keresztül, ahová a szekrényt rajzolta.

A kislány elvette a kezét az arcáról, és kacagni kezdett.

– Megint a szekrényen jössz be...

A másik visszatámolyogva, újra nekiindult az ajtónak... – Bestia, minek zárod be, mondtam, hogy nyitva álljon. Hányszor mondtam már...

– Jaj, teremtőm – mondta a kislány, és maga elé tartott kezekkel hátrált az ágyhoz.

– Feküdj le, ne kiabálj, mindenki felébred...

– Majd lefektetlek én, lefektetlek én, megállj...

– Ne kiabálj, az isten szerelmére... Gyere, levetkőztetlek...

– Mars!...

– Segítek, csak ne kiabálj... felébred a kicsi... gyere szépen.

Egészen a fiú mellé lépett... Egymásra néztek. A leánynak barna szeme volt, a fiúé kék, mint az ég, vagy akár a játék babáé az ágyon. Egymást nézték pár pillanatig, aztán a fiú megszólalt, halkan, hogy alig lehetett hallani.

– Most akard levenni a kabátomat...

Kabát nem volt rajta, az ingéért nyúlt a kislány.

– Gyere, feküdj le...

– Feküdjek le, mi?...

– Jaj, istenem, miért teszel tönkre – aztán vékony gyermekhangja sírásba gördült. – Keserves, nyomorult élet!

Megfordult, és a gyermek mellé vetette magát. Arcát a karjába temette, és zokogott. Ha valaki messziről hallja, azt hitte volna, felnőttnek a sírását hallja.

– Bőg! Aztán holnap végigjajgatod az utcát, hogy megvertelek...

A kislány mondani kezdte, mintha sohasem akarná abbahagyni.

– Hagyj engem, hagyj engem...

– Fogd be a szád...

– Hagyj engem, hagyj engem...

A fiú odatámolygott hozzá.

– Elhallgatsz végre?...

Megmarkolta a lány ruháját, és rángatta, míg le nem húzta az ágyról. A kislány felkapta a fejét.

– A hajamat kell fogni – suttogta.

– Amióta levágták, nincs mit fogni rajta – suttogta a fiú is, de elengedte a ruhát, és igyekezett belemarkolni a másik hajába, ami rövidre volt vágva, szinte olyan rövidre, mint a fiúé, mert már nyár volt.

– Bánt az urad, mi? Részeg az urad?

Húzni kezdte végig a földön. A kislány feltérdelt, és összeszorított öklökkel védekezett.

– Eressz! – kiáltotta.

A fiú szemben állt a nappal. Arca pirosra gyulladt.

A bőre finom volt és érintetlen, de a szemei kegyetlenül összehúzódtak, és idegenül ültek a homloka alatt, mintha odalopták volna.

– Fáj! – kiáltozott a kislány, megfeszítette a testét, és kiszakította magát a szorításból.

A fiú mozdulatlanul nézte, karjait lelógatta az oldala mellett, és szemei egészen megszűkültek. Aztán elindult a lány után.

– Bestia...

A kislány kinyújtott karokkal védekezett. Lábuk alatt felgyűrődött a föld, széttúrták a megrajzolt vonalakat.

– A gyermek!

A kislány megtántorodott. Egyensúlyukat vesztve végigvágódtak a földön.

A fiú mély, hosszú lélegzetet vett, aztán körültekintve, halkan rászólt a leányra.

– Én most elalszom, és te akarj levetkőztetni...

A hasára fordult. Karját a feje alá tette, és dörmögve, érthetetlenül motyogva lehunyta a szemét.

A kislány megigazgatta a haját, ujjaival elrendezgette az összeborzolódott kis tincseket, aztán négykézlábra ereszkedett, és óvatosan a fiúhoz mászott. Végigtapogatta az ingét, nadrágját, kifordította a zsebeit, kődarabok, kulcs, kis spárga, színes üveg hullottak a földre.

– Nincs semmi – mondta halkan –, nincs neki pénze – és kezébe temette az arcát.

Az öreg ember és a fiatal

Az udvar szegletében két ember állt egymással szemben. Egy alacsony és egy magas, nyurga alak. Az alacsony, aki öregebb is volt, egy kötéldarabot tartott a kezében, és így szólt a másikra.

– Most figyeljen rám! Én még egyszer megmutatom magának, hogyan kell csinálni, de ha most sem érti meg, le is út, fel is út, mehet, ahova akar!...

Lassan, figyelmesen csomót vetett a kötél végére, aztán szabályos hurokba penderítette.

– Megfigyelte?

A nyurga átvette a kötelet, kibontotta a hurkot, és hozzálátott újat készíteni. Kígyózott, tekergődzött a kezei között, végül összeállt valamiféle csomóba.

– Na, most megnézheti!

– Meg! Hogy az istenbe ne nézhetném meg. Hogy az istenbe ne, akár meg is csapkodhatom, hogyne csapkodhatnám...

Azzal kétszer-háromszor földhöz verte a kötelet. Addig, míg volt hurok, nincs hurok. Felnézett a legényre, és felsóhajtott.

– Nagyon okos ember maga, barátom, nagyon okos ember... – de a tekintete mást mondott: Hol szedtek fel téged, te szerencsétlen! Valami ilyesmit. A legény rámeredt a pusztán maradt kötélre, aztán megvonta a vállát.

– Maga sem tudta mindig. Egyszer mindent meg kell tanulni.

Kiköpött, hirtelen káromkodni kezdett, és újból a kötél után nyúlt.

– Adja ide! Az úristenit a hurkának...

– Üljön le arra a padra! – szólt rá az öreg.

A fal mellett, félárnyékban, ide nem jutott el a villanyok világossága, hosszú lóca állt. A legény odament, leült. Letelepedett vele szembe az öreg is.

– Én nyugodt ember vagyok – mondta –, de mindenkinek elfogy egyszer a türelme. Utoljára mutatom meg magának...

Sikerült, fordult az ujjai között a kötél. Kibontotta, utána lassan, időnként megállva, szép kerek hurkot kötött. Amikor készen lett, szó nélkül letette kettőjük közé. Az árnyékban, mint egy szeszélyes alakú fehér kígyó, feküdt a kötél. A legény nézte, aztán felpillantott az öregre.

– Na, jó!

Kibontogatta, és lassan, türelmesen hozzá-

látott a kötéshez. Szeme összeszűkült a figyelemtől, ajkát összezárta, végül megrántotta a kötelet. A hurok ott gömbölyödött rajta.

– Na lássa! – mondta az öreg. – Ezt hamarabb is megtehette volna...

Elégedetten nézte a kötelet, aztán felvetette a vállára, cigarettát szedett elő a zsebéből, és megkínálta a fiatalt is. – Figyelmen múlik az egész! Nem ördöngös dolog ez, csak figyelni kell. Aztán, ha hozzászokik az ember, oda sem kell nézzen, megy magától, mint a karikacsapás. Magának majd még jobban, mint nekem... Az elődömnek volt ilyen hosszú haja, csak úgy pergett a keze. Ein-cvei... s készen volt az egész!

– Az, az, úgy is kell az – válaszolta a fiatal. – Tudja, én eddig ahány helyen voltam, soha még panasz rám nem volt sehol... Én, tudja, olyan vagyok, hogy azért a pénzért, amit kapok, szeretek megdolgozni, mert ingyen a bolond sem fizet, s az embert úgy becsülik a munkája után. Ha látják, hogy dolgozik becsületesen, akkor megvan a megbecsülés is, ha meg csak így-úgy, akkor olyanok is hozzá. Csak az első nap, amíg beleszokjon, aztán már megy is minden magától... Ez milyen cigaretta?

– Töltött – mondta az öreg –, a vejem küldi a dohányt. Maga termeli, aztán amit kap belőle, megfelezi velem...

– Szabolcsi?

– Szabolcsi...

– Gondoltam, az ízéről. Jártam arra, még gyermek voltam, tán tizenkét esztendős. Édesapámékkal aratni voltunk. Már akkor szívtam, ha nem látták, s lássa, megmaradt az íze a számban... Jól fizettek ott bennünket, de engem úgy elvert az úr, hogy ma is emlegetem...

– Miért verte meg, a dohányért?...

– Dohányért az Istent. Azt mondtam, hogy csak úgy megmaradt az íze, nem volt azért baj sohasem. Hanem tudja, ha eső lett, s nem dolgozhattunk, akkor bekergetett a tanyába minket a tehénistállóba, és lefektetett volna, hogy aludjunk. Aludjatok, mondta, aludjatok. S ott járt a lábunk végénél, mi meg úgy kellett csináljunk, mintha aludnánk...

– Hogy ne kelljen fizessen...

– Hát! De... azért csak fizetett érte, de ez volt a bolondériája, hogy aludjunk. Úgy vizesen kellett lefeküdni, míg csak el nem állt az eső, vagy elvonult a vihar, ha az volt! Egyszer aztán én sehogyan sem tudtam nyugton maradni. Ő ott járt előttem, én csak forgolódtam.

Aztán odajött elém, és megüti a lábamat. – Alszol? – kérdezi. – Nem – mondom. Rám csap erre a botjával. – Alszol? – kérdezi. – Nem tudok – mondom én, mert hát gyerek voltam. Erre megint megüt, én meg kezdtem kiabálni, hogy nem alszom. Erre aztán megvert...

– Hát így van az – mondta az öreg, aztán eltaposta a cigarettáját, és felállt. – Na, folytassuk, barátom, mert telik az idő...

Felállt a legény is. Megropogtatta a derekát, nyújtózkodott egyet, aztán kezébe vette a kötelet.

– Na, akkor! Csináljuk, ha maga mondja!

Mélyet lélegzett, és felemelt fejjel beleszippantott a levegőbe.

– Eső lesz! Maga is aludni küld majd?...

Az öreg csak legyintett, és a fejével odaintett a padhoz.

– Álljon fel, és tegye össze a lábait!

A legény felállt, két lábát szorosan összezárta, s a térdeire támaszkodva előrehajolt.

– Úgy kellene csinálni – mondta –, hogy maga kicsit oldalvást álljon, mert ha előttem hajlik, semmit se látok a fejétől...

Az öreg rápillantott.

– Az előbb talán azért nem tudta, mert nem

látott a fejemtől? Nem szeretem én, ha valaki okoskodik...

Meghajolt, aztán kissé oldalt állva átvetette a kötelet a másik lábán.

– Most figyeljen!

Lassan tekerte, hajlította a kötelet a legény lábán, aztán a bokái között. Közben magyarázott.

– Ha a boka alá teszi, akkor nem tart jól, mert meghajlik a lábfeje. Nem feszül, utána enged, s még meg is szakíthatja valamelyik inat vagy izmot. Ide húzza, jól a boka fölé, aztán átveti a lábak között, s pont középen, de pontosan a középen átveti a hurkot, lássa...

Felnézett a másikra. Az ott hajolt fölötte, és figyelte a kezét. Bólintott.

– Ez már jól van!

– Na mostan – folytatta az öreg –, még egyszer megcsavarja a lábán, s a végét felereszti egészen magasra. Itt van a vége a kezemben... Innen megy majd aztán a kezekhez...

Pár pillanatig csendben figyeltek mind a ketten, aztán az öreg kibontotta, s most már gyorsabban újra végigcsinálta az egészet.

– Na, próbálja! – mondta végül.

A legény leguggolt, kiszabadította a lábát. Helyet cseréltek. Az öreg a hosszú nadrágját

felhúzta a térdéig. Fehér, sápadt lábszára világított a fekete bakancsok fölött.

– Oda húzza pontosan a cipő szára fölé. Épp arra a helyre...

Kígyózott, bujkált a kötél. Átfonta a vékony lábszárakat, finoman megkerülte a bokát, átperdült a másik fölé, aztán behajlott középre a lábak közé.

– Ne húzza...! Hát megcsinálta a középső hurkot? Hova húzza, ha nincs rajta hurok?

A legény nagy kínban volt. Babrálta a kötelet, csúsztatta az ujjai között, fonta egyik helyről a másikra, végül belezavarodottt egészen.

– Mutassa meg! – tekintett fel. – Mutassa meg ezt az utolsó kötést..

Az öreg káromkodott. Lehajolt, rendet teremtett a csomókban, aztán megcsinálta az utolsó hurkot.

– Bontsa ki, és csinálja még egyszer!

A legény letérdelt. Arca megtelt komoly, feszült figyelemmel. Megszívta magát levegővel. Mintha szusszanni sem akarna, s csak akkor sóhajtotta ki magát, amikor befejezte a munkáját.

– Na... nézze meg!

Lassan, aprólékosan vizsgálta végig az öreg

a lábain feszülő kötelet. Jobbra hajolt, aztán balra, végül bólintott.

– Jól van... oldja ki.

– A többi már nem nehéz, azt már tudja is – mondta, mikor újra leültek egymás mellé. – Ezt az utolsót egészen jól csinálta. Ez is a legnehezebb, a többi gyerekjáték. De azt tanulja meg... Gyorsan! Gyorsan kell csinálni. Eincvei, és kész kell legyen minden. Ha álmából felébresztenék, akkor is, mint a karikacsapás, úgy kell menjen!

– Hát azt sem lehet egyik napról a másikra...

– Nem lehet, persze hogy nem lehet! De aztán úgy kell annak menni...

Ránézett a másik ujjaira.

– Ha nékem olyan kezem lenne, mint magának!... Van cigarettája?

Rágyújtottak.

– Jöhetnének már – mondta az öreg, és végignézett a villanyfénnyel pásztázott udvaron, aztán befülelt a levegőbe.

– Hallja? Szél van kint...

Gyönge kis fuvallat jutott hozzájuk csupán. Körös-körül, az udvar négyszögében magasra meredtek a falak, elzárva a bentieket a világ-

tól. Mint üres, fekete szemgödrök, bámult róluk a sok ablak az emeletek során.

– Maga is szabolcsi? – szólt bele a csendbe a legény.

– Mi? Ja, hogy én... Nem, barátom. A lányom ment Szabolcsba. Lent volt az anyja falujában, azután oda is ragadt. Megszerették egymást... Én városi vagyok már.

– Hát aztán... jól élnek?

– Megvannak...

– Az is kell, hogy meglegyenek. Hogy meglegyen az ember! Mi odahaza tizenegyen voltunk. Egyik kicsi, másik apró, aztán mind éhes volt...

– Az is szép – vetette közbe az öreg.

– Mi a szép? – nézett rá a másik.

– A gyerek! A sok gyerek... vagy ahol egyáltalán gyerek van.

A fiatal rápillantott.

– Na, hogy nem adott magának az Isten tizenhatot...!

– Ezt az egyet adta...

Elhallgatott, aztán csendesebben szólalt meg újra.

– Aztán marad az ember magára, mint a száraz fa. Pedig az ér valamit a világban, a gyerek...

A legény kiköpött a földre.

– Hát szép az, szép a gyerek...

Az öreg ránézett. Szipkát kotort elő, és beletűzte a cigarettáját.

– Én tizenöt éves koromig a nagynénémnél laktam. Odavettek magukhoz, mert... úgy félig-meddig árva voltam. Szóval volt annak egy lánya, aki férjhez ment, úgy húszéves korában. Nagyon jó dolgom volt ott, de aztán, amikor a lány, mármint az unokatestvérem férjhez ment, azt mondta egyszer ott előttem – valamiért eljött az urával, látogatni vagy ilyesmi –, hogy neki gyerek nem kell. Ott hallgatjuk, s azt mondja, hogy azt ő nem akarja, hogy ha hazajön a férje, hát előbb a gyereket csókolja meg, és csak azután őt. Aztán, hogy ő ne tudjon magának ezt venni meg azt, mert kell a pénz a kölyökre és így tovább. Én csak hallgatom, hallgatom, aztán egyszer csak, mintha rám parancsoltak volna, de egy gondolata nem volt nekem a fejemben, hogy mit teszek, felállok s leköptem. Tele lett az arca. Attól kezdve aztán a magam kenyerét eszem... De az lett aztán, ringyó, aminek született, vagy amire való volt... No, talán jönnek már!

Ajtócsapódás hallatszott, és megnyílt az udvar túlsó végében egy ajtó. Abban a pillanat-

ban elaludtak az udvart borító villanyfények. Csak a falakra ásító reflektorok égtek tovább. Az öreg felállt, és felkattintotta a szegletre hajló villanyégőt. Az agyonfogdosott, fényesre simult bitó felmagasodott a hirtelen fényességben. A belevert vaskarikákon megcsillant a világosság. A tövébe támasztott lépcső hosszú árnyékot vetett, mely egészen az öreg és a legény lábáig ért. Az udvaron bakancsok koppantak, és könnyű cipők paskolása hallatszott. Két ember két oldalról markolta egy harmadik karját, és vezette végig az udvaron.

– Na, csak figyelmesen mindent! – szólalt meg az öreg. – Arra figyeljen, hogy mikor adok jelt, akkor aztán gyorsan mindent!... Ha nekem olyan ujjaim lennének, mint magának!... Menjen a lépcsőhöz!... Nem hallja!... Menjen már!

A legény csak állt, és nézte az embereket, amint közelednek feléjük, és nem mozdult.

– Siessen, a hétszentségit – ugrott melléje az öreg.

A legény megsápadt, s a szeme, mint a megbűvölté, meredt a közeledőkre. Aztán az öreg rángatására megmozdult.

– Hu... az istenit! – mondta egészen elrekedt hangon.

– Mozduljon már! Menjen a lépcsőhöz – hadarta az öreg.

A legény megfordult, odament a lépcsőhöz, és kezébe vette a kötelet. Az öreg az oszlop mellé állt, és vigyázzba merevedett.

Tyúk és kakas

Az első világháborúban az olaszországi Conegliani frontszakaszán egy időben állóharc folyt hosszú heteken keresztül. A zászlóaljak mindkét oldalon beásták magukat a lövészárkaikba, kis bunkereket, ahogyan akkor nevezték, „rókalyukakat" készítettek maguknak, s volt olyan nap, hogy egyetlen lövést sem váltottak. A két lövészárok nem volt távolabb egymástól négyszáz-ötszáz méternél, a kettő között meg az úgynevezett „senki földje".

Itt, középen, ezen a senki földjén egy tanya állt, a gazdája, idősebb paraszt, nem menekült el, hanem ott maradt a kis jószágon, ahogyan mondotta, „egyedül az Istennel". Még annak idején, amikor az olaszok visszavonulóban voltak, a hatóság kiadta a parancsot, hogy mindenki rakjon szekérre, amit tud, és meneküljön az ország belsejébe. A hatóság, persze, ostoba volt, s azt hitte, hogy a paraszt is hatóság, s ha baj van, csak szedi a sátorfáját, s egyszerűen odébbáll. Maradtak a parasztok, és maradt közöttük a miénk is, akiről szó lesz.

A családját szépen leterelte a pincébe, a

konyha alá, a disznóit leölte, s felfüstölte meg lesütötte az utolsó darabig.

Ugyanígy tett az aprójószágával, libát, kacsát, tyúkot mind levágott, eldugta a lisztet, zsákokat, vásznat, szerszámot, a bort – jó bortermő vidék volt –, úgyhogy nem maradt egy pokrócon és néhány edényen kívül jóformán semmi a házban. Mindössze egy kis hordó bort dugott be a szekrénybe, az ágya mellé.

A negyedik vagy ötödik napon véget ért a lövöldözés, csend lett a tanya körül, s estén-ként még nótaszót is hordott a szél, hol innen, hol onnan, az osztrák vonalak felől még harmonikaszót is.

Ült a paraszt egész nap a házban, időnként kinézett az ablakon, hol erre, hol arra, néha leszólt a pincébe, hogy nincs semmi baj, este meg hanyatt feküdt az ágyon úgy ruhástól, bakancsostól, s fülelt meg szundikált.

A kilencedik napon este, de inkább éjszakába hajlott már az idő, úgy tizenegy óra táján megzörgették az ajtaját.

Felugrott, kezébe kapta a fejszéjét, s odaállt az ajtófélfához. Kint suttogás, aztán zörgettek megint.

– Ki az?

– Jó barát! – mondták kintről. – Nyisd ki...

– Ki az?

– Nem hallod, hogy olaszok vagyunk? Nyisd ki, mert a Máriára mondom, szétlapítom a fejedet, ha nem nyitod ki azonnal...

– Nyisd ki, öreg – mondta más –, ne félj semmitől, nyisd csak ki nyugodtan!

A paraszt topogott egy keveset, egy pillantást a csapóajtóra vetett, mely a pincébe nyílt, aztán, mert arra gondolt, hogy úgyis bejöhetnek, ha akarnak, elhúzta a reteszt, s kinyitotta az ajtót.

– Biztos, hogy olaszok vagytok?...

– Bújj beljebb!

Két katona lépett be a holdvilágról. Magasak voltak, soványak és büdösek a földtől, izzadságtól.

– Megérdemelnéd, hogy szétverjem a fejedet, te naplopó – mondta az első. – Meddig kell könyörögni neked?

– Nyugodalmas jó estét! – mondta a másik. – Ne félj, öreg, csak a haragját adja ki, de rendes ember, akárcsak magam...

– Az ember tele van tetűvel, azt sem tudja, mikor fordul fel, ő meg mint a szállodákban: „ki az", „mit akar"... mert alukált a lelkem. Mars beljebb!

A paraszt beljebb lépett.

– Már ne tessenek haragudni, de az ember sohasem tudhatja manapság...

– Ne járjon a szád!

– Nincs semmi baj, öreg – mondta a másik. – Ne félj semmitől!

– Hát... nem félek én maguktól, de ha odaát észreveszik, akkor ebből a házból semmi sem marad, ellenség az nem sokat teketóriázik...

– Most meg te ne teketóriázz sokat! Ételt, italt adj, de mozogj, mert ha én szolgálom ki magam, rosszabbul jársz!

A paraszt levette a kalapját. (Akkor tette a fejére, amikor megzörgették az ajtót.)

– Ne tessék már tréfálni velem! Honnan adnék, amikor nekem sincs, csoda, hogy éhen nem veszek ebben a nyomorúságban! Az Isten gondján vagyok én itt, tessék elhinni nekem...

– Úgy! Ó, hogy a Mária vigasztaljon meg nagy bánatodban!

Nekinyomta a puskáját a paraszt hasának.

– Kuss! Hol a disznód? Felfüstölted, mi? Még a körmeit is! Hol a borod? Elástad, mi? Kint van a trágya alatt! De azért egy hordócskával bizonyára hagytál idefent magadnak, hogy megöblögesd a torkodat, ha belefáradtál a semmittevésbe? Hogyne hagytál volna. Hol a hordó?

– Ó! Hát már ne tessék ilyesmit mondani...

– Kuss! Hol a hordó?

– Hiszen jött arra is parancs, hogy elfolyatni az egészet. Majd a lelkem szakadt bele, amikor folyt az udvaron a drága, csakúgy, mint a patak!

– Ne akard, hogy sírva fakadjak... – mondta a katona. – Istenemre mondom, még sírva fakadok! Hol alszol, te csirkefogó?

Ráordított.

– Mutasd az ágyadat!

– Az... ott bent e... – mutatott a szoba felé a paraszt.

– Na, indulj csak előre!

– Nyugodtan, öreg – mondta a másik –, nincs semmi baj, tréfás ember, ennyi az egész!

A belopózkodó világosságban, kint csillagos s többé-kevésbé holdas éjszaka volt, ha nehezen is, de ki lehetett venni a tárgyak körvonalait.

– Melyik ágyon alszol?

– Azon a!

– Hát az mi mellette?

– Az semmi... szekrény volna, de öreg az már, szétesik maholnap...

– Bizonyára annak sincs mit zabálni. Na, eredj csak, és vedd ki belőle a hordót!

A paraszt csak állt a küszöbön.

– Mozogj, mert odaszegezlek az ajtóhoz!

– Ne félj, öreg! De ne is bosszants sokáig, inkább kiveszem magam! – mondta a másik.

Odament a szekrényhez, s kigurította belőle a hordót. Megdobbant a földön, aztán – nyilván lejtős volt a talaj – odagurult az ajtóhoz a lábuk elé.

– Na, látod!... Mivel szívod?

A paraszt kinyújtotta a lábát, és megállította a hordót, mielőtt a küszöbnek ütődött volna. Aztán megmozdult, odament az ágyához, s a szalmazsák alól előhúzott egy gumicsövet.

– Evvel – mondta. – Ha megisszák, itt fogok megdögleni, mert vízért nem járhatok, s nekem ezzel végem lesz...

– Nagy baj, igen nagy baj – mondta a katona. – Na, szívd csak meg becsületesen!

Ittak, teletöltötték a kulacsaikat, aztán megint ittak, s újra töltöttek.

– Nekem ezzel aztán végem is van, uram – mondta a paraszt, s csak állt mellettük, fogta a szívót –, a tehenemet elhajtották, a lovakat meg már fél esztendeje, hogy jöttek s vitték, ez maradt nekem mindenemből, ez a kis hordócskám, víznek, az sem másnak...

– Tudjuk mi azt, angyalom, hogyne tud-

nánk, nem volt nektek, parasztoknak soha semmitek sem, nem is tudom, hogy éltek az Isten ege alatt, de hát ilyen az élet, tiszta nyomorúság!

– Úgy is van, ahogy mondani tetszik...

– Na, szívd csak meg még egyszer... Aztán ne sajnáld ezt a kis borocskát, úgy sincs mit enned, minek innod akkor? Igazam van?

– Ne tréfáljon velem, mert nem tréfa ez! Ha az a kis kenyerem elfogy, nem tudom, mi lesz, mert még egy sütetnyi liszt az van, annyi az egész, de azt se süthetem meg, még csak az hiányozna, hogy kimozduljak a házból... ami maradt, arra is jött parancs, felrakni a családot az útra, s ami volt, odaadtam, vigyék, ki tudja, mi lesz vélek... úgy vagyok én itt az Isten gondjában, az meg nem sok...

– Igazad van – mondta a katona. – Nem sokat ér ez az élet!

Letámasztotta a kulacsát a hordó mellé, megtörölte a száját.

– Igazad van! Na, most aztán jöhet a kolbász meg az oldalas, de siess vele, mert lejár az időnk!

– Micsoda kolbász...

A katona felállt a helyéről.

– Nem érted, hogy mit mondtam?! Kolbászt hozzál, meg oldalast meg sonkát!

– Nem kell félni, öreg! Hozd a kolbászt meg az oldalast, aztán letelik a mi időnk is, te meg lefekszel, és alszol nyugodtan...

– Honnan hozzak, uram, hát honnan hozhatnék...

Az első katona megcserélte a vállán a puskát, a jobb válláról a balra tette, s hatalmas pofont adott a parasztnak.

– Hol a disznód?

– Nincs! – kiáltotta a paraszt. – Nincs, semmim sincs.

– Fogd be a pofád, mert beléd fojtom a szuszt, te sátánfajzat. Kiabálni akarsz?...

Megfogták s hátracsavarták a kezét, bajonettet nyomtak az oldalának.

– Ha még egy hangos szót szólsz, vége az életednek! Hol a kolbász meg a hús?

– Nincs ahhoz joguk... – nyögte a paraszt – én is olasz vagyok...

– Hová dugtad, azt kérdeztük?

– Ne komédiázz, öreg! Neked se jó, ha mi kezdjük el keresni, és megtaláljuk közben a feleségedet vagy a lányodat, úgy, ahogyan elmentek innen. Eszünk egy keveset, aztán jóccakát!

hogy most nincs olasz vagy nem olasz, hanem háború van, ennyi az egész!

– Értem, uram, értem... – mondta a paraszt.

– S ha mi nem védenénk meg az ellenségtől, mi lenne veled, angyalkám? Na, eredj előre, és nyisd ki az ajtót!

Az ajtó előtt megálltak.

– Ide figyelj, angyalom! Holnap – nem mi, hanem mások – megint eljövünk. Ha velük is végigcsinálod ezt a cirkuszt, akkor kezdhetsz imádkozni az üdvösségedért, megértetted?

– Egyenek meg engem, uram, mert itt mást már nem találnak...

– Hová gondolsz, öreg? De ha valami nézeteltérés lesz holnap, akkor szétlőjük hajnalra a házacskádat...

– Véleményem szerint kő kövön nem marad – mondta a másik.

– Értem, uram – mondta a paraszt, s megnyitva az ajtót, kiengedte őket a házból.

Másnap hárman jöttek, aztán négyen, s attól kezdve jöttek mindennap.

Még kétszer pofozták meg – az első két napon –, s megették az egyik disznót, s megittak egy hordó bort – ezeket hajnalonként ásta elő a paraszt a trágya alól –, s kapcát csináltak három lepedőből.

A paraszt felnyögött, aztán megindult ki a pitvarba.

– Nagy disznója vagy a Máriának – mondta az első katona, amikor az ágy szélére ülve evéshez láttak. – Nagyon nagy disznója vagy! Az ember megdöglik miattad, hogy élhess szabadságban, hogy nyugodtan ülhess a fenekeden, s akkor ilyen cirkuszt csinálsz egy kis ennivalóért, nem sül ki a szemed? Ilyenek voltatok mindig, megennétek még a mocskotokat is!

A paraszt a pitvarajtóban állt, illetve a szobaajtó küszöbén, megmozdult, s leült a küszöbre.

– Nagyon nagy disznó vagy, de jó a kolbászod, jól készítitek... Magad csináltad? Beszélj, ha hozzád szólok, te?

– Magam, uram, magam... – mondta a paraszt. – Maga csinál mindent a paraszt: kenyeret, bort, húst, mindent maga csinál.

– Ne szavalj, inkább szívd meg a hordót!

Ittak, aztán befejezve az evést, a maradék ételt – két szál kolbászt meg egy fél oldalast – az oldalzsákba rakták. Meghúzták s megint megtöltötték a kulacsaikat.

– Ami pedig azt illeti, hogy te is olasz vagy – mondta a magasabbik katona –, jegyezd meg,

Úgy jöttek mindig tizenegy óra tájban, s éjfél körül álltak tovább.

Az ötödik napon késő éjjel, már elmentek régen az olaszok, megint zörgött az ajtó. Akkor már nyitotta a paraszt az első zajra. Felkelt az ágyáról, s elhúzta a reteszt. Kint három osztrák állt, puska a kezükben, az egyiknek a csövét azonnal a melléhez nyomták.

– Befelé – mondta egy hang rossz, idegen olaszsággal.

– Van olasz katona? Felemelni, felemelni a kezet!...

A paraszt felemelte a karját, a puskacső még egyre a hasának feszült.

– Magam vagyok – mondta –, magam egyedül, nincs itt egy lélek sem, nem tettem én maguknak semmi rosszat...

– Na, beljebb menni, beljebb menni...

Az egyik osztrák kint maradt, kettő meg bement, s betette maga után az ajtót.

– Enni adsz, meg bor! Értesz engem? – mondta a katona, nyilván határvidéki, vagy ki tudja, hol tanult meg valamit olaszul.

– Enni? Honnan adjak én, uram...

Többet nem is mondhatott, a másik osztrák előrelépett, s tiszta erővel pofon vágta.

– Kiabál, meghalsz, tudod...?! – ugrott hozzá a másik.

– Enni! – mondta, amelyik pofon vágta. – Gyors! Enni!

Amikor az egyik hordó tetején ülve enni kezdtek, azt mondta a paraszt: akárhogy is van, de én nem vagyok katona, nem bántottam én magukat soha, mégis kiforgatnak mindenemből...

– Was sagt er? – kérdezte a másik, aztán megvonta a vállát, s két falat között a szájához emelte a kulacsot.

– Mondd meg neki, hogy háború van, s fogja be a száját!

– Fogd be a szád, akárhogy forgatod, ellenség vagy, örvendj, hogy ennyivel megúszod!

– Igaza van – mondta a paraszt –, nagyon igaza van, akár így forgatjuk, akár úgy, igazsága van...!

Az osztrák eléje nyújtotta a kulacsát, mire felállt, s a hordó felé hajolva megszívta a bort.

Másnap, amikor az olaszok – négyen – megérkeztek, a paraszt egy levelet adott át nekik.

– Mit akarsz vele?

– Olvassák el... az osztrák küldi!

A katonák a fegyverükhöz kaptak.

– Miféle osztrák?

– Akik a tegnap éjjel itt voltak.

– Hol voltak, itt?

– Itt, ahol most maguk ülnek, úgy jöttek éjjel, úgy két óra körül, hárman...

A katonák egymásra néztek.

– Mit akartak itt nálad, mert keresztüllőlek!

A paraszt a küszöbön ült, bicska a kezében, vágta a körmeit. Felnézett.

– Mit akartak volna? Enni akartak, meg inni, meg elvitték egy pokrócomat, az egy szált, ami volt...

– S ez a levél micsoda?

– Maguknak küldik... mert mondták, hogy megint jönnek éjszaka, s én mondtam, hogy maradjanak csak, mert magukat itt találják, aztán baj lesz, akkor írták ezt a levelet, volt egy köztük, aki gagyogott valamit, érteni lehetett, az írta, a másiknak a szavára, hogy adnám oda maguknak...

– Ha elárultál minket, meghalsz, te fapofájú Krisztus. Eredj ki, Giuseppe, és maradj az udvaron... Miért járt a pofád, hogy mi ide jövünk, mi?

– Hogy ne jöjjenek egyszerre, s ne verekedjenek az én házamban, ne találják itt egymást, s ne lövöldözzenek, meg arra is gondoltam, hogy többet nem mernek jönni, ha megmondom, hát azért!

A katona káromkodott, felbontotta a pa-

pírt, aztán a sarokba kuporodva gyufát gyújtott, és elolvasta.

– Menj, hívd be Giuseppét – szólt a társára, amikor visszatért a helyére.

Ahogy elment a paraszt előtt, rácsapott a tenyerével a fejére.

– Te pedig szívd meg a hordódat, te siralomvölgye!

– Mit akarsz? – kérdezte Giuseppe, ahogy belépett a szobába. – Menjen ki valaki helyettem!

– Maradj csak a fenekeden. Tudod, mit akar az osztrák? Azt írja, hogy ők éjfél után jönnek mindig, mi meg úgy, ahogy eddig, és éjfélre menjünk a fenébe...

– Hogyan? – mondta Giuseppe.

– Úgy, ahogy érted! – vigyorgott a katona. – Ha máskor jönnénk, szétlövik a házat, s akkor „ti se esz, mi se esz", így írták!

– Az anyjukat! – mondta Giuseppe, tátva maradt a szája, csak nézte a másik katonát. – Az anyjukat! – mondta később ismét.

– Ez már így van! – mondta a katona. – Most aztán törd a fejedet, vagy te se esz, én se esz, vagy mi legyen?

– Az anyjukat!

Hallgattak.

– Már mégiscsak olasz ez a paraszt – szólalt meg a harmadik. – Minekünk több jogunk van hozzá!

– Jog, nem jog... szétlövik a házat, aztán te se esz, én se esz!

– Az anyjuk!

Hallgattak.

– Ide figyelj, te paraszt! – mondta a katona. – Hallottad, mit írtak?

– Nem sül ki a szemük!? – állt fel az öreg.

– Ne prédikálj, ne prédikálj! Húzd meg a bort, aztán hallgass...

Szótlanul ittak, aztán ettek, végül megtöltötték kulacsaikat. Az ajtóban, mielőtt kiléptek volna, azt mondta a katona.

– Mondd meg nekik, hogy rendben van! Mit mondasz?

A paraszt hallgatott. Az egyik odalépett hozzá, s megdobva a vállán a fegyverszíjat, megfogta a paraszt mellén a kabátot.

– Azt kérdeztük: mit mondasz?

– Hogy rendben van... – mondta a paraszt.

– Jól jegyezd meg, ahogy belépnek, rögtön szólsz nekik, hogy rendben van... Egyébként ha elfelejtenéd megmondani nekik, holnap szétlövik a házadat úgy, hogy kanállal sem szeded össze soha, mert lőni, azt tudnak! Megértetted?

– Megértettem – mondta a paraszt.

Nem zárta be utánuk az ajtót, hanem kiállt a küszöbre, s zsebre rakta a kezét, belelógatta mélyen a zsebébe a kezét, s nézte az udvart, aztán a fákat meg a holdat.

Három hét múltán aztán szétlőtték a házát, nem maradt belőle semmi, csak a füstölgő négy fal, az istálló meg teljesen leégett. Két napig lőtték egymást a zászlóaljak, aztán hirtelen csend lett, rohamra indultak az osztrákok. A paraszt lent volt a pincében, ott volt az egész család, két menye, öt unoka meg a felesége. Onnan hallgatták a kiabálást, a lábak dobbanását, a kézigránátok csattanását, s aztán az olaszok ordibálását, ahogyan kergették az osztrákokat.

– Elég legyék már! – mondta a paraszt, amikor a ház körül sírni kezdett a három asszony.

Zsebre tett kezekkel állott az udvar közepén, a kalapja a szemébe húzva, oda se nézett, amikor csendre intette őket. Hordozta a tekintetét a házról az istállóra, istállóról szét az udvaron. Odalépett a házához, s a pitvar oldalán a tenyerével megdöngette a falat, úgy járta s döngette, próbálta körbe az egészet, ami megmaradt a házból. Néhol megdőlt a keze alatt a fal, de javarészt állott még elég erősen.

Aztán visszatért az asszonyokhoz, s rászólt a feleségére.

– Ereszd őket, hadd szedjenek, amit találnak...

Az asszony hóna alatt egy tyúk meg egy kakas volt, egyik erről, másik arról. Leengedte őket a földre, s szét is szaladtak mindjárt. Később azt mondta a feleségének.

– Ha a két fiú itthon volna, könnyebben hozzáláthatnánk.

Az asszony sírni kezdett. Eltakarta a kendőjével a szemét, csak sírt. S különös módon, amikor úgy két hét, fél hónap után megkapták az értesítést – az egyiket nagyon hosszú késéssel éppen a front miatt, amely a házuk körül húzódott –, hogy mind a két fiú elesett, akkor csak leült az udvaron az egyik gerendára, ült, ölébe tette a kezét, s nem hagyta el a száját egy hang sem, csak ült, s nézett maga elé egy hang nélkül.

A Müller család halála

– Tudja – mondta Wolfgang Müller a siralomház kis cellájában a rabtársának –, én tulajdonképpen egészen biztos vagyok a dolgomban. Nem történhet nagy disznóság velem... érti, hogy mire gondolok? Viszonylag könnyen megúszom majd ezt a dolgot, néhány esztendővel, s ez a cirkusz úgyis rövidesen véget ér, és akkor végeredményben nem történt semmi!

– Nagy bolond maga, Müller! Én azt hiszem, nem is láttam nagyobb bolondot magánál! Az ember elnézi magát, és arra gondol: Istenem, mennyi marhája van a teremtésnek...

– Egyáltalán nincs igaza! Én, hogy úgy mondjam: az Isten különleges védelme alatt állok!... S ez bőven elég nekem ahhoz, hogy ne veszítsem el a hitemet! Ez nem bolondság! Ez a legkomolyabb dolog az egész világon!

– Mondja, Müller! Tisztességes ember maga?

– Hogy érti?

– Úgy, hogy... hallgatom itt magát, és nem tudok rájönni: közönséges és nyomorult fé-

reggel van-e dolgom – ne haragudjon, ha ilyen őszinte vagyok –, vagy pedig: maga a legromlatlanabb ember a földön, akit, ha felakasztanak, mint ahogyan én meg vagyok győződve róla, nagyon mocskos dolgot követ el az emberiség!

Müller felemelte az ujját.

– Meg kell állapítanom, hogy nekem az emberiséggel semmilyen néven nevezendő összeütközésem nincs! Ezt mintegy aláhúzva jelentem ki!

– Mondom, Müller... maga vagy gazember, vagy valóban az Isten kegyeltje. De attól tartok – mindenképpen bolond!

– Nem – mondta határozottan Müller. – Egyszerűen arról van szó, hogy az Istennek vannak törvényei...

*

– Ugye, én kedvesem, Te is érzed azt a nagy felelősséget, és egyben úgy is mondhatom, hogy tisztességet, amit a jó Isten bízott ránk, és kiegészíteném ezt azzal is, hogy érzed azt a nagy hivatást, amellyel az egész emberiségnek tartozunk, s hogy milyen kiváltságosan szép, bár nehéz feladatot vállalunk az egész emberi nem szolgálatában?

Ezt akkor mondta Müller a feleségének, amikor az életet adott hatodik gyermeküknek, és elgyötörve a szenvedéstől, de arcán a meghatottság rózsáival és szemében az öröm könnyeivel, az első csókot fogadta Müllertől. Ahogy az ilyenkor lenni szokott, megszorította a férje kezét, de azután még többet is tett: felemelte a kezét, és megsimította Müller haját, és végigsimított az arcán is. Nem szólt, csak lehunyta a szemeit, mosolygott, és úgy bólintott.

Müller leült az ágy szélére.

– Nyilván tisztában vagy vele, hogy mennyivel nehezebb dolgunk lesz ezután, és hogy nevén nevezzem a dolgot: mennyivel több gond szakad majd ránk! Én ezt mind végiggondoltam már, de különben beszéltünk is már róla! Igazán naiv és felületes vélemény az, hogy ahol négyen vannak, ott nem gond az ötödik, ezt mi már tudjuk, bár egészen kedves és végeredményben tisztességes szándékú gondolatnak tartjuk, hogy ilyesmit mondanak... De a valóságban ez nem így van! Ami az élelmezést illeti, azon a téren valóban nem számottevő a különbség aközött, hogy négy vagy öt gyermek ül az asztalnál, de ez még a legcsekélyebb gond! Hanem a ruha- és cipő-

vásárlásnál, az ágynemű, a hálóöltözet beszerzésénél, a harisnyák, télikabátok, pulóverek, sálak vásárlásánál, illetve mint ahogyan mi csináljuk, az utóbbiak kötésénél, egészen nyilvánvalóvá válik a megnövekedett gond, egy teljes embernek az eltartásával növekedik a család amúgy sem csekély gondja! Mindezt azért mondom most, hogy tudjuk, mi vár ránk, és számításba vegyünk minden lehetőséget, mivel megnövelhetjük a család bevételét, hogy két-három esztendő múlva ennek a kis emberkének is, gyermekünknek, mindent megadhassunk, hogy egészségesen fejlődhessen, és szervezete ne nélkülözze a szükséges táplálékot, valamint a kellő ruházattal is elláthassuk!

– Ugye, szép gyermek? – mondta az asszony.

Müller átkerült az ágy túlsó oldalára, és a gyermek fölé hajolt.

– Nagyon szép! – mondta. – Nagyon szép! Talán ez a legszebb mindannyi között! Igazán őszintén mondom, hogy ő a legszebb...

Hosszan nézte a gyermeket.

Aztán ráhajolt a pólyára, arcát bedugta a csipkék és kis fodrok közé, és a gyermek melle fölött megcsókolta a vásznat.

– Köszönöm – mondta, amikor felemelkedett. – Igazán, nagyon köszönöm Neked...

Visszaült a helyére, az asszony fejét a tenyerébe fogta, és a szemébe nézett.

– Boldoggá teszel engem, Martha... nagyon boldoggá!

Megcsókolta, aztán óvatosan visszafektette a fejét a párnára, és felállva, a kezeit összefonva a háta mögött, járkáln kezdett.

– Igen nagy gondokkal kell megküzdenünk, Martha! Kettőnknek fel kell nevelnünk hat gyermeket, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy hat új embernek az élete múlik rajtunk! Ennek a nagyságát és magasztosságát szinte nem is lehet szavakkal kifejezni! Nem vagyok híve annak, hogy arról beszéljünk, miként annyian, előttem teljesen érthetetlenül teszik, hogy arról ábrándozzunk, hogy gyermekeinkből feltalálók, államfők vagy költők, esetleg híres katonák lesznek, vagy tudósok, vagy mit tudom én, mire gondolhatni még ilyenkor? Mi egészséges és felelősséget érző embereket kell neveljünk – ennél többet nem tehetünk, mert ennél több, Marthám, egyszerűen nincs! Hogy ez mennyi gonddal, és kimondom kereken: mennyi önfeláldozással járó feladat – arra szintén nehéz kifejezést

találni. A legcsekélyebb mértékben sem akarok dicsekedni ezzel, kötelesség, és az ember nem vonhatja ki magát alóla, hacsak nem akar egészen elrugaszkodott és tisztességtelen lenni. De hivatásunk nehézségét és értékét ismerni, a kötelesség mellett, jogunk is. Mert mi igazán tudjuk, hogy mivel jár ez! Te pontosan hét esztendeje jársz ugyanabban a télikabátban, holott mindannyian tudjuk, hogy a nők sokkal inkább szeretnek szép, és hogy úgy mondjam, elegáns ruhában járni, mint akármelyik férfi! Immár elég hosszú házassági időnk alatt még nem tudtunk úgynevezett bundacipőt vásárolni számodra, ami pedig valóban szükséges és fontos lenne. Ehelyett mindössze pamutot, illetve gyapjút vásárolhattunk, amiből harisnyát kötöttél magadnak, hogy ne fázzon a lábad. És sorolhatnám tovább: jóformán semmivel sem tudjuk egymást megajándékozni, mert minden ilyen alkalommal a gyermekeknek veszünk valamit, hogy ismerjék meg az ilyesfajta örömet, és később, majd felnőttkorukban, maguk is kötelességüknek érezzék ezt gyermekeikkel szemben. A mi kettőnk táplálkozásáról nem is beszélek! Tizenegy esztendővel ezelőtt ittunk utoljára kakaót, és negyedik gyermekünk

megszületése óta egy héten egyszer iszunk tejet, vasárnap, a többi napon meg pontosan ennyi idő óta teát iszunk, bár mindketten rendkívül szerettük a tejet. Lényegesen kisebb adagot eszünk mindenből, hogy a kellő mennyiségben jusson a gyermekeinknek, kiknek a táplálkozása, sajnos, még így is kívánnivalót hagy maga után. A szerelmünkön és mélységes szeretetünkön kívül semmit nem tudunk egymásnak nyújtani! De kérdem én tőled, Marthám, nem kárpótol-e mindenért bennünket a végtelen becsülés, amivel egymás iránt viseltetünk, és a lelkiismeret, mely csöndes és tiszta bennünk, mert a megtett kötelesség érzete uralja! És nem többet ér-e mindennél, hogy láthatjuk: gyermekeink a körülményekhez és a lehetőségekhez képest egészségesen fejlődnek, szervezetük ép, idegrendszerük hasonlóképpen, mert szeretetben és gondoskodás alatt élnek, érzik a biztonságot, amit nyújtunk számukra, tudják, hogy ameddig élünk, mindig és mindenben számíthatnak ránk, segítségünkre, tanácsainkra és mindenfajta gondoskodásra, éppen ezért az éjszakáik is nyugodtak, egészséges az alvásuk, ami különösen fontos a növekedő test számára, és ami, énszerintem, a legfontosabb és amiben

ugyancsak egyetértünk: ekképpen ők maguk is ilyenekké válnak, és úgy számíthatnak majd rájuk gyermekeik, mint ők miránk!

Odament a gyermekhez, és megállt fölötte.

– Nagyon nehéz és gondokkal terhelt életet kell leélnünk! De ha arra gondolunk, hogy Istennek vannak törvényei, melynek rendelései alól nem szabad kivonnia magát az embernek, akkor a fáradalmak és gondok ellenére is, békés és nyugodt marad a lelkünk, és következésképpen az életünk is, ahogyan eddig, ezután is az lebegjen a szemünk előtt, hogy mi az emberi társadalomban a legszentebb kötelességet teljesítjük, melynél szebb, magasztosabb, és hogy úgy mondjam, fontosabb: nem létezik! A társadalom sok esetben nem adja meg számunkra a kellő tiszteletet és megbecsülést – illetve javítanom kell a szavaimon –, a társadalomnak nem minden tagja adja meg számunkra a megillető tiszteletet és megbecsülést, sőt, a szükséges segítséget sem, ami a legelemibb kötelessége lenne... de nem erre kell gondolnunk, hanem arra, hogy az emberiség mindig bennünket nevez mégis fenntartóinak és legérdemesebb tagjainak, s mi ezt minden alantasabb érzelem, mint gőg és szerénytelenség nélkül magunkra vehetjük... Én,

Marthám, mindent el fogok követni, hogy boldoggá tegyelek benneteket! Nincs és nem is lesz soha más gondolatom, csak az, hogy megfeleljek hivatásomnak, értetek, és bizonyára nem veszed fontoskodásnak, ha azt mondom: végeredményben az emberiségért...

Az asszony lehunyta a szemeit.

– Nagyon szeretlek!... Nagyon jó ember vagy, Wolfgang... Én olyan boldog vagyok melletted! Nagyon, nagyon köszönöm, Wolfgang!

*

– Ezt a napot is megúsztuk, Müller!

Müller az ablaknál állt, a rács mögött, fent, magosan az ablak egyik sarka törött volt, látni lehetett az emeleteket és az ég kis darabját. Friss levegő áradt be az üveg helyén.

Müller felemelte a karjait, szabályosan mély lélegzetet vett.

– Az éjjel, sajnos, rosszul aludtam. Amikor behoztak ide, a zsebemben maradt a nagyobbik fiamnak a cipőcédulája. Aznap vittem javíttatni, nagy nehezen sikerült talputalványt szereznem, és nálam maradt az átvételi elismervény. Mit gondol, kiadják anélkül a cipőt?

– Sajnos, nem tudom megmondani!

– Minden bizonnyal kiadják! Feleségem megismeri a cipőt, és különben is... bárki beláthatja, hogy nem maradhat cipő nélkül a gyerek, mert nincs cédula! Feleségemnek viszont, úgy gondolom, nem kellene megmondania, hogy miért nincs meg a cédula! Habár... ennek igazán semmi köze nem lehet a cipőhöz!

– Mondja, Müller, de őszintén... ezért nem tudott aludni maga az éjjel?

– Igen! Erre ébredtem fel! Tudja, hogy van az... az ember egyik percről a másikra felnyitja a szemét, és a homlokára csap... „Jézus-Mária, hogy elfelejtettem..." Nekem rendszerint eszembe jut így, ha megfeledkezem valamiről! Mit gondol, ha szólanék e miatt a cédula miatt? Bent van a tárcámban a letétiben, kötelességük lenne kiadni, különösen, ha megtudják, hogy egy gyermek cipőjéről van szó! Ez igazán független az én ügyemtől, ehhez a gyermeknek semmi köze sincs!

– Csodálatos egy állat maga, Müller!

– Csak beszéljen! Nekem az a véleményem, hogy a legelemibb kötelességünk törődni azzal, hogy van-e cipő egy gyermek lábán, vagy nincs! Mindannyian emberek vagyunk, és tudnunk kell a legelemibb kötelességünket!

Egyáltalán miért csinálunk mindent, ha nem a gyermekeinkért!

– Rendben van, Müller... Ma már nem akasztanak fel bennünket, az egyelőre valószínű! Holnap hajnalig eltöprenghet a cédulája... Aztán, ha Isten megsegíti, eszébe juthat valami más, nyugodtan üljön fel az ágyán, és csapjon a homlokára!

– Különös emberek maguk! Sokszor igazán nem értem, hogyan gondolkodnak! Mint akik teljesen elfelejtették, hogy miért vannak a világon. A tárgyaláson – folytatta Müller, és ellépve az ablaktól, karjait hátrafonva sétálni kezdett –, a tárgyaláson megkértem a bírót, tegye lehetővé, hogy üzenetet küldhessek haza valamilyen formában, mert ugyanennek a fiamnak, akinek a cipőcédulája nálam maradt, a tanítónője levelet küldött, hogy föltétlen keressem fel az iskolában, mert a gyerekkel kapcsolatban szeretne közölni velem néhány dolgot, bizonyára valami gyerekcsínyről van szó, mert a fiam megkért, hogy magam menjek el, és ne szóljak az anyjának. Isten tudja, miről lehet szó! Akármilyen gyermekcsíny, az ember soha nem tudhatja, mi lappang mögötte, vagy veszélyeket rejthet magában. Minden gyermekben vannak, lehetnek olyan tulaj-

donságok, amelyek sokáig bujkálnak, de valami kis apróságban felvillannak, és az ember rádöbben rossz voltukra. Ilyenkor még egyáltalán nem késő mindent megtenni azért, hogy a hajlamot akár a legkisebb rosszra is, még rvosoljuk. Ha a tanítónőnek valami ilyen közölnivalója akadt volna, most olyan helyzet állt elő, hogy megtörténhet, miszerint elfe ledkezik róla, mert én nem kerestem fel, és a következményekkel igazán nem tudni, hogyan állunk... Én ezért szerettem volna üzenetet küldeni a feleségemnek! A bíró nem engedte meg, és elutasította azt a kérésemet is, hogy ők érdeklődjenek a tanítónőnél, és majd közöljék a feleségemmel, hogy miről van szó.

– Hallatlan! Ennek az embernek, most, kivételesen, így nevezem a bírót a maga kedvéért, Müller – ennek az embernek azonnal fel kellett volna függesztenie a tárgyalást, és intézkednie kellett volna, hogy a felesége idejében megkaphassa a maga üzenetét! Ugye, így gondolja, Müller?

– Igen! Ha nem is ragaszkodtam volna, mint ahogyan nem is ragaszkodtam a tárgyalás felfüggesztéséhez, de mindent meg kellett volna tennie, hogy a feleségem az üzenetet

idejében megkaphassa! Ez a legkevesebb, amit elvárhattam volna! Ehelyett hazaárulónak nevezett, és rendreutasított! Kénytelen voltam megjegyezni, hogy gondolkodjon el rajta: ugyan, mit érnének a hazájukkal, ha én nem nevelnék hat gyermeket, és egyáltalán mit érne bármilyen haza, ha a szülők, hozzám hasonlóan, nem nevelnének új embereket, hogy úgy mondjam, saját vérük, egészségük és lemondásaik árán! Ez így igaz, uram! És ebben én nem ismerek tréfát, sem gúnyolódást!

*

– Ha megengedné, Herr Oberst...

– Azt hiszem, mindennel végeztünk!

– Mindössze egy levélről szeretnék még jelentést tenni, helyesebben szólva, tekintve, hogy befejezett ügyről van szó, csak mint dokumentumra szeretném felhívni a figyelmét... Wolfgang Müller feleségének...

– Ez az ügy be van fejezve, Herr Leutnant!

– Ha megengedné... A börtönparancsnok küldte át a levelet...

– Nem akarok hallani többet erről az ügyről! – A hadnagy elhallgatott.

– Mondja, Kühle...! Mit akar maga ezzel a Müllerrel?

A hadnagy hallgatott. – Kérem, válaszoljon! Mit akar maga ezzel a Müllerrel?

– Semmit, Herr Oberst! Szerettem volna, ha elolvassa a levelet, amelyet a felesége küldött hozzá a börtönbe.

– És miért akarja, hogy elolvassam? Az ügy be van fejezve, nem? Mondja meg: miért olvassam el?

– Magam sem tudom, Herr Oberst...

– Úgy... Na, adja ide azt a levelet, Kühle!

– Parancsoljon!

A levél a következőképpen szólt:

„Szeretett férjem, kedves Wolfgang! Egy egész hétig nem hallottam rólad semmit. Szeretett férjem, azt sem tudtam rólad, hogy hol vagy. Itt, énnálam kint voltak, és felforgattak mindent, az egész lakást, de hiába kértem, hogy mondják meg, hová vittek, még csak nem is válaszoltak nekem. Nagyon gorombák voltak, de az egyik megsimogatta a kis Clarát, és akkor nem sírtak többet. Hogy milyen goromba is tud lenni némelyik ember. Szeretett férjem, nekem még ideadták az utolsó fizetésedet, de azt mondták, többet nem adnak. Ez tegnap volt, és akkor kijött utánam a Gefreiter, amelyik volt nálunk egyszer, és ő azt

mondta, hogy tudja, hogy te hol vagy, de ne mondjam meg senkinek, hogy ő ezt megmondta nekem. Ezt nagyon kérte tőlünk. Szeretett férjem, én nagyon aggódom miattad. Azt mondják, nagyon hideg van ott, és én tudom, hogy te könnyen megfázol. De ez a legrosszabb, hogy nem vagy velünk. Nem lehet meleg ruhát kérni?

Szeretett férjem, én nagyon sokat gondolkodom azon, hogy jól tettük-e, amit csináltunk. Attól is félek, hogy jobban megbüntetnek, mint ahogyan mi azt elgondoltuk. Ezeknél a magas rangú embereknél sohasem lehet tudni, hogy mit gondolnak. Én kezdek rájönni, hogy nem minden ember gondolkodik úgy, mint mi. Mintha rosszabbak lettek volna az emberek mostanában. Ne haragudj, hogy én ezt írom most neked, de én nagyon el vagyok keseredve, hogy nem vagy itthon. Én mondtam is azoknak, akik itt voltak, hogy egy családos embert, akinek sok gyereke van, azt nem lehet úgy mérni, mint akinek nincs olyan feladata, hogy embereket neveljen fel. Mondtam ezt is nekik, mert azt mondták, hogy te bűnt követtél el azzal, amit tettél, hogy az, hogy egy férfi bűnt követ-e el, vagy nem bűn az, amit tett, azt csak a családja mondhatja

meg, és csak az mondhatja meg, hogy rossz ember, vagy nem. És hogy senki nem is rendelkezhet egy apával, csak a családja, mert az ilyen ember már senki másé, csak a gyermekeié és a feleségéé, és még csak nem is a magáé az ő élete, hanem már az egész családé. Úgy mondtam neki, ahogy te szoktad mondani, és ahogyan én is tudom, hogy úgy van. Mert én sem vettem soha semmit sem magamnak, és nem is szórakoztunk, mert minden pénzre szükség volt, a gyerekeknek. Szeretett férjem, a kabátodban találtam egy levelet, amit a Gürsch kisasszony írt, és amiben kéri, menjél be hozzá. Én be is mentem hozzá, és azt mondta, hogy a Franzli kétszer verekedett egymás után. Azt is mondta, hogy ő nagyon szereti a Franzlit, és azért törődik vele nagyon. És azt is mondta, hogy minket is nagyon tisztel, mert mindig szépen járnak a gyerekek, pedig ő tudja, hogy milyen nehéz lehet ez nekünk, ezt azért írom, mert mondtad a múltkor, hogy milyen rendesen beszélt veled is. Nekem nagyon rosszulesett, amit ő mondott nekem. Jó lenne, ha itthon lennél, hogy megmondjad, hogy mit csináljak a Franzlival. Tudod, hogy ő nem rossz gyerek, de nagyon ideges és nyughatatlan mostanában. Én azt hi-

szem, hogy a sok bombázástól van ez nála. És az se jó, hogy mindig hallja, hogy mennyi embert öltek meg, és milyen hajót süllyesztettek el. Ő már elég nagy, és mindig hallgatja a rádiót. Csak véget érne már a háború. Te mit mondasz, mikor ér véget? Ezen a héten már nem adtak olajat sem. Amit adtak, azt mondják az asszonyok, hogy műzsír. Nem is olyan rossz, mint mondják, de nem tudom adni a kicsinek, amit azzal főzök, mert rögtön megy tőle a hasa. És mindenki mondja, hogy a gyerekeknek nem szabad adni, mert megy tőle a hasuk. Mivel főzzön akkor a sok asszony a gyerekeknek? Akármilyen háború van, vagy akármit is csinálnak, akik vezetik az országot, olyannak nem szabadna lenni, hogy a szülő ne tudjon enni adni a gyerekének. Én nem is tudom, milyenek az ilyen emberek, és nem is hiszem el, hogy jót akarnak, mert első mindig a gyerek kell legyen mindenkinek. Abból sohasem lehet jó, ahol nem azon vannak, hogy a szülő mindent meg tudjon adni a gyerekének. Ha téged jobban meg fognak büntetni, mint ahogyan mi beszéltük itthon, akkor nincsen bennük semmilyen lélek, és utol fogja érni őket az Isten keze. Édes Wolfgang, én még nem kívántam senkinek soha rosszat, de most

nagyon szomorú vagyok. De mégsem szégyellem, hogy ezt mondom, mert én érzem, hogy igazam van, amikor ezt mondom. A Franzli itt van mellettem, és mindig kérdi, hogy mit írok; én nagyon aggódom ezért a gyermekért! Most mind azon gondolkodom, hogy nem csináltunk-e vele valamit rosszul. Ő volt az első, és akkor mi még nem értettünk olyan jól ahhoz, hogy mit kell csinálni, hogy jól neveljük őket. De nem tudom, hogy mit tettünk volna rosszul. Te mit gondolsz? Inkább csak én látom súlyosnak a hibáját, mert most olyan ideges vagyok. Te mit gondolsz? Jó lenne most beszélgetni róla, hogy tudjuk aztán, hogy mit kell tenni. Istenem, csak itthon lennél már! Mit gondolsz, ha megmondanád, hogy Simbachot csak két kilométer választja el attól a helytől, ahol a Führer született, akkor az nem lenne-e jó? Vagy az rossz lenne, ha azt mered mondani, hogy te is azon a vidéken születtél, ahol ő? Én már mindenfélére gondolok, a legrosszabbra is, és azért írok róla, hogy segítsek neked, amíg ott vagy. Édes Wolfgang! Én most gondolok a legrosszabbra is, és azért írok róla, mert biztos te is gondolsz rá, hogy akkor mi lesz velünk. Én nem hiszem, hogy úgy történne, de ha mégis úgy

lenne, és volna szívük jobban megbüntetni téged, mint arra az egy évre, amit beszéltünk, te akkor is, akármilyen nehéz is lesz, légy nyugodt, mert én mindent megteszek, hogy a gyerekek ne nélkülözzenek, és foglalkozok velük majd, mintha te csinálnád. Én nem tudlak egészen pótolni téged, de mindent úgy teszek, ahogy te szoktad velük. Hardtnak is kihúztam a fogát, azt mondta, nem is fájt neki. Olyan bátran viselkedett, úgy örvendtem neki. Én mindent megteszek majd. Már a pénzt is úgy osztom be, hogy ne egy évig, hanem tizenöt hónapig legyen elég. És ezt úgy csináltam, hogy nem is nyúltam ahhoz, amit biztonságra tettél félre, hogy legyen, ha kell valamire, amire nem számítottunk. Tudok itthon is munkát vállalni, és azért is írom, hogy egyezz bele, hogy kesztyűket varrjak itthon. Einchornné tud szerezni nekem ilyen kesztyűvarrást. Hardt azt mondta, ő előkészíti mindig a pamutot, mert azt fel kell fűzni egy szerkezetre, Franzl pedig már csinált nekem egy kis lámpát, amit az asztalra lehet szerelni, hogy annál dolgozhassak. Ebbe bele kell egyezned, mert másképpen nem tudom a legrosszabb esetre biztosítani, ami kell. De bízzál nyugodtan, hogy egy év múlva itthon vagy.

Tereád hat embernek van szüksége, és ezt mindenki beláthatja majd, hogy elsősorban önekik tartozol felelősséggel, és mindent az ő érdekükben kell csinálj. Szeretett férjem, nálad maradt a Franzl cipőcédulája, biztos a tárcádba tetted, mert nem találtam a zsebedben. De ne nyugtalankodj miatta, mert én megismertem a cipőt, és akkor kiadták a cédula nélkül is. Nagyon jól megcsinálták, csak benne hagyták a talpában a szegeket, alig tudtuk Franzlival kireszelni belőle. De nagyon drága volt, és vissza kellett jöjjek pénzért. A gyerekek cipőit sokkal olcsóbban kellene csináltatniuk. Édes Wolfgang, nagyon fáradt vagyok, mert már este van, és egész nap mostam. Válaszolj gyorsan, és írd meg minél hamarabb, hogy milyen a büntetésed, mikor jössz haza körülbelül. A gyerekek este tőled is mindig elbúcsúznak. Ezt a Hardt kezdte, és azóta mindegyik csinálja. Nagyon gyorsan válaszolj. Bízzál bennem, édes Wolfgangom, én helyetted is mindent megteszek értük. Szerető szívvel csókol az egész család, örökké hű társad:

Martha."

Müller ezt a levelet természetesen nem kapta kézhez.

Az ezredes letette a kezéből. – Elolvastam, Kühle!

A hadnagy nem szólt.

– Maga már elolvasta nyilván?

– Elolvastam, Herr Oberst!

– Na és...?

– Szerettem volna odaadni Önnek...

– Értem!...

Felállt, összehajtotta a levelet, majd két darabra tépve, beledobta a szemétkosárba. Kilépett az íróasztal mögül, végigsétált a szőnyegen, majd így szólt.

– Figyeljen rám, Herr Leutnant... Gondolkozott már azon, hogy miben különbözünk mi, emberek, az állatoktól?

– Úgy gondolom, sok mindenben, Herr Oberst...

– Na persze... De én most a leglényegesebb különbözőségre gondolok... Maga mit gondol?

– Nem tudom hirtelenjében...

– Gondolkozzon nyugodtan.

– A szeretetre gondolok, Herr Oberst!

– Örvendek, hogy ezt mondta, igen közel állunk egymáshoz a véleményeinkben... Én

tudniillik a gyűlöletre gondoltam. Nincs nagy különbség közöttük, Kühle, és ennek igen, igen örvendek. Tudja, én egy ideig azt hittem, hogy a sajnálat a legmagasabbrendű emberi képesség, emlékszem egy mélységes hívőre, akivel egész estét átbeszélgettünk erről. Ő természetesen a szeretet mellett szólt. Én azt mondtam, hogy a sajnálatra egyetlen élőlény sem képes rajtunk kívül, míg a szeretet engem csak megnyilvánulásaiban érdekel, s abban nincs különbség állatnál, embernél, gondoljon a legnagyobb áldozatra, amit a szeretet követelhet. De a sajnálat az más! Azzal, kedves Kühle, csak mi rendelkezünk. Aztán olvastam, amikor Nietzsche a lélek parasztlázadásának nevezi a reformációt, kisstílűek, szűkfejűek lázadásának – azóta még inkább megutáltam a protestánsok birkaszagú szabadságát, büdösek, mint a pásztor bundája, s bárgyúak, mint a nyáj! Nem elég fegyelmezettek ahhoz, hogy szolgák legyenek, és nem elég tehetségesek ahhoz, hogy parancsoljanak és követeljenek! Undorító! A legrosszabb minőség! Nincs jövőjük, Kühle. Olvastam például az egyik egyházunknak az áttérési formuláját, a következő volt a szövegben: Isten áldását kérjük az Egyházra, mely atyánkfiát eddig hitben fel-

nevelte! Nos, Kühle... ezek szeretnek is, sajnálnak is, csak éppen gyűlölni nem képesek! És ezért áll még Róma! Érti az összefüggést? Érti, hogy mit akarok mondani ezzel a Rómával, a máglyáival és a bérgyilkosaival, tömlöceivel és hóhéraival?! Micsoda gyűlölet! S micsoda időálló hatalom! Nos... mit gondol, gyűlöl minket ez a Müller, vagy hogy hívják...?

– Nem vettem észre, Herr Oberst...

– Ezen nem is csodálkozom, barátom... Nem is vehette észre! Megnyugtatom magát, hogy nyoma sincs benne a gyűlöletnek! Sőt: fogalma sincs arról, hogy mi az!

– Úgy gondolom, igaza van, Herr Oberst!

– Egészen nyugodt lehet, hogy nem tévedek! Protestáns dolog ez, Kühle! Semmi grandiozitás, semmi lenyűgöző! Azaz: – hogy elmondjam, mi került a sajnálat csodálata helyébe – semmi emberi, Kühle! Én ezt az embert utálom, mert nem tud és nem enged gyűlölni! Tanulja meg: tisztítsa meg az utat azoktól, akik nem engednek gyűlölni! Csak így nyithat teret az ember elé! Ahány elveszett harc, az mind ezeken bukott meg, ahány elveszett nagy álom, mind ezek törték a gerincét! Amit ő tesz, azt az állat is megteszi, barátom!

Valahol szobrot emeltek egy kutyának, mert négyszer rohant be az égő házba a kölykeiért, negyedszerre nem jött vissza. Többet, Kühle, többet! Többet az embernek!

Visszalépett az asztalhoz.

– Veszélyeztette a céljaiért és az új világ eszméjéért harcoló Német Birodalom győzelmét! Ezért halálra ítéltem! Sajnos, nincs módomban mindannyi Müllert a tárgyalóasztalom elé állítani!

– Ez valóban így van, Herr Oberst...

– Hogy?

– Azt mondtam, hogy ez valóban így van... Egyébként engedje meg, hogy kijelentsem: attól tartok, hogy a háborút elveszítettük. Úgy is mondhatnám, hogy ez meggyőződésem, Herr Oberst!

– Megismételné, amit most mondott?

– Nem szívesen, Herr Oberst! Elveszítettük a háborút.

*

A siralomházban égett a villany. Kis kék égő szórta tompa fényét a fehér falakra. Az ajtón az etetőnyílást mindig nyitva tartották. Valamiféle meggondolásból az őr fegyvertelenül sétált mindig az elzárt folyosón, ahonnan ezek

a kis cellák nyíltak. Kint viszont, a háromszorosan zárt folyosóajtó előtt jól fegyverzett őrség vigyázott.

Müller hanyatt feküdt az ágyán, lábát, kinyújtva a pokróc alól, az ágyvasra rakta, két karja a feje alatt. Az éjszakából időnként behallatszott valami a város lüktetéséből, vonatfütty, autódudálás.

– Nem akartam kérdezni eddig... de sehogyan sem fér a fejembe, hogy hogyan lett rendőr magából, Müller? Ha azt mondja nekem, hogy elment kötéltáncosnak, akkor azt mondom: Na, Istenem!? De hogy jutott eszébe magának, hogy rendőr legyen?

– Egyáltalán nincs mit csodálkozni rajta – válaszolta Müller. – Az is éppen olyan tisztességes foglalkozás, mint bármelyik más! Ha az ember becsületes munkával keresi meg a pénzét, akkor teljesen mindegy, hogy mi a foglalkozása. Ebben a vonatkozásban én nem látok különbséget a miniszter és az újságkihordó között, mindketten tisztességesen megdolgoznak azért a pénzért, amit kapnak. Teljesen mindegy, hogy milyen munkából tartják el a családjukat, ha becsületesen megdolgoznak érte mind a ketten. Ami pedig a rendőrt illeti, az valóban hasznos munkát végez, szinte azt

mondhatnám, hogy rendkívül hasznos munkát. Egyáltalában nem közömbös az, hogy milyen a város képe, hogy tele vannak-e szeméttel a járdák és az úttestek, és gusztustalanok, rájuk nézni is rossz, vagy pedig tiszták, frissen sepertek, és nincs tele dobálva mindenféle szeméttel. Magának fogalma sincs arról, hogy milyen rendetlen tud lenni némely ember, és mennyire nem törődik a köztisztasággal. Legalább két hónapi munkámba telt, amíg egy susztert sikerült leszoktatnom arról, hogy a cigarettavégeket ne dobálja ki a járdára. Egy pincehelyiségben volt az üzlete, az ablak közvetlen az asztala fölött nyílt, s ha elszívta a cigarettáját, akkor kidobta a járdára. Máskülönben igazán rendes, családjának élő, korán kelő ember volt, és egész élvezetesen el lehetett beszélgetni vele, de maga is tudja, milyen nagy a szokás hatalma, és mint mondottam, pontosan két hónapba telt, míg egy kis vízzel telt edényt állított maga mellé a sarokba, hogy abba dobálja a cigarettáit. Akkor is azt mondta: „A maga kedvéért, Herr Freiter, hogy beszélhessünk másról is." Mintha nem a saját jól felfogott érdeke lett volna.

Aztán ott vannak a tolvajlások! Én, kérem, ismertem olyan tolvajt, aki azzal dicsekedett,

hogy – ha nem fogják el ugyebár – akkor mindent elhozott volna abból a házból, ahová bement. „Semmije nem maradt volna a paciensnek – mondta –, semmije sem maradt volna", és így is volt, két hatalmas zsákban valóban minden értéke benne volt egy küszködő vasutascsaládnak. Ez egyébként, aki ezt mondta, egy egészen fiatal gyerek volt, talán tizenhattizenhét éves, és jóformán az utcán nőtt fel. Engedje meg, hogy megmondjam, bármennyire is elszomorítom vele: ezeknek a félrecsúszott emberi életeknek a tragédiája mind ott kezdődött a gyermekkorban, szinte kivétel nélkül ott kezdődik! Higgye el, kérem, én a legkomolyabban és nagyon sok szomorú tapasztalat után mondhatom: hogy ez így van! Mert kérem, a szülők nem követtek el mindent, hogy gyermekeiket csak a jóra tanítsák, mert nem ellenőrizték, hogy mivel töltik a szabadidejüket. És kérem: hadd mondjam meg a legnagyobb igazságot, amit szintén, hogy úgy mondjam, tapasztalati tények igazolnak: legtöbb ilyen gyermeknek a szülei szegény emberek voltak! Nem volt megadva számukra, kérem, minden támogatás ahhoz, hogy a szükséges módon nevelhessék a gyermekeiket! És most nem arról beszélek, hogy

nem biztosítanak elég időt a szülő főfoglalkozására – a gyermek nevelésére! –, hanem arról, hogy a legelemibbet sem biztosították! A szülők is emberek, kérem, gondolja csak meg! Ők sem hibátlanok, a sok gond, a mindennapi kenyér előteremtése még egy magányos ember számára is gond, hát még ahol két, három vagy tisztesebb helyeken még több gyermekről kell gondoskodni, ruháról, cipőről, reggeli, ebéd, vacsora, és kérem, bizony tízórairól és uzsonnáról is, ha azt akarjuk, hogy annak a fejlődő kis szervezetnek ne legyen hiánya semmiben, és megkapja azt, amire szüksége van! A gyengébb jellemű emberek, bizony, elfáradnak, megöli a türelmüket és a felelősségérzetüket a gond! A napról napra való gond, hogy mit adok holnap enni. Érti ezt, kérem: mit adok holnap enni a gyermekemnek! Ez nem gyerekjáték! Ez a világ legnagyobb dolga! És felőrli az idegeket a nélkülözés, az örök kilátástalanság, a cipők, a ruhák, a tanszerek, az ingek, a zöldség, a hús és minden vásárlása abból a pénzből, amiből, kérem, amiből nem lehet kijönni, mint mondani szoktuk, ugyebár! Ezt csinálja az ember hosszú éveken keresztül, és belefásul – akkor, amikor az Isten vagy az emberiség, vagy bárhogyan mondhatjuk – rá-

bízott négy vagy öt, vagy bármennyi kis embert, hogy teremtsen ezekből tisztességes nagyokat! Inni kezd, ugyebár, mint számtalan esetben volt alkalmam konstatálni hivatalos működésem közben, inni kezd, mert nem lát kiutat a sok esztendő becsületes és küzdelmes munkája után sem, és kész a tragédia. És ha nem is iszik – elhagyja a türelem és a hivatásérzete. Tehát az, ami a legfontosabb a szülő esetében, elhagyja a felelősségtudata! Hogy ő ennyi és ennyi emberért felel. Belefáradt, kérem! Eltompult, ahogy mondják... megette a gond, kiégett. A gyerek meg az utcán, a gyerek nem becsüli a szülőanyját és az apját, mert úgy véli, hogy nem értékes ember, mert, íme, nem tud neki mindent megadni, a szülő is érzi ezt, és anélkül hogy tudna róla, nem mer erélyes és határozott lenni a gyermekével, és nem tud követelni, nem meri következetesen követelni a jót, mert, hogy úgy mondjam, kisebbségi érzete van, illetve, ugye, a lelke mélyén, bármilyen műveletlen is, szégyenli magát, és nem mer szólni a gyerekének, és kész van, kérem, a tragédia, és nőnek fel az ilyen emberek, akiket azután valóban csak kivételes szerencse vagy különösen jó alkat ment meg az erkölcsi mocsártól. Mert, kérem, a szülő nem adott

meg mindent a gyermekének, akit végeredményben, ugyebár, az egész emberiségnek nevel, vagyis olyan lesz az emberiség, amilyennek ő neveli, ezek a szülők. Ezeket én, kérem, mind nagyon jól láttam a rendőrségem idején!

– Egy pillanatra, Müller... még mindig nem mondta meg nekem, hogy egyáltalán, hogy a csodában lett maga rendőr? Most már rendben van, szép foglalkozás, jó foglalkozás meg a többi, de azt mondja meg nekem, hogy került maga oda?

– Ezt mi a feleségemmel megbeszéltük – mondta Müller, és oldalt fordulva az ágyán felkönyökölt. – Ezt mi igen alaposan megfontoltuk a feleségemmel! Igen komoly okok késztettek arra, hogy otthagyjam addigi hivatalomat, és belépjek a rendőrség kötelékébe. Tennem kellett ezt akkor, amikor munkahelyemen igen kecsegtető jövő állt előttem. Bár csak a nagyon távoli jövőben, amikor legkisebb gyermekem is – számításunk szerint – már önálló keresettel rendelkezik. Tehát végeredményben akkor, amikor, hogy úgy mondjam, saját lábukon is meg tudnak majd állni. Nekünk viszont úgy kellett gondolkodnunk, hogy éppen az azt megelőző időben

tudjunk biztosítani nagyobb keresetet a család számára. Ez a meggondolás azonban még nem döntötte el, hogy mit teszünk. Lehet-e olyan munkakörbe jutni, ahol éppen akkor biztosítják a szülő számára a magasabb jövedelmet, amikor arra leginkább szüksége van, tehát akkor, amikor gyermekei még nem önállóak, és amikor teljesen a szülők keresetére van utalva az életük? Úgyhogy ebben a vonatkozásban nem sokat remélhettünk. Viszont eldöntötte a kérdést az, amikor egészen korlátozták az élelmiszer-kiutalásokat. Ez 1942-ben történt, mint bizonyára Ön is tudja! Ott álltunk, kérem, a minimális fejadaggal, és bármennyire is megvontunk a feleségemmel mindent magunktól – csak annyira táplálkoztunk a feleségemmel, hogy éppen tragédia ne történjen –, ott álltunk teljesen lesújtva a ránk nehezedő gondtól, hogy mit adjunk enni a gyermekeknek. Lehetetlen helyzet volt! A szükséges kalóriának, mint kiszámítottam, csak a hatvanöt százalékát kapták a gyermekeink. Ezt huzamosan nem lehetett eltűrni a szervezet egészséges fejlődésének veszélyeztetése nélkül! A fizetésem, mint első írnoknak, kettőszázötven márka volt! Ebből az összegből képtelenség megfizetni a feketepiac árait. Összeírtuk azo-

kat a tárgyakat, köztük a kettőnk ruhaneműit is, amit eladhatunk, vagy falura utazva, élelmiszerre cserélhetünk. Számvetést készítettünk ezek alapján, és kiderült, hogy legjobb esetben százegy napig, míg a legrosszabb esetben mindössze hetvenhat napig tudjuk a normális étkezést biztosítani ily módon. Tehát a legjobb esetben is csak százegy napig! És akkor jóformán mindent eladtunk, ami valamenynyire nélkülözhető kettőnk részéről. Más megoldás után kellett néznünk. Tudja, ugyebár, hogy a fegyveres testületek tagjai, illetve alkalmazottai családtagjaikra is kiterjedően élelmiszer-pótadagokban részesültek. Mégpedig olyan mértékben, hogy amikor mi ezt megtudtuk, és feleségemmel kiszámítottuk, akkor vitathatatlan volt, hogy gyermekeink kalóriaszükségletét, természetesen rájuk számítva a kettőnk részét is, kilencvenkettő százalékra tudjuk emelni. Gondolja meg! Hatvanöt százalékról kilencvenkettőre! És ha hozzászámítjuk, hogy dolgaink eladásából, minden héten egy – ahogy elneveztük – bőségnapot tudunk előállítani, akkor egészen más a helyzet! Még akkor is, ha számolunk a huszonöt márka fizetéscsökkenéssel, ami a rendőri szolgálatom első fél esztendejében,

sajnos, adva lesz... Viszont ezeket az úgynevezett bőségnapokat pontosan nyolc hónapig voltunk képesek megtartani. A rendőrségtől a fiatalabb korosztályokat átvezényelték a frontalakulatokhoz, magam tartalékos őrvezető voltam, és lehetőség nyílt arra, hogy egészséges és be nem hívott tartalékos katonák jelentkezzenek a rendőrség szolgálatába. Nagyon alaposan meghánytuk-vetettük mi ezt a dolgot, és nem volt könnyű határozni! De... ezzel megszűnt részemre minden kiadás, ami a harisnyát, alsóneműt és egyáltalán a ruházatot illeti. Számítsa csak a cipőtalpalásokat – kéthavonként tizenöt márka! Az utazási költséget, nyolc márka havonként! Ezen mind élelmiszert vásárolhattunk! Ellene szólt, hogy a legrosszabb időben is a nyílt utcán kell tartózkodnom, meghűlhetek, és esetleg súlyosabb betegséget szerezhetek, aminek semmiképpen nem szabadna megtörténnie egy családfenntartó esetében! Nagyon sok meggondolás volt! És sok mindennel kellett számolni. Például a bombázásokkal, ami mégiscsak nyílt utcán érheti a rendőrt, s akinek még kötelességei is vannak abban az esetben, tehát nem vonulhat azonnal a pincébe! Három napba telt, amíg végérvényesen határoztunk! De,

tudja... tulajdonképpen már az első napon tudtuk, hogy mit határozunk, még akkor is, ha három napig beszéltünk róla! Tudtuk mi már az első napon! Így igaz! Kilencvenkét százalék az, tudja, mégsem hatvanöt! Az kilencvenkettő! Kilencvenkét százalék... És mondja meg: mit tesz ilyenkor egy szülő?

Pedig... tudja! Én még ezt senkinek sem mondtam, és természetesen otthon sem szóltam róla egy szót sem: én, nagyon-nagyon őszinte leszek, én igazában: nem szeretem az egyenruhát... a revolverről meg ilyesmiről nem is beszélve...

Rendőri szolgálatának második esztendejében Müllerhez beállított az anyósa, egy egészen kedves, unokáit végtelenül szerető, egyszerű teremtés, aki vejével teljes mértékben meg volt elégedve, és akit Müller is szeretett és tisztelt jó szívéért, egyszerűségéért és özvegységében tanúsított kitartó erejéért, tisztességéért.

– Egészen rossznak ítélem meg a helyzetet a frontokon – mondta a vacsoránál az asszony. – Általában minden nagyon emlékeztet a múlt háború utolsó hónapjaira. Az emberek idegessége, nyugtalansága, és maguk az újságcikkek elsősorban. Ha visszaemlékezel, fiam, ak-

kor is úgy kezdődött a baj, hogy az újságok tele voltak magyarázó jelentésekkel, hogy miért vonulnak vissza a csapataink, és hogy ezek a visszavonulások csak egy új támadás előkészületei. Most pontosan úgy írnak az újságok...

– Ne aggódjon, mama – mondta Wolfgang –, nagyon keveset tudhatunk mi mindarról, ami történik. Ki sem tudom mondani, menynyire örvendünk, hogy újra láthatjuk! Nagyon aggódtunk, amikor megkaptuk a levelet, hogy nem éri-e valami baj a vonaton. Különösen Martha aggódott a bombázások miatt. Én igyekeztem megnyugtatni... bár őszintén szólva magam is éppúgy aggódtam, és még most is, bármennyire örvendünk, nagyon kockázatosnak tartom, hogy a mama ide utazott!

– Én annyira örvendek, hogy itt van! – mondta Martha megszorítva az anyja kezét.

Az asszony Wolfgangra nézett.

– Én is örvendek, kislányom, hogy látlak benneteket, de... Én tulajdonképpen miattad utaztam ide, Wolfgang.

– Miattam?... Nem értem, mama...

– Nincs semmi baj, Wolfgang... de úgy

gondolom, beszélnünk kell valamiről, ha még nem gondoltál rá magad is!

Martha értetlenül nézett kettőjükre. Wolfgang összeráncolta a homlokát.

– Nem tudom, mire gondol, mama...

– Majd a vacsora után megbeszéljük, fiam. Most pedig – fordult a gyerekekhez –, halljuk, mi újság van veletek. Kis Harangocskák...

Később, amikor a gyerekek már aludtak, és ők hárman ültek csak az asztal körül, így szólt az asszony.

– Rólad és a családodról van szó, Wolfgang, és azért utaztam hozzád, hogy mindent alaposan megbeszéljünk! Szeretném felhívni valamire a figyelmedet, s utána gondolkozz majd el rajta, és cselekedj belátásod szerint. Nekem, fiam, egyre inkább az lesz a meggyőződésem, hogy ezt a háborút elveszítettük. Az utóbbi időben számos jel igazolja ezt a nézetemet. A vonaton két katonát láttam, akik végigjárva a fülkéket, csizmát és pokrócot árultak. Én ilyesmit már láttam a múlt háborúban, és akkor is a züllés és az összeomlás kezdetét jelentette. Sok olyan sebesülttel beszéltem, akik a frontról tértek vissza, és semmi jót sem mondottak, pontosan ilyenek voltak a múlt háború sebesültjei is az utolsó hónapokban. Nem

tudom, hogy te mennyire emlékszel erre, de én határozottan tudom, hogy így volt. Semmi jóra nem számíthatunk! Azt szeretném megkérdezni tőled, hogy gondoltál-e arra, hogy mi történik veled és a családoddal, ha elveszítjük a háborút, és bevonulnak a megszálló csapatok?

Martha az urára nézett, aztán vissza az anyjára.

– A mama ezt így gondolja, egészen biztosan így gondolja?

– Biztos vagyok benne, lányom! Sok mindent láttam az életben, és mindig nyitott szemekkel kellett járnom. Erre tanított az élet! Nos, mit gondolsz, fiam?

Müller bizonytalan, gondterhelt arccal nézett a terítőre. – Nem tudom, mit mondjak mama... Minálunk egyáltalán nem így vélekednek, egyáltalán nem mondanak ilyesmit...

– Nem is mondhatják, fiam... Még akkor sem, ha maguk is meg vannak győződve arról, amit én is mondok. Az állam alkalmazottai nem beszélhetnek ilyesmiről, és a feletteseid akkor teljesítik jól a kötelességüket, ha soha nem mondanak ilyesmit, még talán az utolsó percben sem! De mi most nem ott, hanem itthon beszélgetünk, s ilyenkor őszintének kell legyünk!

– Na, természetes... – mondta Müller teljesen elmerülve a gondolataiban.

– Nagyon elkeserít engem, mama! – mondta Martha.

Az asszony így folytatta.

– Én nem ismerem a te meggyőződésedet, Wolfgang! Mi erről szinte soha nem is beszéltünk, mert soha nem tartottuk fontosnak sem te, sem én. Örvendtem, hogy olyan vagy, amilyennek megismertelek, és tudtam, hogy Marthát olyan férfi mellé adtam, amilyen mellett tudni szerettem volna mindig. Ezért soha nem érdekelt, hogy s mint vélekedsz különböző dolgokról, amik nem tartoznak a család életéhez szorosan. Most sem tudom, hogy mi a véleményed a Führerről, és nem is kérdeztem. Mindössze annyit mondok: bármilyen véleményed is van, azt mindig háttérbe kell szorítsa az a meggondolás, hogy számodra mindig a család az első! Te, fiam, nem vagy szabad ember, mint ahogyan én sem voltam az világéletemben, mert nagyon nagy küzdelmek árán kellett felnevelnem tisztességes és dolgos emberekké a gyermekeimet, és az ő érdekük rendelkezett mindig felettem. Te sem vagy a magadé, még kevésbé, mint én, mert neked hat gyermekről kell gondoskodnod, és

a legkisebb is csak közel húsz esztendő múlva tud majd megállni a maga lábán. Addig teneked mellettük kell állnod! Ennél nagyobb parancs a becsületes ember számára és egyáltalán a férfi számára nincs! Én... tudom, hogy te is így gondolkodol, Wolfgang!

Müller még mindig az asztalt nézte.

– Persze... Persze...

– Én úgy látom, fiam, hogy ez most nem olyan háború, mint amilyen a másik volt! Akkor sok mindent tiszteletben tartottak, amiről most még csak hallani sem akarnak, abban a háborúban nem öltek meg gyermekeket, és tiszteletben tartották a polgárok életét, akik végezték tovább a munkájukat, és a legkevésbé voltak felelősek azért, hogy háború van. Ma legszívesebben mindenkit megölnének, aki a másik nyelvét beszéli! Wolfgang! Elmondom, miről van szó: amikor a Führer csapatai bevonultak az elfoglalt területekre, akkor mindenkit – ahogy mondják – megsemmisítettek, aki fegyveres szolgálatot teljesített. Úgy mondták, hogy ezt a biztonság érdekében teszik. Nem törődtek semmivel – elpusztították őket, vagy jobbik esetben ide hozták, táborokba zárták, elválasztották a családjuktól! A háborúban, fiam, az egyik mindig túlli-

citál a másikon! Annak idején mi elvettük a franciák gyárait, ők amikor győztek, megsemmisítették a mieinket! Semmi jóra nem számíthatunk!

Müller felnézett az anyósára.

– Mire gondol, mama?

– Magam sem tudom, Wolfgang, hogy mit lehetne csinálni! Egyet tudok csak: ha elveszítjük a háborút, rád, mint fegyveres alakulat tagjára, roppant nehéz idők várnak, és ezt a család nem fogja tudni elviselni! Nem is akarok a legrosszabbról beszélni... A háborút elvesztették, Wolfgang! És eszerint kell gondolkodnod!

Martha kétségbeesetten, alig hallhatóan mondta.

– Ez szörnyű, Wolfgang! Ez borzalmas!

– Ez így van, fiam!

Wolfgang hosszú ideig hallgatott, aztán felállt az asztal mellől.

– Bocsánat, mama...

Végigment a szobán, elhaladva a felesége mellett, megsimogatta a fejét, és kiment a szobából. Keresztülment a konyhán, és kiment az udvarra.

Amikor negyedóra múlva visszatért, megállt a felesége háta mögött.

– A mamának tökéletesen igaza van, Martha! – Visszaült a helyére.

– Viszont a pótfejadagokról semmiképpen sem mondhatunk le!

– Nekem már nincs mit eladnom, fiam... – mondta az anyósa.

– Persze... persze...

Csend lett.

– Te mit gondolsz, Martha...? – nézett fel Müller.

– Nem tudom! A gyermekek ételéből semmit nem lehet elvenni... Nem tudom, Wolfgang, nem tudom...! Szörnyű ez, mama!

– Nem szabad kétségbeesned, Martha... gondolkodni kell!

– Mindenesetre számítanunk kell arra is – mondta Müller –, hogy nem veszítjük el a háborút!

– Én erre nagyon keveset számítanék, fiam!

– Értem, mama... de mégis számolnunk kell vele, mi, egyszerű emberek olyan keveset tudunk a világ nagy dolgairól, hogy mindig mindenre gondolnunk kell! Mindig, mindent nélkülünk csinálnak, mintha a világon sem lennénk, vagy nem is lennénk emberek mi is! Gondolnunk kell arra is, mama... hogy megnyerik a háborút!

– Annál nehezebb a dolgod, fiam! Úgy gondolom, valóban gondolnod kell erre is...

– És ha ezt is számításba vesszük... akkor... – Müller felállt, és sétálni kezdett a szobában.

– Két esztendő szolgálatom van, és a munkahelyemen, hogy úgy mondjam, megbecsülnek... Ha a háborút megnyernénk, minden biztosítva van a családom számára, dolgozhatom egyre magasabb fizetéssel, ameddig az erőm megengedi, végeredményben mindaddig, amíg a gyerekeknek szükségük van rám! Tehát nemcsak a pótadagokról van szó, Martha...! Ez a dolognak az egyik oldala... a másik... a másik minden valószínűség szerint úgy van, ahogy a mama mondta, azok közé tartozom majd, akik nem számíthatnak semmilyen kíméletre azokban a rendkívüli időkben, hiába vagyok családfenntartó, nem fogják számításba venni! És akkor bármi megtörténhet velem, Martha... a legrosszabb is!

– Mit tegyünk, mama?

– Nem tudom, kislányom... A háborút elveszítjük, és akkor Wolfgang valóban csak a legrosszabbra számíthat... Gondolkodni kell!

– Nekem így is, úgy is a családom mellett kell maradnom, és nem hagyhatom őket egy napig sem kereset nélkül!

– Így van, fiam!

Csend lett.

Hosszú idő múlva Wolfgang odament az anyósához.

– Köszönöm, mama... És nyugodjon meg! És te is nyugodj meg, Martha! Bíznotok kell bennem!

Megcsókolta a felesége homlokát.

Éjjel csendesen megszólalt.

– Alszol?

– Nem! – mondta Martha.

– A mamának teljesen igaza van...

– Nagyon félek, Wolfgang!

– Tulajdonképpen egy családos embert, aki gyermekek felneveléséért felel, soha nem lenne szabad ilyen helyzet elé állítani...

– Ó, Wolfgang... miért ilyen az élet?

– Nem tudom... – mondta sokára Wolfgang.

– Mi lesz velünk?

Magához ölelte Marthát.

– Nyugodj meg! Én majd gondolkodom... És bízzál bennem! Bízzunk egymásban, Martha.

*

Kühle, a hadnagy, letartóztatása után magánzárkára került. Az ágy vaslábán hegyesre re-

szelte a kanalát, és az agyonkarcolt, összefirkált fal egy üresen maradt részére a következőket véste. (Egyébként az üresen maradt kis faldarabkát a jobb felső sarkon a következő sorok határolták: „Ma megtaláltam hajamban az első ősz szálakat, 17 éves vagyok. Március 21. A tavasz első napja."

A másik oldalon, kissé lejjebb hatalmas vonásokkal vetve pedig a következő három szó: „Gyermekeim! Édes Gyermekeim!!") Kühle a következőket véste a falba:

„Herr Oberst! Maga kitenyésztett, felsőbbrendű barom! Úgysem érti meg, de ide írom: ezt a háborút elvesztettük, de nemcsak ezt a háborút. Eddig a történelemben minden háború *elveszett* háború volt. Ugye, nem érti, maga több, mint ember! Maga birka!"

Friedrich Kühle
magántisztviselő

– Pocsék ez az étel, Müller, legalább most adhatnának tisztességes ételt az embernek. Ez nem vacsora, ez moslék!

– Én megpróbáltam kiszámítani... Hozzávetőlegesen ezer-ezerkétszáz kalóriában részesülünk egy nap, és abban is mintegy hat-

százat a kenyér ad maga. Egy hároméves gyermeknek is csak szűken lenne elég... az ízére egyébként nem panaszkodhatunk.

– Úgy látom, már megint örvend valaminek!

– Egyáltalán nem örvendek... de ami igaz, az igaz. Az ízére egyáltalán nem panaszkodhatunk!

– Maga képes az ízéről beszélni, amikor az, amit most eszünk, egy jól szituált macskának sem lenne elég?

– Soha nem szabad igazságtalannak lenni... Az íze valóban jó! Egyébként nem mondhatnám!

– Rendben van, Müller... ne beszéljünk többet róla! De mi a csodát néz maga rajtam?

Müller lopva, sűrű pillantást vetett a társára, s amint az feltekintett, Müller azonnal elkapta a szemét. – Magához szólok, Müller... Beszéljen, mert a torkára lépek!

– Igazán semmi... hogy úgy mondjam, Ön félreért engem... Egészen komolyan mondom! – és elpirult.

– Na, hát akkor ne fixírozzon, mondja meg, hogy mit akar... De most már elég legyen belőle! Ma egyébként maga mossa el a csajkákat!

Vacsora után Müller hosszan járkált fel-alá

a cellában. Gondterhelt volt, a tekintete meg zavart. Végül így szólt:

– Ha megengedné, egy pillanatra... szeretnék megbeszélni magával valamit!

– Ó, parancsoljon, édes uram... ne haragudjon, hogy nem kínálhatom meg semmivel, de azért helyezze csak kényelembe magát. Na, mondja csak, Müller! Üljön le, és mondja!

– Köszönöm, inkább állva maradok...

– Na, ki vele, Müller...

– Kissé nehezen megy, hogy úgy mondjam... Egészen szokatlan dologban kellene döntenünk, illetve én magam már döntöttem is, és megnyugtatásul közlöm... hogy ezt majd vegye úgy, mintha a feleségem véleményét is hallaná. Ebben az esetben egészen biztos lehet!

– Mi az ördögöt akar, maga szerencsétlen...?

– Ha nem veszi rossz néven... emlékeztetni szeretném, hogy tegnap elmesélte nekem, hogy... szóval, úgy értem, hogy mi az a bűncselekmény, hogy úgy mondjam, amiért ugyebár... itt van!

– Ez így van... Maga okos ember, Müller!

– Igen, igen... Hát, ha nem veszi rossz néven, hogy erről beszélek... én gondolkodtam a

dolgon, kérem! Úgy kell mondanom, hogy alaposan meghánytam-vetettem mindent... és bármennyire is nehezemre esik beszélni róla, mégis el kell mondanom a gondolataimat. Férfiak vagyunk, és nagyon komolyan kell gondolkodnunk az élet felől, különösen, ha mint mi is, szülők vagyunk, apák...

– Mondja, Müller, ne próbáljunk aludni inkább...

– Nagyon fontos dologról van szó... kérem, ne törődjön az alvással, hanem hallgassa azt, amit mondok! Ehhez nagyon határozottan ragaszkodom!

– Miről van szó, Müller?

– Kérem... maga megölt egy asszonyt. Amint elmondotta, egy elvált, gyermekes asszonyt, mert nem akart magához feleségül menni, illetve még szerelmi féltésből is, akarom mondani, ez is hozzájárult a tett elkövetéséhez. Engedje meg, hogy én akár a tegnapi napon is, ne nyilvánítsak véleményt ezzel kapcsolatban. Mindketten nehéz napokat élünk át! És most nagyon őszinte kell legyek, kérem, viselje férfiasan: én nagyon alaposan meggondoltam mindent, és az a véleményem, hogy ön elutasító választ fog kapni a kegyelmi kérvényére! Kérem... ne haragudjon, amiért

ilyen kíméletlen vagyok! A körülmények és a felelősségérzet kényszerít erre! Nem tettem volna azt, ha ön nem említi meg tegnap, hogy első házasságából egy kislánya maradt, aki most nagyon rossz környezetben és rendkívül rossz körülmények között kényszerül élni, a maga nőtestvérénél, aki, hogy úgy mondjam, minden vonatkozásban erkölcsi kifogás alá esik. Nem tettem volna meg, ha ezt nem mondja el nekem! De meg kívánnám jegyezni, hogy én soha egy szóval sem molesztáltam önt, hogy mintegy arra bírjam, hogy elmondja, miért került ebbe a súlyos helyzetbe! De ha arra gondol, hogy... egy gyermek életéről van szó, akkor nyilván belátja, hogy nem mehetünk el szó nélkül a dolog mellett! Én nem tudom, kérem, hogy említettem-e önnek, hogy rendőri működésem idején sok serdülő leányt ismerhettem meg, és kényszerültem hivatalos segítséget igénybe venni az érdekükben, mert a legmélyebb züllés szélén állottak. És, kérem, ezek kivétel nélkül, de a legkisebb kivétel nélkül, mind a megfelelő szülői nevelés hiányában jutottak odáig! Tudja, mire gondolok?... Ez bizonyára önt is aggodalommal tölti el!

– Mit akar, Müller? Hogy a jó ördögbe jut eszébe erről beszélni most?...

– Kérem! Én nagyon alaposan megfontoltam mindent! És egyszerűen – nem tudok elmenni úgy a dolog mellett, hogy a lelkiismeretem ne szólaljon meg a leghatározottabb módon, mintegy követelően! És egészen bizonyos vagyok benne, hogy a feleségem teljes megértéssel fogadja majd a döntésemet! De ehhez az ön beleegyezésére is szükség van, sőt elsősorban arra van szükség. Mi, emberek, kérem, mindannyian felelősek vagyunk egymásért! Gondolja meg, hogy az egész világmindenséghez képest milyen kevesen vagyunk, hogy úgy mondjam, mindössze egy maroknyi ember, szemben az elemek erejével és csapásaival, a természet erőivel és még mennyi kiszámíthatatlan mindennel szemben. Nagyon nagy felelősséget kell éreznünk, hogy úgy mondjam, a nemünk iránt, értem ezalatt az emberi nemet! Tulajdonképpen mindenki cselekedetét ez kellene, hogy vezérelje! A mi végtelen egymásra utaltságunk! Én azt a javaslatot teszem önnek, hogy tekintve a – kénytelen vagyok így mondani, mert teljes komolysággal kell beszélnünk a gyermek sorsát illetően –, tekintve az ön reménytelen helyzetét, oldjuk meg úgy ennek a kisgyermeknek a sorsát, hogy mi magunkhoz vesz-

szük! Kérem, ne szóljon közbe... tudom, hogy mire gondol, de higgye el nekem, hogy a lelkiismeret furdalása és az emlékezés arra, hogy erőmhöz mérten nem tettem meg mindent, az nagyobb baj lenne, mind az én, mind a feleségem számára, mint egy gyermekkel, ahogy mondani szokták: az egy szájjal megnövekedett gond. Összehasonlíthatatlanul nagyobb baj, és egyáltalán, elviselhetetlen lenne. Míg így megleszünk majd valahogyan! És ön egészen nyugodt lehet – sok mindent meséltem már önnek a mi életünkről –, egészen nyugodt lehet, hogy a gyermek jó kezekbe és jó környezetbe, hogy úgy mondjam, kötelességüket és feladatukat ismerő emberek kezébe kerül!

Müller közelebb lépett, és rátette a kezét a másik rab vállára.

– Ne haragudjon, amiért ilyen őszinte és talán kíméletlen is voltam, de most nem rólunk... a gyerekről van szó! És azzal szemben nekünk, mindannyiunknak, közösen vannak kötelességeink! Ez a legelemibb dolog... Nem hagyhatja úgy itt ezt a gyermeket, hogy minden rossz lehetőség mintegy adva van a számára. Kérem, gondolkozzon rajta... Azt hiszem, semmiképpen nem akadályozhatják meg, hogy ön, akár az utolsó pillanatban, kije-

lentse, és kérje tudomásulvételét annak, hogy a gyermekét hozzánk akarja adni további nevelésre, illetve teljes szülői gondviselésre... Kérem, hogy teljes apai felelősségével gondolja meg az elhatározását!

Müller a háta mögé tette a kezét. És gondolataiba mélyülten újra járkálni kezdett.

*

A legnagyobbik Müller gyerek, Franzl – Wolfgang kedvence, de tisztességesen eltitkolt kedvence – éjfél után valamivel, csendesen kimászott az ágyából, óvatosan ellépett a mély álomban szuszogó Hardt mellett, és kiment a mosdófülkébe. Öt apró szék sorakozott egymás mellett – mind Müller keze munkája –, rajta az öt nagyobb gyerek ruhája. A fiú felöltözött, a mosdószekrény alól kis csomagot vett a hóna alá, aztán kiment a konyhába. Elemlámpájának fényét szétszórta a bútorokon, aztán egy levelet helyezett az asztalra, és halkan megforgatva a kulcsot a zárban, elhagyta a lakást. Müllerné a következőket olvasta a levélben, felriasztott álmából az ágy szélére ülve, körülötte hálóingben és pizsamában a gyermekek.

„Mama! Tudom, nagyon meglep majd jelen levelem, és az, hogy nem találtok majd engem. Kérlek, mama, ne búsulj miatta. Pedig te azt hiszed, hogy én szomorúságot okozok neked. Ez nem így van. Én sokat gondolkoztam az életen, és mindenen, ami most van. A Führer megmondotta, hogy a Birodalomnak és az Eszmének *(a fiú ezt a szót vastag, nyomtatott betűvel írta, és görbe, ügyetlen vonalakkal, háromszor aláhúzta)* minden emberre szükség van. Máskülönben nem tudjuk győzelemre vinni az Eszmét! *(Ezt is vastag betűkkel írta, és aláhúzta.)* A mi feladatunk az, hogy vezessük ezt a harcot, és Igazságot tegyünk a világon. Aki ezt nem akarja, azt nekünk meg kell ölni, mert másképp nem győzedelmeskedhet az Eszme! Minden becsületes németnek ott a helye! Én már tizenöt éves vagyok, és nem vagyok kisgyerek! A Hans Kröbl is tizenöt éves volt, és a Führer már ki is tüntette, te is hallottad a rádióban. Az újságok is írták, úgy harcolt, mint egy fiatal vadállat. Még ti is büszkék lesztek rám! Én elmegyek mama, a frontra, és úgy csinálok, ahogy az a kötelességem, hogy ne maradjon olyan, aki nem akarja azt, amit mi akarunk, és én is segítsem a Győzelmet! Mondd meg Hardtnak, hogy hozok majd neki

sok mindent, amit elveszünk tőlük. Akkor neked is lesz minden, mama, és nem lesz annyi gondod, mert mindent elveszünk tőlük, és nem hagyunk nekik semmit, mert a mi Eszménk fog győzni. Én tudom, mama, hogy teneked ez a lépésem nem fog tetszeni, mert ti mindig csak azzal törődtök, hogy mit együnk. Apa meg egyáltalán nem olyan ember, akire szükségünk van. Most többet nem írok. Vár a harc! Vár a Győzelem! Heil Hitler!

Franz Müller"

Az Igazságügyi Minisztérium Büntetés és Kegyelmi Osztályának vezetője minden szerdai napon a kegyelmi kérvények sorsa fölött döntött. Csak azokat terjesztette tovább, a miniszter elé, amelyeket maga erre méltónak tartott. A többit visszaküldte ítélet-végrehajtásra.

– A következőt!

– Wolfgang Müller rendőr altiszt, a harcoló Birodalom elleni súlyos bűncselekmény, lázítás, szervezkedésre való bujtogatás!

– Tényállás?

– Nevezett, szolgálati körzetének területén írógéppel, illetve kézzel (festőecsettel) készített falragaszokat helyezett el a házak falain,

kerítésein, hirdetőoszlopokon és egyéb arra alkalmas helyeken. A 10/5 cm-től 25/30 cm-ig terjedő nagyságú falragaszok a következő feliratokat tartalmazták: „Éljen az USA, Anglia és a Szovjet!", „Éljen Franciaország!", „Éljen Lengyelország!", „Éljen a Belga királyság!", „Éljenek a Győzelmes Szövetségesek!", „Szeretettel várjuk a győztes Szövetséges Hatalmakat!", „Éljenek a zsidók!", „Éljen a Demokrácia!", „Éljen Roosevelt, Churchill és Sztálin!" Nevezett 1944. május 28-ától letartóztatásáig 679 db falragaszt helyezett el körzetének területén. A falragaszokról maga tett jelentést, majd maga ragasztott fel újakat..

– Elég! Védekezése?

– Nem érzi magát bűnösnek. Családjára és hat gyermekére hivatkozott. Családját akkor is el kell tartania, ha a Birodalom elveszti a háborút, ehhez biztosítania kell állását arra az esetre is...

– Ítéletet végrehajtani! A következőt!

*

– Hát, Müller... magából sem lett volna egy Akhilleusz vagy Diomédész!

– Bocsásson meg... ami Akhilleuszt illeti, őt ismerem, de kénytelen vagyok bevallani,

hogy Diomédészt hirtelenjében nem tudnám megmondani...

– Ejnye, Müller... pedig azt mondta, hogy szereti a perzsa meg a görög históriákat...

– Ez valóban így is van...

– Na, mindegy! Nem erről van most szó...

– Engedelmet... én valóban nem emlékszem ilyen nevű hősre, és lekötelezne, ha megmondaná, hogy ki volt, illetve hol kellett volna olvasnom róla!

– Emlékszik a trójai háborúra?

– Hogyne... hiszen említettem, hogy...

– Ostromolták, mit tudom én, hány esztendeig azt a várat, a király feleségéért, rengetegen elestek... és ezek között volt Diomédész is! Valósággal felhördült, ha egy szó is került arra, hogy hagyjanak fel az ostrommal! Nem állhatott meg előtte, csak a hős! Tulajdonképpen én mindig úgy tartottam, hogy ő volt a hősök hőse. Vért kívánt, ha a legkisebb gyávaságot látta, nem kímélte magát Agamemnont sem...

– Stimmt! – mondta Müller. – Most, hogy Agamemnont említi, tudom, kiről van szó! Nemde, ez a hős volt az, aki azt mondotta: ha ti mind hazatértek is ágyaitokba, én itt maradok, és nem hagyom a harcot! Valami ilyesmit...

– Bravó, Müller! Ő volt az! Hát ilyen férfi nem lett volna maga! Ez aztán ott is esett el a vár tövében!

– Igaza van... Emlékszem rá! Egyébként, tudja, én sokat gondolkodtam ezen az egész trójai dolgon...

Müller szokása szerint hátrarakta a kezeit.

– Azt akarom mondani – de kérem, ne nevessenek ki a szentségtörésért –, engem már kamaszkoromban rendkívül elszomorított, amikor arra a sok halottra gondoltam, az árvákról nem is beszélve, kiváltképp a görögökre, akik, kérem, a legnagyobb hősiességgel vetették magukat a csatába, hogy úgy mondjam, egy nagy cél érdekében, és hősi halottak lettek, hogy ezzel a kifejezéssel illessem őket! Mert, ugye, nem vonultak el a vár alól, inkább a halált választották megszámlálhatatlanul sokan... És kérem, a végén kiderült, már úgy értem, hogy csak mi tudunk róla, az utókor, hogy az az asszony nem is volt a várban! Nem is volt ott soha! Ez a tény engem mindenkor mélységes sajnálattal töltött el ezen hősök iránt, akik életüket áldozták, hogy megszerezzék maguknak abból a várból! És, képzelje: nem is volt ott!

– Ne vicceljen, Müller!

– Egyáltalán! Ha körültekintőbben gondolkodott volna erről a históriáról, és alaposabban utánanéz, különböző forrásokban, akkor megtudhatta volna: teljesen felesleges volt az egész. Az asszony nem volt soha Trójában! Egyébként az az érzésem, hogy rövidesen választ kapunk a kérvényeinkre! Én mindig megérzem, ha fontos dolgok történnek velem! Meglátja, ma vagy holnap megérkezik a válasz...!

– Annál rosszabb az nekünk!...

– Ne haragudjon, nem akartam emlékeztetni!

– Ide figyeljen, kedves uram! Azt akartam én kérdezni magától.. azt mondja meg nekem, nem gondolt maga arra, hogy rájöhetnek erre az egész plakáthistóriára, és akkor ide kerül, mint ahogyan itt is van szerencsésen!

– Mi ezt a feleségemmel alaposan megbeszéltük! Természetesen gondoltam rá, és éppen ezért megfelelő élelmiszer- és pénztartalékot hagytam otthon! Ez egyáltalán nem ment könnyen! Habár úgy kell gondolnom, hogy rosszul számoltam, amikor egy esztendőre becsültem a büntetésemet – tudniillik ennyi időre van ellátva a család, úgy-ahogy –,

egész biztosan több lesz belőle, de semmi esetre sem annyi, hogy ne bírnám ki!

– Maga őrült, Müller! Hát magát fel fogják akasztani, nem érti, amit mondok: felakasztják!

– Szó sem lehet róla! A bíró, aki elé az én ügyem került, kivételesen ostoba és korlátolt személy volt! Ekképpen született meg ez a lehetetlen ítélet! Maga nem látta azt az embert. Teljesen abnormálisan viselkedett! Ha a gyermekeimről kezdtem beszélni neki, rám kiáltott, hogy annak semmi köze az egészhez! Mintha nem azoknak az érdekében kellett volna így tennem! A magasabb hatóságok be fogják látni, hogy a kötelességemet teljesítettem! Végeredményben, azok a gyermekek inkább nőnek fel Németországnak, mint nekünk! Mi lenne az országgal, ha én nem nevelném fel őket! Az ország nem műutak, házak meg hegyek – az ország azok az emberek, akiket mind szülők nevelnek fel! És egyébként is... az Istennek vannak törvényei, és azok, kérem szépen, az élet törvényei, és az nem egyéb: a szülő nevelje fel a gyermekeit! Ennél nagyobb törvény nincs! Én egyáltalán nem passzióból vagyok itt, és nem passzióból vállalom ezt a börtönt! Én is tudnék sört inni, és sé-

tálni az Elisabeth-strassén, kuglizni és moziba járni, és nyilasfuszeklit vásárolni magamnak, tudja, milyent mondok, nos, én mindig olyant szerettem volna magamnak, de soha nem vehettem még egy párat sem! És mindezt meg tudtam volna tenni, és megtehetném ma is, és végeredményben bármikor – ha nem a gyermekeimet nézem, és a velük kapcsolatos kötelességeimet! Én itt meg vagyok fosztva a szabadságomtól, és mindössze ezerkétszáz kalóriát juttathatok a testemnek! Ez igazán nem passzió! Mit gondol: olyan könnyű ezt vállalni egy embernek!?

– Figyeljen csak rám, Müller! És mi van akkor, ha a háború után azt állítja majd valaki, hogy ő ragasztotta azokat a plakátokat, és nem maga?

– Ilyet tisztességes ember nem állíthat, mert nem igaz! Azokat én ragasztottam, és senki nem állíthatja, hogy másképpen történt!

– Na, de Müller...! Hát tudja, hogy vannak tisztességtelen emberek is! Egyszerűen kinevetik magát: hohó, hazudsz, barátom! Azt mi ketten ragasztottuk a Schultzcal! Nem is egyedül: ketten.

Müller elsápadt.

– Ez a legnagyobb fokú embertelenség len-

ne! Ezt egyik ember nem teheti meg a másikkal! Mert ha ilyesmit tesz, akkor, arra nincsen is szó! ez... ez... több mint tisztességtelenség!

Ebben a pillanatban kulcs csikordult a zárban, majd megnyílt az ajtó. A folyosón az őr mellett egy alacsony, széles vállú férfi állt. Hátratett kezekkel, kifejezéstelen arccal nézte néhány másodpercig a két rabot.

Aztán az őr lassan becsukta az ajtót.

– Ez mi volt?

– Na, mit gondol?

Müller rabtársa végigfeküdt az ágyán.

– Hajnalra készülhetünk, Müller!

– Ne mondjon ilyesmit!

– Hát mit mondjak, maga barom! Mintha nem hallotta volna, hogy a hóhér megnézi a következő kuncsaftját? Ez a hóhér volt! Megnézte a jelölt urakat!...

Müller az ajtóhoz ment, és fejét az etetőnyíláshoz hajtva hallgatózott.

– Most mentek ki!

– Jöjjön el onnan! Üljön le, maga állat, hogy ne is lássam!

Müller leült az ágyára.

– Gondolja, hogy... akad olyan tisztességtelen ember, aki azt mondaná, hogy ő... illet-

ve, hogy ők... és nem én... nem én ragasztottam azokat a plakátokat?

A másik nem válaszolt. Müller gondolataiba mélyülten maga elé nézett. Aztán így szólt.

– Én ígértem magának, hogy... úgy gondját viselem a gyermekének, mintha az én feleségem szülte volna!

*

Amikor hajnalban az őr Müllert szólította, és végigvezette a folyosón, az ügyelet melletti kis szobában a fal mellé állította, már állt ott egy ember. Idősebb, nagydarab, holdvilágarcú, gyermekesen kék szemű férfi volt, rövid kefehajjal, amilyent a birkózók vagy a mészárosok viselnek leginkább. Talán egy méterre állottak egymástól, arcukkal a fal felé fordulva, és hátrarakott kezekkel. A fal a homlok magasságában sötétebb és fakóbb volt, mint máshol, a hozzáhajtott fejek érintésétől. Müller bólintott a férfi felé.

– Beszéd nincs! – mondta az őr.

A férfi óvatosan Müller felé fordította az arcát.

– Őszre ők is lógni fognak... – mondta halkan.

– Gondolja? – kérdezte Müller.

– Biztos lehet benne!

– Maga... miért van itt?

– Plakát, röpcédula, fegyver... minden! Maga?

Müller hallgatott egy pillanatig.

– Plakát, illetve... röpcédula! De... az enyém egészen más!

– Mindegy! – mondta a férfi. – Megtettük a kötelességünket!

– Igen! – mondta Müller.

– Van gyereke?

– Van! – Müller akaratlanul is kihúzta magát. – Hat! Hat gyerekem van!

– Gazemberek! – mondta a férfi. – Ez a legborzasztóbb az egészben! Nekem tizenegy van... Mi lesz velük?

Müller ránézett.

– Tizenegy...

– Tizenegy...

Megnyílt az ajtó.

– Vezessék be Kurt Schmidtet!

– Viszontlátásra! – mondta a kefehajú. – Halál a fasizmusra!

Amikor az őr hozzálépett, ellökte magától.

– Ne nyúlj hozzám, te, Hitler barma!

Müllert körülbelül öt perc múlva ugyanígy szólították, A szűk helyiségben mindössze egy

asztal állott, mögötte egyenruhában a bíró és a börtönparancsnok.

Az ezredes Müllerre nézett.

– Egyeztetem a személyi adatait! A feltett kérdésekre a legrövidebben válaszoljon!

Müller katonásan, vigyázzban állt. Hangosan és valóban röviden válaszolt a kérdésekre. Mindössze a születési helyénél jegyezte meg.

– Szeretném megemlíteni, hogy ez a helység mindössze két kilométerre fekszik a Führer születési helyétől!

– A kérdésre válaszoljon!

– Parancsára, Herr Oberst!

Az ezredes kezébe vette az iratot, és Müller feje fölött eltekintve, így szólt.

– Mint ügyében ítéletet hozott s ekképpen illetékes bíró, felolvasom kegyelmi kérvényének legmagasabb döntésű záradékolását.

Müller közbeszólt.

– Talán rögtön a tárgyra szíveskedjék...

– Hallgasson! Egyébként, most meghallhatja! „Elítélt cselekményével olyan súlyosan veszélyeztette a harcoló Német Birodalom biztonságát és a totális háborút folytató német nép erkölcsi szilárdságát, hogy kegyelemre nem tartjuk méltónak. Az ítélet végrehajtandó."

Letette a kezéből a papírt, és Müllerre nézett.

– Az erre vonatkozó rendelkezés értelmében szóval is megismétlem: kegyelmi kérvényét elutasították. A fennálló szabályok értelmében elrendelem az ítélet azonnali végrehajtását!

Müller ajka megnyílt, arca sápadt lett, gyorsan, egymás után szedte a lélegzetet.

– Ez... semmiképpen... nem lehet igaz, Herr Oberst!

Odafordult a börtönparancsnokhoz.

– Ez... semmiképpen nem lehet igaz, Herr Major!

Kezeit felemelte a melléhez, és úgy fordult az őrhöz.

– Ez nem... igaz, Herr Freiter! Szó sem lehet róla... Herr Oberst!...

Előrelépett az asztalhoz.

– Ez... ez... a legnagyobb embertelenség lenne, Herr Major! Ez... nem is lehet igaz! Ez... nem történhet meg!...

Remegő arccal, pislogva nézett egyikről a másikra, az arca halottsápadt volt, a hangja elrekedt.

– Én... tiltakozom, Herr Oberst! Nem lehet... engem megölni... Egy embert, aki gondoskodni akar a családjáról... nem lehet megölni! Az ilyen... emberrel szemben belátással

kell lennie mindenkinek! Mindenkinek, Herr Oberst!

Az ezredes összefogta az iratot.

– Vezesse el, Freiter!

– Nem! Szó sem lehet róla, Herr Oberst!... Nem szabad! Tessék eltépni azt az iratot! Azonnal tessék eltépni!!... Az egész emberiség nevében!! Tiltakozom!! Tiltakozom!!

Az őr hozzálépett, és megfogta a karját. Müllert mintha démonok szállták volna meg.

– Nem!... Az Isten parancsának nem szabad ellenszegülni! Ezt még a Birodalom sem teheti meg!!!... Az apának fel kell nevelni a gyermekét!!... Tessék eltépni azt a papírt!

Az őr átfogta a vállát, és vonszolta a kijárat felé. Müllernek hatalmasra nyíltak a szemei a rémülettől.

– Nekem gyermekeim vannak!!! Ezt az Isten nem fogja jó szemmel nézni... Gyilkosok!... Gyilkosok!!!

A kiáltozásra még egy katona lépett be. Megmarkolták, és kivezették a szobából. Egy percre nem állt be a szája, végigkiabálta az udvart, és ordított, kiabált, tiltakozott, amíg a hóhér, nyakába vetve a kötelet és megmarkolva a koponyáját, el nem törte a csigolyáját.

Olasz történet

A Mercur cirkusz igazgatójához, Nápolyban, délelőtt tizenegy óra után öt perccel – ennyit mutatott a falon a Delta óra – beállított egy fiatalember. Sovány volt, kopott, az inge agyonmosva, a cipője kitaposott.

– A hirdetésre jöttem – mondta –, a hirdetésre, amit feladtak az újságban...

Megállt az ajtó előtt, nem jött közelebb.

Az igazgató végignézte.

– Mit akar a hirdetéssel?

– Majd meglátja.

– Nem örvendek különösebben, ha magára nézek!

– Ne törődjön vele, próbáljon ki!

– Honnan jön?

– Az utcáról!

– Azt szeretném tudni, hogy hol dolgozott utoljára?

– Majd beszélgetünk róla...

Az igazgató felállt, és benyitott a másik szobába.

– James!

Bejött egy alacsony, csizmás férfi, fehér vászonban, kék napszemüveggel.

– Mit akar?

– A hirdetésre jelentkezett... – mondta az igazgató.

A csizmás maga is olasz volt, de Jamesnek nevezték a cirkuszban.

– Kinél dolgozott?

– Nézzenek meg, aztán ráérünk beszélgetni.

Az igazgató megvonta a vállát, visszalépett az asztalhoz, felemelte a telefont.

– Szóljanak Teofilnak, hogy csináljon ketrecet, és készítse be Madonnát, Cézárt és a Szüzet.

A csizmás odament a fiatalemberhez, és odanyújtotta a tárcáját.

– Gyújtson rá!

– Nem kérek!

– Nem dohányzik?

– Nem.

A csizmás hátranézett az igazgatóra.

– Pedig dohányzik – mondta. – Ha nem tévedek, nem olasz – fordult vissza.

– Nem! – mondta, és elfordítva a fejét, kinézett az ablakon.

*

A rácsok mögött – eléggé szűk ketrec volt, alig foglalta el a porond egyhatodát vagy hetedét – három oroszlán hevert, egy hím és két nőstény. Egyikük a legmagasabb zsámoly tetején, a hím meg a csapóajtó mögött, keresztben.

– Megvárjuk a korbácsot – mondta az igazgató. – Üljön le addig!

Leültek egymás mellé, a körbefutó dobogón, mely elválasztotta a porondot a páholyoktól s a mögöttük sorakozó székektől.

– A sárgára vigyázzon – mondta a csizmás –, tartsa rajta a szemét, mert sunyi és mindenképpen rosszindulatú!

– Régen van a szakmában? – kérdezte az igazgató.

A fiatalember egyenes derékkal ült a helyén, két tenyerét a térdére fektette, szeme alatt a mély karikák. A sárga, amelyik a zsámoly tetején feküdt, felállt, mancsait a zsámoly négy sarkához feszítette, és nyújtózkodott. Jól táplált, fényes, a sörénye rozsdás, a fara magasra emelkedett.

Cicero kétfajta kötelességet emleget – gondolta a fiatalember. – Az egyiket eszményinek nevezte, illetve más szóval jelezte, de az nem jut most eszembe, ide tartozik a gondolkodásban való jártasság, önmagunk tökéletessé té-

tele, a hazaszeretet meg hasonlók. A többit hasznos kötelességeknek mondotta, s mint ilyeneket kevéssé tökéletesnek. Olyanokat például, mint önmagunk és családunk, kiváltképpen a gyermekeink eltartása, érvényesülés, egyszóval a mindennapi zabálnivaló megszerzése...

A sárga lassan feltátotta a száját, némán, félelmetesen ásított.

Ez az, amelyikre figyelmeztettek! Egyébként szeretném tudni, hogy minek nevezné Cicero, Panaetius vagy Ariosto akár, azt, amit én csinálok itt nemsokára?...

– Tíz percet kap! – mondta az igazgató. – Bőven elég lesz arra, hogy megismerjük egymást!

Nyilván drága az ideje. Számomra meg tökéletesen mindegy, hogy tíz percre vagy egy órára kell közéjük mennem! Mint ahogyan az is mindegy, hogy a sárgára kell különösebben vigyáznom! Vigyáznom mindössze arra kell, hogy ne vegyék észre rajtam, hogy soha nem láttam még oroszlánt. Legalábbis addig nem szabad észrevenniük, amíg kint vagyok.

Meghozták a korbácsot.

– Vigyázzon a sárgára! – mondta megint a csizmás.

– Adjon egy cigarettát – mondta a fiatalember. A ketrec felé nézett, mely fölött kigyulladtak a reflektorok.

– Az előbb is elfogadhatta volna – mondta a csizmás, és odanyújtotta a tárcáját.

*

Ez a második napja, hogy nem ettem semmit – gondolta, amíg a porondon, a villany záporozó fényében a ketrec felé haladt. – Ha akár egy pohár tejet ittam volna, jobban érezném magam. Így azonban nagyon hasonlítok London öreg bokszolójához, akinek hiányzott az egy szelet hús! Én mindenesetre mindent megteszek, ami telik tőlem, s ami minden filozófustól függetlenül a kötelességem. Nem vethet majd soha és senki semmit a szememre! Ha egy pohár tej lenne legalább a gyomromban... jobban érezném magam!

A csapóajtó mellett egy szolga állt.

– Kész?

– Kész!

A szolga odaintett a hímre. Ez feküdt pontosan az ajtó mögött.

– Vigye el!

– Igen! – mondta.

Az állat felemelte a fejét, kinézett a rácsok között, találkozott a tekintetük.

– Goo! – mondta. Pár szót ismert mindösszesze, maga sem tudta, miért szól angolul.

– Goo! – ismételte, és felemelve a korbácsot, a rács nyílásán keresztül az állatra csapott.

Az oroszlán megcsapta a farkát, és felállt.

– Goo!

Hátralépett, és rácsapott az állat orrára. Ugyanazzal a mozdulattal ismét magasra emelte a korbácsot, és lecsapott ismét, még erősebben. Az oroszlán felmordult, és átment a ketrec másik oldalára.

– Lehet! – mondta.

A szolga felhúzta a csapóajtót, ő meg kissé meghajolva átbújt alatta. Hallotta, amint a rács lecsapódik mögötte.

Nem hagy nyugton a tej – gondolta. – Állandóan egy pohár tejet látok magam előtt, hideg, egészen párás a pohár oldala... Nem szabad rágondolnom!

A sárga a zsámoly tetején lassan feltápászkodott, gyors, könnyű ugrással a földre vetette magát. Keresztülsétált a porondon, megállt a másik mellett, amelyik most jött vissza az aj-

tótól. Egy pillanatra hozzáhajtotta a fejét, aztán hunyorogva felnézett.

Ez az, amelyikre vigyáznom kell! Nyilván férj és feleség, csak nem tudom, hogy melyik a hím, és melyik a nőstény... Az egyiknek sörénye van!

A homloka megizzadt, a gyomra finoman, émelyítően remegni kezdett.

Nem sok maradt az emberi méltóságomból! Mégis, gondolom, annyi még akad, hogy képes leszek nem lehunyni a szemeimet ezek előtt a dögök előtt...

Elindult a sárga felé.

Abból kell kiindulnom, hogy annyit féltem már életemben, hogy ez, amikor itt vagyok, csupán egy variációja a félelemnek, „ami még nem volt", de a lényegen, hogy félek, nem változtat. Fizikai szimptómái sem mások! Akár rendőrrel, munkaadóval vagy bármiféle hatósággal állanék szemben.

Közöttük, mint a macska, elnyúlva, kissé oldalára dőlve feküdt a hím. Amikor egészen közel ért hozzá, az elfordult tőle, és a pofáját rátette a sárga mancsára.

A következőkre kell gondolnom, és semmi egyébre ezentúl: ezek a szerencsétlenek tulajdonképpen nem félnek tőlem! Tudniuk kell,

hogyha megteszik mindazt, amit megtanultak – mert én semmit sem tudok –, akkor visszatérhetnek a vackaikra, és zabálni kapnak. S mert nem félnek, nincs is, ami meggondolatlanságra, kegyetlenségre ösztönözze őket. Tehát nem akarnak mindenáron megsemmisíteni. Ennyivel vagyok előnyösebb helyzetben itt, ahol most vagyok. Tulajdonképpen most vagyok először olyan körülmények között, nem félek senkitől, és tőlem sem fél senki!

Ajkai köré különös fintor ült. Nem tudott szabályszerű mosolygássá válni, de a szándék mindenképpen mosolygás volt.

Mert azonban mégiscsak van bennem némi félelem, úgy kell viselkednem, mint a hatalomnak: magabiztosnak tűnnöm, és kíméletlennek lennem!

Bal karjával a zsámolyra intett. Finom, szinte véletlen mozdulattal, csak az oroszlán számára észrevehetően. Ugyanakkor felemelte a korbácsot, és megpattintotta a levegőben.

– He-hááá! – kiáltotta.

Azonnal elfordult, néhány lépést tett a harmadik bestia felé. Újra megpattintotta a korbácsot.

– He-hááá!

A korbács az állat orra előtt vágódott a földre.

– He-hááá! – fordult vissza, és rácsapott a hím farára.

A sárga felbömbölt. A hím lassan feltápászkodott. A harmadik, amit a háta mögött hagyott, kényesen és puhán lépve, leszegett fejjel a zsámoly mögé ment.

– Goo! – mondta a sárga szemeibe nézve. – Goo.

Sárga, lusta szemei voltak az állatnak. Megdöbbentette a nehéz, vak nyugalom, mely belepte a szemgolyókat.

Nem lehet semmit látni ezekben a szemekben! Sem indulatot, sem a szándékra következtetni nem lehet. – A tej jutott az eszébe, de nem engedte megerősödni a gondolatot. – Akkor is jobban érezném magam, ha a gyomrom szorosan át lenne kötözve, hogy egészen elszorítson, és ne érezzem a remegését! Ha ma sem eszem semmit, holnapra olyan gyenge leszek, hogy mozdulni sem tudok... Felemelte a korbácsot, és a sárga nyakába sújtott.

Éhen döglöm, ha nem mozdulsz, te barom!...

Visszakapta a korbácsot, és hátralépett. A hátán, de különösen a hóna alatt egészen a bőréhez tapadt az inge.

– He-hááá!

Minden erejét beleadva az ütésbe, a hímre csapott.

Te állat, nem érted, hogy megdöglöm!

Futva került a zsámoly mögé.

– Goo!

Az állat felállt, nagyon mélyen, mintha távoli dörgés lenne, felmordult, és vissza-viszszafordítva a fejét, magasra vonva az ínyét, elindult a többi felé. A sárga mellett megállt, és magasra tartva a pofáját, felbömbölt.

Nyugodtabbnak kell lennem. Nem is beszélve arról, hogy nem szabad elveszítenem az uralmat az értelmem fölött. Úgy kell véget érni ennek a dolognak, hogy utána én zabálhassak...

Amikor a zsámoly mögé ment, érezte, hogy szemeit forróság lepi el, az arcizmai megfeszülnek, és remegni kezd az ajka.

Nem lehetek bent több ideje, mint két-három perce. A sárgán múlik minden, hozzá mennek a dögök is, nekem is oda kell mennem!

Kinyújtotta a karját, a zsámoly felé intett, és megemelte a korbácsot.

Mielőtt még lecsapott volna, a hím felállt, és egy szökkenéssel felugrott a zsámolyra. Lábait szabályosan elhelyezte a négy sarokra.

– Goo! – mondta a férfi, és rácsapott a sárgára. A korbács végigkígyózott az állat pofáján. Az felbömbölt, és a visszacsapódó korbácsot megragadva a fogaival, kitépte az ember kezéből.

*

Amikor negyedóra múltán kilépett a ketrecből, hozzátámaszkodott a rácshoz, és zsebre rakta a kezét.

Az igazgató és a fehérruhás felálltak.

– Rossz bőrben van a pasas – mondta a fehérruhás.

– Véleményem szerint két napja nem evett. Egyébként?...

– Nem volt rossz...

– Adunk neki előleget, egye tele magát, lefektetjük aludni, holnapután meg porondra hozod!

– Stimmt! – mondta a csizmás. – Szeretném tudni, kinél tanult, nem a mi iskolánk...

– Rendben van, barátom – mondta az igazgató, amikor a ketrechez értek –, feljön az irodába, kap előleget, ha szüksége van rá, holnap meg aláírjuk a szerződést.

A fiatalember elővette a zsebkendőjét, és végigtörölte az arcát.

– Nem írunk alá semmit! – mondta.

Egymásra néztek.

– Nem értem! – mondta az igazgató.

– Nem baj...

A csizmás elővette a tárcáját.

– Őszintén szólva... mi azt gondoljuk, nincs egy fillérje sem.

– Eltalálta! Két napja nem ettem egy falatot sem.

Az igazgató mosolyogni kezdett.

– Előfordul! Még ma előleget kap... Induljunk!

– Mondtam, hogy nem!

– De mi a jóisten van magával – kiáltotta a csizmás.

– Büdösek! – mondta a fiatalember.

Az igazgató szeme kimeredt.

– Mi, hogy büdösek?

– Az állatok – mondta a fiatalember.

Nagyon sápadt volt.

A csizmás kacagni kezdett.

– Ne tréfáljon! Micsoda maga, szűz lány vagy idomár?

– Ne haragudjanak! Amint látják, bírtam velük... De büdösek! Undorítóan büdösek!

Lassan, nehezen ellökte magát a ketrecrácstól, zsebre tette a kezeit, és oldalt kerülve elindult a kijárat felé.

– Ne haragudjanak...

Végigment a porondon, és eltűnt a kijárat függönye mögött.

Szédülök – gondolta, amint a kikötőben a tengerpart felé haladt.

Leült a dokk betonjára.

Azt hiszem, megdöglök... Micsoda marhaság!

Nézte a szennyes, olajos vizet, és eszébe jutott az a *másik szédület,* amely a ketrecben fogta el a dögök között, amikor megtöltötték a levegőt a szagukkal. Beleköpött a tengerbe.

Nácik

A pásztor – eléggé öreg ember volt már, talán hatvan-hatvanöt esztendős – fát vágott egy széles, magas tuskón. Mellette egy nyolc-kilenc év körüli fiú szedte össze a fadarabokat.

Mindketten hallották a lovak dobbantásait, aztán azt is, hogy megállnak a hátuk mögött, aztán a gyufa sercenését, ahogyan rágyújtanak a hátuk mögött, de nem fordultak meg, vágták tovább a fát, mintha semmit sem hallottak volna.

A két fegyveres a fenyvesből lépett elő, előzőleg hosszú ideig álltak a fák rejtekében, és nézték a pásztorokat, a nyájat, az apró kunyhót, a szaladgáló s fel-felcsaholó kutyát. Aztán keresztüljöttek a legelőn, és a két ember mögött megállították a lovaikat.

Ott álltak mögöttük, fújták a füstöt, és hallgattak. A derekukon pisztoly, a hátukon keresztben átvetve a puska, a lábaikat meg kilógatták a kengyelből.

Telt az idő, csend volt – mintha nem is négy ember állna ott egymás közelében. Pedig hát

embernek szülték őket: a fegyvereseket is, a pásztort is, meg a gyermeket is.

Amikor végigszívták a cigarettát, akkor az egyik fegyveres leakasztott egy nagy gumibotot, és rászólt az öregemberre.

– Te, öreg! – mondta.

A pásztor éppen ütésre emelte a fejszéjét, de nem sújtott le vele, hanem gyorsan letette maga elé a földre, lekapta a fejéről a kalapját, megfordult, s úgy, födetlen fővel, meghajolt egészen mélyen, amennyire csak tudott, nem szólt, nem is emelte fel a tekintetét, csak állt ott a ló előtt, meghajolva, a kalapja a kezében, könnyű, fehér haját meg azonnal meglebbentette a szellő.

A gyerek, mintha egy szót sem hallott volna, szedte tovább a fát, és rakta kupacba, a többi mellé.

Telt az idő tovább, a fegyveresek nem szóltak, az öreg meg ott hajolt előttük, meg sem moccant.

Később aztán megszólalt a fegyveres, de soká, a lovak már dobbantgattak, csavargatták a fejüket.

– Láttál valakit? – kérdezte.

Az öreg azonnal válaszolt, olyan gyorsan, mint ahogyan a fejszéjét is letette maga elé, a földre.

– Nem láttam senkit!

A másik fegyveres közelebb léptetett.

– Azt kérdeztük: láttál-e embert errefelé!

– Nem láttam embert errefelé! – mondta az öregember.

A tekintete a földön nyugodott, a bakancsát látta, füvet meg a ló patáját.

– Gyere közelebb! – mondta a gumibotos.

Odament egészen közel a lóhoz.

– Még közelebb!

Odaállt a ló lábához.

– Még!

Odament egészen a fegyveres csizmája elé. A csizma hegyét látta, a kengyelt és a ló hasából egy darabot meg a füvet.

A fegyveres lenyúlt a gumibottal az öreg álla alá, és a magasba emelte az arcát. Az öregnek a dereka előrehajolt, a feje meg hátra a tarkójára, a szemét nem emelte fel, nézte a lovas térdén a nadrágot meg a kengyelszíjat. Nyelni szeretett volna, de nem tudott a gumibottól.

A fegyveres nézte az arcát. A csuklóját ráfeszítette a térdére, úgy tartotta a gumibotot az öreg állához, és tartotta egyre magasra a fejét, és nézett bele az arcába.

Aztán elvette a botot, és ráütött a pásztor vállára.

Csend volt.

– Mehetsz!

Az öreg megfordult, és gyorsan visszament a tuskóhoz, a fejére tette a kalapját, aztán vette a fejszét, magasba emelte, és vágta tovább a fát.

Amikor a negyedik vagy ötödik darabot ütötte széjjel, a fegyveres rászólt.

– Öreg!

Megfordult, lekapta a kalapját, meghajolt, a szeme a földön – mindent pontosan úgy, mint az előbb.

– Hány éves a fiú?

– Nyolcéves a fiú...

– Te neveled?

– Én nevelem!

A másik is megszólalt.

– Mióta neveled?

– Egy éve nevelem!

– Hány éves a fiú?

– Nyolcéves a fiú!

– Te neveled?

– Én nevelem!

Közelebb léptetett.

– Láttál erre embert?

– Nem láttam erre embert!

– Mehetsz! – mondta a másik.

Hallgattak.

– Te fiú! – mondta a gumibotos.

A gyerek karja tele volt fával, indult a kupac felé, hogy odarakja a többi mellé. Megállt, ledobta a fát a lába elé, gyorsan levette fejéről a sapkáját, meghajolt, és úgy, meghajtott derékkal megfordult. Megkapta a szél azonnal az ő haját is. Látta ő is a lábát meg a füvet a földön.

– Hány éves vagy?

Azonnal – úgy, ahogyan ledobta maga elé a karjából a fát – válaszolt.

– Nyolcéves vagyok!

– Ez az öreg nevel?

– Ez az öreg nevel!

– Mióta nevel?

– Egy éve nevel!

– Ez az öreg? – kérdezte a másik.

– Ez az öreg!

– Nagyapád?

– Nagyapám!

– Gyere ide! – mondta a gumibotos.

Odament – akár az öreg – a ló elé.

– Közelebb!

Odament pontosan a csizma elé, de annyira alacsony volt, hogy meghajlított derékkal nem érte el a feje a csizmát, ott volt majdnem a ló hasa alatt. Nem is látott egyebet, csak a füvet meg a cipőit.

A fegyveres megmozdította a lábát, a csizmának az orrát bedugta a gyerek feje alá, megkereste az állát, és megemelte a fejét.

– Feljebb! – mondta.

A gyerek magasra emelte a fejét, hátraszorította egészen a tarkójára. Még sohasem látta a fegyveresek arcát, és nagy kívánságot érzett, hogy felemelje a szemhéjait.

Aztán lehunyta a szemeit.

– Nyisd ki!

Nézte tovább a meggyűrött bőrt a csizmán.

– Láttál erre embert?

– Nem láttam erre embert!

Tele lett az ő szája is nyállal.

– Azt mondtad, hogy az öreg nevel!

– Azt mondtam, hogy az öreg nevel!

Csend lett. Dobbantak a lovak patái, az öregnek csattogott a fejszéje.

– Fordulj meg! – mondta a fegyveres, és leengedte a csizmáját.

A gyerek megfordult.

– Nézz előre!

A gyerek felemelte a fejét.

– Mit látsz?

– Látok: arrébb hegyeket, eget, fákat, aztán látok kunyhót, előtte karókat, rajta edényt, kecskét, tűzhelyet látok...

– Na, indulj előre!

Utánaléptettek ők is, hagyták, menjen egészen a kunyhó elé. Ott aztán megállították. Alacsony pásztorkunyhó volt, előtte karóra tűzött néhány edény, jobbra kikötött kecske, fehér, mint a hó, közelebb, kövek között, hamvadt, reggeli tűz.

A gumibotos beállt a gyerek mellé, és a lábával elfordította a kecske felé.

– Ez mi?

– Ez kecske!

– Nézd meg jól!

– Megnézem jól!

A másik megszólalt.

– Mi ez?

– Kecske! – mondta a fiú.

A fegyveres odatámasztotta a csizmáját a gyerek oldalához.

– Fordulj!

Ott volt arrább a nyáj, kolomp nélkül, egyetlen kolomp nélkül legeltek, egyetlen kolomp nem volt egynek sem a nyakában.

– Hívd ide a kutyát!

A fiú odahívta a kutyát. Jött lassan, oldalogva, aztán odasompolygott, és leült a gyermek lába elé.

– Figyelj rám! – mondta a fegyveres. – Ez, ami itt fekszik a lábad előtt: ez micsoda?

– Kutya – mondta a gyermek.

– Nem... Ez, ami itt fekszik a lábad előtt, kecske, nagy fehér kecske! Értesz engem?

A fiú hallgatott.

A fegyveres a gumibotot rátette a fiú fedetlen koponyájára. Végigfektette rajta, pontosan középen szelve át a koponya domborulatát úgy, hogy a vége messze előremeredt a fiú szemei előtt. A másik fegyveres közelebb jött, és megállt a lovával mellette, egészen közel, annyira, hogy csizmájának szára hozzáfeszült a gyerek vállához.

– Tehát?

A gyerek nézte a kutyát.

A fegyveres, amelyik most jött oda a fiú mellé, elővette a gumibotját, és könnyedén ráfektette a vállára.

– Mondjad szépen...

– Tehát!... Mi ez itt, a lábad előtt?

A gyerek nézte a kutyáját.

– Kecske... – mondta.

– Nagy, fehér kecske!

– Nagy, fehér kecske!

A fegyveres elrúgtatott mellőle, a másik levette a fejéről a botot, és a lábával a kecske felé fordította a fiút.

– Ez pedig... ez itt kutya! Értesz engem?

Ráfektette a botot a fiú fejére.

– Igen!

– Olyan közepes nagyságú, sem kicsi, sem nagy, sötétbarna kutya!

– Igen! – mondta a gyermek.

– Hogy hívják?

A gyerek hallgatott.

– Hogy hívják ezt a kutyát?

– Cézár...

– Menj! – szólt a másik – és simogasd meg szépen, úgy, ahogyan szoktad, és mondd közben a nevét is...

A másik megint felemelte a lábát, és a talpát a fiú hátához vetve, óvatosan előretolta.

– Cézár – mondta a gyermek, amikor a kecskéhez érkezve rátette a tenyerét a fejére, a szarvai közé. – Cézár!

– És mit szoktál még mondani neki?

A fiú ott hajolt a kecske nyaka mellett, a sapka a kezében, a szeme a földön.

– Kiskutyám... – mondta.

Csend lett.

– Gyere ide!

Otthagyta a kecskét, és odament a fegyvereshez, de most már nem állt meg a ló előtt, hanem elment egészen a csizmáig. A fegyve-

res felemelte az állát. Ismét nyelni szeretett volna, de nem tudott, a torkára feszülő csizma miatt, szerette volna felemelni a tekintetét, de nézte mozdulatlanul a csizmát az arca alatt.

– Mehetsz!

Amikor félúton volt a fiú az öreg felé, a fegyveres utánaszólt. Megfordult, és meghajtotta a derekát.

– Láttál erre embereket?

– Nem láttam erre embereket! – mondta.

Még állt ott egy darabig. A fegyveresek rágyújtottak, szélnek eresztették az első füstöt, és beálltak egymás mellé a lovaikkal.

– Mehetsz! – mondták aztán.

Az öreg egész idő alatt vágta a fát, meg sem fordult, dolgozott, mintha senki sem lenne a közelében.

Ez a kettő meg ott állott a hátuk mögött – a gyerek szedte a fát –, amíg elszívták a cigarettájukat. Hallgattak, fújták a füstöt, és nézték a pásztorokat. Aztán eldobták a cigarettát, az egyik megemelte a gyeplőt, utána a másik is, és lépésben, míg kiegyenesedve a nyeregben megdobták a hátukon a puskákat, mentek tovább.

A veder

– Hasonló dolognak soha többé nem szabad előfordulnia! – mondta Wilhelm Günter, amikor a keservesen töltött éjszaka után abbahagyta a mindössze félórája elkezdett munkát, előrejött a gyümölcsfák között a présház felé. – Nemcsak azért nem szabad előfordulnia, mert teljesen képtelen és abnormális dolog, mely nem illik a magamfajta emberhez, hanem azért sem, mert olyan következményekkel járhat, amely nem maradna titokban a társaim és a feljebbvalóim előtt, arról nem is beszélve, hogy apám soha nem volna képes elviselni a szégyent, hogy a fia nem méltó feljebbvalóinak a becsületére. Még gondolni is rossz rá!

Kiért a kis térségre, és már látta is a vedret.

Amikor reggel először pillantotta meg – kilépve az éjszaka után a présházból –, akkor elfordította felőle a tekintetét, elfordította az egész arcát, és úgy ment el mellette, úgy lépett le a küszöbről, mintha a világon sem volna ez a veder. Most, hogy ráesett a pillantása, összevonta a szemöldökét, gyorsan körülnézett, és

bár tudta, hogy rajta kívül nincs senki a közelben, egyre körülpislogva emelte fel, és kissé maga mögött lógatva indult el vele a kút felé, nem az ösvényen, hanem azonnal bevágva a szőlősorok közé.

– Senki nem fogja keresni – mondta, míg elhajtogatta maga elől a leveleket –, egészen régi, kimustrált jószág, egy erősebb fogással össze lehetne lapítani, senki sem mondja majd, hogy kár volt érte...

A veder minduntalan beakadt az indák közé. Wilhelm magasra emelte, de a következő pillanatban leguggolt, magához rántotta, és küszködve a növényzettel, a háta mögé rakta.

– Teljesen elment az eszem! Ha valaki látna, azt hinné, hogy megbolondultam. Soha többé nem szabad hasonló dolognak előfordulnia, mert egészen megkergül tőle az ember!

Kiérkezve a szőlőből, egy pillanatra megállt. Körülhordozta a tekintetét az elhagyott vidéken, azután gyors léptekkel a közeli kúthoz ment. Fényesre koptatott kerekes kút volt, csillogó lánccal, méltóságosan hallgató vederrel a káván. Átkerült a másik oldalra, felemelte a kezében tartott vedret, és erős lendületet véve, be akarta hajítani a kútba. A veder

beleütődött a kávagerendába, ércesen felkondult, és kiperdült az ujjai közül. Wilhelm egyensúlyát veszítve rábukott a kávára, fél testtel belódult a mélység fölé, süket csend és hűvösség ölelte körül hirtelen, látta a kút fenekén a felgyűrűzött vizet, alig tudott megkapaszkodni a deszkában, s amikor végre sikerült két lábra állnia, érezte, hogy a homlokát ellepi a verejték. Lélegzetét visszatartva állt néhány másodpercig, majd megnézte a felhorzsolt tenyerét, végül megfordult, és tekintetével megkereste a vedret, mely néhány méterrel odébb szabályosan a talpán állt. Hozzátámaszkodott a kávához, kezét belelógatta a kútveder hűvös vizébe. Közben nem vette le a tekintetét a vederről, mely ott állt néhány méternyire tőle, s melynek karimáján megcsillant a nap.

– Hülye!... – mondta Wilhelm.

Kissé oldalt lépett, és vizes tenyerét messzire tartva magától, nagy ívben kerülve, messziről oldalazva elindult a vederhez. Hozzáérve előrehajolt, bal kezének két ujjával megcsípte a fülét, felemelte, és előretartva maga elé, odavitte a kúthoz. Már közeledőben felmérte a szemével a két gerenda közötti távolságot. Előrenyújtotta a vedret, pontosan a kút köze-

pe fölé lógatta, és szétnyitotta az ujjait. A fül megcsörrent, de utána semmi hang nem hallatszott – a veder a kút közepén hullott, zuhant lefelé –, csak később a loccsanás, amikor elérte a mélyben csillogó vizet.

Wilhelm letörölte a homlokát, és közelebb lépve, belenézett a kútba. Szeme nehezen szokott hozzá a homályhoz. Előrekönyökölt a káván, és lezárta a szemhéjait.

Senki sem fogja keresni – gondolta –, vén, kimustrált vacak volt, senkinek semmi szüksége rá... Levélben sem szabad semmit említenem. Ha apám nem is, de anyám kétségbeesne, miként mindannyiszor, ha betegnek vélt. De hogyan is történhetett ez az egész dolog?

Felnyitotta a szemét, és megpillantotta lent a vedret. Elmosódó körvonalakkal úszott, libegett a víz színén kissé oldalra dőlten, körülötte immár visszafelé gyűrűztek a karikák a vízen, azok is elmosódva, lomha, lusta remegéssel.

– Rövidesen elsüllyed! – mondta hangosan Wilhelm. Valami különös, alattomos öröm remegését érezte a mellében. Kissé összehúzott szemekkel körülpillantott, letörölte a homlokát, majd egészen mélyre hajolva né-

zett újra a kútba. A veder ott libegett a vízen, pontosan akképpen, mint az előbb. Oldalra dőlten, és megcsillantva az oldalán a halovány világosságot.

– Na, mi lesz?! – mondta Wilhelm. Átkerült a kút túlsó oldalára, kiakasztotta kampójából a kereket, a vízzel teli vödröt a kút fölé tartotta, ott, ahol lent a mélyben a másik vedret sejtette, és nem fékezve a kerék forgását, beleengedte a kútba. A lánc nyikorgott, a kerék egyre sebesebben forgott, majd felhallatszott a kemény csattanás a mélyből. Wilhelm behajolt a kávára, szeme megszokta a félhomályt, és ott látta a víz színén az ócska vedret, amint megdobálja a víz, és néha egészen magasra emelik a felloccsanó hullámok...

– Te ördög...! – mondta Wilhelm. – Hát nem akarsz megdögleni!!?

Arca megsápadt. Érezte, hogy hatalmas erővel tör rá a tegnapi szorongása, szíve feldobban, a mellében kíméletlen és ijesztő hűvösséget érez, tenyere megizzad, és minden porcikája könnyű, és megállíthatatlan remegés fogja el.

– Mi ez... atyaúristen?! Csak nem zavarodtam meg?!

Elfordult a kúttól, és meg-megrebbenő te-

kintettel, falfehéren tekintett körül. A kúttól néhány lépésnyire két terméskő feküdt. Odament, és megragadva az egyiket, nagy szuszszanással a hasához szorítva, odavitte a kúthoz. Ráemelte a kávára, és átbillentette rajta. Meg sem várta a víz csobbanását, visszatért a másik kőért, szuszogva emelte föl, fújtatva vitte a kúthoz, és összeszorított fogakkal, hatalmas lökéssel átgördítette a deszkán. Érces csendülést hallott, tompa bugyborékolást, és amikor lélegzetét visszafojtva beletekintett a mélység homályába, csak a csapkodó vizet látta, vibráló boszorkánytáncos fényekben.

Megfordult, és hozzátámaszkodott a kúthoz. Felemelte a karját, és az ingével végigtörölte az arcát és a homlokát. Két mozdulat között megállt. Nehéz torokkal, szárazan nyelt, majd megköszörülte a torkát. Lassan hordozva a tekintetét, körülpillantott. Csend volt, némaság. Elmosolyogta magát. Izmai kényszeredetten engedelmeskedtek, fogai éppen csak megvillantak az elhúzódó ajkak alól. Előrelépett, és abban a pillanatban könnyűséget érzett. Szinte lebegő könnyűséget egész bensejében és szabad, szinte súlytalan könnyedséget a mozdulataiban.

Megállt, egy mozdulattal feljebb húzta a

nadrágját a derekán, kiköpött a földre, félrerúgott egy göröngyöt, és elindult az ösvény felé.

– Mintha nem is lett volna! – mondta, felfelé haladva az ösvényen.

*

Előző napon a következő történt:
Wilhelm ezt a bizonyos vedret, melyet az előbbiek során megismertünk, használat után – belőle locsolta fel a kis présház előtti teregcskét, vizet tett ki benne melegedni a napra, belőle mosakodott –, használat után minden esetben közvetlen az ajtó mellé állította, hogyha úgy adódik, akkor gyorsan kéznél legyen. Valóban ócska, ütött-kopott jószág volt, az oldala itt-ott behorpadva, pereme felszakadozva, de egyébként sima és fényes a sok használattól. Wilhelm az ezredparancsnok utasítására már nyolcadik napja tartózkodott a szőlőben – a kivégzett polgármesteré volt azelőtt, nemcsak őt, hanem az egész családját likvidálták –, és ez alatt a nyolc nap alatt egészen otthonosan berendezkedett. Rajna-vidéki gazdálkodónak volt a fia, speciális szőlészeti iskolát végzett, ezért esett rá az alezredes választása. Wilhelm értette a dolgát, és – ami adott kö-

rülmények között a legtermészetesebb – úgy intézte, hogy minél hosszabb időre biztosítsa magának ezt az égből pottyant szolgálatot, mely megkíméli a járőrszolgálattól, nem is beszélve arról, hogy sohasem lehet tudni, kit mikor vezényelnek ki a frontra.

A kapa, a metszőolló, a metszőkés, a gereblye és a többi szerszám mellett a veder is mindennapos használati eszközévé vált, nélkülözhetetlen darabbá, amit napjában négyszer-ötször is felkap az ember, s aztán visszatesz a helyére – az ajtó mellé –, hogy ne kelljen keresgélni, ha szükség van rá. Ez, Wilhelm katonás pontosságához és rendszeretetéhez illően úgy történt, hogy példának okáért reggel megöntötte vízzel a hordóból, mely a házacska sarkánál állt, s melyet minden második napon telehordott a kútról, aztán előrevitte a kis térség közepére, hogy a napsugaraktól felmelegedjen a benne lévő víz, déli tizenkét órakor – napról napra hajszálpontosan ez volt Wilhelm étkezésének az ideje – megmosakodott belőle, és még mielőtt megtörölközött volna, prüszkölve és pislogva a víztől, odavitte az ajtó sarkához, és a megszokott helyére állította, akaratlanul is vigyázva arra, hogy lehetőleg a ho-

mokban jól kivehető nyomba kerüljön, oda pontosan, ahol használat előtt is állt.

Erre a pontosságra és erre a katonás fegyelemre, amellyel minden napjának minden dolgát intézte és végezte még itt kint a magányban is, Wilhelm büszke volt. Nem öntudatos és kérkedő büszkeség volt ez, mint ahogyan fegyelmezettsége és rendszeressége sem annyira elhatározott és vigyázva megtartott erős figyelmet és állandóan résenlétet igénylő valami volt – hanem természetes mozdulat, sok esztendős beidegzettség. Magatartás, mely már nem igényli az értelem és elhatározás ösztökélését, teszi magától a dolgát, miként egyik láb lép a legnyilvánvalóbb egyszerűséggel a másik után. Pontosan ilyen természetességgel nézte minden reggel azt a kis füzetecskét is, amelyet az alezredes utasítására írt tele katonásan sorakozó, éles és hegyes betűkkel, sorra kerítve egy egész hónap minden napját, a tennivalókat a kertben, a reggel hat órai ébredéstől a kacsoláson keresztül a lehullott almák összeszedéséig, azután következő gereblyézésig, a beérett málna leszedéséig, a hernyók irtásáig és végezetül az esti locsolásig s aztán a tíz órai takarodóig. Az alezredes utasítására mindennapos tennivalói közé iktatta a

harcászati szabályzat tanulmányozását, a célratartást, a puska és egyéb szerelék tisztítását is, hétfőtől szombatig mindennap.

Röviden szólva, Wilhelm élete itt kint a szőlőben oly rendszerességgel, szabályozott partok között folyt tova, mint ahogyan azt megszokta már a szülői házban – apja szigorú és pedáns felügyelete mellett – és tovább aztán az iskola dresszúrájában, majd a Hitlerjugend kemény és szigorú, öntudatra és fegyelmezettségre kényszerítő, szabadosságot és lazaságot nem tűrő, feltétlen engedelmességet kívánó rendszerében. A családi ház, az otthon, a birtok sokrétű gondjai között persze nemegyszer akadt olyan helyzet, amelyben Wilhelmnek önállóan kellett dönteni, megtalálni a legmegfelelőbb megoldást, amikor emígy vagy amúgy kellett dönteni, és nem kérhette ki az apja tanácsát, mert bár a legpontosabb utasításokkal látta el őt, mindenre, úgy látszik, nem lehetett tekintettel. A Hitlerjugend szigorú fegyelme is hagyott némi szabadságot, s bár keretbe foglalta a fiatalember családon kívüli tevékenységét, korántsem határozhatta meg minden cselekedetét. A Wehrmacht azonban maga volt a megtestesült tökéletesség. Meghatározott számú kapca, melynek

mindig a szekrény, illetve az oldalzsák paranccsal előírt helyén kellett nyugodnia, a pontosan egy merőkanálnyi leves, ugyananynyi főzelék és a dekára kimért hússzelet mind-mind a tervszerűség, a legkényesebb rend jelenlétét bizonyította. Nem volt életének egyetlen olyan momentuma, melyet ne szabályozott volna a leggondosabb és mindenre kiterjedő előírás. Ahhoz, hogy dicséretet és elismerést érdemeljen, semmi egyebet nem kellett tennie – de a szónak a legszigorúbb értelmében semmi egyebet nem kellett tennie –, mint mindenben úgy viselkedni, ahogyan azt számára a legkörültekintőbb alapossággal előírták. És Wilhelm mindezt a legtermészetesebbnek tekintette. Nyugalmat érzett magában, az óramű egészen apró részecskéjének – ha az anyagnak lennének érzései – szolid öntudatát, s mert gyermekkorától kezdve előírták minden cselekedetét s azok végrehajtásának módját, különös elégedettséggel tapasztalta, hogy bizonyos változó vagy egészen új körülmények között – mielőtt még betekinthetne a szabályok gyűjteményébe, vagy mielőtt még utasítást, illetve parancsot kapna magatartását illetően, szinte szó szerinti azonossággal képes előre, mintegy csak belső

sugallatra hallgatva elmondani pontosan, hogy miként kell cselekednie, mit várnak el tőle a felsőbbségek. „Úgy hiszem – mondta egy alkalommal ágytársának –, hogy ezzel a képességemmel már közel járok az eszményi állampolgár vagy az eszményi katona példájához!"

A vedret a déli mosakodás után, úgy prüszkölve a víztől és pislogva tőle, annak rendje és módja szerint megfogta a fülénél, és elindult vele a présház ajtaja felé. Két lépés után azonban megbotlott, és bal lábának a nagyujját annyira beverte egy kiálló gyökérdarabba, hogy feljajdult tőle. Felkapta a lábát, letette a kezéből a vedret, és sziszegve ugrált, fordult maga körül.

– Verflucht...! – sziszegte összeszorított fogakkal és egyre forogva maga körül. Aztán kapkodva a lábát, elvörösödött arccal átkozódva, a présházhoz bicegett, leült a küszöbre, markába fogta a fájós ujját, és ringatózni kezdett előre-hátra. Kis idő múlva felállt, leakasztotta az ajtóról a törülközőt, és végigdörzsölte magát. Aprókat nyögdécselve beugrált a házikóba, leült az asztalhoz, megnézte ismét a lábujját, aztán felállva hozzálátott az ebédkészítéshez, felmelegítette a húskonzervet,

leszelte a kenyéradagját, kirakott az asztalra három almát, egy szelet birsalmasajtot, kést, villát, és időnként megemelgetve a fájós lábát, hozzálátott az evéshez.

A vedret kint felejtette a homokon, ott, ahova letette az első ijedségében.

A délután folyamán Wilhelm lekacsolt két sor szőlőt, a kert felső végére eső gyümölcsösben négy almafát megtisztított a hernyóktól. Leszedte az aznapra beérett málnát, két kis kosárnyi hamvas, piros gyümölcsöt. Előzőleg levelekkel bélelte a két kosarat, és szedés végeztével ugyancsak levelekkel takarta le, és a présház leghűvösebb sarkába állította. A málnabokrok mögött húzódó kerítés mentén felszaggatta a gazt, felkapálta a gyökerüket, összegereblyézte az egészet, és kupacba húzva meggyújtotta. Mire mindezzel végzett, késő délutánra járt az idő, és elérkezett az öntözésnek az órája. A nap még fent volt, de ereje lényegesen veszített, könnyen, kellemesen hintette meg a földet, s az egész napi szárazság után – kora reggel egészen kevés vizet kaptak – a virágok pilledten hajtották meg a fejüket. Végezetül Wilhelm bevitte a házba a szerszámokat, aztán tenyerét összecsapkodva kilépett az ajtón, és oda sem tekintve, lehajolt a

veder után, baloldalt, a fal mellé, közvetlen a küszöb mellett. Amikor az ujjai nem találták a vedret, akkor odapillantott, és megütközve nézett a földre.

– Micsoda? – mondta, és összeszorította a szemöldökét. Értetlenül meredt a homokra, az ujjai szétnyitva, teste kissé oldalra billenten, meghajolva. – Hogyhogy?!

Első gondolata a csodálkozásé volt, aztán harag, majd szégyenkezés fogta el. Továbbra is féloldalra dőlten, szétterpesztett ujjakkal maradt mozdulatlanul. Agyában villámgyorsasággal kergették egymást a gondolatok. Érezte, hogy arcába tódul a vér, a bőre felpiroslik, és még mindig meghajolva lassan, egészen lassan mozdítva összerándult szemöldöke alatt a tekintetét, mintegy lopva, a kis térség felé pillantott. Tekintete araszról araszra siklott arrább és egyre arrább a szürke homokon, míg elérte a veder alsó peremét, amint egy egészen parányit ferdére billenve ott nyugodott a térség közepén. Megemelte egy keveset a fejét, és az egész vedret – feléje nyúló árnyékával egyetemben – befogta a tekintetébe. A következő másodpercben gyors mozdulattal oldalt fordította a fejét, és továbbra is meghajolva és ujjait szétterpesztve a

gyümölcsös felé tekintett, aztán a kis ösvényre, amely a kúthoz és tovább az útra vezetett. Nagyon jól tudta, képtelenség, hogy bárki is tartózkodjon a közelében, de csak akkor nyugodott meg valamelyest, amikor még egyre lehajtott fejjel és a szemöldöke alól kitekintve szemügyre vette újból az egész környéket. Arcáról fokozatosan elszállt a pirosság, megkönnyebbülten a torkát, felemelkedett, és gondosan elkerülve, hogy a vederre nézzen, a legtermészetesebb, mondhatni hanyag lépésekkel egészen az ösvényig sétált. Felnézett az égre, a fogai között halkan fütyörészni kezdett, kezeit zsebre vágta, de közben módszeres alapossággal még egyszer körülvizsgálódott erre is, arra is, mindenfelé. Aztán megfordult, és még egyre zsebeibe süllyesztett kézzel visszasétált a présházhoz. Az ajtó előtt kivette a kezét a zsebéből, megropogtatta a derekát, és átlépve a küszöböt, bement a kis helyiségbe. Pár lépéssel egészen az asztalig ment, ott megfordult, feljebb húzta magán a nadrágot, és most már teljesen a megszokott mozdulatával, határozottan és magabiztosan – úgy, ahogyan akkor indult ki a présházból, amikor a vedret a helyén tudta –, elindult ki a vederhez.

– Micsoda marhaság!... – dünnyögte maga

elé, és érezte, hogy ismét felpiroslik az arca. – Hogyan is történhetett ilyesmi?

Kilépett az áldozó nap puha fényébe, és könnyedén meghajtott fejjel haladt a homokban a veder felé. A távolság a présház ajtajától a vederig pontosan tizennégy lépés volt, számítva természetesen már azt a lépést is, amit a küszöbről a homokra először megtett.

Elmegyek, és visszateszem a helyére! – gondolta Wilhelm. – S bár a dolog megesett, akkor aztán, akár nem is történt semmi...

Lehajtott fejjel tette meg a következő lépést is, aztán a negyediket, ötödiket, a hatodik lépésnél megcsendesült, a hetediket már bizonytalanul tette meg, és a nyolcadiknál a levegőben maradt a lába.

– Mi ez... Úristen?! – mondta halkan maga elé, és lépésre mozdult lábát – miután egy-két másodpercig remegve a levegőben tartotta –, alig értve, hogy mit és miért cselekszik tulajdonképpen, visszahúzta, és óvatosan a másik mellé helyezte, nem egészen közel hozzá, hanem kissé oldalt és kissé hátrább. Két karja megemelkedett, mint amikor egyensúlyát veszítvén, a tartást keresi valaki. A lábát, amelyet most húzott vissza a már-már megtett lépésből, nem is helyezte egészen a földre, csak ba-

kancsának az orra érintette a talajt, ez is akképpen, mint amikor meginog, majd a biztonságát méri valaki. Jobb válla – jobb lábát húzta vissza – magasra emelkedett, és egész alakjával alig észrevehetően balra dőlt, karjai széttárva, hasonlóképpen az ujjai is, a szeme pedig mozdulatlanul meredt maga elé, nem a vederre ejtve pillantását, hanem valamivel errébb, közelebb, a homok szürkeségére.

Mi történt velem...?! – dobbant a szíve egyre nagyobb és nagyobb erővel a mellkasában. Szinte hallani vélte a dobbanásait, homloka egyik pillanatról a másikra meghűvösödött, akárha könnyű és friss szellő érintette volna meg, egész testében könnyű remegés fogta el, megérezte a gyomrát, mint amikor a hinta magasba lendíti, tüdeje megtágult, és hatalmas lélegzettel szívta magába a levegőt.

E pillanatokban gondolatainak legapróbbját és legrövidebb életű töredékét is tiszta, világos értelemmel fogta fel és rögzítette, úgy, ahogyan születtek és elmúltak.

– Mi van velem?... – kérdezte végighúzva ujjait a homlokán. Emlékezet óta makkegészséges ember volt, orvos csak a kötelező vizsgálatokon látta, minden szerve a legrészvétlenebb tökéletességgel működött – s ha szabad

ezt a kifejezést használni –, szervezetének legkisebb porcikája is egy fiatal vadállat egészségével és romlatlan erejével végezte a dolgát. Talán ehhez hasonlatos volt – ha szabad ismételten ennél az utalásnál maradni – értelme is, ami legalábbis felesleges spekulációktól való mentességét, egyszóval ős természetességét, bonyolultságát illeti.

– Nem értem! – mondta, és most már ránehezedve teljes súlyával mind a két lábára, kezét felemelve végigsimított az arcán. A következő pillanatban, amilyen váratlanul jött, olyan hirtelen, egyik másodpercről a másikra elmúlt minden rossz érzése, teljesen nyugodtnak érezte magát, szíve szabályosan és észrevétlenül vert tovább, megszűnt az egész testét betöltő remegés, izmai meglazultak, feje tiszta és világos lett, és mindössze egyetlen, kristálytiszta gondolat töltötte el egész tudatát. Egy pillanatra lehunyta a szemét, majd utána hangosan és kereken, tökéletesre formálva a szavakat, kimondta:

– Elhozhatom a vedret!

Megmozdult, két apró lépést tett hátrafelé, egészen különös érzés fogta el, a legérzékenyebb dezsávü, valami a gyermekkorára sejtető érzés kerítette hatalmába. Zavarba jött,

mintha váratlan öröm részese lett volna, valami olyasféle örömnek, amilyent a karácsonyfa megpillantása előtt érzett, amikor a még csukott ajtó mögött megszólalt a kis harangocska, jelezve, hogy elérkezett a pillanat, mely maga a beteljesülés.

– El akartam hozni a vedret onnan, ahol most van, és anélkül, hogy bárki is megakadályozhatna benne, a legnyilvánvalóbb egyszerűséggel odamehetek hozzá, elhozhatom, és letehetem arra a helyre, ahová éppenséggel óhajtom...

Felemelte a kezét, és esetlenül, szinte egy gyermek mozdulatával, apró kis zavarral megtörölte a száját. Feljebb emelte a kezét, és könnyű mozdulattal végigsimított az ujjaival a homlokán. A megnevezhetetlen és egészen különös öröm változatlanul ott bujkált benne, végigjárva a legapróbb porcikájáig.

– Ostobaság... – mondta –, teljesen ostobaság...

Maga sem tudta, hogy mit nevez ostobaságnak, miért mondja egyáltalán ki ezt a szót, és miért ismétli egymás után többször is, mert valóban azt tette, rápillantott a vederre, az öröm – a különös és meghatározhatatlan kellemes érzés – egyre nőtt és terebélyesedett

benne, nézte a vedret, és egyre ismételte: ostobaság!...

– Hiszen... természetes... nem? – mondta halkan, de pontosan ejtve a szavakat. – A legtermészetesebb dolog!

Egészen váratlanul és minden előzmény nélkül, mely az emlékhez vezethette volna, az érettségi napja jutott az eszébe, pontosabban az a pillanat, amikor átvette a bizonyítványát, kezébe szorította az iniciálés, kemény tapintású lapot. Csodálatos elevenséggel érezte vissza az egész mellkasát betöltő örömöt, valami különös büszkeséggel, amikor elindult az ajtó felé, és minél hamarabb az utcán akart lenni, teljesen egyedül. De már a folyosón utánaszóltak, és sorba kellett állnia, kétsoros oszlopba, és együtt vonultak le az udvarra.

– Hát akkor elhozzuk a vedret! – mondta.

Lépésre emelte a lábát – *és a szíve rettenetes erővel feldobbant.* A kegyetlen szorongás, mely megállásának első pillanatában vonta magához, amely miatt tulajdonképpen nem tette meg a nyolcadik lépést, ismét megérintette. Megérezte a homlokán a hűvösséget, és hasonló hűvösséget a szíve fölött is, és tenyere egyik másodpercről a másikra megizzadt.

– Megbolodultam! – mondta, miközben

visszahúzta a lábát. – Mi történt velem... úristen?!

Visszahelyezte a bal lábát a másik mellé. Egy pillanatra megszédült, valósággal meglódult vele a világ, le kellett hunynia a szemeit – s amikor felnyitotta, ismét nyugodtnak érezte magát, illetve ott száguldott benne az ismeretlenül ismerős, kellemes érzés, az örömnek valamiféle különös fajtája. Ránézett a vederre. Gondolatai világosan és tisztán fogalmazódtak meg, és ő kimondta őket.

– Miről is van szó tulajdonképpen? El akarom hozni a vedret a kert egy bizonyos pontjáról, innen nem messzire tőlem, onnan, ahol áll, ezen a szürke homokon... Hogyan is történt? Nem volt azon a helyen, ahol lennie kellett volna, úgy kívántam, hogy ott legyen, kívánságomat azonnal az elhatározás követte, miszerint érte kívánok menni, elindultam, hogy megvalósítsam az elhatározásomat, az én legtermészetesebb egyszerűséggel elhatározott kívánságomat... Rögtön és azonnal elindultam, és semmi és senki sem akadályozott meg abban, hogy végrehajtsam azt, amit magam határoztam el a magam szuverén akaratából...

Összerándult a szemöldöke, és gyors pillan-

tást vetett a gyümölcsfák közé. Aztán a szőlők felé fordult. Tekintetében riadtság bujkált, laposan, gyorsan pillantott végig a szőlősorok között és az útra vezető ösvényen. Visszafordította a fejét. Kissé meghajlott arccal és oldalról tekintve nézett a vederre.

– Úgy akartam, hogy elhozzam – és az úgy is történik, ahogyan azt akartam!

Eszébe jutott a rémület, az élesen beléhasító szorongás, amely nem engedte továbblépni, és megállította a már felemelt lábát. Tudta, hogy szabályos félelemmel állt szemben. Ismerte, nem is egy változatában ezt az érzést, és teljes bizonyossággal tudta, hogy ami a lábát megállította, az félelem volt: teljes értékű és félreismerhetetlen félelem. Mozdulatlanul állva, már nem is lepődött meg azon, hogy gondolatai közé új emlékezés szökik, lassan szivárog fel a tudat világosságáig, és filmszerű elevenséggel vetíti eléje a képet: egyetlenegyszer egész ifjúkora folyamán, az otthon töltött nyári időben – már Hitlerjugend-tábor után – nem végezte el az apja által kiszabott kapálást a kukoricában, hanem leállította a kis gépet, maga pedig lement a folyóhoz fürödni egy egészen eldugott helyre, ahol senkivel sem találkozhat. Fürdött, heverészett a napon, gyí-

kokat hajkurászott, pillangót fogott, nézte a hangyákat, ahogyan rójják az ösvényeiket, ismét fürdött, átúszott a túlsó partra, vitette magát a víz sodrásával, a parton bandukolt fel az eredeti helyére hanyatt fekve dudorászott, és így ment ez egészen napszálltáig. Amikor hazafelé tartva leszállt a kerékpárjáról, és közeledett a házuk felé, akkor érezte ezt a félelmet, amely az előbb ragadta meg. Akkor is egyre lassabban emelgette a lábát, és az udvaron megállt, nem tudott továbblépni, és csak akkor mozdult, amikor az anyja kinézve az udvarra, megpillantotta őt.

– Úgy akartam, hogy elhozzam – és semmi sem akadályoz meg abban, hogy végrehajtsam azt, amit magam elhatároztam! – mondta ismét, de amint megmozdult – *a szíve riadt erővel dobbant* fel újra, szinte hallható, vad lüktetéssel.

– Teljesen megbolondultam! – suttogta maga elé. Az örömnek és a félelemnek ez a különös váltakozása mindössze egy mozdulat között, teljesen megzavarta. Az öröm, amelyet akkor érzett, amikor felismerte, hogy azt teheti, ami kívánsága és elhatározása, azonnal félelemmé változott, mihelyt megmozdult, hogy meg is valósítsa ezt a kívánságot és elhatározást.

– Úgy érzem magam, amint lépésre emelem a lábam, végrehajtani azt, amit magam határoztam el, mintha megbomlana a harmónia, mely eddig oly tökéletesen uralt, mely oly tökéletességgel font össze engem és mindent, ami körülöttem létezik.

A gondolat a kimondott szó érzékletességével formálódott meg benne. Összerántotta ismét a szemöldökét, és félrefordította a fejét, mint ha távoli hangokra ügyel az ember.

– Beteg vagyok! – mondta hangosan. Összehúzott szemekkel nézett a vederre. Szempillái egyre keskenyebbre vonták a tekintetét, végül a szembogárnak mindössze apró villanása jelezte, hogy lát, és pillantása ott nyugszik a vedren. Érezte, hogy nincs ereje megtenni a következő lépést, mert amilyen teljesen eluralkodó örömet okoz a mozdulatlan állapot, a gondolat teljesen szabad jelenléte, hogy nem kell mást tennie, ha valamit tenni akar, mint elhatározni és hozzákezdeni, oly kíméletlen és fizikai rosszullétet okozó erővel szorítja a markába a félelem, mihelyt mozdul, hogy maradéktalanul végrehajtsa azt.

Hirtelen hangok töltötték meg a fülét. Valami egészen ismerős, de kétségbeejtően bizonytala· természetű hang szólalt meg, vala-

mi, amiről tudja, hogy ismerős, hogy ismernie kell. Mi lehet ez a nyikorgó, síró, recsegő valami? Aztán valami csörömpölést hallott, akárha a vedret emelné fel, és közben hozzáütődik valamihez, és aztán emberi hangot hallott, először egészen távolról, aztán egyre kivehetőbben, míg felismerte végül, hogy öreg, recsegő, száraz férfihang, kissé hadarva mondja a szavakat, és rendkívül éneklő hangsúllyal, és a megállás nélkül folyó beszéd mögött lassan, puhán közeledve pergő és szabálytalan ritmusú, szakadatlan, könnyű dobolást hall egyre és egyre közeledve, s míg felismerte végül az eső hullását a száraz földre vagy a tetőkre.

– Haza akarok menni! – mondta. Vállai előbbre hajoltak, és szeme, ha lehet, még szorosabbra szűkült. – Haza akarok menni – mondta ismét.

A következő pillanatban elsápadt, szemei felnyíltak, majd hatalmasra tágultak, kezét riadtan a levegőbe emelte, eltartva magától egészen messzire. Riadt, szinte megbomlott tekintettel söpörte végig a környéket, ajkait egyetlen mozdulattal szorosra vonta a fogai fölött, ádámcsutkája megugrott, és akár az előbb a tenyerét, minden átmenet nélkül verejték lepte el a homlokát. Hátralépett – s mi-

közben a szemei riadtra tágultan meredtek a vederre –, lassan emelve, szinte a földön csúsztatta a lábát, elindult hátrafelé. Ajkai – úgy szorosra zárva – megremegtek, apró, gyors moccanásokkal vibráltak az izmai. Két karját eltartotta magától még szélesebben, mint az előbb tette, és meghajlított felsőtesttel lépett egyre hátrább, a présház felé. Fülében még egyre kavarogtak a hangok, a síró, recsegő nyikorgás most már felismerhetően egy ajtó nyitódása volt, kamra- vagy fészerajtó panaszos fordulása, dobolt az eső, és beszélt, szüntelen, megállás nélkül az öreg éneklő hang. Megrázta a fejét, és szüntelen haladva hátrafelé – szemei egyre a vederre tekintve – rázta tovább a fejét, mintha a gondolat legparányibbjától is szabadulni szeretne.

Néhány lépésnyire volt mindössze a présháztól, amikor még mindig háttal, oldalogva – megváltoztatva az irányát, a gyümölcsös felé haladt. Kitapogatta maga mögött az első fát, botladozva került mögéje, és megállva eltörölte az ingujjával a homlokát.

– Átkozott! – mondta, a vederre pillantva.

Elővette a zsebkendőt, és végigtörölte az arcát. Megfordult, hozzátámaszkodott a fához, megtörölte a homlokát is, végighúzta a

kendőt a tarkóján, aztán gondosan összehajtogatva zsebre tette. Oldalt tekintve a présház ajtajára esett a tekintete. A küszöb mellett – felélesítve a lenyugvó nap adta árnyéktól – ott volt a veder nyoma, a szabályos karika mélyen belenyomódva a homokba. Egy pillanatig nyugtatta rajta a szemét, aztán megfordulva a vederre pillantott. Kissé ferdén ott állt a homokban, és megcsillant a peremén a nap. Anélkül, hogy elfordította volna a vederről a szemét, elindult a fák között, a kis térség mentén előre. A fasorok ferdén, rézsútosan vezettek egyre közelebb a vederhez, egyre szűkítve a távolságot. Amikor a fasor elérte a veder magasságát, akkor mindössze három-négy lépésnyi távolság volt közöttük.

Wilhelm fától fáig lépett előbbre, egyetlen sor fa választotta el a szabad homoktól. Az út felénél megállt, ismét elővette a zsebkendőjét, megtörölte az arcát.

– Átkozott – ismételte, és eltéve a zsebkendőt továbbindult. Egyre lassabban és lassabban haladt, tekintete mint a megbűvölté tapadt a felcsillanó vederre, mely immár hosszabb és erősebb árnyékot vetett. Már csak egyetlen fa választotta el őket egymástól, és mögötte az a mindössze három-négy lépés,

mely szabadon futott a homokon. Amikor a fához érkezett, kezét előrenyújtva hozzátámaszkodott, majd egészen mögéje lépett. Letekintett a fa tövére, és lassan végighordozta a szemét a távolságon, mely elválasztotta a vedertől. Kilépett a fa mögül – *és a szíve felvert, feldobbant riasztó erővel, akárcsak az előbb a térség közepén.*

– Átkozott! – motyogta immár harmadszor is. Megszédült, megkapaszkodott a fában, remegni kezdett az arca, a torka elszorult, forróság öntötte el, és úgy érezte, nincs elég levegő, mindjárt megfullad. Odatapogatózott a legközelebbi fához, és úgy, fától fáig tapogatózva ment vissza, míg elérte a présház vonalát, s együtt vele a kis ösvényt, mely a gyümölcsösből kivezetett a házikóhoz.

– Úristen! – mondta, amint szédülve még egyre végigment a homokon, és megkapaszkodva az ajtófélfában, belépett a kis helyiségbe. Betette maga mögött az ajtót, és hozzátámaszkodott a deszkához. Hirtelen remegni kezdett, a remegés reszketéssé változott, érezte, hogy hideg borítja el az egész testét. Odatapogatózott a tábori ágyhoz. Végigfeküdt rajta, hosszan elnyúlva, arcát a karjaiba temetve. Felcsuklott – és bár minden erejét megfeszít-

ve küszködött ellene –, először sírni, aztán zokogni kezdett, miközben határt nem ismerő dühében és szinte észvesztő szégyenkezésében, karjait kinyújtva, roppant görcsös erővel belemarkolt az ágy szélébe.

Később felkelt. A széket szembeállította az ajtóval – becsukta annak idején maga után –, és leült. Két tenyerét a térdeire fektette, és hang és moccanás nélkül ült mindaddig, míg leszállt az este és sötétség borult a szobára. Akkor felállt, megnyitotta az ajtót, rövid ideig belefülelt a csendességbe, óvatosan emelve a lábait kilépett az éjszakába, kezeit kissé eltartva magától, csendesen, csak a bakancs orrával lépve, elment a vederhez, a sápadt, halvány holdvilágban felemelte, és gyorsan megfordulva, úgy, ahogyan érte ment, lábujjhegyen odavitte a házhoz, és letette a küszöb mellé, oda, ahol annak a helye volt.

*

Amikor másnap reggel kilépve az ajtón megpillantotta, elkapta róla a tekintetét, és ásóval, gereblyével a vállán, elindult vele a kúthoz, nem az ösvényen, hanem a szőlősorok között haladva...

Halálnak halála

García Lorca emlékének

Az őr a rabok háta mögött ment, két-három lépésnyire tőlük, hogy jól szemmel tarthassa őket, és szükség esetén a fegyverét is megfelelő távolságból használhassa, olyan távolságból, mely nem sok ahhoz, hogy biztonságosan célozhasson, de nem is annyira kevés, hogy önmaga veszélybe kerülhessen. Röviden szólva: a hivatalosan előírt távolságból követte őket.

A rabokon nem volt bilincs – ketten voltak, két már nem fiatal, de még korántsem öreg férfi, egyforma szürke nadrágban és kabátban, mezítláb mind a ketten –, szabadon, kötelék nélkül volt a lábuk is, a karjuk is. Változékony, meglehetősen nehéz terepen haladtak előre, néha kapaszkodniuk kellett. Az őr ilyenkor még hátrább maradt, és különösen rajtuk tartotta a szemét.

– Ha egyszer rab, akkor legyen bilincs rajta – káromkodott. – De micsoda dolog ez így...?!

Óvatosan, fél kézzel kapaszkodva mászott előre a hegyoldalon. A géppisztolyát a hóna alá szorította, és úgy irányozta a két rabra.

A szoros ruházat, a sok csat, szíj, kötés, tölténytár, nehéz csizma, feszesen ülő sapka, felcsavart köpeny, oldalzsák, keresztpánt, távcső, maga a géppisztoly fárasztóvá tette a mozgást, s bár egyáltalán nem volt meleg az idő – még könnyű szellő is járt –, patakzott róla a verejték, a hátán éppúgy, mint a mellén, a hasán és az arcán is, ahol keskeny, de kiapadhatatlan erecskékben szaladt végig az álláig vagy a szoros zubbonynyakig.

– Közelebb! Közelebb egymáshoz...! – szólt a két rabra, míg zihálva szedte a lélegzetet, és pislogott egyre a szemébe ereszkedő verejéktől.

A két rab igyekezett közelebb kerülni egymáshoz, és szinte váll váll mellett kapaszkodtak tovább.

Amikor felérkeztek a zöld fűvel lepett fennsíkra, az őr újra rájuk szólt – zihált egyre, az egész teste verejtékben úszott, szemei égtek –, pár lépéssel hátrább maradt az előírásosnál, és úgy szólt rájuk.

– Megállni! És közelebb egymáshoz!

Felemelte a karját, eltörölte a homlokáról a verejtéket, egyik lábát a másikhoz feszítve kissé megemelte a sarkait a csizmában, a sapkáját feltolta a homlokáról, két vállát hátra-

húzva megropogtatta a derekát, megforgatta a nyakát a szoros zubbonyban, kifújta magából a levegőt, karját magasra nyújtva megtornáztatta az izmait – aztán egy pillantást vetett a fegyverére, pontosabban a biztosítózárra, mely szabadon, lövésre készen tartotta a géppisztolyt, és kissé megemelve a csövet, pontosan a két férfi hátára irányította.

– Még egy kis idő, és nem fogtok szellőzködni! – mondta, nyilván a két rab könnyű öltözékére gondolva. – Vagy inkább nagyon is fogtok szellőzködni, csak nem tudtok majd róla!

Leguggolt, hogy megpihentesse a lábizmait – a fegyvere változatlan pontossággal irányult a rabokra –, néhányszor meghintáztatta magát.

– Nyomorult bitangok, majd nem szellőzködtök! Indulás tovább!...

Felállt, és egy lépést kivárva követte tovább a foglyait.

Az egyik rab megszólalt – egészen csendesen, kissé még kapkodva a levegőt.

– Mindenesetre az ezernyolcszázkilencvenötös gyűjteményes kiállításán, melyet Vollard rendezett, már falon volt... Valamelyik balkáni király, talán a szerb... meg is kérdezte Vol-

lard-tól, hogy: „Ez a maga mestere szép nőket egyáltalán nem tud festeni?"

A másik rab – magasabb, csontosabb férfi – elkerült egy szál kék virágot a fűben.

– Bár király volt – igaza volt! Egyébként mi sem változik, mert ha úgy van, ahogyan én emlékezem, vagyis ha kilencvennégyben készült el a képpel, akkor nyugodtan szerepelhetett vele Vollard-ral kilencvenötben...

– Mindenesetre szerepelt... – mondta a másik – de a *Kártyázó*-kat kilencvenkettőben festette, és ennek a befejezése előtt már kész volt a kép...

A másik felemelte a kezét.

– Tévedés...! *A művész felesége* kilencvennégyben készült el – de mesterünk kilencvenben kezdett hozzá, és erről nemcsak ő tett említést néhány levelében, hanem Choquet is így beszélt róla. Ami tehát megzavarhatta magát, az a négy esztendő volt, a kilencvenes témától a kilencvennégyes befejezéséig...

– Lehet... Így volna...?

– Egészen biztos...

A másik egy pillanatra összevonta a szemöldökét.

– Úgy látszik, tévedtem... Szóval, visszatérve ahhoz a bizonyos vederhez és a kövek-

hez: nem mulasztotta el egyetlen napon sem – és látja, ez a csúnya asszony, ez a múzsakergető, aki úgy ül ott a széken, hogy legszívesebben máris felállna, és menne a házi dolgai után, mert mit ér mind a művészet, ha nem végezzük el a konyhában a tennivalónkat, ez a csúnya asszony nem feledkezett meg soha róla, hogy a veder ott legyen – mintegy véletlenül –, és víz legyen benne mindig, és a kerítés környékéről – mintegy csodaképpen soha ne fogyjon el a kavics, hadd legyen mivel hajigálnia a szegénynek –, szóval soha nem mulasztotta el egy napon sem a Mester, hogy sétája végeztével oda ne menjen a kerítéshez, kavicsokat ne szedjen, és ne dobálja őket egyenként, gondosan célozva a vederre, számolgatva, nyilván szorongva és remegve, hogy hány talál bele a vízbe, és hány hullik melléje, csak mert, ó, istenem, mennyire fontos is ez, hisz a zaklatott és örökké háborgó idegrendszer ki tudja, mit vélt sejtetni vagy jövendölni a pontos találatokban... S a derék aix-iek arra jártukban ugyan mit is gondolhattak, látván a különös embert hallgatagon, nagy homloka alatt mosolytalan arcával, lomha, nehéz mozdulatokkal dobálni a köveket?

A másik elnevette magát.

– Shelley, midőn meglátogatta Byront Ravennában, Picot-hoz írt levelében így számolt be aztán a látogatásáról: lord Byron háztartását igen kellemesnek találtam, különösen, ami szolgáitól eltekintve nyolc kutyáját, három majmát, öt macskáját, a két sast, egy varjút és a sólymot illeti... Utóiratában pedig hozzáfűzi: úgy veszem észre, hogy nem soroltam fel mindent, mert éppen most találkoztam a főlépcsőn öt pávával, két gyöngytyúkkal és egy egyiptomi búbosdaruval... Mindezek teljesen szabadon mászkálnak a lord szobájában, s ő elcseveg velük!

Mindketten kacagni kezdtek. Tiszta, derűs kedv szállt az arcukra, és egy darabig nem szólva semmit, apró kis szünetekben visszavisszatért ajkukra a nevetés. A nap egyébként laza fátyolfelhő mögött volt, a felhő ellepte jóformán az egész eget, s csak könnyű, opálos fényt engedett a földre. A fű harmatos volt a lábuk alatt, a levegő éles és tiszta, a hegyek körös-körül kékben öltözötten hallgattak, a közeli völgyek zöld, barna, puhasárga színekben tárultak a szem elé.

– Visszatérve Cézanne-hoz – mondta a magasabbik –, illetve a köveihez és a vederhez,

nem sokkal különbözik az ő dobálózásaitól Jean-Jacques kedvtelése sem...

– Kedvtelés...? – húzta fel a szemöldökét a másik. – Édes Istenem... micsoda is ebben a kedvtelés?

– Jean-Jacques a következőket csinálta de Warrens asszonyságnál...

– A kedves és áhítatos, a hófehér lelkű, Isten báránya hölgyecskénél, ki szemét mindig a földön hordván, soha mással, csak Istennel gondolt...!

– Kint abban a völgyecskében, ahol a nyaralója volt, vagy abban a házban, amit béreltek, azt hiszem, bérlemény volt inkább, reggeli sétáinak az idején Jean-Jacques köveket gyűjtött, és célba dobálta őket holmi ágacskákra vagy fatörzsekre. Ha jól emlékszem, akkor ezt ő maga mondja el a *Sétáló*-ban, Diderot viszont arról tudósít, miszerint Rousseau elmesélte neki, hogy ha nem sikerült a meghatározott számú kővel annyiszor célba találnia, mint azt előre kitűzte maga elé, akkor minden dobás után néhány lépést közelített a fához vagy az ágacskához, mondván, hogy a hangsúly azon van, hogy eltalálni a célt, így aztán megesett, hogy az utolsó követ, mely találat esetén Jean-Jacques győzelmét jelentette, mindössze egy lépés

távolságról vágta hozzá a fa derekához – aztán, mint aki jól végezte a dolgát, aznapra elégedett volt, hiszen többször talált, mint nem...

– És nem akadt a közelben, aki így szól hozzá: Mester, vágjon egyszerre egy egész sziklát hozzá, és nem lesz dolga egy évig!

Felkacagott, és a társa csendes kuncogása kísérte a nevetést. A következő pillanatban azonban előrebukott, karjait szétcsapva kereste az egyensúlyát, majd két-három esetlen lépés után elvágódott a földön, karja messze előrecsapódott a fűbe.

Az őr ott állt a hátuk mögött, és felemelve a lábát, a talpával előrelökte a másik rabot is. Bukdácsolt, elesett az is, aztán egyszerre tápászkodtak fel a földről.

A géppisztoly csöve a mellükre irányult, az opálos fény megcsillant az acélon.

– Kuss! – mondta az őr. – Nyomás egymás mellé! S ha még egyszer röhögni kezdtek, akkor szétlapítom a büdös pofátokat!

Megcsavarta a nyakát a szűk zubbonyban, felemelve a szabad karját, a nehéz posztóval eltörölte az orrát, aztán kiköpött a földre.

– Nyomás egymás mellé, és lódulj...!

A két rab egymás mellé állt, a kisebbik megigazította magán a kabátot, aztán az orrához emelte az ujját.

– Nagyon megütötte magát? – kérdezte a másik.

– Nem! Azt hiszem, nem! Inkább az ijedség volt nagyobb!

Felpillantott a társára.

– Egy pillanatra azt hittem, hogy Jean-Jacques haragját vontam magamra – elmosolyogta magát, aztán megszippantotta az orrát. – Talán az orromat ütöttem meg, azt hiszem, vérezni fog. Nem ütötte meg magát?

– Úgy érzem, nem... de egészen váratlanul ért engem is, semmi bevezetés... se szó, se beszéd... semmi káromkodás, egészen új, nem?

– Igen, valóban az... Egyébként, mielőtt még elfelejteném: Joyce például akképpen játszott, hogy az előtte haladó járókelőket, illetve az előtte haladó járókelők egyikét igyekezett bizonyos távolságon belül és meghatározott számú lépéssel utolérni. Ha nem sikerült – vagy nem pontosan úgy sikerült, ahogyan azt eltervezte, illetve megfogadta magában, akkor aznapra egészen rosszkedvű lett, ahogyan mondani szokták, nem ment a munka, egész nap váratlan, meglepetésszerűen érkező kellemetlenségektől rettegett...

A magasabbik rab elmosolyogta magát.

– Ugyan... Ő is?!

Az alacsonyabb is elmosolyogta magát, és még halkabbra fogta a hangját.

– Szörnyű lehet a boldogtalannak abban a mindenfélében, ami rajta van...

A másik széttárta a karját.

– Kérem... – mondta – mi viszont igazán nem panaszkodhatunk. Állandóan fázom, mióta elindultunk!

– Én is! Valamit azonban mégis elfelejtettem az előbb... mégpedig Cézanne-nal kapcsolatosan. Kődobálás, veder, bizonytalanság, kétség, aggodalom, magányosság, bánat, szomorúság és megaláztatás...? – Nézzen a nyolcszázkilencvennégyes *Arckép*-re! Aki kint a köveket dobálja, és nagy homloka a föld felé fordul – itt a képen, ó, istenem, nem megüli a jövendő győzelmének ünnepét? Vagy ha úgy tetszik, a jövendő győzelme bennem! Ez biztos! Ezt tudom! Ez diadal...! És akkor nem számít semmi! Ezt mondja a kép – vagyis kimondja a kép az örök és eltusolhatatlan, az elpusztíthatatlan és isteni erőt adó legnagyobb érvet: a bizonyosságot a jövendő felől!

A másiknak puha derűvel megcsillant a tekintete.

– És képzelje el mindezt egy némileg szebb feleség oldalán!

Lehajtották a fejüket, és úgy mosolyogtak. Aztán így folytatta az alacsonyabbik, még egyre meg-megszippantva az orrát.

– Próbáljon az asszony szempontjai felől közelíteni a képhez! Fáradtság, mindennapi munka egy ember oldalán, akit csőd követ csőd után, aki immár esztendők óta magányosan és megszállottként járja a maga sem anyagiakban, sem dicsőségben semmit sem nyújtó útját, komorsága elviselhetetlen, szeszélyei hasonlóképpen, nem akarja elhagyni remeteségének a helyét, Párizsról hallani sem akar – az asszony pedig minden gondolatával ott van Párizsban, és semmit nem szeret kevésbé, mint a vidék egyhangúságát. Tervei, álmai, vágyakozásai mind elégtek egy férfi szenvedélyének a tüzében... nem akarom ismételni, de tegye fel néhányszor a kérdést: valóban csak a nagy ember érdemli a babért?...

– A kérdés jogos! Különösen a következő nagyokat illetően: Galilei, Newton, Adam Smith, Hobbes, Descartes, Locke, Spinoza, Kant, Leibniz, Hume, Gibbon, Macaulay, Leonardo da Vinci, Raffaello, Michelangelo, Händel, Beethoven, Mendelssohn – akik tudvalevőleg mindannyian agglegények voltak, s ekképpen eszük ágában sincs megosztani ba-

bérjaikat semmiféle hitvessel! Ezektől eltekintve a többi esetben minden bizonnyal igaza van!...

A másik mosolyogva pillantott rá.

– A magam részéről örömmel megelégszem a többivel!

Az őr megszólalt a hátuk mögött.

– Ne hókuszpókuszoljatok, hanem beszéljetek értelmesen! Nemsokára úgysem beszéltek már sehogyan sem.

A rabok elhallgattak. Némán mentek egymás mellett. Aztán a magasabbik megszólalt.

– Hát akkor mit csináljunk?...

Hallgatott egy darabig, aztán így szólt.

– Figyelje meg ezt a fát itt előttünk, balra! Ezt a magányos, eléggé terebélyes fát...

– Igen! – mondta a másik. – Cser, nem? Vagy tölgy inkább?

– Csertölgy... – mondta a másik. – Nem tudom, mennyire ismeri, arról nevezetes, hogy a legnehezebb fajsúlyú fák közé tartozik. A fajsúlyt egyébként a fákat illetően egy köbdeciméter súlyarányában számítják ki, nem vagyok bizonyos benne, de úgy emlékszem, hogy a kókusz a legnehezebb, és talán az ében...

– És a mahagóni?

– Magam is csodálkoztam rajta, sokkal lejjebb következik a sorrendben. Jól emlékszem, hogy megelőzi a csertölgy, ez, ami itt van előttünk, és megelőzi még a gyertyán is...

A magasabbik rab összehúzott pillákkal nézett a csertölgy irányába. Elmosolyodott és sóhajtott.

– Milyen jó lenne mindenre emlékezni! Ha nem felejtettem túlságosan sokat, akkor a szerves részei a cellulóze...

– Bizonyára ez a legtöbb benne...

– Aztán lignin, illóolajok, tannin...

– Gyanták... – mondta az alacsonyabbik rab.

– Persze: gyanták... aztán keményítő nem is kis mennyiségben, festőanyagok, fehérjék...

– Bitang hazaárulók! – szólalt meg az őr mögöttük. – Kis idő kell csak, s aztán tibennetek nem lesz semmi! Nyomás közelebb egymáshoz!

A két rab nézte a csertölgyet. Kis idő múlva a magasabbik azt mondta egészen csendesen.

– Nagyon szép fa! És nem tud róla, hogy halandó...

A fennsík véget ért, horhos oldalán ereszkedtek lefelé. Széttárt karokkal léptek, megfeszítve a lábaikat, súlyukat a sarkaikra bocsát-

va. Az őr féloldalasan lépett, ereszkedett utánuk bal kezével támaszkodva néha a földre, jobbjában – a hóna alá szorítva, ujja a ravaszon – rájuk irányítva a géppisztolyát.

– Közelebb! Közelebb egymáshoz!

Igyekeztek közelebb kerülni egymáshoz, szélesre tárt egyensúlyozó karjuk találkozott, egy pillanatra megfogták egymás kezét, egymásba kapaszkodva fékezték a lendületüket, mely szaladva vitte volna tovább őket a mélység felé, aztán elengedték egymást, és egészen hátrahajolva támaszkodtak a földnek, és léptek tovább, sarkaikat mélyen belevágva a talajba.

– Jobbra, bitangok, tartsatok jobbra! – kiáltott rájuk az őr, s mert nem voltak képesek azonnal irányt változtatni, megfékezni és oldalra irányítani a lendületüket, még egyszer rájuk kiáltott, s mert nem mehetett egészen közel hozzájuk, hogy megrúghassa őket, tehetetlen haragjában rájuk köpött.

– Jobbra, bitangok, nem halljátok?!

Jobbra tartva, oldalt szelve át a horhos meredékét, végül is maguk mögött hagyták azt, és kissé visszafelé kanyarodva, majdnem abba az irányba, amerről a tetőn jöttek, a fennsík szinte függőlegesen meredek oldalában ha-

ladtak tovább. Merőlegesen a horhosra, majd hozzásimulva a fennsík oldalához, gyors és eléggé széles folyó szaladt ki a völgyből, és hozzászegődött a keskeny ösvényhez, melyen csak nagy üggyel-bajjal haladt tova a három ember.

A magasabbik rab megszólalt.

– Gyönyörű fa volt...

– Igen – mondta a másik –, és valóban semmit sem tud arról, hogy halandó...

– Igen! Nyilván nem olvasta a *Változatok*-at. Ha megtette volna, akkor talán szerényebben nézne a világba, és így szólna a társaihoz: testvéreim, ne feledjétek; tudjuk, hogy nemcsak külön-külön vagyunk azok, hanem civilizációink is halandók, jönnek, felérnek a tetőre, és elmúlnak!

Meglehetősen hangosan beszélt, mert mintegy négy-öt méterre a lábuk alatt – ugyancsak meredek, de járható talaj vezetett le hozzá –, komor sziklák között kavargott, morajlott a folyó.

– Nemcsak erről nincs tudomása! – mondta az alacsonyabbik. – A sors különös kímélete folytán nincs tudomása arról sem, hogy ha minden halandó is – vég nélküli, elpusztíthatatlan és örök életű az emberi ostobaság!

Az őr rájuk kiáltott.

– Fogjátok be végre a szátokat!

Abban a pillanatban, amint kimondta az utolsó szót, a lába megbicsaklott, az egész teste előrelendült, majd kibillenve az ösvény szélére, a meredeken próbált megkapaszkodni, mindhiába, elbukott, és végigzuhant a parton, majd hasztalan próbálva támasztékot keresni, csapkodva, kalimpálva és artikulálatlan üvöltéssel belezuhant a kavargó vízbe. Fegyverét magasra tartotta, a hullámok elkapták a testét, megforgatták, és két méltóságosan emelkedő szikla között egyre forgatva és dobálva sodorták a víz közepe felé.

A két rab egyszerre fordult hátra. Mozdulatlanul, döbbenten nézték az elzuhanó, majd a folyó felé kalimpáló testet. Kezeik önkéntelenül megkeresték egymást, és hátrább léptek, majdnem hozzásimulva a sziklaoldalhoz.

– Kapaszkodjon! – kiáltotta az alacsonyabbik, és elengedve a társának a kezét, szaladni kezdett az ösvényen visszafelé, majd néhány méter után, hol kevésbé volt veszélyes a mart, széttárt karokkal, amennyire a talaj megengedte, sebesen ereszkedni kezdett a folyó felé. A társa ott szaladt, majd ott kapaszkodott mögötte, gyökérzetbe és kövekbe fogódzva.

– Maradjon! – kiáltotta. – Az Isten szerelmére, maradjon... Én kitűnő úszó vagyok! Kérem, maradjon a parton!...

Megelőzte az alacsonyabbikat, és a víz szélére ereszkedve, ledobta magáról a kabátot, közben szünet nélkül ismételte, megpróbálva túlkiabálni a másikat.

– Ne csináljon ostobaságot! Akkor segít, ha itt marad a parton... Keritsen valami faágat vagy valamit, amit majd oda tud nyújtani nekem...

Belegázolt a vízbe, és elvetve magát, erőteljes csapásokkal vágott bele a hullámokba.

Az őr még egyre a két szikla között küszködött a vízzel, a csapkodó hullámok hol kifelé lódították a folyó közepe felé, hol vissza a part irányába. Ruházata nyilván már feldagadt a víztől, nehéz csizmája húzta, vonzotta a mélység felé, csapkodása mind hiábavaló maradt, különben is markában még egyre ott szorította a géppisztolyát, igyekezvén magasra tartani a víz fölé. Nem szűnt a kiabálása, szemei – amikor látni lehetett egy-egy pillanatra az arcát – rémültté tágultak, szája hatalmasan felnyitva kapkodott a levegő után.

– Jobbra! Jobbra! – kiáltotta az alacsonyabbik rab a parton, amikor meglátta társának a

magasra emelkedő fejét, amint tájékozódni kíván a fuldokló irányába. – Jobbra, még jobbra, még!

Hangja elveszett a víz zúgásában. A társa pedig birkózva a vízzel, egyre közelebb és közelebb került a fuldoklóhoz, és végezetül már egészen mellette volt, és belemarkolt a hajába. Hátát nekivetette a sziklának, és taposva a vizet magasra, a víz fölé emelte a hörgő szájat, a lezárult szemeket, a kínlódó emberi fejet.

Nehezen és elakadó lélegzettel vitték fel aztán a lábainál és karjainál fogva – a géppisztoly még ott volt a kezében –, fel egészen az ösvényre. Végigfektették a sziklán, és az alacsonyabbik meggombolta sebes ujjakkal a zubbonyát, végiggombolta egészen az ingét is, míg teljesen szabadon maradt a széles mellkas. Felnézett a társára.

– Hogy van? Hogy érzi magát?...

Úgy térdeltében felnyúlt, és megfogta a társának a kezét.

– Feküdjön le... Feküdjön le maga is!

A magasabbik rab hozzátámaszkodott a sziklához, melle szinte pattanásig feszülve süllyedt-emelkedett, aztán lecsúszva a fal mentén, először a térdeire ereszkedett, végül óvatosan hátradőlve végigfeküdt a földön.

– Nincs semmi baj... – mondta nehéz, kínlódó lélegzettel. – Próbáljon... vele... valamit...!

A másik odalépett hozzá, és a térdeire ereszkedett.

– Hogy érzi magát?

– Egészen jól... Csak nagyon gyönge vagyok! Pihennem kell egy keveset. Menjen oda hozzá, és próbáljon mesterséges légzést csinálni...

– Igen! – mondta a másik.

Fel sem emelkedett a térdeiről. Odacsúszott a mozdulatlan testhez, és megemelve a két kart, szabályos, ismétlődő ritmussal emelgetni kezdte, le, föl, le, föl... Az őr melle megemelkedett, aztán széles sugárban ömleni kezdett a szájából a víz.

A magasabbik rab megszólalt.

– Fel kell emelni, emelje fel a lábánál fogva!...

Feltápászkodott, és odalépett hozzájuk.

– Segítsen megfogni a lábát... De vegye ki először a kezéből a puskát!

Az alacsonyabbik lefeszítette az őr ujjait a géppisztolyról.

– Még mindig szorítja... – mondta.

– Úgy... feszítse le róla az ujjait...

Az alacsonyabbik a kezébe vette a fegyvert.

– Sokkal könnyebb, mint gondoltam...

Maga elé tartva, kissé távol magától, megnézte a fegyvert, aztán letette a földre.

– Emeljük! – mondta a másik.

Felemelték az őrt. A két bokájánál fogták, a fej mélyre hullott, és a száj öklendezve bocsátotta ki magából a vizet. Aztán visszafektették a helyére. A fej megmozdult, a szemek erőlködve megnyíltak egy pillanatra.

– Most – mondta a magasabbik –, most próbáljon megint mesterséges légzést.

A száj felnyílt, szavakkal kínlódott, aztán a szem egészen láthatóvá vált, a szemgolyó hol erre, hol arra pillantott, a mell, ha szabálytalanul is, süllyedni, emelkedni kezdett.

– Jobban van? – kérdezte a magasabbik.

Az őr ránézett. Aztán kínlódva féloldalára emelkedett, köpni kezdett, majd hányt. Utána már szabályosan lélegzett, és vörösre dagadt, homályos szemekkel nézett egyik rabról a másikra. Aztán rémület költözött az arcára, magasabbra támasztotta magát, és riadt, rémült arccal nézett maga mellé, jobbra, aztán balra...

– Adja oda a puskáját! – szólt a magasabbik a társára.

Az felemelte a géppisztolyt, és még egyszer figyelmesen megnézve odanyújtotta az őr kezébe.

– Jobban érzi magát? – kérdezte.

Az őr felállt. Megtántorodott, hozzátámaszkodott a sziklafalhoz, lelógatva a fejét, mély lélegzettel szedte, szívta magába a levegőt. Aztán hirtelen, egyik pillanatról a másikra felkapta a fejét, és riadt, döbbent tekintettel meredt a két rabra. Az ajkai nyitva maradtak, tekintetét egyikről a másikra kapkodta, arcán egyre ott ült a döbbenet és a különös, riadt csodálkozás, mely összekeveredett valami mély, szinte állati félelem kifejezésével.

Egészen a falhoz lapulva, a fegyver csövét lassan emelve rá a két emberre, másik kezével tapogatva a fal mentén arrább lépett. Három-négy lépésnyi távolságra ment tőlük. A kabátja szétnyitva, haja a szemébe lógott, a ruhája nehéz a víztől.

A két rab ott állt néhány lépésnyire tőle. A magasabbik a ruháját csavarta, hosszú, keskeny sugárban folyt belőle a csavarás nyomán a víz. A másik a géppisztolyt nézte, aztán felemelte a tekintetét, különös mosoly költözött az arcára, és úgy kérdezte.

– Jobban érzi magát?...

Az őr egyre megtágult szemekkel nézte őket, és a hangok nehezen hagyták el az ajkát.

– Micsoda emberek maguk?

Először fordult elő, hogy nem tegezte őket.

Az alacsonyabbik újra a géppisztolyra nézett kíváncsi, figyelmes tekintettel. A másik csavarta a kabátját, nyögve és szuszogva közben.

– Magukat... felakasztják holnap...! – kiáltotta az őr.

Egyikről a másikra kapta a tekintetét. Arcán továbbra is ott ült a döbbent, csodálkozó rémület, a mély, a mélységesen mély, eddig soha nem tapasztalt és szinte észvesztő döbbenet.

– Nem tudják?...

Az alacsonyabbik egy pillanatra lenézett a földre. És mert a társa nem szólt semmit, hát felemelte a fejét, és azt mondta.

– De... tudjuk!

Az őr szája megremegett. Kereste a szavakat, amelyekkel valójában nem is tudta, mit akar mondani. Szemei, ha lehetséges, még hatalmasabbra tágultak – aztán magasra rántva a géppisztoly csövét, pontosan a rabok mellére irányítva, hátralépett. Szinte nem is emberi, vad, majdnem artikulátlan és különösképpen

sajátos, kétségbeesett hangon, szemeit rájuk meresztve, felordított.

– Hát micsoda emberek maguk?!

Egész testében remegett, arca eltorzult, szemei szinte megbomlottan tágultak még és még hatalmasabbra, és rémült, szinte eszét vesztett kétségbeesés költözött a tekintetébe.

A két rab egymásra nézett. Aztán a magasabbik, míg a másik segített neki, magára vette a kabátját. Aztán, hogy csak álltak egy darabig szó nélkül egymás mellett, azt mondta a nagyobbik az őrnek, aki csak állt, szinte egész testében remegve, rájuk szegezve a géppisztolya csövét – azt mondta neki, fel sem emelve különösebben a hangját.

– Jöjjön... Menjünk tovább, jóember!

Megfordult. Megfordult a másik is, és – ahogyan eddig is mentek – elindultak tovább. Pár lépés után visszanézve megálltak, és várták, hogy elinduljon utánuk az őr is.

Aztán megszólalt az alacsonyabbik.

– Egészen megzavarodott, és teljesen kétségbe van esve a szerencsétlen...

A másik kissé hátrapillantva elmosolyogta magát. A kisebbik megszaporázta a lépéseit, és így folytatta.

– Egészen neurotikus állapotba került.

Nem is csoda, ha jól emlékszem, akkor Freud szerint a neurózis kiindulópontja a bizonytalanság és kisebbrendűség fenyegető érzése...

Elnevették magukat, és a nagyobbik még csavargatva egyre magán a kabátot, azt mondta:

– Visszatérve lord Byronhoz, illetve az állataihoz, Walter Scott például harminc-negyven kutyát tartott, és egy kedvenc, Purdie Tamás nevezetű inasával, ki nagyon értett az állatokhoz, napokra elcsavargott tíz-húsz kutyával egyetemben... Carlyle legjobb barátjának a lovát – és számtalan lovát nevezte, vagy emlékezzen Goya rengeteg macskájára. Cicero meg arról ír, hogy midőn Lucilius és Scipio vidékre mentek, akkor a caiteai partok és kertek hosszában kutyákkal és majmokkal hempergőztek, s ha nem említi is az öreg, ő maga is hasonlóképpen cselekedett. Bentham pedig egyik macskáját lovaggá ütötte, és megkövetelte a személyzettől a címnek járó tiszteletet...

Az alacsonyabbik felnevetett – és mentek tovább.

Tartalom

Sokan voltunk 7
Kicsi madár 22
Tündérvilág 35
Téli virágzás 46
Mécsek 62
Emberavatás 79
Szalma-boldogság 94
Szegény lány, szegény legény 103
Bíró Juli 121
Föld 144
Föld, csillag 165
Hold 183
Sok úr, egy paraszt 201
A csillagokig 212
Isten a szekéren 223
Sárga virág, kék virág 241
Kicsik és nagyok 252
Az öreg ember és a fiatal 259
Tyúk és kakas 271
A Müller család halála 288
Olasz történet 353
Nácik 366
A veder 376
Halálnak halála 405

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ
Felelős kiadó Jovánovics Miklós
Alföldi Nyomda 1171.66-14-1 Debrecen, 1989
Felelős vezető: Benkő István vezérigazgató · Felelős szerkesztő Hegedős Mária · Műszaki vezető Bezúr Györgyi · Műszaki szerkesztő Romhányi Katalin · Kiadványszám 9069 · Megjelent 18,6 (A/5) iv terjedelemben, Plantin betűtípusból szedve · MA 5671
ISBN 963 14 1529 5
ISBN 963 14 1094 3 Életmű